

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**GÖÇ OLGUSU VE GÖÇÜN SOSYOEKONOMİK
ETKİLERİNE YÖNELİK KAMU POLİTİKALARI**

Ezgim ÇARBOĞA
2502180222

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Nazan SUSAM

İSTANBUL – 2024

**Bu alışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon
Birimi tarafından desteklenmiştir.**

Proje numarası: 38624

ÖZ

GÖÇ OLGUSU VE GÖÇÜN SOSYOEKONOMİK ETKİLERİNE YÖNELİK KAMU POLİTİKALARI

EZGİM ÇARBOĞA

Zorunlu göçe yönelik kamu politikası oluşturmak için göç eden kişilerin deneyimlerinin anlaşılması önemli bir adımdır. Bu çalışmanın da konusunu uyum çerçevesinde göçün sosyoekonomik etkilerine yönelik kamu politikaları oluşturmaktadır. Bu kapsamda zorunlu göç ile gelen geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin uyum süreçleri ile eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik uygulanan kamu politikaları ilişkisinin incelenerek uyum sürecinin araştırılması amaçlanmıştır. Böylece hem var olan durum hakkında fikir sahibi olmak hem de yorumlar ortaya koyarak kamu politikalarına dair öneriler geliştirmek hedeflenmiştir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda zorunlu göç ile gelen kişilerin yarı kamusal mal kapsamında yer alan eğitim ve sağlık gibi temel insani ihtiyaçlara erişimleri nicel bir analiz ile değerlendirilmiştir. Bu sayede mevcut politikaların etkinliğinin ve eksikliklerinin değerlendirilmesi ve ihtiyaç duyulan politika desteğinin belirlenmesi sağlanmıştır. Mevcut durumu ortaya çıkarmanın yanında göç konusunun dinamik bir süreç olması nedeniyle kamu maliyesi alanında yapılacak çalışmalara altyapı oluşturmak da çalışmanın özgün değerleri arasındadır.

Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: 38624.

Anahtar Kelimeler: Göç Teorileri, Göçün Sosyoekonomik Etkileri, Kamu Politikaları, Sağlık Politikası, Eğitim Politikası.

ABSTRACT

MIGRATION PHENOMENON AND PUBLIC POLICIES TOWARDS SOCIOECONOMIC IMPACTS OF MIGRATION

EZGİM ÇARBOĞA

Understanding the experiences of migrants is an important step in formulating public policy on forced migration. The subject of this study is public policies on the socioeconomic effects of migration within the framework of coherence. In this context, it is aimed to investigate the coherence process of Syrians under temporary protection by examining the relationship between the coherence processes and the public policies implemented for education and health services. Thus, it is aimed both to have insight into the current situation and to develop suggestions for public policies by putting forward interpretations.

In line with the aim of the study, the access of people arriving with forced migration to basic humanitarian needs such as education and health, which are within the scope of semi-public goods, was evaluated through a quantitative analysis. In this way, it was ensured to evaluate the effectiveness and shortcomings of existing policies and to identify the policy support needed. In addition to revealing the current situation, since migration is a dynamic process, creating a basis for future studies in the field of public economics is among the unique values of the study.

This study was funded by Scientific Research Projects Coordination Unit of Istanbul University. Project number: 38624.

Keywords: Migration Theories, Socioeconomic Effects of Migration, Public Policies, Health Policy, Education Policy.

ÖNSÖZ

Türkiye, tarihi boyunca hem göç alan hem de göç veren ülke konumunda olarak göç konusuyla hep ilişki içinde olmuş bir ülkedir. Özellikle son on yılda yaşamış olduğu göç akını ile süreç yönetiminin değerlendirilmesi ve kamu politikalarının geliştirilmesi Türkiye için daha da önemli hale gelmiştir. Konunun sıcaklığı ve etkilerinin önemi Türkiye'nin göç ile ilişkisine dair akademik yazınında oldukça önemli katkıların olmasını sağlamıştır. Gelişen yazın içinde konu farklı alanlarca ele alınmış olmakla birlikte, özellikle uzun dönemli sonuçları açısından kamu maliyesi için de ayrıca önem teşkil etmektedir. Bu kapsamda çalışmada göç yazını ile kamu maliyesi arasındaki köprünün oluşturulması hedeflenmiştir. Ülkeye gelen kişilerin eğitim ve sağlık hizmetleri ile olan etkileşiminin günümüze kadar nasıl olduğu ve bundan sonra nasıl olacağı sadece gelen kişilerin bireysel hayatlarını değil aynı zamanda toplumsal refahı ilgilendirmektedir. Bu kapsamda çalışmada var olan durumun fotoğrafı çekilerek iç görüler geliştirilmesi hedeflenmiş ve bu iç görülerden yola çıkarak kamu politikalarının önerilmesi amaçlanmıştır. Böylece geçici koruma kapsamındaki kişilere yönelik olarak bugün uygulanacak eğitim ve sağlık hizmetlerine dair kamu politikalarının orta ve uzun dönemlerde ortaya çıkacak sonuçlarının önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Bu tezin her bir kelimesine dikkat ve özenle baştan sona katkılarını sunan ve meslek hayatıma dair kendisinden çok şey öğrendiğim değerli hocam Prof. Dr. Nazan Susam'a teşekkürlerimi sunarım. Hem yüksek lisans hem de doktora eğitim hayatım boyunca akademik danışmanlık dışında hayat denizinde su üstünde kalmaya çalıştığım tüm süreçlerde göstermiş olduğu sabır ve sonsuz destek için şükran doluyum. Tez izleme komitemde yer almayı kabul ederek zamanlarını ayıran ve bilgilerini paylaşarak bu tezin ortaya çıkmasını sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Nagihan Oktayer Işıklar ve Prof. Dr. Suna Gülfer İhlamur Öner'e teşekkür ederim. Değerli katkıları için Dr. Öğr. Üyesi Önder Bingöl'e ve Dr. Öğr. Üyesi Filiz Baloğlu'na ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca olduğu gibi doktora sürecimde de desteklerini esirgemeyen anneme, babama ve ablama; ne kadar yoğun olursa olsun yardıma ihtiyacım olduğunda

koşarak yanımda olan Ece Nur Kaya Yıldırım’a ve bu süreçte katkılarından ötürü Onur Serdan Çarboğa’ya teşekkürü borç bilirim.

Bu uzun yolculuğun sonunu yukarıda saydığım isimlerin katkısı olmadan göremezdim.

EZGİM ÇARBOĞA,

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLOLAR LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ OLGUSU VE TEORİK TEMELLERİ

1.1. GÖÇ KAVRAMI VE GÖÇÜN SINIFLANDIRILMASI.....	4
1.1.1. Göç Kavramı.....	4
1.1.2. Göç Türlerinin Sınıflandırılması.....	5
1.1.2.1. Mesafeye Göre Göç Türleri: İç Göç ve Dış Göç.....	6
1.1.2.2. Süresine Göre Göç Türleri: Geçici Göç ve Sürekli Göç.....	7
1.1.2.3. Gerçekleşme Nedenine Göre Göç Türleri: Zorunlu Göç ve Gönüllü Göç.....	8
1.1.2.4. Yasal Boyutuna Göre Göç Türleri: Düzensiz Göç ve Düzenli Göç.....	9
1.2. GÖÇÜN KURAMSAL TEMELLERİ VE GÖÇ KARARI.....	9
1.2.1. Ravenstein'in Göç Kanunları.....	11
1.2.2. Sosyolojik Göç Teorileri.....	13
1.2.2.1. Kesişen Fırsatlar Kuramı.....	13
1.2.2.2. İtme Çekme Kuramı.....	14
1.2.3. Ekonomik Göç Teorileri.....	16
1.2.3.1. Neoklasik Göç Teorileri.....	17

1.2.3.1.1.	Makro Ölçekte Neoklasik Göç Teorileri.....	17
1.2.3.1.2.	Mikro Ölçekte Neoklasik Göç Teorileri.....	18
1.2.3.2.	İşgücü Göçünün Yeni Ekonomik Teorisi.....	20
1.2.4.	Tarihsel-Yapısalcı Göç Teorileri.....	22
1.2.4.1.	İkiye Bölünmüş (Dual) İşgücü Teorisi.....	22
1.2.4.2.	Bağımlılık Okulu ve Dünya Sistemleri Teorisi.....	24
1.2.5.	İlişkisel Göç Teorileri.....	26
1.2.5.1.	Göç Sistemleri Teorisi.....	27
1.2.5.2.	Göçmen Ağları Teorisi.....	28
1.2.6.	Ulus-Ötesi Göç Teorisi.....	30
1.3.	GÖÇÜN TOPLUMSAL, MEKANSAL VE EKONOMİK ETKİLERİ.....	31
1.3.1.	Göçün Toplumsal Etkileri.....	31
1.3.1.1.	Kültürleşme Stratejileri.....	32
1.3.1.1.1.	Azınlık Grupların Yönelimleri.....	35
1.3.1.1.2.	Baskın Grupların Yönelimleri.....	37
1.3.1.2.	Kültürleşme Stratejilerine Yönelik Eleştiriler ve Uyum.....	39
1.3.2.	Göçün Mekansal Etkileri.....	41
1.3.2.1.	Göç ve Kalabalıklaşma Maliyeti.....	42
1.3.2.2.	Göç ve Gecekondulaşma.....	43
1.3.3.	Göçün Ekonomik Etkileri.....	45
1.3.3.1.	Göçün İstihdam Üzerindeki Etkisi.....	45
1.3.3.2.	Göçün Fiyatlar Üzerindeki Etkisi.....	51
1.3.3.3.	Göçün Üretim Üzerindeki Etkisi.....	52
1.4.	GENEL GÖRÜNÜM VE BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU MALİYESİ ALANINDA GÖÇ OLGUSU

2.1. KAMU MALİYESİ ALANINDA GÖÇÜ ETKİLEYEN UNSURLAR.....	55
2.1.1. Siyasi Unsurlar.....	55
2.1.2. Hukuki Unsurlar.....	58
2.1.3. Ekonomik ve Mali Unsurlar	60
2.2. KAMU MALİYESİ PERSPEKTİFİNDE GÖÇ KARARI.....	62
2.2.1. Tiebout Perspektifinde Göç Kararı.....	63
2.2.2. Tullock Perspektifinde Göç Kararı.....	64
2.2.3. Mali Federalizm ve Göç Kararı İlişkisi.....	66
2.3.GÖÇÜN KAMU MALİYESİ ALANINA ETKİLERİ.....	69
2.3.1. Göçün Kamu Harcamaları ile İlişkisi.....	70
2.3.2. Göçün Kamu Gelirleri ile İlişkisi.....	72
2.4. GÖÇÜN MALİ ETKİLERİNİ BELİRLEYEN UNSURLAR.....	74
2.4.1. Varış Ülkesinin Yapısal Koşulları.....	75
2.4.2. Demografik Yapı.....	76
2.4.3. Göçün Yapısı ile İlgili Özellikler.....	77
2.5. GÖÇÜN MALİ ETKİLERİNİN ÖLÇÜLMESİ VE ÜLKE UYGULAMALARI.....	78
2.6. ZORUNLU GÖÇ KAPSAMINDA KAMU MALİYESİ ALANINA YÖNELİK ETKİLER.....	87
2.6.1. Teoride Zorunlu Göçün Mali Etkileri.....	88
2.6.2. Uygulamada Zorunlu Göçün Mali Etkileri.....	91
2.7. ZORUNLU GÖÇÜN KAMUSAL NİTELİĞİ.....	95
2.7.1. Zorunlu Göçün Küresel Kamusal Mal Kapsamında Değerlendirilmesi.....	95
2.7.2. Zorunlu Göçün Beşeri Sermaye Kapsamında Değerlendirilmesi.....	101

2.7.2.1. Eğitim Hizmetlerinde Kamusal Nitelik ve Zorunlu Göç.....	104
2.7.2.2. Sağlık Hizmetlerinde Kamusal Nitelik ve Zorunlu Göç.....	109
2.8. GENEL GÖRÜNÜM VE BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ULUSLARARASI GÖÇ VE GEÇİCİ KORUMAYA YÖNELİK KAMU POLİTİKALARI

3.1. TÜRKİYE’DE ULUSLARARASI GÖÇE YÖNELİK HUKUKİ SÜREÇ VE SURIYELİLERİN STATÜSÜ.....	115
3.1.1. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliği.....	117
3.1.2. Geçici Korumaya Kurumsal Yaklaşım.....	120
3.1.2.1. Ulusal Düzeyde Kurumsal Yaklaşım.....	120
3.1.2.2. Uluslararası Düzeyde Kurumsal Yaklaşım.....	122
3.2. TÜRKİYE’DE GEÇİCİ KORUMA ALTINDAKİ SURİYELİLERİN GENEL GÖRÜNÜMÜ.....	122
3.3. TÜRKİYE’DE GEÇİCİ KORUMA ALTINDAKİ SURİYELİLERE YÖNELİK EĞİTİM VE SAĞLIK POLİTİKALARI.....	128
3.3.1. Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Sığınmacılara Yönelik Eğitim Politikaları.....	128
3.3.1.1. Örgün Eğitim Hizmetleri Kapsamında Yasal Düzenlemeler ve İdari Politikalar.....	128
3.3.1.2. Okul Çağındaki Suriyeli Çocukların Örgün Eğitim Sistemi İçindeki Yeri.....	133
3.3.1.3. Okul Çağındaki Suriyeli Çocukların Türkiye Örgün Eğitim Sistemi Üzerinde Yaratdığı Maliyet ve Finansman Yolları...137	
3.3.2. Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Kişilere Yönelik Sağlık Politikaları.....	142
3.3.2.1. Sağlık Hizmetleri Kapsamında Yasal Düzenlemeler ve İdari Politikalar.....	142

3.3.2.2. Geçici Koruma Altındaki Kişilere Yönelik Sağlık Harcamaları ve Finansmanı.....	151
3.3.2.3. Uluslararası İş Birliği ve Finansman.....	158
3.3.2.3.1. SIHHAT Projesi.....	158
3.3.2.3.2. Kore Hibe Projesi.....	161
3.3.2.3.3. Kuveyt Fonu.....	161
3.3.2.3.4. Göçmen Sağlığı Hizmetlerini Güçlendirilme Müdahalesi (Bureau of Population, Refugees and Migration-BPRM Projesi).....	162
3.4. GENEL GÖRÜNÜM VE BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	162

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI

4.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ARAŞTIRMA SORULARI	165
4.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	168
4.3. ARAŞTIRMANIN KISITLARI.....	169
4.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	170
4.4.1. Anakütle ve Örneklem Seçimi.....	170
4.4.3. Veri Toplama.....	171
4.5. BULGULAR	172
4.5.1. Katılımcı Profiline Yönelik İstatistikler.....	173
4.5.1.1. Katılımcıların Cinsiyet ve Yaş Dağılımı.....	173
4.5.1.2. Katılımcıların Türkçe Dil Seviyesi.....	175
4.5.1.3. Katılımcıların Çalışma Hayatındaki Yeri.....	176
4.5.1.4. Türkiye’de Yaşam Süresi ve Geleceğe Dair Beklentiler.....	180
4.5.2. Eğitim Hizmetlerine Yönelik Bulguların Analizi.....	184
4.5.2.1. Eğitim Hizmetlerine Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler.....	184

4.5.2.2. Eğitim Hizmetlerine Yönelik Çapraz Tablo Analizleri.....	190
4.5.3. Sağlık Hizmetlerine Yönelik Bulguların Analizi.....	192
4.5.3.1. Sağlık Hizmetlerine Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler.....	192
4.5.3.2. Sağlık Hizmetlerine Yönelik Çapraz Tablo Analizleri.....	196
4.6. GENEL GÖRÜNÜM VE BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	204
SONUÇ.....	211
KAYNAKÇA.....	220
EKLER.....	266
ÖZGEÇMİŞ.....	276

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1: Avrupa Birliği Göç Politikalarını Etkileyen Antlaşmalar.....	56
Tablo 2.2: Göçün Mali Etkisini Etkileyen Unsurlar.....	75
Tablo 2.3: Göçün Mali Etkilerine Yönelik Ülke Uygulama Sonuçları.....	85
Tablo 2.4: Zorunlu Göçün Mali Etkilerine Yönelik Ülke Uygulama Sonuçları.....	93
Tablo 2.5: Bireysel ve Toplumsal Düzeyde Eğitim Dışsallıkları.....	105
Tablo 3.6: Geçici Koruma Altında Suriyelilerin Yaşadıkları İlk On Şehir ve Nüfusa Oranı (2023).....	126
Tablo 3.7: Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Cinsiyete Göre Yaş Dağılımları (2023).....	127
Tablo 3.8: Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yönelik Eğitim Politikaları ve Uygulamaları.....	131
Tablo 3.9: Geçici Koruma Altında Türkiye’de Bulunan Suriye Uyruklu Öğrencilerin Eğitim Kademelerine Göre Sayıları, 2021-2022.....	135
Tablo 3.10: 2014-2022 Yılları Arası Öğrenci Başına Eğitim Harcamaları.....	137
Tablo 3.11: Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Eğitimine Yönelik Uluslararası Fonlar.....	139
Tablo 3.12: Geçici Koruma Statüsüne Sahip Kişilere Yönelik Sağlık Hizmeti Alımı Kapsamında Sağlık Bakanlığına Yapılan Götürü Bedel Ödemeleri (₺).....	153
Tablo 3.13: AFAD Bütçe Gerçekleşmelerinde Cari Transferlerin Yıllara Göre Değişimi (2011-2016).....	154
Tablo 3.14: AFAD Bütçe Gerçekleşmelerinde Cari Transferlerden Yıllara Göre Dağılımı (2011-2016).....	154
Tablo 3.15: GİGM Bütçe Gerçekleşmelerinde Cari Transferlerin Yıllara Göre Değişimi (2018-2022).....	156
Tablo 3.16: Geçici Koruma Kapsamındaki Kişilere Sunulan Sağlık Hizmeti Verileri.....	157
Tablo 3.17: SIHHAT-1 Projesinin Ayrıntılı Bütçe Dağılımı.....	160
Tablo 4.18: Uyum Alanları ve Göstergeleri.....	167
Tablo 4.19: Örneklemin Kapsadığı İstanbul İlçeleri.....	171

Tablo 4.20: Cinsiyet ve Yaş Dağılımı (%).....	174
Tablo 4.21: Türkçe Dil Seviyesi.....	175
Tablo 4.22: Cinsiyete Göre Türkçe Dil Seviyesi Dağılımı.....	175
Tablo 4.23: Çalışma Durumu.....	176
Tablo 4.24: Cinsiyete Göre Çalışma Durumunun Dağılımı.....	176
Tablo 4.25: Cinsiyete Göre Çalışmama Nedenlerinin Dağılımı.....	177
Tablo 4.26: Çalışılan Sektör.....	178
Tablo 4.27: Çalışılan Sektör ve Sosyal Güvenlik.....	178
Tablo 4.28: İşteki Statü Dağılımı.....	179
Tablo 4.29: İşteki Statünün Cinsiyete Göre Dağılımı.....	179
Tablo 4.30: Mevcut Çalışılan İşin Bulunuş Yöntemi.....	180
Tablo 4.31: Türkiye’de Yaşam Süresi ile Türkçe Seviyesinin Karşılaştırılması.....	181
Tablo 4.32: Gelecekte Yaşamayı Düşünülen Yerin Tercih Nedeni.....	183
Tablo 4.33: Eğitim Durumu.....	184
Tablo 4.34: Cinsiyete Göre Eğitim Durumu Dağılımı.....	185
Tablo 4.35: Türkiye’de Alınan Eğitim.....	185
Tablo 4.36: Türkiye’de Alınan Eğitimden Memnuniyet Seviyesi.....	186
Tablo 4.37: 18 Yaş Altı Çocukların Okula Devam Durumu.....	186
Tablo 4.38: Hanede Yaşayan ve Okula Giden Çocuğun Eğitim Aldığı Kurum Tipi..	187
Tablo 4.39: Türkiye’de Eğitim Desteği.....	187
Tablo 4.40: Kişisel Olarak Eğitimde Yaşanan Sorunlar.....	188
Tablo 4.41: Çocukların Okulda Yaşadığı Sorunlar.....	188
Tablo 4.42: Okula Devam Etmeme Nedenleri.....	189
Tablo 4.43: Eğitim Hizmetlerinde Yaşanan Sorunlar ve Eğitim Hizmetlerinden Memnuniyet.....	190
Tablo 4.44: Türkiye’de Alınan Eğitim Hizmetinden Memnuniyet Seviyesi ile Gelecekte Türkiye’de Kalma Düşüncesinin Karşılaştırılması.....	191
Tablo 4.45: Nakdi veya Ayni Yardım Alma Durumu ile Türkiye’de Alınan Eğitim Hizmetlerinden Memnuniyet Seviyesinin Karşılaştırılması.....	191
Tablo 4.46: Sağlık Kurumlarından Yararlanma Sıklığı.....	192
Tablo 4.47: İhtiyaç Halinde Sağlık Hizmetlerine Erişim.....	192
Tablo 4.48: Kişisel Olarak En Çok Başvurulan Sağlık Kurumu.....	193

Tablo 4.49: Kişisel Olarak Tercih Edilen Sağlık Kurumundan Memnuniyet Seviyesi.....	193
Tablo 4.50: Sağlık Açısından Alınan Hizmetlerin Sağlık Sigortası Tarafından Karşılanma Durumu.....	194
Tablo 4.51: Hane Bireylerinin En Çok Yararlandığı Sağlık Kurumu.....	194
Tablo 4.52: Hane Bireylerinin Tercih Ettiği Sağlık Kurumundan Memnuniyet Seviyesi.....	195
Tablo 4.53: Sağlık Hizmetlerinde Yaşanılan Sorunlar.....	195
Tablo 4.54: Cinsiyete Göre Sağlık Kurumuna Gitme Sıklığı.....	196
Tablo 4.55: Yaşa Göre Sağlık Kurumuna Gitme Sıklığı.....	196
Tablo 4.56: Sağlık Hizmetlerinde Yaşanan Sorunların Cinsiyetler Arasındaki Dağılımı.....	197
Tablo 4.57: Sağlık Hizmetlerinde Yaşanan Sorunların Cinsiyetlere Göre Dağılımı..	198
Tablo 4.58: Sağlık Hizmetlerinde Yaşanan Sorunlar ve Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Seviyesi.....	199
Tablo 4.59: Tercih Edilen Sağlık Kurumu ile Kişisel Olarak Alınan Hizmetten Memnuniyet Seviyesinin Karşılaştırılması.....	200
Tablo 4.60: Gelecekte Türkiye’de Kalma Düşüncesi ile Kişisel Olarak Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Seviyesinin Karşılaştırılması.....	201
Tablo 4.61: Türkçe Seviyesi ile Kişisel Olarak Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Seviyesinin Karşılaştırılması.....	201
Tablo 4.62: Türkiye’de Yaşam Süresi ile Kişisel Olarak Sağlık Kurumlarından Alınan Hizmetten Memnuniyet Seviyesinin Karşılaştırılması.....	202
Tablo 4.63: Türkiye’de Yaşam Süresi ile Hanehalkı Olarak Sağlık Kurumlarından Alınan Hizmetten Memnuniyet Seviyesinin Karşılaştırılması.....	203

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Göç Kuramını Açıklayan Temel Teoriler ile Alt Teoriler.....	11
Şekil 1.2: İtme Çekme Kuramı.....	15
Şekil 1.3: Kültürleşme Stratejileri.....	35
Şekil 1.4: Benzer Beceri Düzeyine Sahip Gruplarda Göçün İşgücüne Etkisi.....	46
Şekil 1.5: Farklı Beceri Düzeyine Sahip Gruplarda Göçün İşgücü Üzerine Etkisi.....	48
Şekil 2.6: Göçün Yaşam Döngüsü Boyunca Mali Açıdan Fayda ve Maliyeti.....	74
Şekil 3.7: YUKK’a Göre Kavramsal Tanımlamalar.....	118
Şekil 3.8: Geçici Koruma Altındaki Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetleri Yaklaşımının Dönemsel Değişimi.....	143
Şekil 3.9: Türkiye’de Sağlık Sistemi.....	148
Şekil 3.10: SIHHAT Projesi Faaliyet Alanları.....	159
Şekil 3.11: Uluslararası Projelerin Bütçe Büyüklüklerine Göre Dağılımı.....	161

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik 3.1: Suriyeli Sığınmacıların Ülkeler İtibariyle Dağılımı (2023, %)	123
Grafik 3.2: Türkiye’deki Suriyelilerin Statülerine Göre Dağılımı (2023)	124
Grafik 3.3: Türkiye’de Yaşayan Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sayıları (2010-2024, kişi)	125
Grafik 3.4: Yıllara Göre Geçici Koruma Altında Bulunan Eğitim Çağındaki Suriyeli Öğrencilerin Okullaşma Durumları	133
Grafik 3.5: Yıllar İtibariyle Okul Çağındaki Suriyelilerin Devlet Okulları ve GEM’lerdeki Sayısal Değişimleri	134
Grafik 3.6: Geçici Koruma Kapsamında Türkiye’de Bulunan Öğrencilerin Okul Türüne Göre Çağ Nüfusu (5-17 yaş öğrenci sayısı) ve Okullaşan Öğrenci Sayısı, 2021	136
Grafik 4.7: Cinsiyet Dağılımı	173
Grafik 4.8: Yaş Dağılımı	174
Grafik 4.9: Türkiye’de Yaşam Süresi (%)	181
Grafik 4.10: Gelecekte Türkiye’de Yaşamaya Dair Düşünceler (%)	182

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AFAD	: T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı
Bkz.	: Bakınız
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BT	: Bilişim Teknolojisi
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EC	: European Commission
FRIT	: Mülteciler için Mali Yardım Programı
GEM	: Geçici Eğitim Merkezleri
GİB	: Göç İdaresi Başkanlığı
GİGM	: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
GKY	: Geçici Koruma Yönetmeliği
GSM	: Göçmen Sağlığı Merkezleri
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HSGM	: Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü
IMF	: International Monetary Fund
IOM	: International Organization for Migration
IPA	: AB Katılım Öncesi Yardım Aracı
KfW	: Kreditanstalt für Wiederaufbau
Md.	: Madde
MEB	: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı
MHRS	: Merkezi Hekim Randevu Sistemi
PIKTES	: Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi
SBB	: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SIHHAT	: Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi

STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SUT	: Sağlık Uygulama Tebliği
ŞEY	: Eğitimde Şartlı Nakit Transferi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TSM	:Toplum Sağlığı Merkezleri
TSRM	: Toplum Ruh Sağlığı Merkezler
t.y.	: Tarih yok
UNDP	: United Nations Development Program
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YİMER	: Yabancılar İletişim Merkezi
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

İnsana dair hikâyeler, nedenler, nasıllar, yaşanılanların kişisel hayatlar üzerindeki etkileri hayatım boyunca ilgimi çekmiştir. Doktora tez konumu belirlemek amacıyla farklı konular arasında karar vermeye çalışırken, bu ilgimi kısa sürede fark eden sayın danışman Hocam Prof. Dr. Nazan Susam'ın göç alanını önermesi ile merakla çalışabileceğim bir konu ortaya çıkmış oldu. Göç, kamu maliyesi açısından farklı boyutlarıyla ele alınmış olmakla birlikte Türkiye'nin yaklaşık olarak on yıldır deneyimlemekte olduğu kitlesel göçün bu alandaki etkilerinin oldukça az tartışıldığını gördüm. Yaşanmakta olan söz konusu kitlesel hareketin, mevcut etkilerinin yanında geleceğe dair yaratacağı olumlu ve olumsuz sonuçları görmeye çalışmanın, olumsuz yanları azaltıcı-olumlu yanları ise pekiştirici öneriler ortaya koymanın ve kamu maliyesi alanında tartışma ortamı oluşturmanın çok önemli olduğunu düşünmekteyim. Çünkü hem gelen kişilerin hem de ülke vatandaşlarının huzur ve refah içinde sosyal uyumu sağlayarak bir arada var olması bu konuya bilimsel anlamda öncelik verilip, üzerine tartışmalar yürütüldükçe mümkün olacaktır. Böylece gelecekteki hikâyelerin insana yakışır şekilde biçimlenmesinin önü açılacaktır.

Göçün içinde barındırdığı insan hikâyelerinin ilgi alanıma girmesinin yanında çeşitli boyutlarıyla Türkiye'nin de her zaman gündeminde olmuştur. Dönem dönem göç alan, göç veren ve geçiş ülkesi olan Türkiye için göç her zaman güncel bir konu olmuştur. Bu güncellik nedeniyle ekonomi, sosyoloji, siyaset ya da hukuk gibi farklı çalışma alanları tarafından incelenmiştir. Kamu maliyesi de hem bu farklı alanları kapsamaması hem de göç hareketinin etkilerinin kaçınılmaz olarak bir parçası olması nedeniyle göç alanıyla ilişki içindedir.

Göçün kamu maliyesi üzerindeki etkilerinin nasıl olacağı demografi, yapısal koşullar, göçün yapısı gibi unsurlara bağlıdır. Bunlar arasında öne çıkan bir unsur da göçün türüdür. Göçün gönüllü ya da zorunlu olması ve bunların bireysel ya da kitlesel gerçekleştirmeleri ortaya çıkacak toplumsal, mekânsal ve ekonomik etkilerin nasıl olacağını belirler. Bu durum varış ülkelerinin geleceğe dair çizeceği yol haritasında

önemli bir belirleyici olduğundan kamu politikalarının nasıl olması gerektiği ile de doğrudan ilişkilidir.

Türkiye'nin uzun yıllardır deneyimlemekte olduğu kitlesel göç ile ilgili hem akademide hem de akademi dışında kapsamlı çalışmalar bulunmaktadır. Yaşanan deneyime hem yerleşikler hem de gelen kişiler açısından farklı alanlardan bakan bu çalışmalar sayıca fazla olmasına rağmen özellikle kitlesel göç ve kamu maliyesi arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedefleyen çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Bu çalışmada da bahsedilen ilişki kurulmaya çalışılırken, aynı zamanda göçün bir insan hareketi olması dolayısıyla uzun vadede kamu maliyesinde yaratabileceği etkiler ön plana çıkarılarak dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Çalışma; günümüze kadar yapılan çalışmalarla bir kıyas imkânı vermekte, uygulanan kamu politikalarının etkin olup olmadığının görülmesi ve eksikliklerinin belirlenmesini sağlamaktadır. Kitlesel göç ile gelen kişilere yönelik olarak bugün uygulanacak olan eğitim ve sağlık politikaları, orta ve uzun vadede beşeri sermayeye yapılan yatırımlardır. Bu nedenle çalışmanın kapsamı eğitim ve sağlık hizmetleri ile sınırlı tutulmuştur. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran nokta ise nedenleriyle söz konusu ilişkinin kurulması ve toplumsal refah açısından öneminin vurgulanmasıdır. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da bir takım kısıtlar bulunmaktadır. Bunlar arasında coğrafi kısıt, dil problemi ve verilere erişimde güçlük öne çıkmaktadır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde göç olgusu kavramsal olarak ele alınmış, göç kararının verilmesinde etkili olan unsurlar literatür çerçevesinde değerlendirilmiş ve göçün farklı alanlarda etkileri üzerinde durulmuştur. Bu bölümün ana temasının göç olmasının nedeni, kamu maliyesi ile göç arasında ilişki kurulmadan önce kamu maliyesi alanının nispeten dışında olan göç olgusunun farklı boyutlarının derinlemesine incelenmesinin hedeflenmesidir.

Çalışmanın ikinci bölümünde kamu maliyesinde göçün yerine odaklanılmıştır. Bu amaçla birinci bölümde farklı boyutlarıyla ele alınan göç olgusunun kamu maliyesi bakış açısıyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle göç kararında kamu maliyesinin yeri tartışılmış, göç bir kere gerçekleştiğinde kamu maliyesini nasıl etkileyeceği ve bu etkilerin boyut ve yönünü belirleyenlerin neler olduğuna yer

verilmiştir. Söz konusu belirleyicilerin biri de göç türüdür. İkinci bölümün devamında, çalışmanın da odak noktası olması nedeniyle, zorunlu göçün kamu maliyesi ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. Burada amaçlanan gönüllü göç ile zorunlu göç arasındaki temel birtakım farklılıkların ülkelerin bu kişileri kabul ediş nedenlerini değıştirmesidir. Bu kapsamda ülkelerin zorunlu göçü kabul etmesindeki nedenler kamu maliyesi perspektifinde tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde yaklaşık olarak on yıldır zorunlu ve kitlesel göçe ev sahipliğı yapan Türkiye'nin, bu alanda yapmış olduğı hukuki ve idari düzenlemeler ile eğitim ve sağık hizmetlerine yönelik uygulamakta olduğı kamu politikalarına yer verilmiştir. Türkiye; Afganistan, Irak, Azerbaycan, Ukrayna gibi birçok ülkeden gelen kişiyi ağırlamakla birlikte geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayıca oldukça fazla olması bu çalışmanın da odak noktası olmalarının nedenidir. Yine bu bölümde gelen kişilerin söz konusu alanlarda yaratmış oldukları potansiyel maliyet değıerlendirilmiş ve bu maliyetlerin ulusal ve uluslararası boyutta finansmanı üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde ise gelen kişilere yönelik yapılan saha araştırmasına yer verilmiştir. Saha araştırması yukarıda da bahsedilen coğrafi ve dil kısıtları nedeniyle sadece İstanbul ilinde ve Türkçe bilen kişilerle gerçekleştirilmiştir. Anket yöntemi kullanılarak yapılan saha araştırması ile gelen kişilerin eğitim ve sağık hizmetleri ile ilişkisinin ortaya çıkarılarak uyum süreçleri kapsamında bu hizmetlere yönelik olarak uygulanması gereken kamu politikalarına dair önerilerde bulunulması ve mevcut süreçte uygulanan kamu politikalarının değıerlendirilmesi amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ OLGUSU VE TEORİK TEMELLERİ

1.1. GÖÇ OLGUSU

Göç hem sonuç hem de başlangıç niteliği taşıyan bir insan hikâyesidir. İnsanları göç kararı almaya iten nedenler mevcut yaşadıkları yerin özelliklerinden de kaynaklanabilir, kişilerin gitmeyi planladıkları ülkelerin çekici özellikleri de bu kararda etkili olabilir. Söz konusu hareket bireysel bir karara dayanarak gönüllü gerçekleştirilebileceği gibi iklim krizi, savaş gibi bir zorunluluk haline de dayanabilir. Barındırdığı dinamikler nedeniyle göç; ekonomik, sosyal, kültürel açılardan kaçınılmaz etkilere sahiptir. Göç kararının nasıl alındığı, bireysel ya da toplu bir hareket olup olmaması, menşe ülke ile varış ülkesindeki toplumsal ve ekonomik farklılıklar, kişilerin vasıflı olup olmaması gibi unsurlar bu hareketin varış ülkesi üzerindeki toplumsal ve ekonomik etkilerinin biçimini ve büyüklüğünü etkiler.

Çalışmada zorunlu göçe ev sahipliği yapan ülkelerin kamu maliyesi anlamında deneyimlediği etkilerin ortaya koyulması, ayrıca zorunlu göç ile gelen kişilerin eğitim ve sağlık gibi temel insani ihtiyaçlara erişimlerine yönelik kamu politikalarının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Göç ve kamu maliyesinin teması kaçınılmaz olmakla birlikte, aynı zamanda çok geniş iki ayrı çalışma alanı olmaları nedeniyle, çalışmanın bu bölümünde göç kavramına, göç teorilerine ve göçün toplumsal, mekânsal ve ekonomik etkilerine yer verilmiştir. Dolayısıyla göç ile kamu maliyesi arasında ilişki kurmadan önce, çalışmanın bu bölümünde göç kavramsal olarak ele alınacak ve teorik arka planı üzerinden ilerlenecektir.

1.1.1. Göç Kavramı

Genel olarak göç kavramı ve göçmenler ekonomisi, sosyoloji, coğrafya gibi farklı araştırma alanlarının kapsamına girmektedir. Farklı disiplinler ve odak noktaları göçün kavramsal olarak açıklanmasında çeşitli yaklaşımlar sergilemektedir. Uluslararası Göç Örgütü tarafından göç; ülke içinde ya da uluslararası boyutta, insanların olağan ikamet yerlerinden hareket etmesi şeklinde tanımlanmaktadır

(International Organization of Migration, 2020). Jessica Hagen-Zanker göçü, daha iyi istihdam olanaklarından zulme kadar çeşitli nedenlerle bireylerin veya insan gruplarının bir coğrafi konumdan diğerine geçici veya kalıcı olarak taşınması olarak ifade etmektedir (Hagen-Zanker, 2008: 4). Lee'ye göre göç, kalıcı veya yarı kalıcı bir ikamet değişikliği olarak açıklanmıştır (Lee, 1966: 49). Yapılan bu tanımlamada mesafe, zorunluluk, göçün uluslararası olması gibi ayırım noktalarında bir kısıtlamaya gidilmemiş, geniş bir kapsamda tanımlamaya yer verilmiştir.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne göre ise göç şu şekilde tanımlanmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017: 20):

“Yabancıların, yasal yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasadışı yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı ifade eder.”

Göç hareketinin hem kuramsal hem de gerçekleşme nedeni dikkate alındığında farklı açılardan değerlendirilebileceği görülmektedir. Örnek olarak göç tarihi, ekonomi tarihi ile ilişki içinde olduğu kadar kültürlerin teması nedeniyle kültürel tarih ile de ilişkilidir (Yavan, 2022: 514). Göçün bu karmaşık yapısı hem farklı alanlar tarafından kabul edilen tek bir göç teorisinin oluşturulmasını hem de tek bir göç türü sınıflandırmasının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim çalışmanın ilerleyen alt başlıklarında da göç türlerine ve göç teorilerine yer verilecektir.

1.1.2. Göç Türlerinin Sınıflandırılması

Farklı şekillerde yapılan göç tanımlarının ortak noktası, göç hareketinin mekân ve zaman olmak üzere iki temel çıkış noktasının olduğudur. Bu noktalar aynı zamanda göçün alt başlıklara ayrılmasında kullanılan temel sınıflandırma kategorileridir. Fakat göç sınıflandırması sadece zaman ve mekân kısıtlarından oluşmaz. Bunlar dışında göçün isteğe bağlı olup olmaması, yasallığı, sürekliliği, coğrafi koşullar, siyaset, ekonomi gibi göçe neden olan sebeplerden oluşan birtakım boyutları da vardır. Göç türlerindeki çok boyutluluk bu çalışmada mesafe, süre, gerçekleşme nedeni ve yasal boyutu olmak üzere dört başlıkta incelenmiştir.

1.1.2.1. Mesafeye Göre Göç Türleri: İç Göç ve Dış Göç

İç göç, bir ülke sınırları içinde bir şehirden başka bir şehre ya da bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan göçtür (Bartram, Poros, & Monforte, 2019: 191). Tüm ülkelerde nüfusun; toplumsal, ekonomik ve eğitim amacıyla hareket halinde olması bu göç türünü oldukça yaygın kılmaktadır. İç göçün ülke sınırları içinde gerçekleşmesi nedeni ile ülkenin toplam nüfusunda bir değişiklik olmazken, şehirlerin ya da bölgelerin nüfus yoğunluklarında değişimler görülür. Bu göç türü genellikle kırsaldan kentlere olduğundan yerel yönetimlerin harcamalarını arttırmasına neden olur (Şahin, 2020: 359). İç göç kapsamında uyuma yönelik kamu politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması -aynı ülke içinde gerçekleşmesi ile göç eden ve ev sahibi kişilerin benzer kültürlerden olmaları nedeniyle- dış göçe göre nispeten daha kolaydır (Güreşçi, 2016: 1062).

Dış göç, ülke sınırlarının aşılması ile gerçekleştirilen bir göç çeşididir. Uluslararası göçün ortaya çıkmasının genel nedenleri ülke içi siyasi karışıklıklardan kaçma, kalkınma, istihdam fırsatları sebebiyle özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında gelir ve yaşam koşullarındaki eşitsizliklerdir. İstihdam edilme istemi ile yapılan işgücü göçü, (Bartram, Poros, & Monforte, 2019: 191) ya da özellikle az gelişmiş ülkelerde yüksek nitelikli bireylerin göç etmesi olarak tanımlanan beyin göçü dış göçün bir örneğidir. Beyin göçü genellikle az gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşir. Yüksek nitelikli bireylerin gerçekleştirmiş olduğu bu göçün teknoloji transferi, yatırımlar, işçi döviz gibi nedenlerle kaynak ülkeye faydalı olacağı savunulabilir (Kristiaji, 2019: 18). Diğer yandan göç hareketi sonucunda varış ülkelerinin işgücü kaynak ülkelerine göre daha da vasıflı olmakta, aynı zamanda kaynak ülkelerinin göç eden kişilere yapmış oldukları beşeri sermaye yatırımlarından gelişmiş ülkeler faydalanmaktadır (Başaran, 1972: 134; Stark, Helmenstein, & Prskawetz, 1997: 227). Kaynak ülkenin yapmış olduğu ve geleceğe yatırım olan eğitim sübvansiyonlarından göç sonucu varış ülkesinin faydalanması, yüksek nitelikli kişilerin göç etmesi nedeniyle sağlık vb. kamu hizmetlerinde görülebilecek kötüleşme gibi kaynak ülkenin pozitif dışsallıklar ve ekonomi açısından gelecekteki beklentileri için bir kayıp oluşturacaktır. Öte yandan geleneksel bakış açısına göre vasıflı işçi göçü

potansiyel bir Pareto iyileştirme olarak ifade edilebilir olmakla birlikte, bu kişilerin göç etmesi nedeniyle geride kalan kişilerin durumu kötüleşebileceğinden her zaman gerçek bir Pareto iyileştirmeden söz edilemeyebilir. Kaynak ülkede kalan kişiler aynı zamanda eğitim harcamalarını finanse eden ortalama vergi mükellefleri de olduklarından, göç kararının sonucunda kaynakların ortalama vergi mükellefinden alınıp hem hâlihazırda daha iyi durumda olan vasıflı işçiye hem de gelişmiş ülke vatandaşlarına aktarıldığı bir durum ortaya çıkar (Sevilla, 2016: 55; 63). Dolayısıyla beşeri sermayeye yapılmış olan kamu harcamaları kamu bütçeleri için verimsiz yatırımlar anlamını taşımanın yanında (Yavan, 2022: 524), vasıflı işçilerin ülkeden ayrılması verginin erozyona uğramasına da yol açarak ülkenin kalkınmasını finanse etme yeteneğinin azalmasına neden olur (Kristiaji, 2019: 18). Bhagwati, beyin göçünün az gelişmiş ülkelere olan maliyetini telafi etmek için gelişmiş ülkelerde göçmenlerin kazançlarına ek bir gelir vergisi konulmasını önerse de (Bhagwati, 1976: 34) bu tarz bir uygulama hem insan hakları açısından hem de vergi adaletini bozması, çifte vergilendirmeye neden olabilmesi ve tahsilatının zorluğu gibi nedenlerle imkânsızdır.

Tüm bunların dışında uluslararası göçün hem menşe hem de varış yeri ülkeleri için siyasi, toplumsal, ekonomik ve demografik sonuçları olduğundan merkezi ve yerel ölçekte bir dizi kamusal düzenlemeye ihtiyaç doğurur (Adepoju, 1998: 389).

1.1.2.2. Süresine Göre Göç Türleri: Geçici Göç ve Sürekli Göç

Süresine göre göç türleri ayrımında temel kıstas zamandır. Zaman kriterine ilk olarak 1932 yılında yapılan Cenevre Kongresi'nde değinilmiştir. Bu kriter gereğince 1 yıl ve daha uzun süreli göç hareketleri “sürekli göç” olarak kategorize edilirken; süresi 1 yıldan az olan göç hareketleri “geçici göç” olarak sınıflandırılmıştır (Özdağ & Vardar Tutan, 2018: 35). Zaman açısından göç, genellikle varış ülkesinde geçirilen bir yıl olarak belirlense de ülkelere göre farklı örnekleri bulunmaktadır. Örnek olarak İngiltere’de “*..bir yıl oturmuş ve daha sonra da bir yıl oturma hedefi olanlar..*” şeklinde ifade edilmektedir (İçduygu, Erder & Gençkaya, 2014: 32). Geçici göçte er ya da geç bireyler geri dönerken, sürekli göçte zaman zaman bireyler kendi ülkelerine ziyaret yapsalar da temelli bir dönüş gerçekleşmez (King, 2012a: 7). Yukarıda da bahsedilen beyin göçü sürekli göçte örnek olabilirken; belirli dönem ve aylarda

genellikle tarım ve tarım dışı geçici istihdam ile ilgili olarak gerçekleşen ve bir tür iç göç olan mevsimlik göç (Özdal & Vardar Tutan, 2018: 43) ise geçici göçe örnek gösterilebilir.

1.1.2.3. Gerçekleşme Nedenine Göre Göç Türleri: Zorunlu Göç ve Gönüllü Göç

Bireylerin göç kararını dışarıdan gelen bir baskı ile değil, kendi istekleri doğrultusunda alması gönüllü göç olarak ifade edilir. Burada esas teşvik başka bir bölge ya da ülkede daha iyi hayat standartlarına kavuşma düşüncesiyle ortaya çıkan bireysel istektir (Yılmaz, 2014: 1687). Zorunlu göç ise savaş, ekonomik zorluklar, doğal felaketler gibi çeşitli nedenlerden veya politika yapıcılarının açık/kapalı bir şekilde zorlamaları sonucunda bireylerin bulundukları yerlerde yaşamlarını sürdürmelerinin zorluğu ya da mutluluklarına yönelik baskıdan kaynaklanan göç çeşididir (Özdal & Vardar Tutan, 2018: 35; Bartram, Poros & Monforte, 2019: 151). İrade dışında gerçekleşen bu göç türü ülke sınırları içinde olabileceği gibi başka bir ülkeye geçişle de sonuçlanabilir (Moore & Shellman, 2004: 724). Savaş, doğal afet gibi nedenlerle ortaya çıkan zorunlu göçler eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal destek ve yerel yönetim hizmetlerine olan talebi artırdığından devlet bütçesi üzerinde önemli etkileri olan yer değiştirmelerdir (Şahin, 2020: 360). Buna ek olarak zorunlu göçler ulusal boyut dışında uluslararası ölçekte sorumluluk alınmasını gerektirirler.

Zorunlu ve gönüllü göç sınıflandırması, bu hareketliliği oluşturan insanların hukuki anlamda nitelendirilmelerinde farklılıklar oluşturur. Zorunlu bir nedenden göç eden kişiler siyasi mülteci, sürgün edilenler, sığınmacılar şeklinde ifade edilirken; gönüllü göçü ise genellikle ekonomik göçmenler oluşturur (Sert, 2018: 30). Teoride bu iki göç türü arasındaki ayrım net olmakla birlikte pratiğe döküldüğünde fazla basite indirgenmiş olduğu durumlarla karşılaşılabilir. Burada eleştiri noktası zorunlu göç ile “gönüllü” ekonomik göç arasındaki teorik ayrımın; geri kalmışlık, yoksulluk, insan hakları ihlalleri, iklim değişikliği, çatışmalar gibi nedenlerin insanları göç etmeye zorlayan ekonomik yıkıma yol açabileceği gerçeğini ihmal etmesidir (Sales 2007’den aktaran King, 2012a: 8). Örnek olarak kişilerin iradesine dayalı olan beyin göçü

Ülkelerin siyasi koşullarının kişiler üzerinde yarattığı baskıdan kaynaklandığı takdirde her zaman gönüllü g olarak yorumlanamaz.

1.1.2.4. Yasal Boyutuna Göre G Türleri: Düzensiz G ve Düzenli G

Yasal ve yasa dışı güç olarak da kullanılan bu ayrım literatürde daha çok düzenli ve düzensiz g olarak ifade edilmektedir. Düzensiz g kavramı, bir ülkeye belgeleri olmadan veya sahte belgelerle giren göçmenler ile yasal olarak giriş yapan ancak vizeleri veya çalışma izinleri sona erdikten sonra kalmaya devam eden göçmenleri kapsar (Koser, 2007: 17). Bir lke içinde veya bir ülkeden diğetine ekonomik, siyasal, doğal vb. sebeplerle büyük çapta nüfusun yer değiştirmesi olan kitlesel g bir düzensiz göç örneğidir (Smith, 2007: 622). Düzenli g ise istihdam, eğitim gibi gayelerle gerekli olan resmi evrak ve izinlerin tamamlanıp bir ülkeden başka bir ülkeye g edilmesidir (İçduygu & Aksel, 2012: 20).

Daha da eşitlendirebileceğimiz g türleri, her ne kadar ayrı ayrı başlıklarda verilse de birbirlerinden belirgin bir şekilde ayrılmaları gtr. Dış gn bir örneğı olarak verdiğimiz beyin göçü düzenli gn de kapsama alanındadır. Geçici gn bir örneğı olan mevsimlik g ise hâlihazırda yaşanılan yerdeki ekonomik koşulların dayatması nedeniyle kısa süreli yapılan zorunlu g olarak da yorumlanabilir. Bir başka örnek olarak farklı ülke uygulamalarında i gn her zaman düzenli (yasal) bir güç olduğu gibi kesin bir yargıya varılamaz. Hem i gte hem de dış gte yapılan düzenlemeler farklı koşullara göre şekillenmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde i gte uluslararası bir sınır geçişi olmadığı için hukuki bir yükümlülük de doğmamaktadır. Fakat in’de olduğu gibi ülke içinde kentsel bölgelerle kırsal bölgeler arasında geçişlerin izne tabi tutulduğu da görülmüştür (Solinger, 1999). Yasallık açısından benzer bir çelişkili durum dış gte de mevcuttur. Avrupa Birliğı (AB) zelinde ye ülkeler arasında sınırların açık olması, yasal engelleri minimize etmiştir (King, 2012a: 7). G sınıflandırmasındaki bu i ie geçmişlik gn teorik temellerinde de karşımıza çıkmaktadır.

1.2. GÖÇÜN KURAMSAL TEMELLERİ

Göç üzerine çalışan farklı disiplinlerin her biri göçü kendi perspektifinden yorumlamaktadır (Tekeli, 2011: 23). Örnek olarak ekonomi disiplininde yapılan çalışmalar bireylerin göç kararının, maliyetler düşüldükten sonra işgücü getirilerindeki farklılıklara bağlı olduğu şeklindeki temel varsayıma dayanmaktadır. Bu yaklaşım, tamamen ekonomik göç olarak adlandırılabilen noktaları anlamak için yararlıdır; ancak mültecileri, göçmenlere eşlik etmeye veya onları takip etmeye karar veren aile üyelerini anlamlandırmada eksiklikler taşır. Sosyoloji alanında yapılan çalışmalarda ise önemli ekonomik belirleyicilere vurgu yapılsa da bu tür analizler göçü daha geniş bir yelpazede değerlendirirler (Van den Berg & Bodvarsson, 2009: 27-28). Görüldüğü üzere farklı disiplinlerin göçü açıklamaya yönelik farklı çıkış noktaları kullanmaları göçün teorik temellerinin oluşumunu etkilemiştir. Göçün nedeninin anlamlandırılmasında yola çıkılan ana unsur her bir bakış açısında farklılaşmış ve bu farklılıklar göçü açıklamaya yönelik teorilere de yansımıştır (Bkz.: Şekil 1.1). Çalışmanın konusu kapsamında Ravenstein'in göç kanunları, sosyolojik göç teorileri, ekonomik göç teorileri, tarihsel-yapısalcı göç teorileri, ilişkisel göç teorileri ve ulus-ötesi göç teorisi incelenmiştir¹.

¹ Zelinsky'nin Hareketlilik Geçiş Hipotezi, ulusötesi göç teorisi ve kurumsal göç teorileri ise çalışma alanı ile ilişkilendirilmediğinden dışında tutulmuştur.

Zelinsky'nin Hareketlilik Geçiş Hipotezi: Zelinsky'nin hareketlilik geçiş hipotezi göçün, modernleşme sürecinin doğasında bulunan ekonomik ve sosyal değişimlerin bir parçası olduğunu savunur. Bu yaklaşıma göre göç, modernleşme aşamalarıyla (Örn. sanayileşme) ve demografik faktörlerle (Örn. yüksek doğum oranları) yakından bağlantılıdır (Hagen-Zanker, 2008: 9).

Kurumsal Göç Teorisi; Sermaye zengini ülkelere gitmek isteyen çok sayıda insan ile bu ülkelerin tipik olarak sunduğu sınırlı sayıdaki göçmen vizesi arasındaki dengesizliğin yarattığı talebi karşılamak için kar amacı güden veya gütmeyen kurumlar ortaya çıkar. Bu durum, kar amacıyla uluslararası hareketi teşvik etmeye adanmış kurumlara kazançlı bir ekonomik alan yaratırken, beraberinde kaçakçılığa da neden olabilir. Oluşan bu yasadışı pazar sömürü ve mağduriyet için elverişli koşullar yarattığından, gelişmiş ülkelerde yasal-yasadışı göçmenlerin haklarını gözetmek ve maruz kaldıkları muameleyi iyileştirmek için gönüllü insani yardım kuruluşları da ortaya çıkmaktadır (Massey, vd., 1993: 450; Abadan-Unat, 2006: 65-66; Jennissen, 2007: 414).

Şekil 1.1: Göç Kuramını Açıklayan Temel Teoriler ile Alt Teoriler

1. Ravenstein'in Göç Kanunları	
2. Sosyolojik Göç Teorileri	<i>a. Kesişen Fırsatlar Kuramı</i>
	<i>b. İtme Çekme Kuramı</i>
3. Ekonomik Göç Teorileri	<i>a. Neoklasik Göç Teorileri</i>
	<i>b. İşgücünün Yeni Ekonomi Teorisi</i>
4. Tarihsel-Yapısalcı Göç Teorileri	<i>a. İkiye Bölünmüş İşgücü Teorisi</i>
	<i>b. Bağımlılık Okulu ve Dünya Sistemleri Teorisi</i>
5. İlişkisel Göç Teorileri	<i>a. Göç Sistemleri Teorisi</i>
	<i>b. Göçmen Ağları Teorisi</i>
6. Ulus-Ötesi Göç Teorisi	

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.2.1. Ravenstein'in Göç Kanunları

On dokuzuncu yüzyılın devrimsel değişim sürecinin gölgesinde gerçekleştirdiği çalışmalarıyla Ravenstein, alanın öncülerinden biri haline gelmiştir. Aynı isimle yayınlanan ve devam niteliği taşıyan iki makalesinde² göçe dair kanunlar belirlemiştir. Bunlar (Ravenstein, 1885: 198-199; Ravenstein, 1889):

- Göç ile mesafe ilişkilidir. Göçmenler çoğunlukla kısa mesafelerde hareket ederler. Her göç hareketi bir dalga etkisi yaratır. Göç veren bölgelerde açılan boşluklar da kendilerine yakın bölgelerden göç alır. Göçün büyüklüğü ise göç edilen yerlerdeki nüfus ile istihdam arasındaki oranla ilişkilidir.
- Göç aşamalı bir yapıya sahiptir. Yönü çoğunlukla tarımsal alanlardan endüstriyel alanlara doğrudur. Bunun arkasında sanayileşme ve kentleşme

² Makalelerin birincisi, sadece tek bir ülke ile ilgilidir. 1840'lardan itibaren İngiltere-Galler, İskoçya ve İrlanda Krallıklarının nüfus sayımı verileri kullanılarak sanayileşme ile kentleşme etkilerinin incelendiği bu çalışmada yedi adet göç kanunu belirlenmiştir. Devam niteliğinde olan ve aynı isimle 1889 yılında yayınlanan Ravenstein'in ikinci çalışmasında ise çalışma kapsamının genişleyerek uluslararası boyuta ulaştığı görülmektedir. Söz konusu ikinci çalışmada Birleşik Krallık dışında Belçika, Lüksemburg, İsviçre, Avusturya, Balkan Yarımadası, Bulgaristan, Romanya, Danimarka, İtalya da incelenmiş ve bunun sonucunda birinci makaleye ek yeni kanunlar oluşturulmuştur.

olguları yatmaktadır. Sanayileşme ile hızlı bir şekilde büyüyen ve şehirleşen kasabalar kırsal alanda yaşayan nüfus için bir çekim etkisi yaratmaktadır. Büyüyen kasabalar çevre bölgelerden göç alırken, bu çevre bölgeler de bir basamak daha uzak bölgelerden göç alacaklardır. Birinci kanunda da benzer bir durumdan söz edilmekle birlikte vurgulanan unsur mesafe iken, ikinci kanunda üzerinde durulan nokta aşamalı yapıdır.

- Üçüncü kanun yayılma ve emilim süreçleri ile ilgilidir. Göç alma halini vurgulayan emilim bölgeleri nüfus artışlarının sadece doğumlardan kaynaklanmadığı, başka bölgelerden gelen göç ile de artışın yaşandığı bölgelerdir. Bu kanuna göre yayılma süreci, emilim sürecinin tersidir ve bu iki süreç benzer özellikler taşır. Ravenstein'a göre emilim bölgeleri ticaret ve sanayinin başlıca alanlarıdır, oysa yayılma bölgelerinin neredeyse hepsi tarım alanlarıdır. Emilim bölgeleri sanayi ve ticaret nedeniyle artan istihdam talebini karşılarken, aynı zamanda bu bölgelerden faydalanmak isteyen insanların varlığı yayılım sürecine neden olur.
- Her göç akımı dengeleyici bir karşı akım üretir.
- Uzun mesafeli göçlerde, göçmenler ticaret ya da sanayi bölgelerinden birini tercih eder.
- Kırsal alanlarda yaşayan kişiler, kentsel alanlarda yaşayanlara kıyasla daha çok göç etme eğilimindedir.
- Kadınların göç hareketleri daha çok doğdukları ülke sınırları içinde gerçekleşirken, erkeklerin yurt dışına gerçekleşmektedir. Ayrıca kadınlar daha çok kısa mesafede göç ederken, uzun mesafede göç hareketleri erkekler tarafından daha sıklıkla yapılmaktadır.
- Göçmenlerin çoğu yetişkindir. Aileler nadiren göç eder.
- Şehirlerin nüfusları doğal bir artıştan çok göç ile büyür.
- Sanayinin ve ulaşım araçlarının gelişmesi göçün artmasına neden olur.

- Göçün ana nedeni ekonomiktir.

Ravenstein'in ortaya koyduğu kanunlar, içinde bulunulan büyük değişimin izlerini yansıtmaktadır. Sanayileşme ve kentleşmede görülen hızlanmanın ve tarımsal alanlarda yaşanan çözülmenin topluma yansması kanun olarak adlandırılan genellemelerin temelini oluşturmuştur. Samers, Ravenstein'in oluşturduğu bu genellemeleri "ekonomik olarak deterministik" ve "metodolojik olarak bireyci" şeklinde yorumlar. Bu yorumlamanın nedeni, analizde birim olarak birey seviyesinde değerlendirme yapılması ve göçün birincil nedenleri olarak daha yüksek ücretler veya daha iyi çalışma koşullarının sunulmasıdır (Samers, 2010: 54-56).

Ravenstein'in çalışmaları, karmaşık bir yapıya sahip olan göç olgusunun teorik altyapısı için oldukça naif olmakla birlikte, bu alanda daha sonra yapılmış olan çalışmalara öncülük etmiştir.

1.2.2. Sosyolojik Göç Teorileri

Sosyolojik göç teorileri; Kesişen Fırsatlar Kuramı ve İtme Çekme Kuramı başlıkları altında ele alınacaktır.

1.2.2.1. Kesişen Fırsatlar Kuramı

Göç olgusunu açıklayan bir diğer yaklaşımdır. Kuram, göçün gerçekleşmesinde hareket ile mesafe arasında doğrudan zorunlu bir ilişki olmadığını, önemli olanın söz konusu mesafe içindeki fırsatlar olduğunu savunur. Hareketin gerçekleşmesinde esas unsur varış ülkesindeki fırsatlar ile menşe ve varış ülkeleri arasındaki mesafede ortaya çıkan fırsatlar (kesişen fırsatlar) arasındaki orandır. Bir kişinin X bölgesinden Y bölgesine taşınması için Y'de daha önceden gerçekleşmiş açık bir boşluk olmalıdır. Y'nin herhangi bir yerinde doldurabileceği ancak doldurmadığı boş pozisyonlar fırsat olarak tanımlanır. X'teki eski ikametgâhına, Y'de oturduğu konuttan daha yakın olan benzer boş pozisyonlar ise kesişen fırsatlar olarak tanımlanır. Buna göre belirli bir mesafeye göç eden insan sayısı, o mesafedeki fırsatların sayısı ile doğru orantılı ve kesişen fırsatların sayısı ile ters orantılıdır (Stouffer, 1940; Jansen, 1970: 11).

1.2.2.2. İtme-Çekme Kuramı

Göç hareketleri üzerine yapılan çalışmalarda en çok başvurulan teoridir. Ravenstein'in çalışmalarında olduğu gibi önceki yıllarda göçü teorik olarak açıklamaya odaklanan çalışmalarda itici ve çekici faktörlerden bahsedilse de bir teoriye oturtulmamıştır. Göç kararına neden olan itici ve çekici unsurlar ilk defa Lee'nin 1966 yılında yayınladığı "A Theory of Migration" adlı çalışması ile teorik hale getirilmiştir.

İtme çekme kuramı ile göçün hem arz hem de talep tarafına bireysel düzeyde bakılmıştır (Hagen-Zanker, 2008: 9). Ravenstein tarafından sunulan basit modelde göçün belirleyicileri, kaynak yerinde itici nedenler olması ile varış yerinde çekici nedenler olmasına dayanmaktadır. Kaynak yerindeki topraksızlık, işsizlik gibi unsurlar itici nedenleri oluştururken; varış yerindeki çekicilik ise daha iyi gelir ve iş olanakları, iyi yaşam koşulları gibi nedenlerden oluşur (Mabogunje, 1970: 10; Castles & Miller, 2008: 31). Lee bu nedenlere katılmakla birlikte göç kararının alınması sırasında ortaya birtakım engellerin çıkacağını ve bu engellerin de kararın belirleyicilerine dâhil edilmesi gerektiğini vurgular. Ortaya çıkan bu engeller bireysel özellikler taşımaktadır. Bunun sonucu olarak farklı bireyler, ekonomik durumlarına ve kişiliklerine göre çeşitli itme ve çekme kombinasyonlarına farklı tepkiler verecektir (King, 2012a: 13).

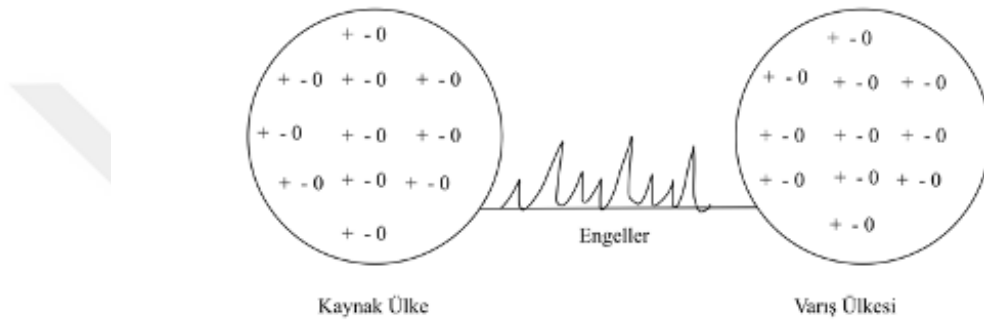
Lee, göç kararını etkileyen faktörleri dört maddede değerlendirmiştir (Lee, 1966: 50-51):

1. Kaynak yeri ile ilgili faktörler
2. Varış yeri ile ilgili faktörler
3. Araya giren engeller
4. Kişisel faktörler

Bu maddeler Şekil 1.2'de özetlenmektedir. Hem kaynak hem de varış yerleri düşünüldüğünde insanların buralarda yaşamasını cezbedici unsurlar bulunur. Aynı zamanda her iki yerde de insanları negatif etkileyen faktörler vardır. Bu olumlu ve olumsuz faktörler diyagramda "+" ve "-" olarak gösterilmektedir. İnsanların yaşam yerlerine karar verirken etkisi olmayan faktörler ise diyagramda "0" olarak verilmiştir. Göç kararı alınırken kaynak ve varış yerlerindeki "+" ve "-" işaretler tek başına yeterli

değildir. İki nokta arasında mesafe, taşınma maliyeti gibi bir dizi engel bulunur. Tüm bu olumlu, olumsuz ve tarafsız faktörler ile aradaki engeller her birey için farklılaşmaktadır. Örnek olarak taşınma, bir kişi için karşılanabilir bir maliyetken, bir başka kişi için göç kararından vazgeçiren bir unsur olabilir.

Şekil 1.2: İtme Çekme Kuramı

Kaynak: Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47-57.

Lee'ye göre göçün yoğunluğu birtakım varsayımlara dayanmaktadır. Göç hacmini belirleyen bu varsayımlar şunlardır (Lee, 1966: 52-54):

- Belirli bir bölgedeki göç hacmi, o bölgedeki çalışma alanlarının çeşitliliğine göre değişir.
- Göç hacmi, insan çeşitliliğine göre değişir.
- Göç hacmi, araya giren engelleri aşmanın zorluğu ile ilgilidir. Göç hacmi ekonomideki dalgalanmalara göre değişir.
- Ciddi kontroller uygulanmadıkça göç hacmi artma eğilimindedir.
- Göç hacmi, bir ülke veya bölgedeki ilerleme durumuna göre değişir.

Kuzey ve güney olarak gruplandığı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında göç hareketinin nedenlerini açıklamaya çalışan Oberg (1996) ise Lee'nin ortaya koyduğu faktörleri detaylandırarak (Sert, 2018: 37), itici faktörleri kendi içinde

sert ve yumuşak faktörler olarak ikiye ayırmıştır. Bu gruplandırmaya göre sert faktörler savaş, açlık ve çevresel faktörlerden oluşurken; yumuşak faktörler işkence, yoksulluk, sosyal dışlanma gibi nedenlerden oluşur (Oberg, 1996: 371).

Lee tarafından geliştirilen varsayımlar uygulanacak olan politikaların seçiminde önem teşkil etmektedir. Öte yandan Lee'nin de kabul ettiği üzere itici ve çekici nedenlerle iki nokta arasındaki engellere dayalı bu teori, göç hareketinin alt yapısına dair genel bir bilgi vermekle birlikte göçün karmaşık yapısı için basit bir sayısal yorum niteliğindedir. Bu sayısal hesaplamaların mikro düzeyde kişi bazında hesaplanması ise oldukça güçtür.

1.2.3. Ekonomik Göç Teorileri

Göçü sadece demografik bir yer değiştirme hareketi olarak ifade etmek, kavramı oldukça kısıtlamaktadır. Özellikle kapitalist toplum içerisindeki yeri üzerinden bakıldığında göç, kişilerin ekonomik rollerinin de anlaşılmasını sağlar. Örnek olarak feodal bir toplum yapısında emeğin üretimin gerçekleştiği toprak sınırlarından çıkması mümkün değilken, kapitalist ekonominin hâkimiyeti altındaki bir toplum işgücünün yer değiştirmesi üzerine kurulmuştur (Kaygalak, 2009: 10).

Tekeli'ye (1998) göre göç hareketinin kapitalist toplum düzeninde iki dayanağı vardır. Bunlardan birincisi göçün; emeğin mekânsal anlamda üretimin verimliliğini arttıracak şekilde dağıtılarak kapitalist sistemin devam etmesini sağlamasıdır. Dolayısıyla göç hareketi hem üretimin gerçekleştirilmesinde hem de yeniden örgütlenmesinde etkili olur. İkinci dayanak ise bireysel ölçüdedir. Kişiler bireysel anlamda faydalarını maksimize edecek ekonomik fırsatlar karşısında mekânsal değişiklik gerçekleştirirler (Tekeli 1998'den aktaran Kaygalak, 2009: 11).

Yirminci yüzyılın üçüncü çeyreği boyunca yaşanan ekonomik büyüme, ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesi, dekolonizasyon ve Üçüncü Dünya'da ortaya çıkan ekonomik kalkınma süreçleri de hem iç hem de uluslararası göçün yoğunlaşmasına neden olmuştur. Yaşanan değişimler düşünüldüğünde göç kuramına yapılan katkıların, yoğun bir ekonomik temele dayanması şaşırtıcı değildir (Arango, 2016: sy).

1.2.3.1. Neoklasik Göç Teorileri

Ekonomik motivasyonların göç hareketlerine etkisinin temelleri 19. yüzyılda Ravenstein'in çalışmalarında yer almaktaydı. 20. yüzyılda yaşanan gelişmeler ise göç teorilerinin ekonomik odağını artırmıştır. Çağdaş dönem göç çalışmaları neoklasik teori ile başlatılmaktadır. Temelleri ekonomik kalkınma çalışmalarına dayanan (Todaro, 1969; Lewis, 1954) neoklasik teoride göç bir dengesizlik olgusu olarak değerlendirilmekte (Bijak, 2006: 9) ve hem makro hem de mikro açılardan incelenmektedir.

1.2.3.1.1. Makro Ölçekte Neoklasik Göç Teorileri

Makro ölçekteki neoklasik göç teorileri, göçü ekonomik kalkınmanın bir parçası olarak açıklar. Temelleri bölgeler ve ülkeler arasındaki faktör-fiyat farklılıkları ile işgücü hareketliliği üzerine kurulmuştur. Bu teorideki esas kabul, sermayeye göre işgücü arzı yüksek olan ülkelerde piyasa ücreti düşük gerçekleşirken; sermaye ile karşılaştırıldığında sınırlı bir işgücü arzına sahip olan ülkelerde ise piyasa ücretinin yüksek seviyelere sahip olduğudur (Sert, 2018: 32). Makroekonomik olarak hem iç göç hem de uluslararası göç, emeğin diğer üretim faktörlerine, özellikle de sermayeye göre eşitsiz mekânsal dağılımından kaynaklanır. İç göç, işgücü arz ve talebindeki coğrafi farklılıkların bir sonucu olarak, çoğunlukla kırsal geleneksel tarım sektörü ile kentsel modern imalat sektörü arasında meydana gelmektedir. Uluslararası göç de tıpkı iç göç gibi, işgücü arzındaki ve talebindeki coğrafi farklılıklara dayanır. Emeğin sermayeye göre nispi olarak daha fazla olduğu yerlerde ücret düzeyi düşük, aksi durumlarda ise ücret düzeyi yüksektir. Ücretlerdeki farklılaşma emek arz edenlerin düşük ücretli yerlerden yüksek ücretli yerlere hareketine neden olacaktır. Bu hareket emek yoğun yerlerde ücretlerin yükselmesiyle, sermaye yoğun yerlerde ise düşüşüyle sonuçlanacaktır (Hagen-Zanker, 2008: 6; King, 2012a: 13).

Makro ölçekteki neoklasik göç teorisinin dayandığı varsayımlar şu şekilde sıralanabilir (Massey, vd., 1993: 432):

- İşçilerin uluslararası göçü, ülkeler arasındaki ücret oranlarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

- Ücret farklılıklarının ortadan kaldırılması emeğin hareketini sona erdirecek ve bu tür farklılıkların yokluğunda göç meydana gelmeyecektir.
- Yüksek vasıflı işçiler, vasıfsız işçilere göre farklı bir göç modeli ortaya çıkarabilir.
- İşgücü piyasaları, uluslararası emek akışlarının teşvik edildiği başlıca mekanizmalardır. Diğer tür piyasaların uluslararası göç üzerinde önemli etkileri yoktur.
- Hükümetler için göç akışını kontrol etmenin yolu, gönderen ve/veya alan ülkelerdeki işgücü piyasalarını düzenlemek veya etkilemektir.

1.2.3.1.2. Mikro Ölçekte Neoklasik Göç Teorileri

Bireylerin ülkeler veya bölgeler arasındaki yapısal farklılıklara tepki olarak göç etmesinin nedenleri, neoklasik teorelin mikro versiyonu ile açıklanmaktadır. Mikro ölçekteki neoklasik göç teorisi ise fayda maksimizasyonu ve rasyonel seçim temelleri üzerine kurulmuştur.

Mikro ölçekteki neoklasik teori, göçü, hâlihazırda yaşanan bölge ya da ülkeden emeğin getirisinin daha yüksek olduğu bölge ya da ülkelere taşınarak refahlarını iyileştirmek isteyen rasyonel aktörlerin bireysel kararlarının bir sonucu olarak tanımlar. Dolayısıyla bu teori kapsamında göç, kişilerin mevcut durumu ile hareketin beklenen net kazancı arasındaki karşılaştırmaya dayanan ve bir fayda-maliyet hesabından çıkan bireysel, kendiliğinden ve gönüllü bir eylemdir (Arango, 2016: sy.). Mikro düzeyde göç, seçenekler hakkında bol miktarda bilgiye dayanarak, kalmaya göre hareket etmenin artılarını ve eksilerini tartan “rasyonel aktörler” tarafından alınan bireysel kararların sonucudur (King, 2012a: 14).

İnsanlar, becerileri göz önüne alındığında en üretken olabilecekleri yere taşınmayı tercih edebilirler. Ancak, daha fazla işgücü verimliliği ile ilişkili daha yüksek ücretleri elde edebilmeleri için seyahatin maddi maliyetlerini, iş arama maliyetlerini, yeni bir dil ve kültür öğrenmeye yönelik çabaları, yeni bir işgücü piyasasına uyum sağlamada yaşanan zorlukları ve eski bağları kesip yenilerini kurmanın psikolojik

maliyetlerini içeren belirli unsurları üstlenmelidirler. Bu maliyet-fayda hesabı sonucunda rasyonel bireyler, parasal ve parasal olmayan açılardan olumlu bir net getiri bekliyorlarsa göç etmeye karar verirler (Todaro & Maruszko, 1987: 104; Sjaastad, 1962: 83-84; Massey, 1999: 434).

Az gelişmiş ülkelerde ekonomik değişkenlerin kentsel işgücü piyasalarına etkisini inceleyen Todaro'ya göre ise kırsal alanlardan kentsel alanlara göç etme kararı kentsel-kırsal reel gelir farklılığına ve kentsel bir iş elde etme olasılığına bağlıdır. Öte yandan beklenen kentsel reel gelir, göçü izleyen belirli bir süre için kırsaldaki reel gelirden daha az olsa bile, uzun vadede ekonomik olarak rasyonel olabilir (Todaro, 1969: 139-140).

Mikro ölçekte teorik beklenti, bireylerin göçün beklenen net getirisinin en yüksek olduğu yere gitmesi yönündedir. Bu durum da makro ölçekte olduğu gibi, birtakım varsayımlara dayanır (Massey, vd., 1993: 435-436):

- Kaynak ülkeye/bölgeye göre muhtemel ücret oranını veya varış noktasında istihdam olasılığını artıran bireysel beşeri sermaye özellikleri (örnek olarak eğitim, deneyim, eğitim, dil becerileri), diğer unsurlar eşit olmak şartıyla, hareket olasılığını arttırır.
- Göç maliyetlerini azaltan bireysel özellikler, sosyal koşullar veya teknolojiler göçün net getirisini artırır ve dolayısıyla hareket olasılığını yükseltir.
- Aynı ülke içindeki bireyler çok farklı göç eğilimleri sergileyebilirler.
- Ülkeler arasındaki toplu göç akışları, bireysel maliyet-fayda hesaplamaları temelinde gerçekleştirilen bireysel hareketlerin basit toplamıdır.
- Ülkeler arasında kazançlarda ve/veya istihdam oranlarında farklılık olmaması durumunda uluslararası hareket meydana gelmez. Göç, beklenen kazançlar uluslararası seviyede eşitlenene kadar (hareket maliyetleri düşüldükten sonra) gerçekleşir, eşitlik sağlandığında ise göç hareketi durur.
- Beklenen getirilerdeki farklılığın boyutu, göçmen akışının boyutunu belirler.

- Göç kararları, işgücü piyasaları arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır; diğer piyasalar göç kararını doğrudan etkilemez.
- Varış yerindeki koşullar olası göçmenler için psikolojik olarak cazipse, göç maliyetleri etkisiz olabilir. Bu durumda, bölgeler/ülkeler arasındaki göçü durdurmak için negatif bir kazanç farkı gerekli olabilir.
- Hükümetler göçü, öncelikle menşe ve/veya varış ülkelerindeki beklenen kazançları etkileyen istihdam politikaları yoluyla kontrol eder.

Neoklasik göç teorileri; siyaseti ve uygulanan politikaları dışarıda tutarak göçün belirleyicilerini doğrudan azaltması, ücret farklılıkları olsa dahi insanların neden göç etmediğini veya ücret farklılıkları eşitlenmediği halde göçün neden durduğunu açıklamaması, toplumları homojen bir yapıda ele alması, piyasa başarısızlıklarını göz ardı etmesi gibi nedenlerle eleştirilmektedir (Sert, 2018: 33; Kurekova, 2009: 7).

Uluslararası göç kapsamında neoklasik görüşe bir eleştiri de Keynesyen teoriden gelmektedir. Keynesyen teoride, emek arzı yalnızca reel ücrete değil, aynı zamanda nominal ücrete de bağlıdır. Bu ayrım, ekonomideki paranın rolü hakkındaki farklı görüşlerden kaynaklanmaktadır. Neoklasik bakış açısına göre para, yalnızca mübadele aracıdır. Oysa Keynesyen bakış açısına göre para sadece bir değişim aracı değil, aynı zamanda bir tasarruf aracıdır. Paranın tasarruf işlevi nedeniyle de potansiyel göçmenler yüksek nominal ücret bölgelerine çekilmektedir (Jennissen, 2007: 424).

1.2.3.2. İşgücü Göçünün Yeni Ekonomi Teorisi

1980'lerle birlikte ortaya çıkan bu teori, göçe dair kararlarda sadece bireyin değil ailenin de etkisini ekleyerek göç literatürüne yeni bir perspektif sunmuştur. Bu yaklaşımın temel iç görüşü, göç hareketinin sadece şahsi olarak değil, hane halkı gibi birbiri ile ilişki içinde olan daha büyük birimlerce alınan bir karar olduğudur. Rasyonel bir hane halkı göç kararını alırken gelirini çeşitlendirmeye çalışmakla birlikte sadece beklenen gelirini maksimize etmeye odaklanmaz. Beklenen gelir dışında işsizlik, mahsul kıtlığı gibi piyasada oluşabilecek riskleri minimize etmeye çalışır (Taylor & Edward, 1987: 628; Arango, 2016: sy.; King, 2012a: 22-23).

Stark tarafından geliştirilen işgücü göçünün yeni ekonomi teorisine göre göç, genellikle göç edenler ve göç etmeyenlerce ortaklaşa alınan bir karardır. Taraflar arasında örtülü bir sözleşmeye dayanan bu karar ile ortaya çıkan maliyet ve kazançlar, her iki grup tarafından karşılanır. Göç eden bir aile üyesinin elde etmiş olduğu kazancı (işçi döviz/göçmen döviz), göç etmeyen aile bireylerine göndermesi kazançların bölüşülmesine örnek olarak verilebilir. Teoriye göre göçmen dövizlerinin aileye gönderilmesi özgecil bir düşünce değil; aile bireylerinin arasındaki örtülü sözleşmeye dayalı bir düzenlemedir. Yaklaşım aile mekanizmasının verimli, esnek yapısını ve karşılaştırmalı üstünlüğünü ön plana çıkarır. Ailede göç eden bireylerin olması, ailenin parçalanmasını ifade etmez. Aksine bu yaklaşım göç teorisinin odağını bireysel bağımsızlıktan çıkartarak göçü bir umutsuzluk veya sınırsız iyimserlik eylemi olarak değil, “hesaplanmış bir strateji” olarak görür (Stark & Bloom, 1985: 173-174).

İşgücü göçünün yeni ekonomisi teorisine göre bireyler gelirlerini sadece mutlak anlamda maksimize etmeye çalışmazlar. Bunun dışında, diğer hanelere göre nispi durumları da göç kararlarında etkili olur. Hanehalkı, diğer hanehalklarına göre göreceli olarak yoksun durumdaysa, mutlak gelir ve göçten beklenen kazançlar değişmese bile, göç etmeye meyilli olur (Massey, 1999: 36-37). Belirli bir toplulukta gelir dağılımı ne kadar eşitsiz olursa, göreceli yoksunluğun daha yoğun hissedildiği ve daha fazla göçün gerçekleşmesi için daha fazla teşvik olacağı sonucuna varılabilir. Dolayısıyla işgücü göçünün yeni ekonomi teorisinin dikkat çektiği bir nokta da gelir dağılımıdır (Arango, 2016: sy.).

1.2.4. Tarihsel-Yapısalcı Göç Teorileri

1970’ler ile birlikte göç teorisinde Marksist etkiler görülmeye başlanmıştır. Bu etkilerin dayanaklarını ikiye bölünmüş işgücü piyasası teorisi ile bağımlılık okulu ve dünya sistemleri teorisi oluşturmaktadır (Morawska, 2012: 55). Teorilerin çıkış noktaları özellikle uluslararası göçün yapısal temelleridir. Teorilerin ortak noktası ise küresel bağlamda ekonomik ve siyasi güce sahip olan gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizliğin, sermaye için ucuz emek hareketliliği doğurmasıdır (Dedeoğlu & Ekiz Gökmen, 2011’den aktaran Dedeoğlu & Ekiz Gökmen, 2020: 21)

1.2.4.1. İkiye Bölünmüş (Dual) İşgücü Teorisi

Michael Piore tarafından savunulan teori, uluslararası boyutta göç alan yerlere odaklanmakta ve makro ölçekte bir çerçeve çizmektedir.

Gelişmiş ülkeler için göçmen işgücünün gerekli olduğundan yola çıkan bu yaklaşıma göre ücretler yalnızca emeğin fiyatı değil; aynı zamanda mesleki ve sosyal hiyerarşinin de ölçüsüdür. Bu hiyerarşik dağılım, yerel nüfusun sermaye yoğun ve çekici işlerde yer alması; göçmen nüfusun ise emek yoğun kirli, tehlikeli ve zor işleri üstlenmesi ile kendini gerçekleştirir (Bijak, 2006: 10). İkiye bölünmüş işgücü teorisine göre uluslararası göçte varış ülkesi konumunda olan gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısından kaynaklanan kalıcı bir işgücü talebi vardır. Teori temel olarak gelişmiş ülkelerde neden düşük verimli işler olduğu ve bu işleri neden yerel işçilerin tercih etmediği, yerel işçilerin bu işlere olan gönülsüzlüğünün neden piyasa mekanizması ile çözülemediği, göçmenlerin bu işleri neden tercih ettiği ve bu ülkelerdeki sosyal gelişimin göçmenlere olan talebi nasıl etkilediği sorularından yola çıkar. Göçü ortaya çıkaran nedenler yaşanan yerde düşük ücretler ya da yüksek işsizlik oranları gibi itici sebeplerden değil; varış ülkelerinin yabancı işgücüne olan talebinden kaynaklanmaktadır. Varış ülkelerinin yabancı işgücü talebinin sebebi ise endüstriyel toplumların (ev sahibi ülkelerin) emek-yoğun sektörlerindeki emek talepleridir. Kısaca gelişmiş ülkelerin ekonomik özelliklerinin belirleyici rol oynadığı üzerinde durulmaktadır. Bu özellikler ise aşağıdaki şekildedir (Massey, vd., 1993: 440-441; Massey D. S., 1999: 37-40; Arango, 2016: sy.; Hagen-Zanker, 2008: 7; King, 2012a: 16-17; Jennissen, 2007: 413):

- *Yapısal enflasyon ve motivasyonel problemler:* Ücretler, parasal bir olgu olmanın yanında kişilere sosyal statü kazandırmaktadır. Bu statü ile ücretler arasında paralel bir ilişki vardır. Vasıfsız kişiler daha düşük ücretli işlerde istihdam edilirken, vasıflı kişilerin istihdam edildiği alanlar daha yüksek ücretlidir. Vasıfsız kişileri çekmek için ücretleri artırmak, iş hiyerarşisine bağlı olarak tüm basamaklarda ücret artışı yaratacak ve yapısal enflasyon ile sonuçlanacaktır. Dolayısıyla emek arzının düşük olduğu zamanlarda başlangıç ücretlerini artırarak yerli işçileri çekmek maliyetli olacaktır. Bu nedenle emek

talebi, düşük ücretleri kabul edecek göçmen işçiler üzerine yoğunlaşır. Bu durum hem gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki yaşam standartları arasındaki uçurumu göstermesi, hem de göç eden kişilerin varış ülkelerindeki hiyerarşik konumlarını görmek açısından önem taşımaktadır.

- *Ekonomik ikilik:* Emek ve sermaye arasındaki ikilik de göçmen işgücüne olan talebi etkilemektedir. Bu durum sermayenin sabit, emeğin ise değişken üretim faktörü olmasından kaynaklanır. İşverenler tarafından sermaye-yoğun birincil sektörde çalışan işçilere eğitim yatırımları yapılır. Birincil sektördeki işçilere yapılan bu yatırımlar işverenler için maliyet unsuru haline gelir; bir nevi sermaye niteliği taşırlar. Bununla birlikte, emek-yoğun ikincil sektörde, işçiler istikrarsız, vasıfsız işlere sahiptir; işveren tarafından ücret çok az ödenir veya hiç ödenmez, ayrıca herhangi bir zamanda işten çıkarılabilirler. Ekonominin daralma dönemlerinde ikincil sektör, işverenlerin gözlerini çevirdiği ilk noktadır. İşverenler işsizliğin maliyetlerini üstlenmeyip, işsizlik maliyetini vasıfsız çalışanların kendilerinin karşılamasına zorlamaktadır. Bu nedenle, emek ve sermaye arasındaki içsel ikilik işgücüne, bölünmüş bir işgücü piyasası yapısı biçiminde yansır. Sonuç olarak düşük ücretler, istikrarsız koşullar ve ikincil sektördeki hareketlilik yerli işçileri çekmediği takdirde ikincil sektördeki işgücü açığı göçmenlerce kapatılmaya çalışılır.
- *Emek arzının demografisi:* Mesleki hiyerarşilerin doğasında var olan motivasyon ve yapısal enflasyon sorunları, piyasa ekonomilerine özgü ikilik ile birlikte hoş olmayan koşullar altında, düşük ücretlerle çalışmayı kabul eden işçiler için sürekli bir talep yaratmaktadır. Geçmişte bu talep kısmen kadınlar, gençler ve kırsal kesimden şehre göç eden kişiler tarafından karşılanırken, gelişmiş ülkelerde görülen kadınların işgücüne katılımındaki artış, kadınların işlerini birincil gelir desteği kaynağına dönüştüren boşanma oranlarındaki artış, doğum oranlarındaki düşüş ve istihdam edilen genç grupların daha uzun süre örgün eğitimin içinde yer alması gibi önemli toplumsal değişimler göçmenler üzerindeki talebi artırmıştır.

İkiye bölünmüş işgücü teorisi, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'ya olan göçlerin teorik altyapısını kurması ve yapısal sorunların göçmen işgücüne olan etkisini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. (Hagen-Zanker, 2008: 7; Arango, 2016: sy.). Öte yandan teorinin göçü varış ülkelerindeki çekici faktörler üzerinden ele alması ve mikro boyutta kişisel kararlara yer vermemesi göçü açıklamaya dair dar bir çerçeve sunduğunun göstergesidir.

1.2.4.2. Bağımlılık Okulu ve Dünya Sistemleri Teorisi

Tarihsel-yapısalcı teorisyenlere göre politik gücün uluslararası orantısız dağılımı, küresel kapitalizmi genişleterek eşitsizlikleri sürekli bir hale getirmiş ve ülkeler arasında tabakalaşmış bir ekonomik düzenin oluşmasına yol açmıştır. Kuramsal olarak geri kalmış ülkelerin kalkınma ve modernleşme anlamında kesintisiz bir ilerlemeye sahip olmaları gerekirken, gerçekte olan bu ülkelerin yaşadığı yoksulluğun döngüsel olarak devam etmesidir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında teorisyenler, gelişmiş kapitalist ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret koşullarının bozulduğu ve az gelişmiş ülkelerin, güçlü kapitalist ülkelere kendilerine dikte edilen yapısal koşullara bağımlı olmaya zorlandıkları sonucuna varmışlardır. Bu bakış açısına göre küresel kapitalizmin güçleri Üçüncü Dünya'da “azgelişmişliği geliştirmek” için hareket etmiştir. Kısaca özetlenen temellere dayalı tarihsel-yapısal düşünce çizgisi ise bağımlılık teorisi olarak adlandırılmaya başlamıştır (Massey, 1999: 40).

Göç hareketlerine dair yapılan ilk teorik çalışmalar, yukarıda da bahsedildiği gibi, insanların uluslararası akışını “itme” ve “çekme” güçleri açısından açıklar. Kaynak ve varış yerlerindeki demografik ve ekonomik koşullar, bireyleri nüfus fazlası, az sermaye ve eksik istihdamın olduğu yerlerden emeğin kıt olduğu ve ücretlerin daha yüksek olduğu bölgelere geçmeye sevk etmektedir. Bu klasik versiyon, göçün maliyet ve fayda hesaplamasının sonuçları olarak görülen bireysel kararlara ve eylemlere odaklanır. Bağımlılık okulu ise bireysel eylemlerin rolünü önemli bulmakla birlikte göç sürecini incelerken hem “çekme” hem de “itme” bağlamında yapısal faktörlerin gücü üzerinde durur. Bu bakış açısı bireysel kararların yerine küresel ekonomik sistem içindeki insan hareketlerinin yapısal belirleyicilerini vurgular (Morawska, 1990: 192).

Bağımlılık okulu göç hareketlerine, neoklasik teoriyle taban tabana zıt bir perspektiften bakar. Neoklasik yaklaşımda ücret oranlarının eşitlendiği noktada dengenin sağlanmasıyla göç hareketlerinin duracağı varsayımı varken; Marksist düşünceye dayalı bağımlılık okulu, yapısal nedenlerin eşitsizliği tekrar tekrar yaratarak göçü sürdürdüğünü ifade eder (Myrdal 1957 ve Petras, 1981'den aktaran King 2012a: 16-18).

Bağımlılık teorisi, dünyanın gelişmemiş ve az gelişmiş bölgelerinin büyük kapitalist ekonomilere ikincil olarak dâhil edilmesinin tarihsel sürecinin, bu yoksul bölgelerdeki milyonlarca insanı geleneksel yaşam tarzlarından uzaklaştırdığını ve onları geçim arayışı nedeniyle iç ve dış göçe eğilimli hale getirdiğini savunur. Gelişmiş kapitalist varış ülkeleri açısından önemli nokta mümkün olan en ucuz işgücüne erişimdir. Bağımlılık teorisyenleri, esas olarak küresel kapitalizmin ucuz emeğe yönelik yapısal taleplerinin ve bu işgücünün coğrafi dağılımının emek hareketlerine neden olduğunu savunur. Dünyanın ekonomik olarak güçlü ve bağımlı bölgelerini birbirine bağlayan iktidar ve tahakkümün siyasi ilişkileri de bu kurulu mekanizmanın çalışması için önemlidir (Morawska, 2012: 60).

Bağımlılık okulu gibi tarihsel-yapısal bir yaklaşım benimseyen dünya sistemleri teorisi, sömürgeciliğin ve neoklasik hükümetler ile çokuluslu şirketlerin kapitalist genişlemesinin dünyanın çevre bölgelerinde ortaya çıkan aksaklıklar ve yerinden edilmelerde rolünü vurgulamaktadır (Hagen-Zanker, 2008: 7).

Dünya sistemleri teorisinde ülkeler, küresel pazar ekonomisi içindeki konumlarına göre merkez ve çevre ülkeler olarak sınıflandırılır. Merkez ülkeler ekonomik ve sosyal anlamda gelişmiş ve kapitalist sistemi benimsemiş ülkelerdir. Çevre ülkeleri ise asimetrik ticaret ilişkileri, sermayenin etkisi ve göç yoluyla tamamen merkez ülkelere bağımlı ülkelerden oluşur (King, 2012a: 16-18). Merkez ülkelerden çevre ülkelere toprak, hammadde, emek ve tüketici piyasaları arayışıyla gerçekleşen mal ve sermaye akışı, çevre ülkelerden merkez ülkelere emek akışı ile dengelenir.

Dünya sistemleri teorisi, kapitalist ekonomik ilişkilerin kapitalist olmayan veya kapitalizm öncesi toplumlara nüfuz etmesinin, göçe yatkın bir nüfus yarattığını iddia

eder. Bu yatkınlık geçmişte ekonomik çıkarlar için yoksul bölgeleri yöneten sömürge rejimleri tarafından destekleniyorken; bugün bu yatkınlığın yansıması, dünya ekonomisine kapitalist olarak katılan ya da uluslarının kaynaklarını kabul edilebilir şartlarda küresel şirketlere sunan ve ulusal elitlerin gücünü sürdüren yeni-sömürge hükümetler ile çok uluslu firmalardan oluşmaktadır (Massey, 1999: 40-41). Hizmet temelli ekonomiye geçişin ardından imalat sektöründeki işlerin yerel nüfus için gittikçe daha az arzu edilir hale geldiği merkez ülkelerde, düşük vasıflı işgücüne yönelik artan bir talep vardır. Öte yandan, sermaye akımlarının neden olduğu çevre ülkelerdeki tarımsal üretimin ticarileşmesi, üretkenliğin artmasına ve bunun sonucunda yerel işgücüne olan talebin azalmasına yol açar. Bu faktörler, merkezdeki imalat ve hizmet sektörlerinin düşük ücretli segmentlerinde resmi veya gayri resmi iş fırsatları arayışında çevre bölgelerden “kökünden sökülen” tarımsal işgücü fazlasının göçünü tetikler (Zlotnik, 1998’den aktaran Bijak, 2006: 10).

Marksist bakış açısına dayalı bu teoriler, göçmenlere kapitalizmin eşitsiz gelişiminden doğan bir alt proletarya olarak odaklanmış; göçmenleri sermayenin gücüne tabi bir yedek emek ordusu veya işçi sınıfının bir fraksiyonu olarak ele almıştır (Anthias & Cederberg, 2006: 4).

1.2.5. İlişkisel Göç Teorileri

Göç hareketlerinin kavramsallaştırılmasında geleneksel yaklaşım kapsamında değerlendirilen ekonomik analizlerin tek yönlü bakış açısına sahip olduğunu görürüz. Oysa göç doğrusal bir hareket değil, aksine dinamik bir süreçtir. Ekonomik etkenler karar verme aşamasında bireyler için önemli bir belirleyen olmakla beraber, bu süreçte göç hareketini anlamlandırmada sosyal belirleyenler de mutlaka üzerinde durulması gereken noktalardır.

Sistem yaklaşımı olarak da ifade edilen bu teorilerde göç hem makro hem de mikro bağlantılara odaklanır. Makro düzeydeki ilişkiler politik sistemleri, ekonomik bağımlılığı, göç politikasını ve kültürel/dilsel ilişkileri içerirken; mikro düzey, nüfusların coğrafi dağılımından kaynaklanan dostluk ve akrabalık ilişkileri üzerine yoğunlaşır (Goss & Lindquist, 1995: 326).

1.2.5.1. Göç Sistemleri Teorisi

Göç kavramına makro açıdan bakıldığında dünya genelinde ekonomi politiğin ve ülkeler arasındaki iletişimin ön planda tutulduğu görülür. Mikro ölçek açısından ise bireysel ilişkilerin öne çıktığı enformel ağlar mevcuttur. Neoklasik göç teorisi (makro boyut açısından) ve Marksist temelli göç teorilerini kapsayan makro ölçekteki yaklaşımlar göç kararının bireysel yanını göz ardı ederken, bireysel kararı odak noktası yapan mikro yaklaşımlar da ülkelerin tarihsel ilişkilerini, uluslararası boyutta ekonomi politiği arka plana atmaktadır.

Göç sistemleri yaklaşımı bahsedilen iki uç yaklaşımın ortak bir potada eritilmesi gibi düşünülebilir. Bu amaçla söz konusu yaklaşım göçü oldukça geniş bir yelpazede ele alır. Politika, demografi gibi geniş çaplı faktörlerin göçe etkisi üzerinde dururken, aynı zamanda kişisel ilişkilerin etkilerini de incelemekte ve bunlara ek olarak göç ile mekanların yaşadığı değişimleri de ihmal etmemeyi amaçlamaktadır (Castles & Miller, 2008: 35-40).

Göç sistemindeki ülkelerin coğrafi olarak yakın olmaları gerekmez, çünkü tarihsel ve teknolojik bağlantılar en az coğrafi yakınlık kadar önemli roller oynamaktadır (Jennissen, 2007: 415). Bu yaklaşım göçü değerlendirirken hem devletlerarası ilişkileri hem kitle kültürü ilişkilerini hem de bireysel düzeyde aile ve sosyal ilişkileri bir akış çerçevesinde çok boyutlu olarak ele alır. Bu akışı incelerken sadece insanların hareketliliğine odaklanmakla kalmaz. Aynı zamanda çeşitli kurumlar ile sosyal, ekonomik ilişkilere de odaklanarak hizmet, mal ve bilginin mekânlar arasında karşılıklı akışını da ele alır. İnsanların ve diğer unsurların karşılıklı akışları ise mekânların tarihsel bağlantılarından yola çıkılarak yorumlanır. Bu yaklaşımın örnekleri genellikle ekonomik ya da politik olarak bağımlı veya askeri ilişki içindeki ülkeler arasında; ortak dil kullanımı, eğitim sisteminin benzerliği gibi kültürel olarak benzer özellikleri taşıyan ülkeler arasında; akraba ve arkadaşların coğrafi dağılımı ile önceki göçmenlerin sosyal ve ekonomik durumu gibi sosyal ilişkilerin var olduğu ülkeler arasında görülür. Örnek olarak İngiltere'deki Hindistan, Pakistan kökenli göçmenler İngiltere'nin Hint bölgesinde sömürgeleriyle ilişkiliyken, Almanya'ya göç

eden Türkiye kökenli kişiler ise Almanya'nın 1960-70'lerdeki emek talebi ile ilişkilidir (Fawcett & Arnold, 1987; Mabogunje, 1970: 5; Castles & Miller, 2008: 36).

1.2.5.2. Göçmen Ağları Teorisi

Sosyal ilişkiler perspektifinde yapılan çalışmalar göçü potansiyel göçmenlerin, daha önceki göçmenlerle aralarında olan ilişkiler aracılığıyla sosyal sermayeye dayanan göçmen ağları oluşturarak ilk barınma ve istihdam, vb. fırsatlarının yaratıldığı hareket olarak tanımlar (McDonald & McDonald, 1964: 82).

Göçmen ağları; göçmenleri, eski göçmenleri ve göçmen olmayanları başlangıç ve varış bölgelerindeki akrabalık, arkadaşlık ve başka ortak ilişkiler aracılığıyla birbirine bağlayan bir dizi kişiler arası bağlardır. Bir varış yerine ilk defa göç edecek olan kişilerin o yerde hiçbir sosyal bağının bulunmaması göç hareketinin maliyetini arttırır. İlk göçmenlerden sonra aynı yere göç eden kişiler için ise göç, ilkine göre daha az maliyetli hale gelmektedir. Bunun nedeni akrabalık ve arkadaşlık yapılarının doğası gereği her yeni göçmen için, varış yerindeki sosyal bağlardır. Şehirden göç edenler ile kırsaldan göç edenler için farklı ağırlıklara sahip olmakla birlikte (Jitodai, 1963) sosyal bağlar, yeni göç edenlerin barınma, istihdam gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına öncülük ederken ortaya çıkabilecek ekonomik ve psikolojik maliyetlerin de daha az hissedilmesini sağlar (Massey, 1990: 69; Litwak, 1960: 386; Bijak, 2006: 6). Öte yandan istihdam açısından göçmen ağları göç eden bireyler için kolaylık sağlasa da bu ağların sağladığı sosyal ve maddi desteklerin rahatlığı ile kişilerin iş bulmasını geciktirebileceği de unutulmamalıdır (Choldin, 1973: 173).

Göçmen ağları içinde en çok yer alan iki ilişki zinciri, işgücü ağı ve kişisel (akrabalık) ağıdır. İşgücü ağı; istihdam fırsatları ve işgücü temasları ile ilgili bilgi aktarımını kolaylaştırır. Kişisel ağların ise göçmenlere faydalarından biri topluluk duygusu ve aynı zamanda yerleşim sürecine yardımcı olmasıdır. Ayrıca kişisel ağ sayesinde göçmenler ev sahibi ülkede kendi miras kültürlerini sürdürebilirler. Kişisel ağların bir diğer faydası ise protesto veya sosyal adalet faaliyetlerine katılan göçmenlere sosyal destek de sağlayabilmeleridir (Boyd & Nowak, 2012: 79-83). Ağlar

göç hareketinin maliyetini ve riskini düşürdükleri, ayrıca göçten beklenen net getiriyi artırdıkları için göç etme olasılığını yükseltir.

Göçmen ağları teorisinin göçün döngüsel olarak kendini beslemesine dair yaklaşımı, geleneksel yaklaşımlardan farklı çıkarımlara ulaşılmasını sağlar. Bunlar (Massey, vd., 1993: 449-450):

- Göç bir kez başladığında, ilişkiler genişleyinceye kadar yayılma eğilimindedir. Zamanla bu eğilim yavaşlar.
- İki ülke arasındaki göç akışının boyutu, temel olarak ücret farklılıkları veya istihdam oranları ile ilişkilendirilmemiştir. Bu değişkenlerin göçü teşvik etme veya engellemede sahip olduğu etkiler, göçmen ağlarının büyümesinden kaynaklanan hareketin maliyetlerinin ve risklerinin azalmasıyla baskılanır.
- Göç, ağların oluşumu ve detaylandırılması yoluyla kurumsallaştıkça, başlangıçta buna neden olan yapısal ya da bireysel faktörlerden giderek bağımsız hale gelir.
- Ağlar genişleyip göçün maliyetleri ve riskleri düştükçe, göç akışı gönderen toplumu daha iyi temsil eder hale gelir.
- Göç bir kez başladıktan sonra hükümetler, ağ oluşturma süreci büyük ölçüde kendi kontrollerinin dışında kaldığından, göç hareketini kontrol etmekte zorluk yaşayabilirler.
- Göçmenler ve yurtdışındaki aileleri arasında yeniden birleşmeyi teşvik etme gibi belirli göç politikaları, akrabalara özel giriş hakları vererek göçmen ağlarını güçlendirebilirler.

1.2.6. Ulus-Ötesi Göç Teorisi

Haberleşme ve ulaşımda sağlanan ivme ile göçün ekonomik, sosyal ve politik etkileri, göç alan ve veren iki ülke ile sınırlı olmaktan çıkıp uluslararası boyuta taşmıştır. Ulusötesi faaliyetler, ulusal sınırların ötesinde sürekli olarak gerçekleşen, katılımcılar tarafından düzenli ve önemli bir zaman taahhüdü gerektiren faaliyetler olarak tanımlanır. Bu tür faaliyetler, ulusal hükümetlerin ve çok uluslu şirketlerin temsilcileri gibi nispeten güçlü aktörler tarafından yürütülebilir veya göçmenler ve

onların anavatanlarında yaşayan akrabaları, arkadaşları ile sürdürdükleri ilişkileri gibi daha mütevazı bireyler tarafından başlatılabilir. Bu faaliyetler ekonomik girişimlerle sınırlı olmayıp siyasi, kültürel ve dini girişimleri de içermektedir (Portes, 1999: 464). Ulus-ötesi göçmenler varış ülkesinde yaşamlarını idame ettirecek ekonomik ve sosyal düzenlerini kurarken, gelişen teknoloji sayesinde (Özkul, 2018: 487-489) kaynak ülkeye yatırım yaparlar, seçimlerde oy kullanırlar ve dini ibadetlerini devam ettirirler (Levitt, 2003: 850).

Göç literatürü incelendiğinde çalışmaların göç hareketini açıklarken çeşitli yaklaşımlar sundukları ve odaklandıkları ana temaların farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılıkların ortak noktası özünde göçün bir karar süreci olmasıdır. Bu kararın nasıl alındığını, nelerden etkilendiğini bilmek politika yapıcılar için can alıcıdır. Göç kararı alınırken parasal fayda ve maliyetlerin yanında parasal olmayan fayda ve maliyetler ile sosyal ilişkiler de önemli rol oynamaktadır. Mikro düzeyde etkili olan faktörler için gelir farklılıkları, yoksulluk, riskler, güç ve prestij sorunları, kişisel ve hanehalkı özellikleri (medeni durum, eğitim seviyesi) üzerinde durulmaktadır. Orta seviye faktörlere bakıldığında ise göçün göreceli yoksunluk bağlamında, yani eşitsizliğin daha yüksek olduğu bir toplulukta ya da göç kurumlarının ve göçmen ağlarının var olduğu durumlarda göçün gerçekleşmesi daha olasıdır. Makro düzeydeki faktörler düşünüldüğünde ise emek talebi ve göç yasaları göç kararını etkilemede oldukça önemlidir. Ayrıca ulaşım maliyetlerinin düşmesi, küreselleşme ve dünya çapındaki ekonomik gelişmeler de göç akımları üzerinde etkisi olan diğer unsurlardır (Hagen-Zanker, 2008: 19-20). Bu unsurlara dair bir eleştiri insanların neden göç etmeye dair istekli olduklarını açıklamamalarına dayanmaktadır. Amartya Sen'in –arzular ve kapasiteler- yaklaşımı temel alınarak yapılan bu eleştiriye göre insan hareketliliği araçsal ve içsel nedenlerle refahı artırır. Burada araçsal ile ifade edilen göçün insanların daha iyi imkânlarla erişimini sağlayan bir kaynak olduğudur. İçsel nedenler ise kişilerin yeni yerlere göç etme özgürlüğüne sahip olmanın farkındalığı ile ilgilidir. Arzu ve kapasiteden yola çıkan bu bakış açısı zorunlu ve gönüllü göç gibi göç türleri arasında bir ayrım yapılmadan ilişki kurulabileceği üzerinde durur. Böylece göçü, ikili sınıflandırmalar yerine tüm göçmenlerin fail olduğu ve hareketlilik ya da hareketsizliğin yapısal kısıtlamalara göre şekillendiği bir temelde açıklar (de Haas,

Castles, & Miller, 2022: 75). Görüldüğü üzere göç kararının nasıl alındığı değişmekle birlikte varış ülkesi üzerinde bir takım etkilerinin olması kaçınılmazdır.

1.3. GÖÇÜN TOPLUMSAL, MEKÂNSAL VE EKONOMİK ETKİLERİ

Göç hareketi sonuçları itibari ile ele alındığında hem kaynak ülke üzerinde hem de varış yeri ülkesinde önemli etkiler yaratır. Çalışmanın konusu kapsamında burada sadece ev sahibi ülke açısından göçün etkileri üzerinde durulacaktır.

Farklı arka planlara sahip grupların teması dolayısıyla ortaya çıkan kültürel çeşitliliğin nasıl hayat bulacağı *gönüllülük*, *hareketlilik* ve *kalıcılıktan* oluşan üç temel göç türüne dayanarak açıklanır. Bu temel faktörlerden ilki göçün gerçekleşme nedeni ile ilişkilidir. Göç hareketi gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştiyse kişiler kültürleşme sürecini gönüllü olarak deneyimlerken; zorunlu bir durum sonucunda göç eden kişiler için ise bir arada yaşam gönüllü bir tecrübe olmayabilir. İkinci faktör olan hareketlilik ise göç eden grupların hareket halinde olmalarının kültürel çeşitliliğe etkisini ifade eder. Üçüncü faktör gruplar arasındaki temasa süre açısından bakar. Göç eden kişilerden bazıları nispeten kalıcı olarak yerleşirken; uluslararası öğrenciler, misafir işçiler gibi gruplar için ise durum geçicidir (Berry, 1997: 8). Bahsedilen üç temel göç türü sonucunda topluluklar arasında gerçekleşen temas, kültürel çeşitlilik yaratarak toplumsal, mekânsal ve ekonomik yapı üzerinde etkiler doğurur.

1.3.1. Göçün Toplumsal Etkileri

Göç hareketleri, toplumsal yapıda değişikliklere neden olur. Kişiler kendi kültürel kimliklerini de beraberlerinde göç ettiklere yere götürdüğünden hem göç edenler hem de göç edilen yerde yaşayan kimseler karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedirler (Karpas, 2010: 82). Söz konusu etkileşimin boyutu ve nasıl olacağı göç türü ile ilişkilidir. Gerçekleşme nedenine göre bakıldığında gönüllü göç eden kişi ya da grupların, zorunlu göç edenlerle karşılaştırıldığında etkileşimleri farklı olabilir. Bunun arkasında yatan neden gönüllü göç eden kişiler bir plan dâhilinde hareket ettiğinden karşılaşacakları sosyo ekonomik problemlere karşı zorunlu göç ile gelen kişilere oranla daha hazırlıklı olmasıdır. Oysa zorunlu göç ile gelen ve belki psikolojik

ya da ekonomik olarak hazırlıksız olan kişiler yeni tanıştıkları toplumsal yapıya uyum sağlamada daha fazla zorluk yaşayabilirler (Tümtaş, 2020: 53).

1.3.1.1.Kültürleşme Stratejileri

Farklı kültürlere sahip grupların birbirleri ile temasa geçmeleri sonucu gruplardan birinin ya da tümünün orijinal kültürel özelliklerinde gerçekleşen değişiklikler kültürleşme olarak tanımlanır. Kültürel özelliklerde deneyimlenen bu değişim hem birey hem de grup düzeyinde gerçekleşebilir. Yapılan ayrıma ek olarak Berry, iki düzeyde meydana gelen değişim türlerinin genellikle farklı olduğunu belirtmiştir. Buna göre grup düzeyinde değişiklikler grubun sosyal yapısında, ekonomik temelde veya grubun siyasi örgütlenmesinde gerçekleşirken; bireysel düzeyde meydana gelen değişim türleri ise kimlik, değerler, tutumlar ve davranışlarda görülür (Berry, 2005: 698-699; Sam, 2006: 14). Kültürleşme kavramı pek çok açıdan değişimi içinde barındırır. Söz konusu değişim mültecileri ve sığınmacıları barındırmak için geçici evler ve kamplar kurulması gibi nedenlerle mekansal anlamda ortaya çıkan *fiziksel* değişiklikler; yeni beslenme koşulları veya yeni hastalıklarla karşılaşma gibi durumların sonucunda ortaya çıkan *biyolojik* değişiklikler; dilsel, dini ve sosyal kurumlarda görülen *kültürel* değişiklikler; yeni bir ortama girilmesi nedeniyle ilişkilerde gözlenen *sosyal* değişiklikler; özellikle birey düzeyinde davranış ve ruh sağlığı durumunda ortaya çıkan *psikolojik* değişiklikler ile yeni göç politikalarına ihtiyaç duyulması nedeniyle *politik*; yeni emek gücünün ortaya çıkması nedeniyle de *ekonomik* boyutlardan oluşmaktadır (Berry, vd., 1987: 492; Sam, 2006: 16).

Kültürleşme sürecini açıklayan iki boyutlu yaklaşım³, kültürleşme stratejilerine dair yapılan kavramsallaştırmanın da temelini oluşturur. Kültürleşme iki ya da daha

³ Kültürleşme sürecini açıklayan farklı kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu süreç genel olarak tek boyutlu ve iki boyutlu olmak üzere iki kategoride gruplanmaktadır. Kültürleşme sürecini tek boyutlu modellerle açıklayan yaklaşım, göç hareketi nedeniyle kültürde yaşanan değişimin kişilere miras gelen yetişme kültüründen ev sahibi kültüre doğru olduğunu ifade eder. İki boyutlu modelde ise miras ve ev sahibi kültürler birbirlerinden bağımsız olarak görülür (Van Oudenhoven, vd. 2006: 642). İki yaklaşım arasındaki temel fark, miras kültür ile ev sahibi kültür arasındaki ilişkiyi nasıl ele aldıklarındadır (Ryder, vd., 2000: 49).

Tek boyutlu modelin kökenleri 1930’larda ve 1940’larda etnik grupların üyeleri üzerinde yapılan araştırmalara dayanmaktadır. Model, asimilasyonun kültürleşmeyi ürettiğini savunan Gordon tarafından detaylandırılmıştır. Gordon’un (1964) kültürleşme modeline göre, bir göçmenin kültürleşme düzeyi, ev sahibi ülkede, yeni kültürel kalıplara ne kadar süreyle maruz kaldığının bir fonksiyonudur (Celano &

çok grubu içeren ve tüm taraflar için grup ya da bireysel boyutta kültürel ve psikolojik sonuçları olan bir süreçtir (Berry, 2005: 688). Kültürleşme çalışmalarının ilk dönemlerinde söz konusu ilişkinin esas etkisinin azınlık gruplar üzerinde olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Oysa göç alan ülkelerin bu süreçten etkilenmemesi beklenemez. Dolayısıyla günümüze yaklaştıkça kültürler arasındaki karşılıklı etkileşim yapılan çalışmalara da yansımıştır.

Berry, kültürler arası etkileşimin iki temel unsuru olduğunu ifade eder. Bu temel unsurlardan birincisi her bir grubun diğeriyle fiili temasının derecesi; ikincisi ise her grup tarafından kendi kültürünü devam ettirmeye yönelik yapılan beyandır (Berry, 2001: 618; Berry, 2005: 704). Kültürel olarak çoğul toplumlarda bireyler ve gruplar iki önemli sorundan yola çıkarak ilişki geliştirirler. Bunlardan ilki, kişinin kendi kültürel kimliğinin ve geleneklerinin değerli olup olmadığına ve muhafaza edilip edilmeyeceğine karar vererek, toplumdaki etnik farklılığının korunması ve

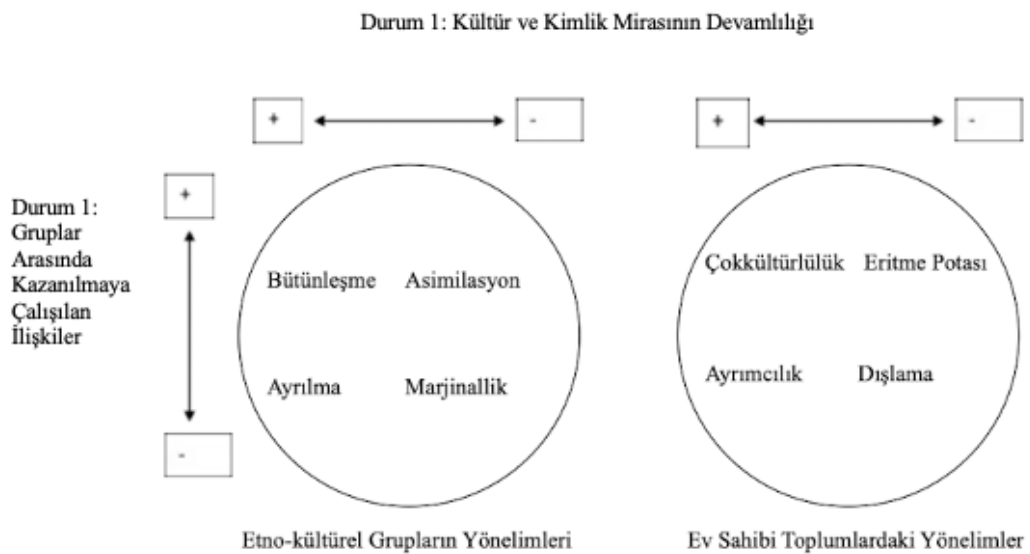
Tyler, 1991: 374). Bu süre uzadıkça ev sahibi kültürle olan ilişki, göç eden grubun ayrı bir varlık olma özelliği ile ayırt edici değerlerinin kaybolmasına neden olur. (Gordon, 1964: 81). Bu yaklaşımda göçmenlerin hem miras kültürlerini korudukları hem de ev sahibi kültüre adapte oldukları *iki kültürlülük*, sadece bir geçiş evresidir (Bourhis, vd., 1997: 375). Göçmenlerin hayatları boyunca sürekli bir şekilde köken kültürlerinden uzaklaşma pahasına ev sahibi kültüre adapte oldukları görüşü hâkimdir. Başarılı bir asimilasyon için köken kültürden tamamıyla uzaklaşıldığı ve ev sahibi kültüre eksiksiz uyum sağlandığı varsayılır (LaFromboise, vd., 1993: 397). Asimilasyonist bakış açısına dayalı bu yaklaşımda kültürleşme süreci; ev sahibi toplum kültürüne doğru tek yönlü bir değişim olacağı ve etnik kökenin nihai olarak ortadan kalkacağı üstüne kurgulanır (Laroche, vd., 1996: 114). Bu model farklı kültür ve grupların değer sistemleri ve yaşam tarzları arasında mutlak bir çatışma olduğunu varsayar. Bu sözde uyumsuzluk, bir kişinin birden fazla kültürle özdeşleştirilemeyeceği sonucunu doğurmaktadır (Ramirez, 1984: 78). Tek boyutlu modelin kültürel değişime bakış açısı iki nokta arasındaki düz çizgide tek bir yönde ilerlemeye benzetilebilir. Bu bakış açısına göre başlangıç noktası köken kültür, varış noktası ise ev sahibi kültürdür. Kültürleşme ile bireyler; köken kültürlerinin tutum, değer ve davranışlarından vazgeçerken aynı zamanda yeni toplumunkileri benimserler. Kültürleşme çalışmalarında uzun bir süre boyunca tek boyutlu model kullanılmış olmakla birlikte, ev sahibi toplum kültüründe yaşanan değişimleri açıklamadığı için yerini iki boyutlu yaklaşıma bırakmıştır.

Asimilasyon modeline dayalı tek boyutlu kültürleşme yaklaşımı ile iki boyutlu yaklaşım arasındaki ortak nokta, her iki yaklaşımın da ev sahibi kültürün yeni gelen kişiler tarafından benimsenip benimsenmediği ile ilgilenmesidir. İki yaklaşımın birbirinden farklılaştığı nokta ise ilkinin azınlık grubun kendi kültüründen uzaklaşacağını ve çoğunluk grubun kültürünün bir parçası olacağını vurgulamasıyken; iki boyutlu yaklaşım azınlık grubundan olan bir bireyin çoğunluk kültüründe bir katılımcı olurken, her zaman azınlık kültürünü devam ettireceği üzerinedir (LaFromboise, vd., 1993: 397). Berry (1974), göçmen ve ev sahibi toplumun birbiri arasındaki etkileşimi birbirine zıt iki kutbun uç noktaları olarak bakmak yerine, bu iki kültürü birbirinden bağımsız tasvir etmiştir (Zak, 1973: 898). Buna göre ev sahibi kültürün benimsenmesi, köken kültürün terk edilmesini gerektirmez (Sanchez & Fernandez, 1993: 655). İki boyutlu bakış açısını benimseyen yaklaşım kısaca göç eden bireylerin köken kültürlerinde geliştirilen kişisel kimliğin yönlerinden vazgeçmeden ev sahibi kültürün tutum, değer ve davranışlarını benimseyebileceğini savunur.

geliştirilmesi; ikincisi ise ev sahibi olan toplumla olumlu ilişki geliştirilmesinin değerli olup olmadığına karar verilerek etnik temasın istenmesi ile ilgilidir. Berry'e göre bunlar esasen değerlerle ilgili sorulardır ve olumludan olumsuzu doğru bir ölçekte yanıtlanabilir (Bkz.: Şekil 1.3) (Berry, 1984: 11; Berry, vd., 1989: 186-187; Berry, 2005: 705; Berry, 2006: 34).

Olumlu ve olumsuz yönelimler, dört kültürleşme stratejisini tanımlamada kullanılır. Bu stratejiler, hangi grubun (baskın ve baskın olmayan) dikkate alındığına bağlı olarak değişir (Berry, 2005: 704). Şekil 1.3'de hem azınlık hem de ev sahibi grubun kültürleşme stratejileri birbirlerinden bağımsız olarak verilmiştir. Her iki grup da yukarıda bahsedilen iki soruya kendi açılarından çözüm bulmayı amaçlamaktadır. Fakat her grubun çözümlerinin, diğerinin görüş ve uygulamalarıyla zorunlu olarak bağlantılı olduğu unutulmamalıdır. Azınlık grubun seçimleri, ev sahibi toplumun yönelimleri tarafından kısıtlanabilirken, ev sahibi grubun ise göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için nasıl politikalar geliştirmesi gerektiğini düşünmesi gerekir. Bu nedenle kültürleşme her iki taraf için de kendi tutum ve davranışları ile diğer gruplara ilişkin bir algıyı içeren karşılıklı süreçten oluşur (Berry, 2001: 618; Berry, 2005: 705).

Şekil 1.3: Kültürleşme Stratejileri

Kaynak: Berry, J. W. (2001). A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615-631.

1.3.1.1.1. Azınlık Grupların Yönelimleri

Azınlık grup açısından bakıldığında kişilerin kendi miras kültürlerini devam ettirmediği ve ev sahibi toplum kültürünü benimsediği durum *asimilasyon*; kendi miras kültürlerini devam ettirdiği ve ev sahibi kültürle etkileşime girmediği durum *ayrılma*; hem miras kültürün devam ettiği hem de ev sahibi toplumla etkileşime girildiği duruma *entegrasyon (bütünleşme)*; her iki kültürle de etkileşime girilmediği duruma ise *marjinallik* denilmektedir (Berry, 2001: 618; Berry, 2005: 705; Berry, 2006: 35).

Asimilasyon: Kültürleşme stratejilerinin yer verildiği Şekil 1.3’de ilk soruya “hayır”, ikinci soruya “evet” yanıtı verildiğinde, kişinin kültürel kimliğinden vazgeçmesi ve daha büyük toplumun kültürünü benimsemesi ile asimilasyon seçeneğine ulaşılır. Kültürleşme kavramı zaman zaman asimilasyon ile eş anlamlı olarak (Sam, 2006: 11-12); zaman zaman ise birbirinin alt kümeleri olarak kullanılmıştır. Bu kültürleşme biçiminin ayrıntılı bir analizi Gordon tarafından yapılmıştır. Gordon, asimilasyon kavramının bir dizi alt türü veya süreci olduğunu ifade eder. Bunlar arasında en önemlileri, toplu ve bireysel davranışların daha benzer hale geldiği kültürel veya davranışsal asimilasyon ve daha geniş toplumun sosyal ve ekonomik sistemlerinde baskın olmayan grupların bize benzer şekilde katıldığı yapısal asimilasyondur (Gordon, 1964: 71; Berry, vd., 1989: 188). Berry ise “asimilasyonu”, bir bireyin orijinal kültürel geçmişine ve kimliğine sırt çevirdiği ve ev sahibi toplumun üyeleriyle özdeşleşmeyi ve onlarla etkileşime girmeyi seçtiği durum olarak tanımlar (Berry, 2006: 35). Asimilasyon modeli göçmen grupları, yeni geldikleri toplumda yer alan sosyal hiyerarşinin en altında konumlandırır. Bir azınlık olarak göçmenler eğitim, kitlesel medya, istihdam ve kamu kurumları gibi hayatın çeşitli alanları ile statü ve kurumsal ilişkiler açısından ev sahibi topluma nazaran daha alt seviyede yer alırlar (Bourhis, vd., 1997: 376).

Ayrılma: Azınlık grubun, ev sahibi toplumla olumlu ilişkiler geliştirmeyip, miras kimlik ve geleneklerini devam ettirmesidir (Berry, vd., 1989: 188). Asimilasyonun tersine göçmenler kendi kültürel değerlerini tamamıyla korurken, baskın kültürün değerlerini reddederler (Bourhis, vd., 1997: 377; Bilge Zafer, 2016:

82). Burada azınlık grup kendi kültürel değerlerine özel bir önem verirken, diğer kültürlerle ilişkilerini önlerler (Çağlar & Onay, 2015: 47).

Entegrasyon: Azınlık grubun kültürel bütünlüğünün korunmasının yanı sıra daha geniş bir toplumun ayrılmaz bir parçası olma hareketi anlamına gelir. Böylesi geniş bir toplumda, kendilerine göre daha büyük bir sosyal sistem içinde işbirliği yapan çok sayıda ayırt edilebilir etnik grup vardır. Böyle bir düzenleme, bir dereceye kadar yapısal asimilasyonun olduğu, ancak Gordon'un kullanım terimlerine göre, çok az kültürel ve davranışsal asimilasyonun olduğu durumlarda ortaya çıkabilir (Berry, vd., 1989: 188). Bütün grupların aynı toplum içinde kültürel farklılıklarını sürdürürerek yaşama hakkının hem egemen hem de egemen olmayan grupların kabulünü içeren, entegrasyonun sağlanabilmesi için karşılıklı bir uyum gereklidir. Bu strateji, baskın olmayan grupların daha geniş toplumun temel değerlerini benimsemesini gerektirirken, aynı zamanda baskın grup, tüm grupların ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak için ulusal kurumları (eğitim, sağlık, emek gibi alanlarda) uyarlamaya hazır olmalıdır. Entegrasyon stratejisinin izlenmesi için belirli ön koşullara gereksinim vardır. Bunlar çok kültürlülüğü benimseyen bir ideolojinin varlığı; ırkçılık, ayrımcılık gibi önyargıların minimum seviyede olması; belirli gruplar arasında nefretin olmaması ve tüm birey ya da gruplar tarafından daha geniş topluma bağlılık duygusunun varlığı olarak sıralanmaktadır (Berry, 2006: 35-36).

Marjinallik: Kesin bir ifade ile tanımlanması güç olan marjinalleşme hem ev sahibi topluma karşı bir nevi grev hem de köken kültüre dair yabancılaşmayı içerir (Berry, vd., 1989: 188). Bireyler hem kendi kültürlerini hem de baskın toplum kültürünü tamamiyle reddederler (Bourhis, vd., 1997: 377). Marjinalleşmenin iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi gelen kişilerin kendilerine miras olan kültürel değerlerinin korunmasına dair pek ilgisinin olmamasıdır ve bu durum genellikle bir kültürel dayatmaya bağlı olarak açıklanır. İkincisi ise anaakım toplumla etkileşime dair çok az ilgi duyulmasıdır ve bu da dışlanma ve ayrımcılığa bağlanmaktadır (Berry, 2005: 705).

1.3.1.1.2. Baskın Grupların Yönelimleri

Gerçek hayatta temas halinde olan her grup karşılıklı kültürleşme sürecine girer. Bu nedenle, baskın grubun kültürleşmenin gerçekleşeceği yolu etkilemede oynadığı rol önemlidir (Berry, 2005: 706). Azınlık grubun kültürleşme stratejisine yönelik tercihlerinde seçme özgürlüklerinin olduğu varsayılmıştır. Ev sahibi toplumun azınlık toplum üzerinde belirli kısıt veya zorunluluk uygulamaları olduğu takdirde diğer terimlerin kullanımı tercih edilir. Asimilasyon, ev sahibi grup tarafından dayatıldığında *erime potası* olarak adlandırılır. Ev sahibi grup tarafından ayrılmaya zorlandığında buna *ayrımcılık* denir. Marjinalleşme ev sahibi grup tarafından dayatıldığında *dışlama* denir. Son olarak entegrasyon bir bütün olarak toplumun kabul edilen özelliği olduğunda *çokkültürlülük* ismini alır (Berry, 2005: 706; Berry, 2006: 36).

Eritme Potası: Birden fazla farklı grubun bir arada yaşadığı toplumlarda bir arada yaşamaya dair iki zıt yaklaşım görülebilir (Bkz.: Şekil 1.3). Bunlardan biri eritme potası yaklaşımıdır. Bu yaklaşım asimilasyonun baskın grup tarafından bir zorunluluk olarak dayatılmasıdır (Berry, 2001: 620). Eritme potası yaklaşımında yaygın varsayım azınlık grupların, esasen ortadan kalkacak şekilde ana akıma dahil edilmesi gerektiğidir. Söz konusu grupların kültürel süreklilikleri reddedilir ve bu özümseme, topluma katılımlarının tek kabul edilebilir temelidir. Bu görüşe göre “tek halk, tek kültür, tek ulus” hedefi her şeyden önce gelir (Berry, 2006: 28).

Ayrımcılık: Ayrılmada olduğu gibi burada da azınlık grubun miras kültürünü devam ettirip, ev sahibi toplumla ilişki geliştirmemesidir. Ayrılmaya ile ayrımcılık arasındaki belirgin fark hangi grup tarafından dayatılmasıdır. Buna göre ayrılmada azınlık grubun tercihleri baskın durumdayken, ayrımcılıkta ev sahibi grubun kısıt veya zorunlulukları baskın durumdadır (Berry, vd., 1989: 188).

Dışlama: Marjinalizasyonun baskın grup tarafından desteklenmesidir (Berry, 2001: 620). Dışlama stratejisinde göçmenlerin ne kendi miras kültürlerini ne de ev sahibi kültürünü benimsemesi desteklenir. Söz konusu stratejide göçmenlere kendi

kültürlerini sürdürme hakkı tanınmazken, ev sahibi topluluğa da uyum sağlayamayacaklarına inanılmaktadır (Kiremit & Akfırat, 2021: 109).

Çokkültürlülük: Kültürel çeşitliliğin toplumun geniş kesiminde kabul edilmesidir (Berry, 2001: 620). Şekil 1.3'ün sağ tarafında yer alan model etno kültürel grupların mozaiginden oluşan çok kültürlü yapıyı temsil etmektedir. Çok kültürlü modelde azınlıkta yer alan bireyler ve gruplar kültürel sürekliliklerini koruyarak baskın toplumun sosyal çerçevesine katılırlar. Böyle bir toplum hukuki, ekonomik, politik açılardan birlikte nasıl yaşanacağına dair paylaşılan normlarla karakterize edilir (Berry, 2006: 28).

Kültürleşme stratejilerine yönelik yapılan bu ilk dönem çalışmalarında genellikle göçmen gruplar tarafından tercih edilen stratejinin entegrasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Entegrasyonu ise sırasıyla asimilasyon ya da ayrılma takip ederken, marjinalleşme en az tercih edilen strateji olmuştur (Bourhis, vd., 1997: 378). Öte yandan kültürleşme söz konusu olduğunda unutulmaması gereken nokta göç hareketi sonucunda ortaya çıkan kültürleşme özelliklerinin bir amaç değil, strateji olduğudur. Kültürleşme dinamik bir süreç olduğu için, bireylerin farklı zamanlarda farklı stratejiler benimseyebileceği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda bu stratejiler, bir bireyin herhangi bir zamanda tekrar tekrar deneyimleyebileceği aşamalar da olabilir (Sam, 2006: 19).

1.3.1.2. Kültürleşme Stratejilerine Yönelik Eleştiriler ve Uyum

Berry'nin kültürleşme stratejilerine katkı yaparak geliştiren çalışmalar olduğu gibi⁴ bu stratejiler birtakım eleştiriler de almıştır. Örnek olarak marjinalleşme stratejisinin göçmenler için gönüllü bir seçimden ziyade dayatılan bir zorunluluk olarak

⁴ Bourhis vd. (1997) tarafından geliştirilen Etkileşimli Kültürleşme Modeli, Berry'nin geliştirmiş olduğu kültürleşme stratejilerine daha kapsamlı bir bakış açısı sunar. Modelin amacı, çok kültürlü bir toplumda göçmen ve ev sahibinin yaşadığı kültürleşmeyi deterministlikten uzak ve dinamik bir süreç olarak sunmaktır. Bu doğrultuda Etkileşimli Kültürleşme Modeli; göçmenlerin benimsediği kültürleşme yönelimlerini, baskın grubun göçmenlere yönelik benimsediği kültürleşme yönelimlerini ve göçmenler ile baskın grubun kültürleşme yönelimlerinin sonucunda ortaya çıkan kişilerarası ve gruplar arası ilişkileri bir arada değerlendirmektedir (Bourhis, vd., 1997: 379; Göregenli & Karakuş, 2014: 103). Etkileşimli Kültürleşme Modeli hem azınlık hem de baskın grup için beş kültürleşme stratejisi tanımlar. Berry'nin kültürleşme stratejilerinden biri olan marjinalleşme bu modelde kimlik kaybı (dışlama/anomi) ve bireycilik perspektifinden açıklanmıştır.

gören çalışmalarda marjinalleşme stratejisinin uygulanabilir bir kavram olmadığı savunulur (Van Oudenhoven, vd., 2006: 641).

İlerleyen dönemlerdeyse entegrasyon kavramına da daha eleştirel yaklaşıldığı görülmüştür. Bunun arkasındaki neden ise dört ayrı problem noktasıyla açıklanmaktadır. Bunlardan birincisi kavram olarak entegrasyon kelimesinin hayata kazanımının mekanik ürün parçalarının birbirine entegre olmasından yola çıkarak dile kazandırılmasıdır. Mekanik bir entegre olma durumunun ise sosyal hayatın içinde gerçekleştirilmesinin sorun yaratacağı düşüncesidir. İkinci eleştiri noktası entegrasyon kavramının “*kime, neye, nasıl*” sorularını beraberinde getirmesi nedeniyle hiyerarşik bir olgu olmasıdır. Kavramın içinde barındırdığı hiyerarşik yapı üçüncü eleştiri noktasını da oluşturmaktadır. Bu soruların cevaplanmasında güvenlik kaygıları gibi nedenlerle ev sahibi toplumu merkeze alan siyasi güç devreye girebilir. Bu siyasi güç söz konusu kaygılar nedeniyle ev sahibi toplumun genel kabullerini gelen kişilere dayatabilir. Bu durum ise toplumsal düzende bir arada var olmanın koşulunu gelen kişilerin mevcut düzene ayak uydurması şeklinde belirler. Bu noktada ise entegrasyon kavramının asimilasyon kavramını meşrulaştırabileceği düşünülmektedir. Stratejiler içinde benzer bir çatışma çokkültürlülük ve ayrılma arasında da görülmektedir. Buradaki çatışmanın dayanak noktası ise çokkültürlülüğün ana strateji olduğu bir durumda, toplumdaki farklı kültürlerin her birinin kendi içine kapandığı bir senaryo gerçekleştiği takdirde ayrılma stratejisine dönüşebileceğidir (Erdoğan, 2022: 37; 41).

Bir arada yaşamanın nasıl mümkün olabileceğini ortaya koymaya çalışan bu stratejilerin ortak noktası geniş kapsamda farklı kültürlerin birbirlerine nasıl uyum sağlayacağı sorusuna yanıt aramalarıdır. Uyum ile varılmaya çalışılan nokta ise sosyal, ekonomik ve siyasal alanlarda farklı kültürlerin birlikte var olabildiği bir toplum oluşmasıdır. Uyumun nasıl olacağına yönelik yukarıda bahsedilen stratejiler özünde hem göç eden kişileri hem de yerleşik toplumu tek ve katı gruplar olarak görmektedirler. Oysa her iki kesim de kendi içinde çok yüksek ihtimalle farklı tabakalara sahiptir. Dolayısıyla bu bakış açısı uyumun ne olduğu ve nasıl gerçekleştirilebileceği konusundaki tartışmaların devam etmesine neden olmuştur.

Erdoğan (2021: 43) uyum kavramını “*Sosyal uyum, kendiliğinden, isteyerek ya da zorunlu olarak bir araya gelen toplulukların, çoğulculuğu kabul gördüğü ortak bir aidiyet zemininde karşılıklı kabul ve saygı çerçevesinde huzur içinde bir arada olabildiği duygu ve yaşam biçimidir*” şeklinde tanımlar. Uyumunu “*Ekonomik ve sosyal açıdan dahil olma ve katılım*” olarak tanımlayan Hynie (2018)’e göre bu kavram sadece gelen kişilerin beceri ve çabasına göre şekil almamakta, aynı zamanda içinde bulundukları sosyal çevre ile de bir bütünlük taşımaktadır. Dolayısıyla uyum sürecinin merkezinde hem kamu politikalarının şekillendirdiği hem de kamu politikalarını şekillendiren kamuoyu görüşleri ve tutumları vardır. Ager & Strang (2008: 185) ise başarılı bir uyumun belirleyecilerini araştırdıkları çalışmalarında on temel alan oluşturmuşlardır. Bu alanlar istihdam, barınma, eğitim ve sağlık sektörlerinde başarı ve bunlara erişim; vatandaşlık ve haklara ilişkin varsayımlar ve uygulamalar; toplumdaki gruplar içinde ve arasında sosyal bağlantı süreci; özellikle dilsel ve kültürel yeterliliklerin eksikliği ile güvenlik endişesi ve istikrarsızlıktan kaynaklanan engelleri kapsamaktadır. Berger-Schmitt’e (2000: 4) göre ise sosyal uyum olarak adlandırdığı kavram temel olarak iki toplumsal hedef içermektedir. Bunlardan birincisi eşitsizliklerin ve sosyal dışlamanın azaltılmasıdır. İkincisi ise sosyal ilişkilerin ve etkileşimlerin güçlendirilmesidir. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı ise “*Uyum Hakkında*” başlıklı yazısında “*Uyum; hem yabancının hem de ev sahibi toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunmayı hedefleyen, asimilasyoncu olmayan, ev sahibi toplumun da göçmenlere uyum sağlanmasını ve yabancının kendi yeteneklerini ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar dahil olmak üzere yaşamın tüm alanlarında gerçekleştirmesini amaçlayan, gönüllülük esaslı politikadır.*” şeklinde ifade etmiştir.

Göç hareketi sonucunda ortaya çıkan uyumun yansıması mekânsal olarak da gözlenir. Hali hazırda çeşitli tabakalardan oluşan kentlere göç eden kişiler hem kendi niteliklerine hem de ev sahibi toplumun kendilerine sundukları olanaklara bağlı olarak yeni bir düzen kurmaya çalışırlar. Bu karşılıklı etkileşim yukarıda bahsedilen uyumun nasıl olacağı üzerinde önemli etkiye sahiptir (Erder, 2006: 17-18). Dolayısıyla ortaya çıkan toplumsal etkileşimin yansımaları özellikle kentlerde kurulan yaşam alanlarında görülür (Tekeli, 1982: 202).

1.3.2. Göçün Mekânsal Etkileri

Küresel nüfustaki artış ile düşük ve yüksek gelirli ülkeler arasındaki sosyo ekonomik farklılıkların genişlemesi insanların daha iyi bir yaşam arayışı içinde dünyanın ekonomik olarak daha az gelişmiş bölgelerinden daha gelişmiş bölgelere hareket etmesinde “itici” faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kentleşme de insanların kırsal alanlardan kentsel alanlara hareketine yol açmıştır. Ayrıca dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen siyasi, etnik ve dini çatışmalar diğer ülkelerde sığınma talebinde bulunan ve mülteci olan insan sayısında bir artışa neden olmuştur. Bu faaliyetlerin tümü, dünya çapındaki göçün artmasıyla sonuçlanmıştır. Günümüzde göç hareketinden gönderici ya da alıcı olarak etkilenmeyen ülke yok denecek kadar azdır (Sam & Berry, 2006: 1-2).

Göç tanımlaması da bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine hareketi, yani mekânsal değişikliği içerir. Bu mekânsal değişiklik kişi ya da grupların geldikleri yerleşim yerini farklı açılardan etkilemesi ile sonuçlanmaktadır. Özellikle üretim yapısında görülen değişim ve kentsel üretimin artması sonucunda göç, ağırlıklı olarak kırsal alandan veya az gelişmiş kentlerden gelişmiş kentsel alana doğru gerçekleşmiştir (Tümtaş & Ergun, 2016: 1349; Sezik, 2017: 145). Dolayısıyla kentler, göç hareketinden etkilenen en önemli mekânsal alanlardır. Özellikle kontrolsüz ve zorunlu göç hareketlerinin yoğunlaştığı dönemlerde kentler; sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal ve mekânsal açılardan içinde bulunulan ülkenin sosyoekonomik koşullarına da bağlı olarak fiziki ve yönetsel anlamda etki altında kalırlar (Tümtaş, 2020: 48; Kaygalak, 2009: 19).

Toplumsal tabakalaşmanın kaçınılmaz varlığı kent içinde sosyoekonomik farklılıklara göre homojen gruplar oluşmasına neden olur (Duncan & Duncan, 1955: 502). Özellikle zorunlu göç ile yeni yerleşim alanlarına gelen kişiler sosyoekonomik anlamda zorluklar yaşayabilmekte ve ayrışma ile sonuçlanmaktadır. Ağırlıklı olarak düşük gelir grubunda yer alan kişiler geldiği takdirde ise kentlerde yaşamak için seçilen bölgeler altyapı, eğitim gibi çeşitli kamusal hizmetlere erişimin kısıtlı olduğu alanlar olmaktadır (Kaygalak, 2001: 130). Sonuç olarak toplumsal ayrışmanın mekânsal

boyutta tezahürü hem kentin kontrolsüz gelişmesinde hem de yeni gelen kentte yerleşilen bölgelerin ayrışmasında görülür (Kaygalak, 2009: 25).

1.3.2.1. Göç ve Kalabalıklaşma Maliyeti

Şehirlerdeki yoğun nüfus ve kentsel gelişmenin bir sonucu kalabalıklaşma maliyetidir. Bu maliyet türü nüfusun yoğunlaşması sonucu ortaya çıkan, elektrik, su ve kanalizasyon şebekelerinin yetersiz kalması veya hizmet kalitesinin bozulması, çevre kirlenmesi, trafiğinin artması gibi problemlerin ortaya çıkardığı maliyetlerden oluşmaktadır (Topal, 2005: 59). Kalabalıklaşma maliyeti hesaplanamayan ve hesaplanabilen maliyet olarak iki gruba ayrılabilir. Hesaplanamayan maliyetlere bir örnek trafiğin artması sonucu oluşacak stres sebebi ile verimliliğin düşmesidir. Hesaplanabilen maliyetler de özel maliyet ve kamusal maliyet olarak kendi içinde ikiye ayrılır. Özel maliyetler kalabalıklaşma sorununun meydana geldiği şehirlerde yaşayanların bireysel bütçelerine ek yük getiren harcamalardır. Kamusal maliyet ise kamu kesiminin şehirde yapmakla yükümlü olduğu kamu harcamalarının yükselmesine neden olan unsurlardır. Buna örnek olarak altyapıya yönelik talep sonucu belediye bütçelerinin yükünün artması verilebilir (Ulusoy & Vural, 2001: 10). Kalabalıklaşma maliyeti genel olarak mali sonuçlarına kıyasla kentleşmenin negatif dışsallığı olarak yer almaktadır ve sunulan hizmetin maliyetinin sabit olduğu varsayılarak nüfus arttıkça hizmet kalitesinde düşüşü ifade eder. Hızlı nüfus artışı sonucunda derslik başına düşen öğrenci sayısının ya da doktor başına düşen hasta sayısının artması kalabalıklaşma maliyeti olarak örneklendirilebilir (Nadaroğlu, 1998: 42).

Kalabalıklaşmanın mali sonuçları da olmaktadır. Örnek olarak büyük şehirlerin dış çeperlerinde kalan yerleşim yerleri, ölçek ekonomisi gerekçesiyle büyükşehir alanının kapsamına alındığında şehir merkezinden en uzakta yer alan bu birimlere ulaşım hizmetleri gibi hizmetlerin götürülmesi gerekmektedir. Örnek olarak şehrin merkezinde bir yerel yönetim hizmeti olarak sunulan ulaşım hizmetlerinin, bu yeni yerleşim yerlerine de ulaştırılması gerekir. Birimler arası mesafe, bir gün içinde yapılan sefer sayısı gibi pek çok faktör yeni yerleşim yerlerine düzenlenecek otobüs seferlerini etkiler (Yaslıkaya, 2019: 179).

1.3.2.2. Göç ve Gecekondulaşma

Toplumsal tabakalaşmanın yaratmış olduğu mekânsal ayrımın yanında özellikle dış göç alan ülkelerde göçmen bölgeleri oluşur. Bu kişiler ev sahibi kişilerden gelir ve istihdam olanaklarına ek olarak etnik köken, dini inanç, yaşam tarzları gibi nedenlerle farklılaşırlar. Göçmen grupların ev sahibi topluluğu oransal olarak aşarak oluşturduğu gettolar (Erder, 2006: 58-59), ilişkisel göç teorilerini destekler şekilde, kente yeni gelen kişilerin sıfırdan bir düzen kurdukları mekânlardır. İş piyasası, konut piyasası ve kamusal hizmetler açısından göç eden kişilere yönelik uygun kamusal düzenlemelerin bulunmaması ya da bu hizmetlerin yeterli olmaması, göç eden kişileri kökene dayalı ilişkilerden destek almaya yönlendirmektedir (Erder, 2015: 9). Göçmenler, yeni yerleşecekleri alanları belirlerken kendilerini daha güvende hissedecekleri, sosyal bağlantılarının olduğu mekânsal alanları tercih ederler (Tümtaş & Ergun, 2016: 1353). Bunun bir sonucu olarak göçün mekânsal alanda yarattığı en büyük etkilerden biri ise barınma sorunudur.

Barınma sorununa yönelik bir çözüm yolu gecekondu olmuştur. Belirli bir sınır içerisinde benzer yaşam biçimlerine sahip ve toplum geneline kıyasla şehirden bir ölçüde ayrıştırılmış mekânlar olan gecekondu, sanayileşme ile kentleşme süreçlerinin aynı anda gerçekleşmediği, dolayısıyla bu kentlerin özellikle düşük gelir grubundan gelen kişileri özümseyemediği durumlarda ortaya çıkan yerleşim bölgeleridir (Güler, 1999'dan aktaran Kaygalak, 2001: 132; Ergun, 2009: 934; Tekeli, 1982: 203). Sosyoekonomik eşitsizliklerin kent içindeki bölgelere yansarak gettolar, gecekondu oluşturma fırsat eşitliğinden uzaklaşılmasına yol açabilir. Çünkü barınma imkânlarının sahip olduğu özellikler istihdam, sağlık, eğitim olanakları üzerinde belirleyici olabilmektedir. Eğitim, sağlık, istihdam, altyapı imkânları kamusal donanım gerektiren ve kolektif tüketime açık hizmetlerdir. Bu hizmetlerin mekânsal dağılımında niteliksel farklılıklar olduğu takdirde ortaya çıkan fırsat eşitsizliği, gelir eşitsizliği gibi, önemli seviyede yoksulluk üretir. Bu durum beraberinde enformel iş ve ilişkileri de beraberinde getirecektir. Dolayısıyla barınma imkânına sadece konut özelliği olarak bakmak, toplumsal etkiler açısından eksiklik yaratır (Erder, 1997: 36-37; Asiama, 1985: 353/360). Mekânsal anlamda ortaya çıkan kurumsal etkiler,

insanları yoksulluk koşullarında tutan önemli bir faktör olup, kentsel yoksulluğun kronikleşmesine neden olabilir. Çünkü göçmenlerin yaşadıkları bölgeler kente yeni göç edenleri de kendilerine çektiğinden göçmen mahalleleri oluşmasına ve yoksulluğun bu alanlarda yoğunlaşmasına neden olur (Kaygalak, 2009: 25). Tarihsel-yapısalcı göç teorilerinden ikiye bölünmüş işgücü teorisinin de desteklediği gibi özellikle ayrımcılık ve dışlamanın olduğu durumlarda yeni gelen göçmenler hiyerarşinin en altında konumlandırılmaktadır.

Hiyerarşinin en altında yer alan bu kişiler temel ihtiyaçları için çözüm yollarını sahip oldukları akraba, arkadaş gibi ilişkisel ağlarda; ilişkisel ağlardan yoksun olanlar ise dayanışmalarda aramaktadır. Söz konusu ilişkiler ve dayanışmalar istihdam ve barınma sorunlarını öncelikli olarak kabul edebilmekte; sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçları ise geri plana atabilmektedir (Erder, 2015: 27). Bu tarz temel ihtiyaçlar kamu otoritelerinin müdahalesine ihtiyaç duymaktadır. Göç hareketinin mekânsal anlamda yaratmış olduğu etkiler, kamusal hizmetlere olan talebin artmasıyla sonuçlanacak ve kaynak dağılımını etkileyecektir. Dolayısıyla hem merkezi hem de yerel yönetimin bütçelerinden yapacakları harcamaların yönünü etkileyerek maliyetler yaratacaktır.

1.3.3. Göçün Ekonomik Etkileri

Tarih boyunca ülkeler; savaşlar, ekonomik çıkarlar, yardım, tarihi ilişkiler, sınır kontrollerinin yetersizliği gibi çeşitli nedenlerle, farkında olarak ya da olmadan başka ülkelerden gelen kişilere ev sahipliği yapmışlardır. Farklı kültürlerin bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkan etkilerden biri de ekonomiktir.

Göç eden kişilerin geldikleri ülkenin ekonomisini etkileyebileceği çeşitli kanallar vardır. Bu kanallar istihdam, fiyatlar ve üretim olarak üç ayrı gruba ayrılabilir. Çalışmanın bu bölümünde sadece sayılan üç etki üzerinde durulacak, çalışmanın esas alanı olması sebebiyle kamu maliyesi üzerindeki etkileri ayrıntılı olarak ikinci bölümde değerlendirilecektir.

1.3.3.1. Göçün İstihdam Üzerindeki Etkisi

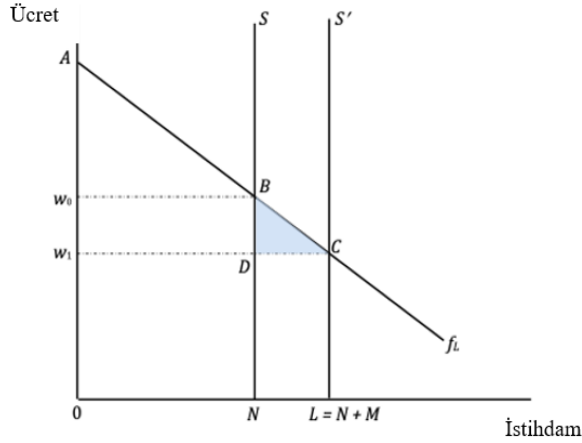
Literatürde çoğunlukla göçün işgücü piyasası üzerindeki etkilerine odaklanan çalışmalar kesin bir ortak sonuca varmamıştır. Göçün bir ekonomideki tüm işçilerin ortalama ücretleri ve istihdamı üzerindeki etkisini inceleyen kimi çalışmalarda göç etkisinin küçük olduğu sonucuna ulaşılırken (Card, 2009: 3; Friedberg ve Hunt, 1995: 42); kimi çalışmalarda göçün yerlilerin işgücü piyasası ve ücretler üzerinde önemli olumsuz etkileri olduğunu göstermektedir (Borjas, 2003; Aydemir & Borjas, 2007: 665).

Arz ve talebin temel yasası göz önüne alındığında emek arzındaki artışın, kısa vadede yerli işçilerin ücret seviyelerini düşürmesi beklenir. Asgari ücret ya da sendikal faaliyetler nedeniyle ücretler düşürülemiyorsa işsizlikte artış gözlenecektir. Diğer yandan işverenler göç eden kişilerin tüketim talebini karşılamak için üretimi artırır, artan üretim nedeniyle emeğe olan talep artar ve bunun sonucunda ücret seviyesi yükselir. Böylece işverenler göçe, daha çok kişiye istihdam olanağı sağlayarak cevap verebilir. Sonuç olarak ücretlerin göç öncesi seviyeye dönmesi beklenir. Bu basit model göçmenler ile yerlileri homojen emek birimleri olarak ele alır (Somerville ve Sumption, 2009: 9).

Basit model, göç eden kişiler ile yerlilerin işgücü piyasasında birbirlerinin ikameleri olduğundan yola çıkar. İşgücünde N kadar yerli ve M kadar göçmen işçi olduğunu varsayalım. Bu durumda toplam işgücü $L=N+M$ olacaktır. Toplam üretim fonksiyonu da $Y = f(K, L)$ doğrusal ve homojendir. Ayrıca yerlilerin sermaye stokuna sahip olduğunu ve hem yerlilerin hem de göçmenlerin arzının esnek olmadığı varsayımlar arasındadır. Şekil 1.4 bu ilk dengeyi göstermektedir. Y_N değeri emek eğrisi f_L 'nin marjinal ürününün altındaki alan veya ABN_0 yamuğudur. Kısa dönemde sermaye stoku sabittir. Göç eden kişilerin (M) girişi arz eğrisini sağa kaydırarak ücreti w_1 seviyesine düşürür. Bu durumda göç sonrası ekonomideki milli alan ACL_0 alanıyla ifade edilir. Milli gelirdeki artışın bir kısmı göç eden kişilere giderken; BCD üçgeninin alanı, göçmen fazlasını, yani yerlilere giden gelir artışını verir. Şekil 1.4 aynı zamanda göç sonucu gelirin emekten sermayeye doğru yeniden dağılımını da göstermektedir.

Bu durum şekilde w_0BDw_1 alanı ile gösterilir. Yerli işçiler w_0BDw_1 dikdörtgenindeki alanı kaybeder ve bu miktar işverenlere geçer (Borjas, 2009: 13-15).

Şekil 1.4: Benzer Beceri Düzeyine Sahip Gruplarda Göçün İşgücüne Etkisi

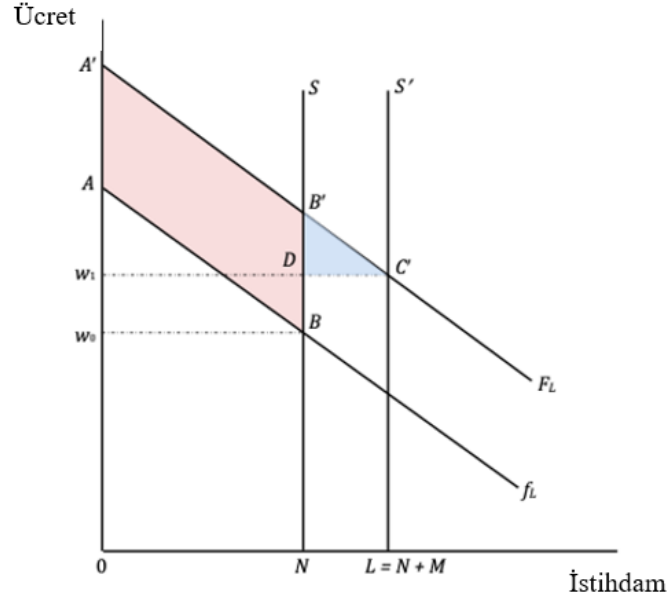
Kaynak: Borjas, G. J. (2019). Immigration and Economic Growth. NBER Working Papers 25836, s. 40.

Pratikte ise bahsi geçen iki grup farklı beceri ve yeteneklere sahiptir. Göç eden kişilerin demografik özelliklerine ya da vasıflı olma durumlarına bağlı olarak işgücüne olan etkisi de farklılaşabilir. Gelen grup ağırlıklı olarak genç ve üretken bir kesimden oluşuyorsa iktisadi anlamda geldikleri ülkeye olumlu sonuçlar yaratabilirler. Göçün, vasıfsız veya düşük ücretli işler söz konusu olduğunda ücretlerin veya istihdamın düşmesine yol açması daha olasıdır. Söz konusu işler, doğaları gereği, daha yüksek ücretli işlerden daha az eğitim veya öğretim gerektirdiğinden yerli işçilerin yerine göçmenlerin geçmesi daha mümkündür (Somerville ve Sumption, 2009: 9). Borjas (2003: 1370) tarafından yapılan bir çalışmada göç eden kişilerin nüfus içindeki payının %10 artışının ücretleri %3 ile %4 oranında azalttığı görülmüştür. Diğer yandan Smith (2007: 18) tarafından yapılan çalışmada ABD'deki vasıfsız göçmen işçilerin nüfus içindeki payında %10'luk bir artışın ortalama ücretlere etkisinin yalnızca %0,6 düzeyinde olduğu bulunmuştur.

Şekil 1.4 yerli ve göçmen işçilerin birbirlerinin tam ikameleri olduğu varsayımı üzerine kurulmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere pratikte bu pek mümkün değildir. İki grup arasında üretimi arttıracak tamamlayıcılıklar olabilir. Bu durum Şekil 1.5 üzerinden anlatılmıştır. Düşük vasıflı işçiler (L_U) ve yüksek vasıflı işçiler (L_H)

olarak işçiler iki tür olarak gruplanmıştır. Buna göre lineer üretim fonksiyonu $Y = f(K, L_U, L_H)$ şeklinde değişmiştir. Öte yandan arz şokunun yani göç eden kişilerin beceri grupları arasında dengeli olmadığı varsayılmaktadır. Yani göçmenler ağırlıklı olarak düşük veya yüksek becerili olabilir. Homojen bir üretim fonksiyonu ile göç fazlasının hesaplanması, yüksek vasıflı işçilerden oluşan büyük bir arz şokunun bile yerli nüfus için nispeten büyük kazançlar yaratmayabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte bazı göç türlerinin ve özellikle yüksek vasıflı işçi göçünün faydalı olabileceğine dair yaygın bir algı vardır. Bu algı yüksek vasıflı göçmenlerin pozitif dışsallıklar oluşturduğu inancına dayanır. Söz konusu inanç yüksek vasıflı göçmenlerin ülkeye girişi ile yerli işçilerin yeni bilgi biçimlerine maruz kalacağı ve beşeri sermayelerini arttırarak onları daha üretken kılacağına varsayılmaktadır. Dışsallıkların göç fazlasını nasıl değiştirdiği Şekil 1.5’de gösterilmiştir. Yüksek vasıflı göçmenlerin yerel üretkenlik üzerinde olumlu etkileri varsa, göçmenlerin ülkeye girişi her yerli işçi için marjinal ürünün değerini artırdığından, emek talep eğrisinde dışa doğru bir kaymaya neden olur. Dolayısıyla göç, emek arzı artışı nedeniyle arz eğrisini sağa kaydırırken, aynı zamanda talep eğrisini de F_L ’ye kaydırmış olur. Yerlilere tahakkuk eden gelirdeki değişiklik, $B'C'D$ üçgeninin alanı ile göçün yerli işçilerin toplam üretimi üzerindeki etkisini gösteren $A'B'BA$ yamuğunun toplamından oluşur. Bu durum yeterli ölçüde dışsallık olduğu takdirde yüksek vasıflı göçün ekonomik büyümenin itici bir gücü olabileceğini gösterir (Borjas, 2009: 15-17).

Şekil 1.5: Farklı Beceri Düzeyine Sahip Gruplarda Göçün İşgücü Üzerine Etkisi

Kaynak: Borjas, G. J. (2019). Immigration and Economic Growth. NBER Working Papers 25836, s. 41.

Göç eden kişiler işgücü piyasasının tarafları açısından da etkiler yaratabilir. Emekini sermayeye pazarlama niyetiyle gelen kişiler sermaye açısından olumlu etki yaratmakla birlikte işçi sınıfı için durum pek de bu şekilde olmayabilir. Bu durum formel ve enformel sektörleri vurgulayan “çifte pazar” ve işgücü potansiyelinin halihazırda çalışan işçilerin pazarlık gücünü azalttığını ifade eden “yedek işgücü ordusu” kavramlarıyla açıklanır. Bu yaklaşımın kökleri birinci bölümde açıklanmaya çalışılan tarihsel-yapısalcı göç teorilerine dayandırılabilir. Göç eden kişiler vasıfsız emek arzı sağladığı takdirde genel olarak düşük ücretli, emek yoğun, devamlılığı olmayan ve güvencesiz olarak nitelendirilebilecek, örgütlenmenin ve işe başlangıç için kurumsal engellerin olmadığı enformel sektöre yönelirler. Diğer yandan göç eden kişiler nedeniyle işgücü arzının artması, işçi sınıfının daha önce elde etmiş olduğu çeşitli kazanımlarda pazarlık gücünü azaltarak söz konusu sınıfı olumsuz etkiler. Olumsuz etkilenecek önemli kazanımlardan biri ücretlerdir (Kaygalak, 2009: 21-23). Göç eden kişilerin sunmuş olduğu ucuz emek arzı ücretler seviyesinin düşmesine neden olabilir. Hum ve Simpson (2004: 56) tarafından yapılan ve Kanada’yı kapsayan meta analiz çalışmasında, göçmenlerin işgücü piyasasında yerli işçilerden daha düşük

ortalama ücretlerle yer aldıkları tespit edilmiştir. Daha düşük ücretlere çalıştırılma, örgütlenme imkânından uzak olunması, kurumsal güvencenin bulunmaması ise hem gelir dağılımının genel olarak adil olmaktan uzaklaşmasına hem de işçi sınıfının kendi içinde farklı sınıf katmanlarının oluşmasına neden olabilir. Söz konusu eşitsizlikler zorunlu göç ile gelen vasıfsız kişiler için çok daha yıkıcı olacaktır (Kaygalak, 2009: 21-23).

Göçün ekonomik etkilerine bakıldığında, göçün türünün de önem taşıdığı görülür. Gönüllü göç bireylerin kişisel istekleri sonucunda gerçekleşen, uzun sürede alınan kararların bir sonucu olup ev sahibi ülkede yatırım kararlarının ve uzun vadeli tüketimin planlanmasına olanak tanır. Diğer yandan zorunlu göç, köken ülkede gelişen problemli koşullardan kaynaklandığından bireylerin geleceğe yönelik plan yapmalarına izin vermesi zordur. Bu bakış açısıyla gönüllü göç gelişmiş ülkelere yapılma eğilimi taşıırken; zorunlu göç -Ravenstein'in kanunlarını destekler şekilde- özellikle ilk aşamalarında komşu ülkelere doğru gerçekleşir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelere göç eden kişilerin çoğunluğu vasıflı gruptan oluştuğundan ev sahibi ülkede yaratacakları ekonomik etki, beceri düzeyleri ile pozitif ilişkilidir (Valencia, vd., 2020: 2; Ruiz & Vargas-Silva, 2013: 773; Braun & Mahmoud, 2014: 71; Maystadt & Verwimp, 2009: 1).

Zorunlu göç ile gelen kişi sayısındaki artışın etkisi, ev sahibi ülkenin tüm sektörlerinde aynı olmayacaktır. İşgücü piyasasında mülteciler ve yerel halk arasındaki ikamenin boyutu zorunlu göçün işgücü piyasası üzerindeki etkisinin temel belirleyicilerinden biridir. Bazı meslekler açısından mülteciler yerel işgücünü tamamlayarak işgücü piyasası sonuçlarını iyileştirebilirken, diğerleri için mülteciler ikame işgücünü temsil edebilir (Ruiz & Vargas-Silva, 2013: 780).

Braun ve Mahmoud (2014) çalışmalarında yerlilerin iş kayıplarına ilişkin korkularının haklı olup olmadığını incelemek ve işgücü piyasası üzerindeki etkisini araştırmak için 2. Dünya Savaşı sonrasında Almanların Doğu Avrupa'dan Batı Almanya'ya sürülmesine odaklanmıştır. Sürülen kişiler ile ev sahibi kişilerin ana dillerinin Almanca olması ve her iki tarafın da Alman okullarında okumuş olmaları nedeniyle taraflar birbirlerinin ikamesi sayılmışlardır. Çalışma sınır dışı edilenlerin

payı %15'i aştığı durumda zorunlu göçmenlerin ev sahibi kişilerin istihdam oranlarını azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Belirli bir eyalette belirli bir meslekte zorunlu göçmenlerin payındaki %10'luk artış, o meslek ve eyalette yerlilerin istihdam oranını yaklaşık %3 azaltmıştır (Braun & Mahmoud, 2014: 72).

Maystadt ve Verwimp (2009) ise Burundi ve Ruanda'dan zorunlu göç ile Tanzania'ya gelen kişilerin ev sahibi grubun refah seviyesi üzerine etkilerini incelemiştir. Çalışma mültecilerin yerlilerin refah seviyesini mutlaka azaltmayacağını, hatta yeterli sayıda mülteci ile ekonomik fayda yaratılabileceği sonucuna ulaşmıştır. Öte yandan bu ekonomik faydaların ev sahibi nüfus arasında eşit olmayan bir dağılım sergilediği görülmüştür. Örnek olarak tarım sektöründe işçi olarak çalışanlar işgücü piyasalarındaki rekabet ile çeşitli malların fiyatının artmasından en fazla zarar gören grup olurken yine tarım sektöründe işveren durumunda olanlar ucuz işgücü arzı sayesinde fayda sağlamışlardır (Maystadt & Verwimp, 2009: 27).

Labanca (2020), Arap Baharı kaynaklı İtalya'ya yapılan zorunlu göçün yerli işçilerin istihdamı ile ücretleri üzerindeki kısa vadeli etkilerini incelemiş ve üç sonuca ulaşmıştır. Bunlardan birincisi göçün genel anlamda yerli istihdam üzerinde kısa vadeli etkisi önemsiz olmakla birlikte endüstriler arasında farklılaşmalar görülmüştür. Arap Baharı kaynaklı göç, yerlilerin özellikle inşaat ve eğitim hizmetlerinde istihdamını olumlu etkilerken; toptan ticaret, otel ve lokantalarda ise olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre istihdamın olumsuz etkilendiği sektörlerde her 100 ek göçmen için tahmini olarak 4 yerli kişi işten çıkarılırken; istihdamın olumlu etkilendiği sektörlerde, bir bölgede ikamet eden 100 ek göçmen için ortalama olarak 6 yerlinin istihdam edildiği tahmin edilmiştir. Uzun vadede ise yerli istihdamının eski seviyesine döneceği beklenmektedir. Son olarak ücretler açısından ise göçün yerlilerin ücretleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmamıştır. Bu durum İtalya'daki ücret belirleme mekanizmasının kurumsallaşmış doğasının ücret katılığına yol açarak, işçilerin ve firmaların ücretleri değiştirme yeteneğini azaltması ile açıklanmaktadır (Labanca, 2020: sy).

Suriye'de yaşanan çatışma nedeniyle Türkiye'ye gelen kişilerin işgücü piyasasına etkilerini inceleyen Tümen, mülteci akışının yoğun olduğu bölgelerde

yerliler için kayıtdışı istihdamın %2,26 oranında azaldığı, kayıtlı istihdamın nüfusa oranında ise 0,46 puanlık küçük bir artış olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu artış yoğun mülteci akışı olan bölgelerde artan kamu hizmetleri ile açıklanmış, sektörel dağılım anlamında bir değişim gözlenmemiştir. Sonuç olarak Suriyeli mültecilerin daha yüksek oranda bulunduğu bölgelerde yerel halk tarafından kayıt dışı istihdamdan kayıtlı istihdama geçiş yaşandığı görülmüştür. Diğer yandan işsizliğin toplam nüfusa oranı 0,77 puan artarken, ücretlerin önemli ölçüde etkilenmediği sonucuna ulaşılmıştır (Tümen, 2016: 458). Gehrsitz ve Ungerer ise Suriye’de yaşanan karışıklığın Almanya’da işgücü piyasasını nasıl etkilediğini araştırmıştır. Çalışmaya göre düşük vasıflı mültecilerin yerel işgücü üzerinde önemli bir işten çıkarma etkisinin olmadığı görülmüştür. Diğer yandan mültecilerin yarattığı arz şoku Alman vatandaşı olmayıp daha uzun süredir Almanya’da yaşayan göçmenler için işsizlik oranında artış yaratmıştır (Gehrsitz ve Ungerer, 2017: 15).

1.3.3.2. Göçün Fiyatlar Üzerindeki Etkisi

Zorunlu göç sadece istihdamı değil fiyatları, tüketicileri ve üretimi de etkilemektedir (Becker & Ferrara, 2019: 11). Teorik olarak fiyatlar ile göç arasındaki ilişkiyi ikisi talep biri arz tarafında olmak üzere üç kuvvetin yönlendirebileceği beklentisi vardır. Bunlardan birincisi göç nedeniyle genel talepteki artışın fiyatları yukarı yönlendirebileceğidir. İkincisi göçmenler yerel halktan daha düşük gelirli olduğu takdirde daha ucuz ve ikame edilebilir mal arayışlarının fiyatları etkileyebileceğidir. Üçüncü durum ise arz açısından açıklanmaktadır. Buna göre göçmenler işgücü piyasasında yerlilere göre daha düşük ücretlere çalışıyorsa, özellikle göçmen-emek yoğun sektörlerde ortaya çıkan işgücü maliyeti avantajı nedeniyle, yerli-emek yoğun sektörlerde göre bu sektörlerde fiyat düşüşlerine yol açabilir (Zachariadis, 2012: 299).

Literatür incelendiğinde göç ile gelen kişilerin fiyatlara etkisinin de çalışmalar arasında farklılık gösterdiği görülmüştür. Alix-Garcia ile Saah’ın Tanzanya’yı ve Depetris-Chauvin ile Santos’un Kolombiya’yı inceledikleri çalışmalarında zorunlu göç ile gelen kişilerin mal fiyatlarını yükselttiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Alix-Garcia & Saah, 2010; Depetris-Chauvin & Santos, 2018: 46).

Tümen'in Türkiye'ye zorunlu göç ile gelen Suriyeli mülteciler üzerinden yaptığı araştırmasında konut kiralarda yaklaşık %5,5 bir artış olduğu tahmin edilmiştir. Çalışmasını düşük ve yüksek kaliteli konutlar olarak detaylandığında ise düşük kaliteli konut kiralari %1,7 oranında artarken, yüksek kaliteli kiralik konutların %11 oranında arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, yoğun mülteci göçünün yerli nüfusta daha iyi ve güvenli mahallelere olan talebi arttırdığı ve dolayısıyla konut ayrımcılığının (segregation) ortaya çıktığı şeklinde yorumlanmıştır (Tümen, 2016: 459; Balkan, vd., 2018: 20). Bu durum aynı zamanda gelen mültecilerin düşük kirali bölgelerde yoğunlaşabileceğinin ve gettolaşmanın ortaya çıkabileceğinin de bir göstergesidir.

Suriye'den Türkiye'ye doğru gerçekleşen zorunlu göç sonrasında ise hem mal hem de hizmet fiyatlarının benzer oranda azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan resmi emek yoğun sektörler ile kayıtdışı emek yoğun sektörler arasında fiyatlarda farklılaşma görülmüştür. Kayıtdışı emek yoğun sektörlerde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları düşerken, resmi emek yoğun sektörlerde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarında değişim olmamıştır. Bu bulgu kayıtdışı emek yoğun sektörlerde mülteci akınlarının maliyet avantajı yaratmasıyla açıklanmıştır (Balkan & Tümen, 2016: 660).

1.3.3.3. Göçün Üretim Üzerindeki Etkisi

Göçün ekonomik büyümeyi etkilediği diğer kanallar ise gönderen ve alan ülkeler arasındaki ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar, göçmenlerin girişimci faaliyetleri şeklinde sıralanabilir. Mültecilerin sahip olduğu becerilerin üretimde verimlilik artışı sağlayarak, fiyatların potansiyel olarak düşmesini sağladığı örnekler de mevcuttur. Fransa'dan Prusya'ya göç eden ve genellikle zanaatkâr olan Huguenotlar teknolojik ve yönetsel bilgilerini yeni gittikleri yerde imalathaneler kurmak için kullanmışlar ve sonuç olarak tekstil sektöründeki verimliliği arttırmışlardır (Hornung, 2014: 92; Becker & Ferrera, 2019: 12). Yapılan çalışmalar göçün istihdam ve fiyatlar üzerinde muhtemel bir etki yaratabileceğini, fakat söz konusu etkinin net bir şekilde olumlu ya da olumsuz olmasının beklenemeyeceğini göstermektedir.

Göçün ekonomik etkilerinin pek çok değişkene bağlı olduğu unutulmamalıdır. Bu değişkenler göç eden kişilerin yetenekleri/vasıflı olma durumları, göçün yerli işçilerin istihdam fırsatları üzerindeki etkisi, göçün toplam gelir üzerindeki etkisi, göç eden kişilerin ödedikleri vergiler, göç eden kişilerin yarattığı talep ve bu kişilerin sosyal gereksinimleri nedeniyle yapılan kamu harcamaları şeklinde sıralanabilir. Göçün ekonomik büyüme üzerindeki net etkisi tüm bu değişkenlerin yönüne ve büyüklüğüne bağlı olacaktır (Valencia, vd., 2020: 2; Borjas, 2019: 4-5).

1.4. GENEL GÖRÜNÜM VE BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Göç; insanların bireysel ya da topluluk halinde yasal veya yasal olmayan yollarla bir ülke içinde ya da ülkeler arasında geçici ya da uzun süreli yer değiştirme hareketidir. Bu hareketi sadece insan hareketliliği olarak ele almak oldukça dar bir perspektiften bakılmasına neden olur. Hem göçün nedenlerini açıklamaya çalışan göç kararının belirleyicilerine dair literatür hem de göçün etkilerinin ele alındığı farklı alanlar göç hareketinin çok boyutlu olduğunun bir göstergesidir.

Göç kararının alınmasındaki etkeni araştıran literatürdeki çalışmaların odak noktaları farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar genel olarak ekonomik, sosyolojik, yapısal ve ilişkisel unsurlar üzerinden çeşitlenmektedir. Söz konusu unsurların her birinin kendi bakış açısından ortaya koyduğu neden geçerli olmakla birlikte diğerlerinden bağımsız düşünülemez. Örnek olarak kişiler ekonomik nedenlerle göç etse dahi ülkeler arasındaki yapısal ilişkiler göç kararı alınırken nereye göç edileceğinin belirleyeni olabilir. Diğer yandan bu yaklaşımlarda ağırlıklı olarak gönüllü göç temel alınsa da zorunlu göçün de itme çekme, sosyal ağlar, coğrafi yakınlık gibi bakış açılarında değerlendirilebileceği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında da öne çıkan yaklaşım İtme Çekme Kuramı olacaktır.

Çok boyutlu bir alan olan göçün neden olduğu sonuçlar da çeşitlidir. Bu sonuçlar yukarıda da bahsedildiği üzere toplumsal, mekânsal ve ekonomik açılardan ortaya çıkarlar. Bunlar birbirinden tamamen bağımsız olmayıp, aksine birbirlerini etkilerler. Gelen kişilerin yerleşik toplumla kurduğu ilişki şekli ya da yerleşik toplumun gelen kişilere olan tutumları bu kişilerin şehir içinde yerleşme kararları üzerinde

belirleyicidir. Özellikle zorunlu göç ile gelen kişiler düşünüldüğünde birçoğunun sosyal ilişkilerine dayalı yerleşim kararı almaları kaçınılmazdır. Söz konusu sosyal ilişkiler sadece yerleşim yerine değil; iş bulma imkânı da yarattığından istihdam aracılığıyla ülke ekonomisi üzerinde etkiler doğurur. Gelen kişilerin vasıflılık durumlarına ve diğer başka koşullara da bağlı olarak ekonomi üzerindeki etkilerinin nasıl olacağı farklılaşabilir. Bu etkiler sadece ekonomi ile sınırlı değildir. Örnek olarak bu kişilerin mekânsal anlamda ayrışması gecekondulaşmaya yol açabileceği gibi kalabalıklaşma maliyetine neden olarak negatif dışsallık oluşturabilir.

Göç ile gelen kişilerin yarattığı bu zincirleme etkiler, devlet mekanizmasından bağımsız düşünülemez. Göç özellikle kitlesel ve zorunlu olarak gerçekleştiği takdirde, sosyal ilişkilerle karşılanması güç olan eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlar için devletin atacağı adımlar daha da önem kazanmaktadır. Bu kapsamda birinci bölümde hem nedenleri hem de sonuçları doğrultusunda ele alınan göç olgusu, çalışmanın ikinci bölümünde nedenleri ve sonuçları itibariyle kamu maliyesi çerçevesinde incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU MALİYESİ ALANINDA GÖÇ OLGUSU

2.1. KAMU MALİYESİ ALANINDA GÖÇÜ ETKİLEYEN UNSURLAR

İktisadın bir alt disiplini olan kamu maliyesi yapısı gereği hukuk, siyaset bilimi gibi disiplinlerle de ilişki içindedir. Örnek olarak kamu hizmetlerinin neler olacağı, bu hizmetlerin nasıl hayata geçirileceği ve nasıl bitirileceğine dair hukuki dayanakların olması gerekir. Siyaset bilimi açısından bakıldığında ise kamusal tercihlerin belirlenmesi, bu hizmetlerin ne kadar üretilip ne kadar tüketileceğine dair karar verilmesi siyasi tercihlerin bir sonucudur (Susam, 2020: 13-14). Kamu maliyesinin diğer disiplinlerle söz konusu ilişkisi göç üzerinde de etkili olup, Lee'nin ifadesiyle hem itici hem de çekici faktörler yaratabilir. Dolayısıyla kamu maliyesi alanında göçü etkileyen unsurlar siyaset, hukuk ve ekonomik açılardan da dikkate alınabilir.

2.2.1. Siyasi Unsurlar

Göç hareketinin doğası gereği siyasi bir alt yapısı vardır. Bunun arkasında yatan neden hem devletler arasında hem de devlet ve vatandaş arasındaki ilişkileri ilgilendirmesidir.

Ülkelerin göç politikaları uluslararası boyutta farklılaşmaktadır. Ülkeler vatandaşlarının farklı ülkelere göç etmesini engelleyebilecekleri gibi, ülkeye gelecek kişileri de çeşitli kısıtlamalara tabi tutabilirler. Bu nedenle ülkelerin göç politikaları göç kararının verilmesinde önemli bir unsurdur. Hedeflenen varış ülkesinin göçmen girişine dair herhangi bir sınırlayıcı politikası olmadığı takdirde bu ülkeler potansiyel göçmenler için daha çekici olabilir. Bunun tersine, ülkeler göç politikalarını sıkılaştırdıklarında, göçün maliyeti göç kararından vazgeçilmesine ya da bu kararın hiç alınmamasına yetecek kadar yüksek olabilir. Örnek olarak hedef ülke sınır denetimine ve sınır dışı etmeye ağırlık verdiği takdirde bu ülkeye göç etmek daha zor olur. Göç politikaları aynı zamanda itici ve çekici faktörlerin etkisini de değiştirebilir. Örnek olarak göç sonucunda kişilerin gelirleri ciddi bir seviyede artacak olsa bile daha

kısıtlayıcı göç politikaları uygulayan ülkeler, bazı insanların göç etmesini engelleyebilir. Farklı düzenlemeler ve siyasi durumlara sahip ülkeler arasında da göçün maliyeti yüksek olabilir. Yurt dışındaki siyasi koşulların kötüleşmesi ve/veya ülke içindeki koşulların iyileşmesi göç etme teşvikini azaltabilir (Simpson, 2022; 6-7).

Uluslararası göç açısından bakıldığında Avrupa Birliği önemli bir varış noktası olmaktadır. Özellikle 1970’li yıllardan sonra AB ülkelerinin göç politikaları genel olarak iki basamaklı olarak değerlendirilmektedir. Bu basamaklardan birincisi göçmenlerin ve iltica etmek isteyenlerin sayısını sınırlandıran her ülkenin kendine özgü ulusal politikalarıdır. İkinci basamak ise ülkeler arasında bir koordinasyonun olduğu birlik politikalarıdır. Göç politikalarının birlik kapsamında Avrupalılaştırılmasının iki amacı vardır. Bunlardan birincisi göçmen sayılarını kontrol edebilmek ve tek taraflı göç yönetiminin yaratabileceği olumsuzlukları azaltmaktır. İkincisi ise sınır kontrollerinin kaldırılmasına yol açacak tek bir Avrupa pazarına olanak sağlamaktır. Sonuç olarak AB içinde her ülkenin kendi yasal düzenlemeleri ve politikaları olmakla birlikte ekonomik ve siyasi değişim nedeniyle Birliğin bütünlüğünü sağlayacak düzenlemeler de yapılmıştır (Bkz.: Tablo 2.1) (Koçak & Gündüz, 2016: 69-70).

Tablo 2.1: Avrupa Birliği Göç Politikalarını Etkileyen Antlaşmalar

Antlaşma Adı	Antlaşma Nedeni
Schengen Antlaşması (1985 ve 1999)	Serbest Dolaşım İlkesi
Dublin Konvansiyonu (1990)	Sığınmacıların Statüsü
Maastricht Antlaşması (1993)	Üç Sütunlu Yapıda Göç Politikası (Adalet ve İçişleri, Sığınma Politikası ve Göç Politikası)
Amsterdam Antlaşması (1997)	Maastricht Sonrası Düzenlemeler
Tampere Zirvesi (1999)	Göçmen Akışının İdaresi
Temel Haklar Şartı (2000 ve 2009)	Medeni, Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Haklar
Seville Zirvesi (2002)	AB Göç Politikasının Kaynak ve Transit Ülkelere Genişletilmesi
Nice Antlaşması (2001)	Göç Alanında Nitelikli Oy Çoğunluğu
Avrupa Anayasası Antlaşması (2004)	Ortak Göç Politikaları
Avrupa Göç ve Mülteci Paketi (2008)	Avrupa için Ortak Göç Politikası
Hague ve Stockholm Programı (2004 ve 2009)	Vatandaşlık ve Temel Hakların Teşvik Edilmesi, AB’ye Erişimin Sağlanması İçin Vize ve Sınır Yönetimi Politikaları, Göç ve Sığınma Alanında Sorumluluk, Dayanışma ve Ortaklık
Lizbon Antlaşması (2009)	Dış Sınır Denetimleri, İltica, Göç, Suçun Önlenmesi, Serbest Dolaşım, İç Sınırların Olmadığı Bir Özgürlük ve Güvenlik Alanı Sunumu

Kaynak: Koçak, O. & Gündüz, D. R. (2016). Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12), 66-91. (Yazar tarafından düzenlemeler yapılmıştır).

Bu bölgedeki ülkelere ulusal temelde bakıldığında ise ülkelerin kendi içlerinde göçe yaklaşımlarına dair zamanla farklılaştıkları görülmektedir. Genel olarak 1990'lara kadar özellikle İskandinav ülkeleri olmakla birlikte İngiltere ve Hollanda göçmen ve sığınmacılara yönelik olarak çokkültürlükçü bir ideolojiyi benimserken 2000'li yıllara gelindiğinde şehirlerde getto bölgelerin olması, işsizliğin artması, milliyetçiliğin artması gibi nedenlerle bu ideolojik yaklaşımda değişiklikler olmuştur. Bu değişimler seçim kampanyalarına ve kurulan hükümetlere yansiyarak çokkültürcülük ideolojisinden dışlamaya yönelik bir sürece dönüşmüştür. 1930'lu yıllarda kolay bir şekilde vatandaşlık statüsü verilen Fransa'da yaşanan nüfusu dengelemek hedeflenmekte fakat bu belirli koşullarla yapılmaktadır. Örnek olarak aile birleşimine yönelik olarak parasal bir sınır ve uygun konuta sahip olma, dil seviyesinin yeterli görülen seviyede olması ya da daha önceleri on yıldan uzun süredir Fransa'da yaşayan kişilere vatandaşlık hakkı tanınması uygulamasının kaldırılması gibi sert denetimler içeren politikaları tercih etmektedir. 1990'lara kadar çokkültürcülük temalı göç politikası uygulayan Hollanda da şiddet olaylarının artmasını neden göstererek kısıtlayıcı bir yapıya geçmiştir. Hollanda da aile birleşimine yaş ve parasal sınırlama getirmiştir. Bu ülkede yaşayan göçmenlerin uyum kurslarına gitme ve sınava girme zorunluluğu olup, kurs ücretleri kişisel olarak karşılanmaktadır. Bu koşulu yerine getirmeyenlere ise para cezası uygulanmaktadır. Ayrıca bu kişilerin sahip olduğu yerel seçimlerde oy kullanma hakkı 2000'li yıllardan sonra kaldırılmıştır. Hollanda ile benzer politika değişimine sahip bir ülke de Danimarka'dır. Bu ülkede de aile birleşimine yaş sınırlaması getirilmiş ve bu uygulama AB uyruklu yabancı kişilere uygulanmamıştır. Yaş sınırının dışında entegrasyon yasası çerçevesinde belirli bir miktarda parasal teminat yatırılması gibi farklı koşullar da bulunmaktadır. Buna ek olarak yedi yıl içinde altı aydan fazla sosyal yardım ihtiyacı olan göçmenlere sınır dışı işlemi uygulanmaktadır. Almanya da Hollanda'ya benzer şekilde düzenli dil kursu koşulu getirmiş olup, Hollanda'dan farklı olarak bu kursların ücretlerini kamusal kaynaklarla finanse etmektedir. Ayrıca söz konusu kişilerin oturum izinlerini dil kursuna düzenli katılımı ile ilişkilendirmiştir. AB ülkelerinde yaygın olan kısıtlayıcı ve seçici göç politikalarına karşı İsveç çokkültürlükçü politikalara ağırlık vermektedir. Bu kapsamda farklı etnik grupların dernek kurmaları ya da toplumsal faaliyette

bulunmaları için ödenekler verilmekte, İsveç vatandaşı olmayan kişilere yerel seçimlerde oy hakkı tanınmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 356-363).

Göçmenlerin menşe ülkelerde oy kullanma yöntemleri de ülkeden ülkeye değişmektedir. Kimi menşe ülkelerde oy kullanabilmenin tek şartı ülkeye dönmek olurken; kimi menşe ülkeler konsolosluk aracılığıyla ya da posta aracılığıyla siyasi seçimleri yürütmektedirler. Göçmenlerin seçime katılımları düşük olsa bile oy haklarının olması seçimlerde önemli sonuçlara yol açabilir. Bu ihtimal menşe ülke siyasetçilerinin göçmenlerin bulunduğu ülkelerde kampanya yapmalarının önemini artırmaktadır. Öte yandan bu durum, özellikle göçmenler vatandaşlık hakkına sahip olduğu takdirde, hedef ülkede egemenlik ihlali olarak görülerek siyasi gerilime neden olabilir. Bu duruma yönelik bir diğer eleştiri ise hedef ülkelerde yaşayan göçmenlerin menşe ülkeye dair oy hakkının olmasının bu kişilerin entegrasyon sürecini zorlaştırabileceğine yöneliktir (de Haas, Castles & Miller, 2022: 271). Entegrasyona yönelik göç politikalarını amaçlayan hedef ülkelerin çifte vatandaşlık gibi menşe ülkede oy kullanımını destekleyici haklara kısıtlama getirmesi göç kararını etkileyebilir.

2.2.2. Hukuki Unsurlar

Uluslararası kapsamda belirlenen ortak ilkeler ve devletlerin imzalamış olduğu sözleşmelerin ortak noktası insan haklarıdır. İnsan hakları, devletin bireylerle olan ilişkisini düzenleyen ve rasyonel hukuki temelde yazılı metinlerle desteklenmiş olan hakları kapsamaktadır. İnsan haklarına yönelik düşünceler uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte insan haklarına evrensel nitelik kazandırmaya yönelik gelişmeler oldukça yakın tarihlidir. İnsan haklarının referans noktası 10 Aralık 1948 yılında ilan edilen ve insan haklarını evrensel olarak korumayı hedefleyen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir (Mavi, 2022: 259-260). Siyasi unsurlara benzer şekilde ülkelerin hukuki koşullarındaki farklılıklar da göç kararının verilmesinde etkili olabilir. Farklı ülkelerin, insan haklarına yönelik farklı yaklaşımları kişilerin göç etme kararı üzerinde önemli bir belirleyendir. Bu haklara yaklaşım şekli kişilerin göç etme kararında hem itici hem de çekici etki yaratabilir.

Yapılan alışmalar insan hakları ile siyasi hak ihlalinin insanların evlerinden ayrılma olasılığını artırdığını öne sürmektedir (Davenport, Moore & Poe: 32, 2003; Moore & Shellman, 2004: 736; Schmeidl, 1997: 299). Moore ve Shellman (2004), insan hakları ihlallerinin bir ülkenin yarattığı mülteci sayısını arttıracakı sonucuna ulaşmış olup, bu durum Rubin ve Moore (2007) tarafından da benzer veriler kullanılarak desteklenmiştir. Ancak Schmeidl (1997: 299) ise insan hakları ihlalinin mülteci göçüne neden olacağını belirtirken bu göçün yoğunluğunun ekonomik kalkınma seviyesine göre değişeceğini belirtmektedir. Ekonomik gelişme düzeyi yüksek olan bölgelerde, siyasi çatışmalar sırasında mülteci göçünün, ekonomik gelişme düzeyi düşük olan bölgelere göre daha az olacağını ifade etmekte ve bu nedenle, ekonomik kalkınma veya yoksulluk düzeyinin mülteci göçü için hızlandırıcı olabileceğini belirtmektedir. Özetle, siyasi özgürlük eksikliğinin ve insan hakları ihlallerinin evlerini terk eden insanların sayısını artırdığına dair görüş birliği bulunmaktadır. Ancak ekonomik fırsatlar hâlâ mevcutsa, siyasi baskı mutlaka göçe yol açmaz.

Göç türüne göre değişkenlik göstermekle birlikte genellikle göç kararını etkileyen temel unsurlardan biri daha iyi yaşam standartlarını sağlayabilen, refah devletinin korunduğı ülkelerdir. Diğer yandan hedef ülkelerin sosyal devlet uygulamaları; göçmenlerin olabildiğince sınırlı hakka sahip olduğı, farklı göçmen gruplarına farklı haklar sağlayan bir hukuk düzenine sahip olabilir (Kansu Karadağ, 2018: 493). Bu durum çekici bir etki yaratabileceğı gibi göç kararını olumsuz da etkileyebilir. Örnek olarak Avrupa Birliğı üyesi ülkeler arasında gerçekleşen göç hareketlerinde göç alan ülkeler kısıtlayıcı bir tavır sergileyebilir. Bunun bir örneğı Avrupa Birliğı içerisinde gelen diğer ülke vatandaşlarının sosyal haklara erişimi konusunda yasal kısıtlamalar getiren Almanya'dır. Almanya'da hem iş arayanlar hem de ekonomik açıdan aktif olmayan birlik vatandaşlarına asgari geçim yardımlarından yararlanma imkânı sunulmamaktadır (Heindlmaier & Blauburger, 2017: 1213).

Hukuki kapsamda göç kararını etkileyebilecek bir diğer unsur çalışma haklarıdır. Gelen kişilere sunulan çalışma haklarının kapsamı yine göç türüne bağılı olarak göç kararını etkileyebilir. Geniş çalışma hakları çekici bir unsur olurken,

çalışma haklarında ciddi kısıtlamalar uygulayan ülkeler tercih edilmeyebilir. Örnek olarak Körfez ülkelerinde göçmen işçilere misafir işçiler adı altında kefalet sistemi uygulanmaktadır. Bu sistemde işveren başka ülkelerden gelen ve vatandaş olmayan işçiye kefil olmaktadır. Dolayısıyla, çalışma izni; işveren ve yabancı işçi arasında kurulan kefalet ilişkisi üzerinden kurulur. İşçinin maaşının miktarı, yaşama koşulları, sosyal haklar ve sağlık hizmetlerinden yararlanma, başka bir işveren ya da ülke için çalışma isteği ile işinden ayrılması ve hatta kendi ülkesine dönmesi talebi dahi işverenin iznine tabidir. Sadece göçmen olması sebebiyle çalışma, seyahat, sosyal güvenlik haklarını işverene devreden göçmenler, değil o ülkenin yurttaşlarıyla aynı haklara sahip olmak, temel hak ve özgürlüklerini edinebilmek için bile işverenin rızasına başvurmak zorunda kalmaktadırlar (Akalin, 2018: 99). Böyle bir durum insan haklarına saygılı bir çalışma ve günlük yaşam arayışındaki gönüllü göçmen için çekici nitelik taşımayabilir.

Göç sonrasında ve göçmenlerin kaldıkları süre boyunca hedef ülke vatandaşları ile eşit haklara sahip olmasının sağlanması, yaşama, güvenlik gibi temel hakların yanında ekonomik ve sosyal haklar statüsüne sahip olan; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi haklardan da vatandaşlar kadar yararlanmaları insan haklarının bir gereğidir. Göçmenlerin yaşama, vücut bütünlüğünü koruma gibi birinci kuşak hakları, bu hakların demokratik anayasal düzenlerce sorgulanmaksızın uygulanması nedeniyle sosyal haklara göre daha iyi korunmaktadır. Sosyal hakların göçmenlere tanınması ve uygulanması ise, hedef ülkenin sosyal adalet kavramını nasıl yorumladığına ve ne kadarını göçmenler için tanıdığına bağlıdır. Sosyal hakların uygulanması genellikle o ülkenin mali ve ekonomik koşullarına bağlı tutularak değişkenlik göstermektedir (Kansu Karadağ, 2018: 495).

2.2.3. Ekonomik ve Mali Unsurlar

Göç teorilerinde de yer verildiği üzere ekonomik fırsatlardaki farklılıklar, özellikle istihdam ve ücret farklılıkları, geleneksel olarak göç hareketlerinin temel çekici ve itici güçleri olarak görülmektedir. Genel olarak, başka yerlerdeki daha iyi ekonomik fırsatların ve/veya bunların bölgede veya menşe ülkede bulunmamasının,

kırsaldan kente ve uluslararası göç hareketleri için önemli çekici veya itici faktörler olduğu üzerinde durulmuştur (Kuhnt, 2019: 11).

Kişi başına düşen gelir ve bunun dışında birçok makroekonomik faktör göç kararını etkileyebilir. Bu kapsamda döviz kurlarının görece fiyatları ve dolayısıyla satın alma gücü bu belirleyiciler arasında sayılabilir. Döviz kurları, göç kararını etkilemede hem ücretler hem de işçi dövizleri aracılığıyla çalışır. Menşe ülkeye göre daha güçlü bir yabancı para birimine sahip bir hedef ülkeye göç, yurtdışında kazanılan paranın ülke içinde daha fazla satın alınmasına olanak tanıyacak ve göçün net faydasını artıracaktır. Tersine, güçlü bir yerel para birimine sahip olduğunda ise yurtdışındaki kazançların değeri azalacağından bireylerin göç etme isteklerini azaltabilir. Makroekonomik dalgalanmalar veya istihdam durumundaki değişikliklerden kaynaklanan gelir dalgalanmaları, göçmenleri menşe ülkelerin dışına itebilir veya onları ev sahibi ülkelere çekebilirken; menşe ülkedeki yüksek işsizlik ise itici bir faktör olabilir (Simpson, 2022; 5).

Vergiler ve işsizlik sigortası, sosyal yardımlar gibi mali araçlar, teoride hem itici hem de çekici olabilmekle birlikte, genellikle çekici faktörler arasında yer almaktadır. Örnek olarak yüksek gelir vergileri çalışma getirisini azalttığı takdirde göçün net faydasını da azaltır. Artan oranlı gelir vergisi uygulayan ülkeler, vergi sonrası ücretlerin düşük olması göç teşvikini azaltacağından yüksek vasıflı göçmen akışını caydırabilir. Bununla birlikte, artan oranlı vergilerin olduğu bir ülkede düşük vasıflı göçmenler çok az vergilendirilmiş olacaklarından bu kişilerin göç kararında söz konusu vergilerin etkisi daha az olabilir. Göçmen akışlarının daha yüksek vergi yükü olan ülkelere daha düşük olduğu bulunmuştur. Diğer vergi türleri de benzer şekilde göç kararını etkileyebilir. Örneğin, tüketim vergisinin yüksek olduğu ülkelerde yaşam maliyetleri daha yüksektir. Benzer şekilde, sermaye kazancı vergileri de yurt dışında yatırım fırsatları arayan göçmenleri caydırabilir. Sosyal sigorta programlarının mevcudiyeti, ev sahibi ülkede güçlü sağlık hizmetlerine ve eğitim sistemlerine erişim, göçün faydasını artırabilir ve güçlü bir çekici faktör olarak hizmet edebilir. Ayrıca yukarıda bahsedildiği gibi geniş sosyal transferler sunan devletler de refah miktatısı etkisi yaratabilir (Geis, Uebelmesser & Weding, 2013: 835-836; Simpson, 2022; 4).

2.2. KAMU MALİYESİ PERSPEKTİFİNDE GÖÇ KARARI

Göç teorilerine ilişkin literatür; göç kavramı ve göçün nedenlerini ele alan pek çok çalışmaya yer vermekle birlikte, kamu maliyesi alanı ve devlet tarafından yürütülen kamu politikalarının göç kararı üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalar sınırlı düzeyde kalmıştır. Kamu maliyesi, kamu kesiminin iktisadi nitelikteki faaliyetlerinin anlatımı ve analizi ile uğraşan bir sosyal bilim dalıdır. Başta devlet olmak üzere kamu tüzel kişilerinin, kamusal ihtiyaçları karşılamak üzere girdikleri faaliyetleri iktisadi ve sosyal açıdan inceleyen, kamu kesimi birimlerinin faaliyet sınırlarının ne olması gerektiğini araştıran, bu birimlerin kamusal mal ve hizmet üretmek amacıyla yaptıkları harcamaları ve bu harcamaları finanse etmek için topladığı gelirleri, harcamalar ile gelirleri arasındaki dengenin nasıl sağlanacağını ve bunlara ilişkin sonuçları farklı açılardan değerlendiren bir disiplindir (Susam, 2020: 1-2). Kamu maliyesi alanında ele alınan her konu siyasi, hukuki ve ekonomik yönleri ile birbiriyle etkileşim içindedir. Bu kapsamda başka bir ülkeye göç kararı veren kişilerin karşılaştıkları durumları kamu maliyesi perspektifinde incelerken siyasi anlamda devletlerarası ilişkiler, ülkelerin göç kararına ilişkin siyasi eğilimleri ve siyasi tepkiler, hukuki anlamda uygulanan kurallar bütünü ve bu kurallara uyum, iktisadi ve mali anlamda ise toplumsal ihtiyaçların yeterli ölçüde karşılanabilmesi ve devletin gelir/harcama politika kararları, önemli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Kısaca devletlerin tüm toplum için aldığı ya da alacağı kararlar ile göç kararı verenler arasında etkileşimin kurulması kaçınılmazdır.

Kamu maliyesi alanında göç olgusu ya da göç politikalarına ilişkin bir literatür taraması yaptığımızda üç kavram bize rehberlik edecek niteliktedir. Bunlar “Tiebout’un ayak ile oy kullanma hipotezi”, “Tullock hipotezi” ve “Mali Federalizm” kavramlarıdır. Bu kavramları açıklarken genel tema, devletin vereceği kararlarda ve insanların tercihlerindeki değişimde kaynakların etkin tahsisi ve verimli kullanılmasının sağlanmasıdır. Göç kararı da maliye alanında öncelikli olarak kaynakların tahsisini etkilemektedir. İkinci olarak alınan kamu politika kararlarının, kaynakların tahsis etkinliğini bozmadan optimal sonuçları verecek şekilde kurgulanması gerekir.

2.2.1. Tiebout Perspektifinde Göç Kararı

Maliye alanında Tiebout'nun "ayağı ile oy kullanma" hipotezi, kişilerin gönüllü yer değiştirme/yerleşme kararları ile yerel idarelerin yetki alanlarının belirlenebileceği görüşüne dayanan bir modeldir. Bu teoriye göre tüketici bireyler tam bilgi sahibi oldukları varsayımı altında, kendi tercihlerine göre farklı yerel kurumlar arasında dağılacaklardır. Bireyler ile yetki kurumlarının kararları uyduğunda, her yetki kurumunda sunulacak hizmet için optimal bir dağılım sağlanacaktır (Susam, 2020: 86). Tiebout'nun ayak ile oy kullanma olarak ifade ettiği bu model, yerel yönetimlerin merkezi yönetime göre, sınırlarında yaşayan kişilerin tercihlerini en doğru şekilde yansıtan kamu mallarını sunacaklarını ifade eder. Merkezi yönetimin amacı aynı zamanda tüketici olan seçmenin kamu mallarına yönelik taleplerini tespit etmek ve bu istekleri karşılayacak bir vergilendirme sistemi kurmaktır. Merkezi yönetimin mal ve hizmetler için gelir-gider modelinin tüm tüketicilerin tercihlerine "uyum sağlaması" beklenir. Bu durumda tüketici kendi tercihini en iyi yansıtan kamu malları sepetini seçiyor olarak görülebilir. Bu, kamu mallarının merkezi ve yerel sunumu arasındaki önemli bir farktır. Merkezi düzeyde tüketicinin tercihleri bellidir ve merkezi yönetim bu tercihlerin şekline uyum sağlamaya çalışır. Oysa yerel yönetimlerin farklı harcama politikaları olabilir. Bu farklı harcama modelleri göz önüne alındığında seçmen, kendi tercihlerini en iyi şekilde karşılayan yerel yönetimi seçebilir. Yerel yönetimlerin sayısı ve aralarındaki farklılık ne kadar çok olursa, seçmen arzu ettiği hizmete tam olarak erişmeye o kadar yaklaşacaktır (Tiebout, 1956; 417-418). Böylece eliyle verdiği oydan talep ettiği kamu malları seviyesine ulaşamayan seçmen, bu hizmetleri sunan yerel yönetime göç ederek ayağı ile oy vermiş olur. Mali yerelleşme üzerine yapılan çalışmalar ayak ile oy kullanmanın taşınma maliyeti ve kariyer tercihlerinin doğurmuş olduğu kısıtlamalara sahip olduğunu kabul etmekle birlikte; kamu politikası tercihlerini tatmin etme, yetki alanları arasında göçmenler için rekabet yaratma ve siyasi olarak zayıf azınlıkların korunması açılarından avantajlı olduğunu vurgular (Somin, 2008: 1249-1250).

Merkezi yönetimin gelir ve harcama politikalarının yerel yönetimler açısından yaratacağı göç hareketinin dışında yerel yönetimlerin kendi mali politikaları da göç

hareketlerine neden olabilir. Kişilerin yerel yönetimler arasındaki gelir farklılıkları çok fazla olmadığı takdirde her yerel yönetimin kendi içindeki gerçek vergi yükü ve kamu mallarına yapılan harcamaların diğer yönetimlerle karşılaştırılması kişilerin nihai göç kararını etkileyebilir. Burada göç kararının belirleyicisi vergi rekabetidir. Daha düşük bir reel vergi yükü ile özel sektör mallarını satın almak için harcanabilir geliri daha fazla olan birey, daha düşük reel vergi yükü olan yönetimi tercih edebilir. Benzer şekilde bireylerin seçiminde, yerel yönetim harcamalarından doğrudan fayda sağlayabileceği veya pozitif dışsallıklardan yararlanabileceği yerler de öncelikli olacaktır (Cebula, 1978: 705-706). Örnek olarak yüksek gelirli ve/veya çocuğu olmayan ailelerden alınan vergiler, bu ailelere sağlanan eğitim hizmetlerinin değerini aştığı takdirde hâlihazırda yaşadıkları yerlerden göç etmelerine neden olabilir (McLure, 1986: 343).

2.2.2. Tullock Perspektifinde Göç Kararı

Tiebout, yerel yönetimler arasında kamu harcamalarına yönelik farklılıkların göç kararını etkilediğini ifade ederken, Tullock kamu gelirlerini -özellikle vergileri- öne çıkarır (Cebula, 1978: 705). Tullock'a göre kişiler nerede yaşayacaklarına karar verirken, yerel yönetimlerin sundukları hizmetler ile ödemeleri gereken vergi demetinin kendi üzerlerindeki özel maliyetlerini hesaba katar (Tullock, 1971: 917). Tiebout ve Tullock'un ortaya koymuş olduğu hipotezler göçten ziyade, vergilerin kapitalizasyonu ve mülk değerlerine yapılan harcamalar üzerinde yoğunlaşmakla birlikte, kamu maliyesi perspektifinde göç etme kararının doğasına yönelik çıkarımlar yapılmasını da sağlamıştır. Cebula tarafından her iki model için yapılan ampirik analizler, Tiebout ve Tullock tarafından geliştirilen modelleri destekler sonuçlara ulaşmıştır (Cebula, 1974: 92; Cebula, 1976: 119; Cebula, 1978: 710). Mali politikaların göç kararına etkisini Avrupa Birliği kapsamında araştırarak modele uluslararası boyut katmayı hedefleyen Kallandranis ve Karidis (2014: 50) ise çalışmalarında, uygulanan maliye politikalarının potansiyel bir göçmenin karar verme sürecinde önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yerel yönetimler arasında sosyal yardımların farklılaşması da çekici bir etki olarak gösterilmektedir. De Jong ve Donnelly'nin Amerika Birleşik Devletleri'nde

bakıma muhtaç çocuğu olan ailelere yapılan yardım miktarında eyaletler arasında farklılaşmanın, Avrupa kökenli olmayan kişiler üzerinde çekici etkisini inceledikleri çalışmalarında, söz konusu yardımın gerekli olduğunda bir gelir desteği olarak görülebileceği ve bu çerçevede iç göçün birincil nedeni olmasa da etkili olacağı sonucuna ulaşılmıştır (De Jong & Donnelly, 1973: 342). Bu durum uluslararası boyutta devletlerarası refah farklılıklarına odaklanan *refah müknessi teorisi* ile açıklanmıştır. Kapsamlı refah sistemine sahip ülkelerin refah koşullarının göçmenler için cazip olması çekim etkisi yaratabilir (Van Oorschot & Uunk, 2007: 67; Razin & Wahba, 2015: 373).

George J. Borjas (1999: 635) tarafından yapılan çalışmada göç ve refah yardımları ilişkisi ilk kez ortaya konulmuştur. Buna göre varış ve menşe ülkelerindeki sosyal koruma politikaları, göç kararının belirleyicileri arasında yer almaktadır. Gelirini maksimize etmeyi amaçlayan ve işgücü piyasasındaki risklere karşı korunma arayışında olan göçmenler için refah yardımlarının yüksek olduğu ülkeler tercih nedenidir.

Avusturya’da sığınmacıların federal eyaletlere bir kotaya göre dağıtıldığı, ancak kendilerine koruma sağlandıktan sonra istedikleri yere gitmekte özgür oldukları bir sistem uygulanmaktadır. Mültecilere yönelik sosyal yardım düzeyleri, kişinin korunma durumuna bağlı olarak ve eyalet düzeyinde yapılan bir dizi sosyal yardım reformu nedeniyle zaman içinde eyaletlere göre değişiklik göstermektedir. Avusturya için yapılan bir çalışmada, sosyal yardım düzeyi ile göçmenlerin yer seçimi üzerindeki nedensellik etkisi araştırılmış ve Avusturya’da özellikle mültecilere yönelik koruma sağlandıktan sonra, bu kişilerin işgücü piyasasına erişim elde ettikleri dönemde ilk özerk yer seçimleri analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, yapılan sosyal yardımların kişilerin yer seçimi üzerinde oldukça büyük etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Avusturya federal eyaletlerinde sığınmacıların sosyal yardım erişimindeki refah farklılıklarının hareketlilikleri üzerindeki ortalama etkisinin yaklaşık %11 olduğu tahmin edilmektedir (Dellinger & Huber, 2021: 22). Bu durum çalışma kapsamında değerlendirildiğinde kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin zorunlu göçmenlerin en azından ikincil göç kararlarında etkili olabileceğini gösterir.

2.2.3. Mali Federalizm ve Göç Kararı İlişkisi

Kamu maliyesi ile göç arasındaki ilişkide bu çalışmaya katkı sağlayacak bir diğer konu mali federalizm kavramıdır. Kaynakların etkin tahsisi için kamu hizmetlerinin bazılarının yerel idarelere kaydırılması ve bu kapsamda vergi toplama yetkisinin ve harcama sorumluluklarının farklı yönetim düzeyleri arasındaki dağılımı mali federalizm olarak ifade edilir. Diğer bir ifadeyle, kamu sektörü işlevlerinin ve mali işleyişinin, merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında bölünmesidir (Oates, 1999: 1121; Susam, 2020: 92). Mali federalizm çalışmaları kapsamında kamu harcamaları, kamu gelirleri ve borçlanmadan oluşan maliye politikası araçlarının göç kararına etkisi incelendiğinde, kamu harcamaları ile kamu gelirlerinden özellikle vergilerin öne çıktığı görülmektedir. Esas olarak merkezi yönetim ile yerel yönetim arasındaki vergi ve harcama ilişkisinin etkinlik ve eşitliğe etkisinin incelendiği bu çalışmalarda, göç -özellikle iç göç- kararına yönelik sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Mali federalizmin esas amacı, yerel yönetimlerin işlev ve finansmanını topluluk refahını mümkün olan en üst düzeye çıkaracak şekilde planlamaktır. Faydanın yayılma alanına göre bakıldığında her bir yetki alanında sunulan hizmetlerin mekânsal boyut açısından en verimli şekilde haritalandırılabilmesi öne sürülmüştür. Böylece, her birinin kendi sundukları hizmetleri uygun bir şekilde finanse ettiği “yerel kamu malları”, “eyalet kamu malları” ve “ulusal kamu malları” ortaya çıkacaktır. Böyle bir durumda yerel kamu mallarının üretildiği en küçük bölge kabul edilen yerel kamu sektörünün temel olarak ücret ve “yerel” vergilerle finanse edilmesi gerektiği öne sürülür. Fakat söz konusu yerel yönetimler kendi gelirlerinden finanse edebileceklerinden daha büyük harcama sorumluluklarına sahip olabilir. Bu durum gelir açığını kapatmak için merkezi hükümet ile yerel yönetimler arası transferlere (hibelere) ihtiyaç doğuracaktır (Olson, 1969; Bird, 1999: 151).

Buchanan, söz konusu gelir transferlerinin üç ayrı şekilde yapılabileceğini ve bunların göç kararı üzerinde etkileri olacağını ifade eder. Bu üç ayrı gelir transferi yöntemi; merkezi hükümet tarafından farklı gelir vergilerinin uygulanması, koşulsuz transferler ve koşullu transferlerden oluşmaktadır. İlk olarak merkezi hükümet harcamalarında herhangi bir değişiklik olmadan, gelir vergileri farklı bölgelerin göreceli

gelir seviyeleri ile doğru orantılı olacak şekilde belirlendiği takdirde bir gelir transferi gerçekleşmiş olur. Yeni kurulan mali yapı, bazı bireylerin toplam vergi yükünü azaltmak için yüksek gelirli bölgelerden düşük gelirli bölgelere göç etmelerini teşvik edebilir. Böylece vergi mükellefleri göç yoluyla vergiden kaçarak yönetimin potansiyel mali gücünü de sınırlayabilir (Buchanan, 1952: 209; Wildasin, 1991: 757).

İkinci yöntem koşulsuz transferlerdir. Transferlerin şekli veya yönü ile ilgili herhangi bir şart eklenmemiş olan bu yöntemde, alt birime bir fon verilir. Düşük gelirli bölgede yapılan transferin nasıl kullanılacağına dair yerel mali sistem, çeşitli alternatiflerle karşı karşıyadır. Alternatiflerin bir tarafında yerel yönetim kamu hizmetlerine yönelik harcamalarını sabit tutarken, vergilerin transfer miktarı kadar düşürülmesine karar verebilir. Diğer uç ise vergilerin sabit tutulup, kamu hizmetleri sunumunun genişletilmesidir. Gerçekleşmesi muhtemel olan durum ise vergi indirimi ve harcama genişlemesinin bir kombinasyonundan oluşur. Hangi durum gerçekleşirse gerçekleşsin birinci yönteme benzer şekilde göç kararını etkileyeceği düşünülür. Üçüncü yöntem ise koşullu transferlerdir. Bu yöntemde ise bir öncekinden farklı olarak kamu mallarının sunumuna yönelik fonlama, merkezi hükümetten yerel yönetime harcama şekli veya yönü ile ilgili koşul konularak yapılır. Örnek olarak eğitim hizmetleri verilebilir. Eğitim hizmetlerinde kullanılması koşuluyla merkezi yönetimden düşük gelirli bir yerel yönetime transfer gerçekleştirildiğinde, düşük gelirli yerel yönetimlerin eğitim standartlarının yükselmesi ile tamamlanan ortalama eğitim süresinin yanı sıra her düzeyde eğitimin verimliliği de bir miktar artacaktır (Buchanan, 1952: 209-214). Bu durum daha iyi eğitim fırsatlarına ulaşmak için yüksek gelirli yerel yönetimlere göç etmeyi planlayan kişilerin göç kararını etkileyebilir.

Göç kararına yönelik teorilerin her biri ayrı ayrı göç hareketinin önemli bir noktasına değinmekle birlikte tek başlarına böylesine kapsamlı bir konuyu açıklamakta yetersizdirler. Örnek olarak neoklasik yaklaşım, gelirini maksimize etmeye çalışan rasyonel bireylerden yola çıkar. Bu yaklaşımda bireysel bir hareket olarak ele alınan göç hareketinde menşe ülkeye geri dönüş bir nevi fayda ve maliyetlerin yanlış hesaplanmasından kaynaklanan bir başarısızlık olarak görülür. Oysa göçü, aile geliri üzerindeki riskleri en aza indirmek için alınan bir hanehalkı kararı olarak tanımlayan

işgücü göçünün yeni ekonomi teorisinde, birikim yapıldıktan sonra menşe ülkeye geri dönülmesi, amaçlara ulaşılması nedeniyle, başarılı kabul edilir. Neoklasik yaklaşım tarihsel bağlamı göz ardı ederken, sermaye etkisine ağırlık veren Marxist temelli yaklaşımlar ise göç kararına bireysel bakış açısından uzaktır. Birey temelli bir kuram olan neoklasik göç teorisi Cezayirliler'in Fransa'yı tercih ederken neden Almanya'yı tercih etmediğini açıklamaz. Çünkü neoklasik göç teorisi ahistoriktir yani tarihsel bağlamdan kopuktur. Bu ilişkisel açıklama, akışları tarihsel düzleme dayandıran göç sistemleri teorisinde yatar. Öte yandan neoklasik ve Marksist yaklaşımların her ikisi de sosyal bir varlık olan insanın ilişkisel düzlemini göz ardı etmişlerdir (Castles & Miller, 2008: 31-43; Massey, vd., 1993: 430-456; King, 2012a: 23; Faist, 2003: 29).

Kamu maliyesi perspektifinden bakıldığında göç etme kararının, Lee tarafından geliştirilen itme-çekme kuramı ile ortak noktalara sahip olduğu söylenebilir. Birinci bölümde de verildiği üzere itme çekme kuramı kişinin yaşayacağı yeri seçmesinde, kaynak ile varış noktasında bulunan pozitif, negatif ve nötr faktörlerin etkili olduğunu ve kişinin bu faktörlerin durumlarına göre göç edip etmeme kararı vereceğinden yola çıkmaktadır. Yerel yönetimler ya da farklı ülkeler arasındaki farklı gelir ve harcama politikaları da bu faktörlere benzer şekilde değerlendirilip, kişilerin göç kararında belirleyici olabilir. Örnek olarak bir ülkede uygulanan yüksek vergi oranları itici etki yaratırken, bir diğesinde vergi oranlarının çok düşük olması çekici etki yaratabilir.

Göç kararının tüm bu olası belirleyicileri kişilerin özellikle gönüllü olarak gerçekleştirdikleri yer değiştirme hareketlerinde geçerlidir. Çalışmanın birinci bölümünde de üzerinde detaylıca durulduğu üzere farklı ev sahibi ülkelerin, kişilerin göç tercihlerini etkileyen göreceli çekici özellikleri bulunur. Birinci bölümdeki belirleyici etkenler, zorunlu göç kapsamında bakıldığında, karar sürecinin genellikle ikinci aşamasında belirleyici olacaktır. Çünkü afet, savaş gibi zorunlu nedenlerle ve özellikle kitlesel olarak gerçekleşen göçler ilk etapta ağırlıklı olarak çevre ülkelere gerçekleşir. Bu kapsamda bir ülkenin tercih edilmesinin sebebini coğrafi yakınlık olarak açıklayan Ravenstein'in oluşturduğu kuram mültecilerin ilk etaptaki kararını açıklamaya yardımcı olabilirken, Neoklasik ekonomi bakış açısı gelir maksimizasyonu ya da risk minimizasyonu arayışındaki mültecilerin bir sonraki aşama için göç tercihini

açıklayabilir. Hedef ve varış ülkeleri arasındaki tarihsel ya da kültürel bağlar da bu kararlar üzerinde oldukça etkilidir. Göç bağlantıları bir kez kurulduktan sonra akrabaların, arkadaşların ve/veya aynı menşe topluluktan diğer kişilerin varlığı mülteciler için belirli bir yeri seçmek için güçlü bir teşvik oluşturabilir. Ülkelerin yapılarından kaynaklanan bu ayrımın aksine diğer çekici faktör ise ev sahibi ülkelerin sosyal ve/veya mali politika farklılıklarına dayanmaktadır. Devletlerin uyguladıkları kamu politikaları göç türüne bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Ekonomik nedenlerle göç eden kişiler uygulanan mali politikaları göz önünde bulundurabilir. Zorunlu göç kapsamındaki kişilerin önemli bir çoğunluğunun ise bu ayrıma özellikle ilk etapta dikkat etmesi oldukça zorken, bir sonraki aşamada refah anlayışı yüksek olan sosyal devletleri tercih edebilirler.

Diğer taraftan ülkelerin bu hareketleri kabul etmesindeki nedenler açısından bakıldığında da göçün türü önem kazanmaktadır. Ekonomik nedenlerle gönüllü ve bireysel olarak göç eden kişiler ev sahibi ülkelere ekonomik ve mali anlamda katkı sağlayabilirken, zorunlu göç kapsamında ve kitlesel olarak gerçekleşen göç özellikle ilk etapta devletlere ekonomik ve sosyal maliyetlere neden olabilir. Ortaya çıkan bu etkilere rağmen temel insan haklarının korunması ile ekonomik ve ekonomi dışı dışsallıkların doğması gibi kamusal nitelikler devletlerin sorumluluk alarak zorunlu göçe yönelik kamu politikaları üretmesini gerekli kılar.

2.3. GÖÇÜN KAMU MALİYESİ ALANINA ETKİLERİ

Başta devlet olmak üzere tüm kamu kesimi birimleri etkinlik ve adalet sağlamak amacıyla, piyasa mekanizması içinde tamamıyla ya da yeterince gerçekleştirilmeyen hizmetleri yerine getirmekle yükümlüdür. Böylece etkin bir kaynak tahsisi ile arzu edilen sosyal adalet sağlanmaya çalışılır (Yavuz & Susam, 2022: 259). Dolayısıyla devlet, kamu faydası gözeterek çeşitli kamu hizmetlerini sunmak zorundadır ve bu hizmetlerin yerine getirilmesi için finansmana ihtiyaç duyar (Kumasey, 2018: 33, Gurtoo & Williams, 2015: 271).

2.3.1. Göçün Kamu Harcamaları ile İlişkisi

Devlet bu toplumsal ihtiyaçları karşılamak adına tam kamusal mal ve hizmetler, toplumsal faydanın gerçekleştirilmesi adına ise özel veya yarı kamusal mal ve hizmetleri üretmek için piyasadan üretim faktörleri satın alarak ya da üretim faktörlerinin kullanım hakkını elde ederek harcama yapar⁵.

Kamu harcamaları, kamusal faaliyetlerin büyüklüklerinden yola çıkarak en dikkate değer faaliyetleri belirlemek için bir araç olarak kullanılmaktadır (Peters, 1995: 5). Ülkelerin kamu harcama rakamlarına bakıldığında farklı nedenlere bağlı olarak sürekli bir artış trendi içinde olduğu gözlenir. Bu artış her zaman kişi başına düşen miktar olmayıp, kimi zaman sadece salt rakamsal artışı yansıtabilir.

Kamu harcamalarının artışına dair bu farklılık iki grupta incelenmektedir. Bunlar kamu harcamalarının görünüşte artış nedenleri ve gerçek artış nedenleridir. Kamu harcamalarında görünüşte artış ile ifade edilmek istenen ihtiyaçlarda ya da sunulan kamu hizmetlerinde, diğer bir söylemle devletin kullandığı üretim faktörlerinde önemli bir değişiklik olmamasına rağmen kamu harcama rakamlarında artışların görülmesidir (Edizdoğan, 2004: 58).

Görünüşteki artışlar maliye literatüründe paranın satın alma gücünün düşmesi, bütçe sistemlerinin değişmesi, kamu hizmetlerinin para ile yaptırılması, ülke sınırlarının değişmesi nedeniyle nüfusun değişmesi ve devletleştirme kavramları üzerinden örneklendirilir.

Kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı arttığında ise kamu harcamalarının gerçek anlamda artışından bahsedilmiş olunur. Gerçek artış nedenleri ise devlet fonksiyonlarının artması, ekonomik nedenler, teknolojik gelişmeler, askeri nedenler, siyasal nedenler, sosyal nedenler ve nüfus artışı olarak sınıflandırılır (Edizdoğan, 2004: 63; Aksoy, 2011: 108).

⁵ Bkz.: Edizdoğan, 2004: 38; Aksoy, 2011: 90; Akgül Yılmaz, 2013: 99; Edizdoğan, Çetinkaya & Gümüş, 2018: 46.

Ülkeler için kamu harcama artışına konu olan nüfus artışının esas kaynağı yerleşik vatandaşları olmakla birlikte bir diğer etken göçtür. Politik, sosyal, ekonomik ve doğal olarak meydana gelen etmenler nedeniyle nüfus yoğunluğundaki değişiklik kamu harcamalarının miktarını etkiler. Özellikle doğal afetler, siyasi çatışmalar veya iklimle ilgili koşullar nedeniyle ülkeye kitlesel bir nüfus girişi olması kamu harcamalarının üzerinde yukarı yönlü baskı yaratır (Alshoubaki & Harris, 2019: 87). Ülke içinde göçe bağlı nüfus artışının kamu hizmetlerine olan talebi arttırması devletin mevcut kapasitesini genişletmesine ve/veya yeni üretim yerlerine ihtiyaç duymasına neden olacağından hem reel hem de transfer harcamalarını doğrudan etkiler (Akgül Yılmaz, 2013: 110).

Diğer yandan spesifik olarak, nüfus artış hızındaki değişikliklerin yaş dağılımında da değişikliklere neden olması belirli kamu hizmetlerindeki harcamaların artışında önemli bir faktör olmaktadır (Musgrave & Musgrave, 1989: 123). Örnek olarak çocuk sayısındaki artış, eğitim hizmetlerine olan talebin artmasına neden olacaktır. Bu durum hem personel ihtiyacını artıracak hem de eğitim verilecek binalara ihtiyaç doğuracaktır. Diğer yandan maddi anlamda gereksinimi olan öğrencilere burs verilmesiyle transfer harcamalarına etki edecektir. Hem genel olarak nüfustaki artış hem de ileri yaştaki kişi sayısındaki artış ise benzer şekilde sağlık hizmetine olan talebi arttıracığından reel harcamalara sebebiyet verecektir. Bunlara ek olarak yapılan sosyal yardımlar da transfer harcamalarına yansıyacaktır. Sonuç olarak nüfus yoğunluğundaki farklı eğilimler kamu harcamalarının nereye tahsis edildiğini etkileyecektir (Alshoubaki & Harris, 2019: 87).

Nüfus artışının kamu harcamaları üzerindeki etkisini araştıran bazı çalışmalar ve sonuçları yukarıda verdiğimiz açıklamaları doğrular niteliktedir. Okafor ve Eiya (2011: 49) enflasyon, kamu borcu, vergi geliri ve nüfus olmak üzere kamu harcamalarının başlıca belirleyicilerini inceledikleri çalışmalarında nüfus artışının toplam kamu harcamaları üzerinde yukarı yönlü bir etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır. Musgrave ve Musgrave (1989: 123) ve Abeng'de (2005: 62) benzer şekilde, nüfus büyüklüğünün kamu harcamalarındaki artışın temel belirleyicisi olduğunu savunmuşlardır. Nüfus artışının kamu hizmetlerinin sağlanmasının maliyeti üzerindeki etkisini inceleyen Ladd (1992: 293) ise söz konusu artışın kamu

hizmetlerinin maliyetini ve dolayısıyla vatandaşların üzerindeki vergi yükünü artırdığını belirtmiştir. Sonuç olarak nüfus yoğunluğunda görülen artış kamu hizmetlerine olan talebi artırmakta, ayrıca kişi başına düşen maliyeti de etkileyerek kamusal bir sorun olarak gündem oluşturmaktadır. Bu bağlamda göçe ilişkin politikalar belirlenirken göç nedeniyle oluşan nüfus yoğunluğunun kamu maliyesi üzerinde oluşturacağı etkilere de dikkat çekmek gerekir.

2.3.2. Göçün Kamu Gelirleri ile İlişkisi

Bir diğer önemli mali etki kamu gelirleri ve özellikle vergilendirme konusu ile karşımıza çıkmaktadır. Göçün vergiler üzerinde nasıl bir etkisinin olacağını belirlemek, kamu harcamalarını belirlemekten daha zor olmakla birlikte (Hagstrom, 2000: 12) varış ülkesinin yapısal koşulları, demografik yapı ve göçün yapısı ile ilgili özelliklere göre değişkenlik göstermektedir. Özellikle çok göç alan bölgelerde, başlangıçta gelen kişilerin kamu hizmetlerinden faydalanmalarına kıyasla bu hizmetlerin maliyetlerine hiç ya da yerleşiklere kıyasla daha az katkıda bulunmaları halinde kısa vadede ülke vatandaşları için daha yüksek mali yük söz konusu olacaktır (National Research Council, 1997: 225). Bu bağlamda göç hareketi vergi mükellefleri açısından eşitsizlik yaratabilir.

Vergi yükü kişiler üzerinde mali bir yük olmakla birlikte yükümlülerin vergilemeye karşı psikolojik tutumlarının da önemli bir belirleyicisidir (Aktan, Dileyici, & Saraç, 2002: 117-118). Yükümlülerin vergiye karşı geliştirdikleri hislerin ve anlamların tümü vergi algısı olarak ifade edilmektedir. Vergi algısını şekillendiren unsurlar ise gelir düzeyi, vergi oranı gibi ekonomik ve mali faktörler ile siyasal ve sosyal faktörler gibi ekonomi dışı faktörler ile demografik faktörler olarak gruplanmaktadır (Çelik & Sağbaş, 2013: 14). Göç de hem yukarıda bahsedildiği şekilde vergi yükü oluşturarak hem de siyasal, sosyal ve demografik açılardan oluşturabileceği sonuçlarla yükümlülerin vergi algısı üzerinde etki yaratan bir olgudur. Söz konusu etki iki şekilde ortaya çıkabilir. Bunlardan birincisi hedef ülkede göçmenlerin faydalandığı kamu hizmetleri finansmanının yerleşikler tarafından karşılandığı düşüncesi sonucunda vergilemede adalete olan güvenin sarsılmasından kaynaklanır. İkincisi ise yine sunulan kamu hizmetlerinin finansmanına katılmak

istemeyen kişilerin çalışmamayı tercih ederek verginin ikame etkisini ortaya çıkarmasıdır (Siverekli & Ertuğrul, 2016: 496).

Vergi kapasitesine ulaşamamasına neden olan bir diğer unsur ise kayıt dışı istihdamdır (İlteş Gülşen, 2019: 189). İkiye Bölünmüş (Dual) İşgücü Teorisi'nde de belirtildiği gibi yerleşiklerin tercih etmediği ve özellikle gönüllü göçün aksine zorunlu göç ile gelen kişilerin genellikle emek-yoğun sektörlerde daha çok istihdam edilmeleri kayıt dışı istihdamın da önünü açmaktadır. Kayıt dışılığın vergi gelirlerini azaltmasının yanında vergi adaletini zedelemesi, kaynak dağılımını olumsuz etkilemesi, haksız rekabete neden olması, ekonomik verilerin doğru değerlendirilmesini engellemesi gibi sonuçları da olmaktadır (Yıldız & Yıldız, 2017: 36-38).

Beyin göçünü teşvik etmeye yönelik yapılan vergisel teşvikler ise vergi sistemi içinde diğer vergi mükelleflerinden ayrı, özel vergi rejimine tabi, daha az vergi ödeyen bir çalışan grubunu ortaya çıkarmakta ve vergi sisteminin genel yapısını bozmakla sonuçlanır (Arıkan & İnneci, 2023: 322). Vergi uyumluluğuna yönelik bu olumsuz etkilerin yanında hedef ülkede güçlü kurumların ve yaptırımların varlığı, bu etkinin boyutunun belirlenmesinde önemli bir faktördür (Knoch, 2022: 86).

Diğer yandan çalışma çağındaki göçmen hanelerin büyük bir nüfusa sahip olması, vergi mükellefi havuzunu genişletecektir. İlerleyen bölümlerde de belirtileceği üzere göçmenlerin yaş profili de bu açıdan vergi gelirinin üzerinde etkilidir. Gelen göçmenler çalışma yaşında oldukları ölçüde, işgücüne daha hızlı katılabilecekler, bu da daha hızlı fayda anlamına gelecektir. Söz konusu işgücü vasıflı olduğu takdirde ise daha yüksek ücretler vergi gelirlerinin artmasına yol açacaktır. Dolayısıyla yüksek vasıflı göçmenleri kabul etme ve hem vasıflı hem de vasıfsız göçmenlerin getirdikleri becerileri kullanmaları için eğitim ve sağlık hizmetleri açısından bir teşviğin olumlu mali etkileri olacaktır (Hagstorm, 2000: 12).

Göç kavramını kamu maliyesi alanıyla sınırlandırdığımızda öncelikli olarak kamu kesiminin artan toplumsal ihtiyaçları karşılayıp karşılayamayacağı ikinci olarak da bu durumda ekonomideki kıt kaynakları ne kadar etkin kullanabildiği sorgulanmaktadır. Bu çerçevede devlet ve diğer kamu kesimi birimleri, ekonomi içinde

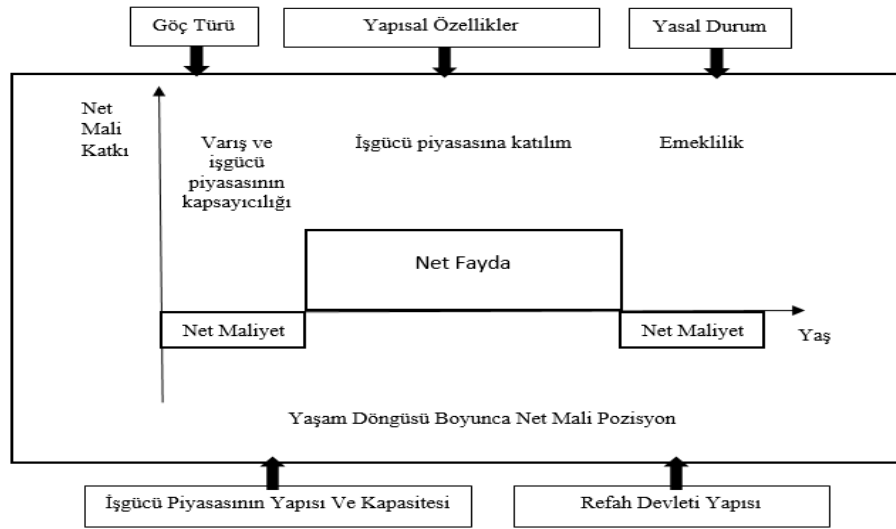
“*üretim ve finansman birimi olarak yani harcama ve gelir toplama faaliyetleriyle*” mali anlamda büyük bir etkiye sahiptir. Göçün, kamu harcamaları ve vergileme üzerinde oluşturduğu bu etki nedeniyle göçün mali etkisi çalışmada ön plana çıkmaktadır.

2.4. GÖÇÜN MALİ ETKİLERİNİ BELİRLEYEN UNSURLAR

Göçün mali etkisi, göç eden kişilerin uygulanan kamu politikalarının finansmanına ne kadar katkıda bulunduğu, göç eden kişilerin vasıflarına ve göç türüne bağlı olarak olumlu veya olumsuz olabilir.

Mali etkilere yaşam döngüsü kapsamında bakıldığında kişiler ilk geldiklerinde eğitim seviyelerine, işgücü piyasasının bu kişileri ne kadar kapsayabildiğine bakılarak genç ve yaşlıların net maliyet unsuru olabileceği, çalışma çağına gelen kişilerin ise bireysel özelliklerine göre istihdam edilebildikleri takdirde net fayda sağlayabilecekleri görülür (Bkz.: Şekil 2.6).

Şekil 2.6: Göçün Yaşam Döngüsü Boyunca Mali Açıdan Fayda ve Maliyeti

Kaynak: Kaczmarczyk, P. (2013). Are immigrants a burden for the state budget? Review paper. (November 2013). *Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper*, (2013/79).

Yaşam döngüsü boyunca net mali etkinin yalnızca göçmenlerin yapısal özelliklerine veya göç türüne atfedilemeyeceği de söylenebilir. Ev sahibi ülkedeki yapısal koşullar da örneğin işgücü piyasası, refah devleti örgütlenmesinin özellikleri,

kaynaklara ulaşabilirlik gibi durumlar da sonucu etkiler (Kaczmarczyk, 2013: 21). Bu çerçevede ortaya çıkacak mali etki, varış ülkesinin mevcut koşullarına, göç eden kişilerin özelliklerine, nasıl göç ettiklerine bağlı olarak değişecektir. (Bkz.: Tablo 2.2).

Tablo 2.2: Göçün Mali Etkisini Etkileyen Unsurlar

Varış Ülkesinin Yapısal Koşulları	Demografik Yapı	Göçün Yapısı ile İlgili Özellikler
İş türü	Yaş	Hukuki Durumu
İşsizlik oranı	Eğitim	Kalış Süresi
İstihdam Sektörü	Aile Yapısı	Geri Dönüş Oranı
İşgücü Bölümü	Doğurganlık Oranı	Entegrasyon Seviyesi
	Medeni Durumu	Göçün Türü

Kaynak: Vargas-Silva, 2015: 16-17. Vargas-Silva, C. (2015). The Fiscal Impact of Immigrants: Taxes and Benefits. In *Handbook of the Economics of International Migration* (Vol. 1, pp. 845-875). North-Holland.

Tablo 2.2’den de görüldüğü gibi mali etki göç türü, gelen kişilerin yaş, eğitim, sağlık durumları, beceri düzeyi, işgücüne katılım oranları, kalış süreleri, aile yapısı, doğurganlık oranları, yasal statü ve varış ülkesindeki sektörel durum, işsizlik oranları, iş türü gibi birtakım unsurlara bağlıdır

2.4.1. Varış Ülkesinin Yapısal Koşulları

Göç nedeniyle oluşan mali etkiler, ev sahibi ülkedeki yapısal koşullara, özellikle de işgücü piyasasının ve refah devleti örgütlenmesinin özelliklerine bağlıdır. Bu yapısal özelliklerin, doğrudan teşvikler veya seçim süreci yoluyla göçmen akışlarının hem ölçeğini hem de yapısını şekillendirmesi beklenir. Bu özelliklerden en temel iki tanesi sosyal yardım sistemi ve refaha erişim açısından tanınan haklardır.

Sosyal yardımlara erişime dayalı mali etki, göçmenlerin ülkeye giriş şekline bağlı olarak değişir. Çalışma ve öğrenci vizesi ile giriş yapan göçmenlerin büyük olasılıkla sosyal barınma ve işsizlik yardımları gibi sosyal yardımlara erişimleri sınırlı olur. Zorunlu veya mülteci olarak ülkeye giren göçmenlerin ise giriş statülerinden dolayı sosyal yardımlara ulaşımı önceden belirlenmiş kurallara göre daha kolay ve kapsamlı olacaktır. Dolayısıyla farklı göçmen kategorilerine tanınan sosyal haklar göçün mali etkisinin belirlenmesinde rol oynar.

Ev sahibi ülkelerin refah sistemlerinin doğası da göçün mali etkisinin belirlenmesinde pay sahibidir. Göçmenlerin, Avrupa ülkeleri gibi yüksek refah sistemlerine sahip ülkelerde daha fazla kamu hizmeti tüketmesi olasıdır. Bir diğer ev sahibi ülke özelliği ise işgücü piyasasının yapısı ve ilgili düzenlemeleridir. Yerli işçileri dış rekabetten koruyan, sıkı bir şekilde düzenlenmiş işgücü piyasalarına sahip ülkelerde, yerli işçilerin göçten kaynaklanan yerinden olma etkisi muhtemelen diğer ülkelerdekinden daha küçük olacaktır. Aynı şekilde, yerlilerin göçe tepki olarak daha iyi işgücü piyasası koşullarına sahip diğer bölgelere taşınma olasılığı daha yüksek olduğundan, daha hareketli yerel işgücüne sahip olan ülkeler, göç nedeniyle yerinden olma etkisini daha az hissedeceklerdir. Ev sahibi ülkenin altyapı düzeyi ve kalitesi de göçün mali etkisinin belirlenmesinde önemlidir. İyi gelişmiş bir altyapıya sahip ülkelerde, göçmenlere birçok hizmet sunmanın marjinal maliyeti sıfırdır. Örnek olarak bir ülkenin daha fazla otomobil kullanımı için yeterli kapasiteye sahip iyi gelişmiş bir otoyol sistemi varsa göçmenlere bu hizmeti sağlamanın maliyeti oldukça azdır. Ancak otoyolların maksimum kapasiteye yakın olduğu bir ülkede göçmenlere ev sahipliği yapmak yeni yollar inşa etmek anlamına gelebilir. Bu durumda, göçmenlere hizmet sunmanın marjinal maliyeti ortalama maliyetten yüksek olacaktır (Kaczmarczyk 2013: 21; Vargas-Silva, 2015: 17-19).

2.4.2. Demografik Yapı

Göçün bir ülkenin kamu maliyesi üzerindeki etkisi gelen kişilerin sosyodemografik özellikleri ev sahibi ülke nüfusundan belirgin bir şekilde farklı olduğunda ve bu özellikler istihdam olasılığı ve kazançlarla bağlantılı olduğunda en yüksek düzeye çıkar. New Jersey ve California için yapılan analizler sırasıyla 1989-1990 ve 1994-1995 dönemlerinde tahmin edilen olumsuz mali etkilerin üç faktör tarafından yönlendirildiği sonucuna ulaşmıştır. Bunlardan birincisi, kimi ülkelerde göçmenlerin doğurganlık oranlarının göç ettikleri ülke vatandaşlarından daha fazla olabilmesi ile ilişkilidir. Bu durum sağlık, eğitim gibi anne ve çocuğu ilgilendiren kamu hizmetlerinden daha fazla yararlanma eğiliminde olabileceklerini gösterir. İkincisi göçmenlerin yaşadığı hanelerin ortalama olarak yerli hanelerden daha düşük gelir grubunda olması dolayısıyla daha fazla gelir transferi almaya uygun olmaları ve

üçüncüsü ise ortalama gelirlerin daha düşük olması nedeniyle göçmen hanelerin daha az miktarda vergi ödemesi olarak gösterilmektedir (National Research Council, 1997: 292-293).

Gelen kişilerin yaşları ev sahibi ülke açısından önemli bir mali faktördür. Çalışma çağında gelen dolayısıyla anında vergi ödeyen ve kişi başına sosyal harcamaları en düşük olan göçmenler ortalama olarak net pozitif katkıda bulunurlar. 1990'lı yılları içeren ve ABD kapsamında yapılan bir çalışmada 21 yaşındaki bir kişinin katkısının net bugünkü değerinin 126.000\$ olduğu, bu değer işgücünde kalan tahmini yıl sayısı azaldıkça negatife döndüğü sonucuna ulaşılmıştır (Blau & Mackie, 2017: 327; National Research Council, 1997: 328-330). Gelen kişinin vasıflı olduğu düşünüldüğünde kamu maliyesine katkısı muhtemelen pozitif olacak, bu kişinin menşee ülkede görmüş olduğu eğitim ev sahibi ülkenin bu geçmiş eğitimden yararlanarak bedavacılık yapmasını sağlayacaktır. Böylece ev sahibi ülkeler önemli bir tasarruf yapmış olacak ya da bir başka bakış açısıyla diğer ülkelerin yaptığı yatırımın geri dönüşünü alacaktır. Birleşik Krallık için yapılan bir çalışmada 1995-2011 yılları arasında Avrupalı göçmenlerin Birleşik Krallık vergi mükelleflerine beşeri sermaye kapsamında 14 milyar sterlin tasarruf sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı çalışmada Avrupalı olmayan göçmenlerin sağladığı tasarruf ise yaklaşık olarak 35 milyar sterlin olarak hesaplanmıştır (Dustmann & Frattini, 2014: 595). Fakat aynı zamanda bu durum ise mali etki tahminlerinin güçleşmesine neden olabilir.

2.4.3. Göçün Yapısı ile İlgili Özellikler

Mali etki göçe ilişkin bir takım özelliklerle de şekillenir. Bunlar hukuki statüsü, kalış süresi, geri dönüş süresi, entegrasyon süreci, göçün türü olarak sıralanabilir. Örneğin geldikleri ülkedeki işgücü piyasasına dâhil olan ve geri dönüş süresi belli olmayan göçmenler, ev sahibi ülkeye en hızlı şekilde katkıda bulunmaya başladıkları takdirde, emeklilik sistemine de yardımcı olacaklardır. Emeklilikten önce kendi ülkelerine dönüp emekli maaşı talep etmezlerse mali etki olumlu açıdan çok daha fazla olacaktır. Öte yandan göçmenlerin birçoğu ev sahibi ülkede emekli maaşı almaktadır bu da ev sahibi ülkedeki mali yükün devam etmesi anlamına gelmektedir.

Bir başka etki ise gelen kişilerin düzenli veya düzensiz göçmen olmaları ile ilişkilidir. Hem düzenli hem de düzensiz göçmenlerin kamu maliyesine bir miktar katkıda bulunmaları ve bir miktar kamu hizmetinden faydalanmaları kaçınılmazdır. Ancak düzensiz göçmenlerin etkisi daha belirsizdir. Örnek olarak bazı düzensiz göçmenler kayıt dışı istihdamda yer alıyor olabilir. Bu durum göçmenlerin sosyal refah anlamında gelecekte emeklilikle ilgili ödemelerden mahrum kalabileceğini gösterir. Bununla birlikte kimi düzensiz göçmenler ise kamu yardımlarından faydalanırken sisteme vergi geliri açısından az katkı sağlayabilirler (Vargas-Silva, 2015: 16-17).

Ev sahibi ülkenin mali dengesini etkileyebilecek bir diğer unsur göç türüdür. Örnek olarak bir göçmenin ülkeye girişi ile güvenlik veya eğitim gibi kamu mallarının maliyetinin değişmeyeceğini varsaymak mantıklı olsa da ülkeye giriş yapan kişi sayısının çok olması ya da bu girişlerin ani gerçekleşmesi halinde sunulan kamu mallarının maliyetinin değişmeyeceği varsayımı asılsız olacaktır (Borjas, 2019: 31).

Göç edenlerin kişisel özelliklerine göre farklılaşması, işgücü piyasasında farklı sonuçlar ve kamu hizmetlerinde farklı faydalanma oranları ortaya çıkarır. Yaş, eğitim durumu gibi spesifik kişisel özelliklerin dahil edilmesi ile artan çeşitlilik, mali etki hakkında genelleştirilebilir sonuçlara ulaşmayı güçleştirir. Etkiler, varış ülkesindeki yasaların ve ekonomik koşulların değişmesiyle ya da kendi politikalarına, nüfus becerilerine, yaş kompozisyonlarına göre farklılaşırlar (Blau & Mackie, 2017: 326). Diğer yandan özellikle zorunlu göç ile kalabalık gruplar halinde gelen kişilere yapılan sosyal transferler yine kamu bütçesi üzerinde bir baskı yaratacaktır. Dolayısıyla göçün nedeni ve nasıl gerçekleştiği ev sahibi ülkelerin kamu gelirlerini ve özellikle kamu harcamalarını etkileyen önemli bir yer değiştirme hareketidir.

2.5. GÖÇÜN MALİ ETKİLERİNİN ÖLÇÜLMESİ VE ÜLKE UYGULAMALARI

Göçün mali etkisinin tahmini en basit ifadeyle göçmenlerin kamu maliyesine katkısı ile maliyetlerinin karşılaştırılmasını gerektirir. Göçmenlerin katkısı genellikle göçmenler tarafından ödenen toplam vergiler ile maliyetleri ise kamu hizmetlerinden yararlanmaları üzerinden tahmin edilir (Vargas-Silva, 2015: 14). Kamu maliyesi

açısından önemli bir husus göçün maliyetini fiilen kimin üstlendiğidir. Örnek olarak birçok göçmen emekli olacak ve ev sahibi ülkenin emeklilik sisteminden faydalanacaktır. Mevcut göç akışları temel olarak düşük vasıflı göçmenleri içeriyorsa, bu kişilerin emeklilik sistemine daha büyük bir net yük getirmesi muhtemeldir (Razin & Sadka, 2004: 710). Göçün ilk bakıştaki net mali etkisi bu kişilerin yaptıkları vergi ödemeleri ile aldıkları kamu malı ve hizmetlerine yapılan devlet harcamaları arasındaki farktan oluşur. Ancak söz konusu mali etkilerin hesaplanması çok daha karmaşıktır.

Literatürde göçün mali etkilerini hesaplamaya yönelik *statik ve dinamik* olmak üzere iki temel yaklaşım uygulanmaktadır; (Blau & Mackie, 2017: 331-334).

Dinamik yaklaşım yaşam döngüsünün tüm etkilerini yakalamayı hedefler. Dinamik yaklaşım uzun zaman dilimleri süresince göçmenlerin ve bazı durumlarda onların soyundan gelenlerin tüm yaşamları boyunca ortaya çıkabilecek mali katkılarının ve maliyetlerinin net bugünkü değerini ele alır. Bu yaklaşım analize hem doğal hem de göç sonucu oluşan nüfus artışı, istihdam ve ücret profillerinde öngörülen değişiklikler ile uzun vadeli kamu harcamaları ve vergi gelirlerini varsayımsal olarak katmaya çalışır.

Statik yaklaşım bunun aksine göç eden kişilerin belirli bir andaki mali etkisini ortaya koymayı amaçlar. Statik yaklaşım, belirli bir mali yıl veya yıl aralığına dayanmaktadır ve tipik olarak göçmenler tarafından ödenen vergileri o yıl ya da yıllar boyunca göçmenler tarafından alınan hizmet ve faydalarla karşılaştırır. Tek yıllık bir statik analiz göç eden kişilerin oranları ve kişisel özellikleri değişmediği sürece gelecek tahminleri için istikrarlı sonuçlar sunabilir. Diğer yandan göç eden kişi sayısında ve özelliklerindeki değişimler bu tahminlerin güvenilirliğinin zorlaşmasına neden olur. Bu yaklaşım örnek olarak “Türkiye’ye göç etmiş kişiler ile bakmakla yükümlü oldukları kişiler vergi gelirlerine ne kadar katkıda bulundu ve geçen yıl kamu harcamaları açısından ne kadar maliyet yarattılar?” sorusunu yanıtlamak için kullanılır.

Yapılan çalışmalarda, bazı ülke örneklerinden hareket ederek bu iki yaklaşıma yönelik mali etki ölçümlerini ve araştırma sonuçlarını karşılaştırmak mümkündür. Örnek olarak ABD’ne göçün mali etkilerini *statik yaklaşımla* inceleyen ve çocuk ile

yaşlılar gibi bakma yükümlülükleri olmayan kişiler üzerinden yapılan bir araştırmada, göçmenlerin ev sahibi ülkeye gelmelerinden yaklaşık 12 yıl sonrasına kadar, o ülke vatandaşlarına göre daha az kamu hizmeti tüketme eğiliminde olduklarını ve sosyal yardımlara ise benzer seviyede ihtiyaç duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı çalışmada vergi açısından da bir değerlendirme yapılmış ve bu göçmenlerin ilk beş sene vergi gelirlerine daha az katkıda bulundukları, daha sonraki yıllarda ise yerlilerden daha yüksek ödeme yapabildikleri gözlenmiştir (Simon, 1984).

Borjas ve Trejo (1993) ise 1970 ile 1980 yılları arasında ABD’de sosyal yardıma katılımı analiz ettikleri çalışmalarında 1980 yılında önceki on yıla göre göçmenlerin refah sistemini çok daha yoğun kullandıkları sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca çalışmada göçmenler arasındaki etnik farklılığa da dikkat çekilmiş; Vietnamlı ve Dominik Cumhuriyeti hanehalklarının refaha katılımının az, Latin Amerika ve Asyalı hane halklarının ise refah kullanımının yüksek olduğu gözlenmiştir. Borjas (1994) yaptığı bir başka çalışmada ise ABD’de göçmen varlığının 16 milyar dolar (GSYH’nin %0,2 oranında) açık yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Huddle, Passel ve Clark (1994) ise yine ABD için yapılan çalışmalarında Borjas’ın aksine göçün net mali fazlasının 27 milyar dolar (GSYH’nin %0,4’ü oranında) olduğunu tahmin etmişlerdir.

ABD’de refah sistemini oluşturan çeşitli programlara göçmenlerin ve yerlilerin katılımını araştıran bir başka çalışmada nakit yardımlar söz konusu olduğunda iki grup arasında önemli bir fark olmadığı; ancak Medicaid, konut sübvansiyonları gibi yardımlar söz konusu olduğunda aradaki farkın açıldığı ve göçmen hanehalklarının %20’sinden fazlasının bir tür yardım alırken bu oranın ev sahibi hanehalklarında %14 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca göçmen ağırları teorisini destekler şekilde belirli yardım türlerindeki bilgilerin etnik topluluklar içindeki ilişkilerden elde edildiği gözlenmiştir (Borjas & Hilton, 1996).

Lee ve Miller (2000) ise yine ABD özelinde yaptıkları araştırmalarında yılda 100.000 göçmenin geldiği ve göçmen kompozisyonunun değişmediği varsayımı altında göç politikasındaki bir değişikliğin etkisini incelemişlerdir. Buna göre tüm vergiler dikkate alındığında ilk geldikleri yıllarda göçmenlerin net katkısı negatif

olurken, yaklaşık 20 yıl sonra pozitif olduğu, bu etkinin ise toplam vergi gelirinin %0,4'ü olduğu gözlenmiştir.

Dinamik yaklaşımla ABD için yapılan bir çalışmada göçün net maliyeti veya faydasının mevcut mali dengesizliğin gelecek nesillere ne ölçüde aktarılacağı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bulunan bir başka sonuç göçün genel mali etkisinin belirsiz olmasıdır. Örnek olarak savunma harcamaları nüfus büyüklüğü ile orantılı olarak artarsa göç, mali dengesizliğin bir kaynağı olabilir; fakat savunma harcaması nüfus büyüklüğünden etkilenmeyen saf kamu malı kategorisindeyse göç mali dengesizliği azaltabilir. Son olarak, göçmenlik politikasında göçün seviyesinden ziyade bileşimini değiştiren bir değişiklik, gelecek nesiller üzerindeki mali yükleri azaltma potansiyeline sahip olabileceği düşünülmektedir. Mevcut göç akışının yarısını en azından ortaöğretim sonrası eğitimi olan bireylere tahsis edecek bir politika, kabaca gelecek nesiller üzerinde mali uçurumu ortadan kaldıran bir politika ile aynı etkiye sahip olacaktır. Bu nedenle, kamu politikası söz konusu olduğunda, göçmen kompozisyonunu değiştirmek, göçün seviyesini değiştirmekten daha önemli bir politika kararı gibi görünmektedir (Auerbach & Oreopoulos, 2000). Yine ABD için dinamik yaklaşımla yapılan bir çalışmada mali sorunlara yönelik varsayılan hedeflere ulaşmak için 40-44 yaşları arasında yüksek vasıflı göçmenler için cazip bir göç politikasının kullanılabileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu çalışmada ek bir göçmenin net bugünkü değeri 40-44 yaşları arasında gelen yüksek vasıflı bir göçmen için maksimum 177.000\$ ve bebekken gelip tüm hayatı boyunca düşük vasıflı biri olarak kalan bir kişi için 94.000\$ olduğu tahmin edilmiştir (Storesletten, 2000). Smith ve Edmonston (1997) ise göçmenlerin ve onların soyundan gelen kişilerin ABD ekonomisi için net bir mali kazanç (net bugünkü değer 80.000\$) yaratacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Kanada'da yaşayan göçmenlerin net fayda ve maliyetlerini araştıran bir çalışmada ise 1981 yılına ait veriler kullanılarak yerlilerin ve göçmenlerin yararlandıkları kamu hizmetleri, aldıkları refah yardımları ve ödedikleri vergiler karşılaştırılmıştır. Sadece kamu hizmeti açısından bakıldığında göçmenlerin yerlilere göre ilk 15 yıla kadar daha az tüketim yapmış oldukları; sadece vergi gelirleri açısından bakıldığında ise Kanada'da 3 yıldan fazla kalan göçmenlerin daha fazla vergi ödediği

tespit edilmiştir. Ayrıca Kanada’da 35 yıla kadar ikamet eden göçmenlerin, ülkeye fayda sağladığı sonucu elde edilmiştir (Akbari, 1989).

Amerika dışında farklı bir bölge olarak Avrupa’da yapılan araştırmalara göre; Rowthorn (2008), Birleşik Krallık özelinde yaptığı çalışmasında düşük vasıflı göçmenlerin net mali maliyetler yaratmasının muhtemel olduğunu varsayarken, yüksek vasıflı göçmenlerin mali açıdan genellikle ev sahibi ülke için faydalı olduğunu varsaymıştır. Rowthorn, göçmenlerin net mali katkısının, örneğin 2003-2004 vergi yılı için, 0,6 milyar GBP olduğunu hesaplamıştır. Başka bir deyişle, vasfına bağlı olarak göçmenlerin kamu maliyesine küçük ama pozitif bir katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bird vd. (1999) ile Castronova vd. (2001) göçmenlerin Almanya’daki refah programlarına katılımını incelemişlerdir. Buna göre göçmen hanelerin neredeyse %15’ini sosyal yardım almaya uygun bulunurken, bu oran ülke vatandaşları için %5 olmaktadır. Bu durum göçmenlerin sosyal yardım alma olasılığının ülke vatandaşlarına göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Öte yandan bu sonucun göçmen statüsüyle ilgili olmadığını, göçmenlerin gelirleri ve hanehalkı yapıları ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Almanya’da yapılan bir başka çalışmada ise sosyal yardım alan kişiler arasında göçmenlerin giderek artan payı göz önünde bulundurularak sosyal yardım bağımlılığı için asimilasyon, göç yaşı ve menşe ülke etkileri değerlendirilmiştir. Göçmen haneler, 1950’lerden beri Türkiye, İtalya, Yugoslavya, İspanya ve Yunanistan’dan Almanya’ya giren misafir işçileri temsil etmektedir. Analiz, yıllık sosyal yardım bağımlılığı ölçümleri ile 4.595 Alman ve 1.316 misafir işçi hanesinden oluşan bir panele dayanmaktadır. Araştırma sonucunda göçmen hanelerin refah bağımlılığı olasılığı yerli hanelerinkinden %24’ten fazla olduğu gözlenmiştir (Riphahn, 2004).

Dustmann vd. (2010), Mayıs 2004’te Avrupa Birliği’ne katılan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden (A8 ülkeleri) Birleşik Krallık’a göçün mali sonuçlarını değerlendirmektedir. 2004’teki AB genişlemesinden sonra gelen ve en az bir yıl ikamet eden ve bu nedenle yasal olarak yardım talep etme hakkına sahip olan A8

göçmenlerinin devlet yardımı veya vergi kredisi alma ihtimalinin yerlilere göre %59 daha az ve sosyal konutlarda yaşama olasılığının %57 daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, A8 göçmenleri yerlilerle aynı demografik özelliklere sahip olsalar bile, yardım alma olasılıkları %13 ve sosyal konutlarda yaşama olasılıkları %29 daha az olacağı bulunmuştur. Buna ek olarak A8 göçmenlerinin net mali katkısı Birleşik Krallık'ta doğan bireylerinkiyle karşılaştırılmış ve A8 göçmenlerinin pozitif katkı yaptığı görülmüştür. Bunun nedeni, işgücüne katılım oranlarının daha yüksek olması, dolaylı vergilerde orantılı olarak daha fazla ödeme yapmaları ve yardımlar ile kamu hizmetlerinden çok daha az yararlanmaları şeklinde açıklanmaktadır.

Wadensjö (2007) ise göçmenlerin kamu maliyesini nasıl etkilediğini Danimarka için incelemektedir. Çalışmada batılı olmayan göçmenlerin işgücü piyasasına iyi entegre olmadığı ve birçoğunun işgücünün tamamen dışında olduğu gözlenmiştir. Entegrasyon eksikliği ise aynı yaştaki yerlilere göre göçmenlerin ödediği vergi gelirlerinin daha düşük olması ve göçmenlerin kamu sektöründen aldıkları transferlerin daha yüksek olması anlamına gelir. Sonuç olarak kamu sektörüne net transferin negatif olduğu ve net etkinin kamu sektörünün farklı bölümleri arasında farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Nannestad'ın (2004) Danimarka için yapmış olduğu analizi de Wadensjö (2007) ile benzer sonuçlar vermektedir. Çalışmada batılı olmayan ülkelerden gelen göçmenlerin Danimarka'nın vergiyle finanse edilen sosyal yardım sisteminden net yararlanıcılar olduğuna ve bu durumun gelişten birkaç yıl sonra bile devam etme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ekberg (1999), İsveçli göçmenlerin mali durumunu çok uzun bir zaman diliminde (1950'ler-1990'lar) değerlendirmekte ve İsveç'e gelen göçmenlerin net mali katkısının 1950'lerde, 1960'larda ve 1970'lerde pozitif iken, daha sonra negatif olduğu sonucuna varmaktadır. Ekberg'e göre bu değişiklik, öncelikle göçmenler arasında önemli ölçüde kötüleşen istihdam durumu ile ilişkili olmakla birlikte göçmenlerin menşe ülkelerine göre ayrıldıklarında bu farklılıkların daha da arttığı ortaya çıkmıştır. Hansen ve Lofstrom (2003) ise 1990 ve 1996 yılları için geniş bir panel veri seti olan LINDA'yı kullanarak İsveç'teki göçmenler ve yerliler arasındaki refah kullanımındaki farklılıkları analiz etmekte ve göçmenlerin sosyal yardımlardan ülke vatandaşlarına

göre daha fazla faydalandığı görülmüştür. Göçmenlere kendi içlerinde bakıldığında ise mülteci olarak gelen kişilerin bu yardımlardan mülteci olmayanlara göre daha fazla yararlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal yardımlardan yararlanma seviyesinin İsveç'te geçirilen zaman arttıkça azaldığı gözlenmiştir.

Chojnicki ve Ragot (2011), dinamik bir genel denge modeli kullanarak, göç politikasının Fransa'da yaşanan nüfusla ilişkili vergi yükünü azalttığını ve göç olmadığı takdirde sosyal refahın finansman ihtiyacının arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu durumun nedeni ise gelen göç akışının yaş dağılımının Fransız nüfusun yaş dağılımından daha genç olduğu ve bu durumun emeklilik ve sağlık hizmetleri gibi sosyal korumanın demografik değişikliklere en duyarlı iki harcama ayağını etkilemesi ile açıklanmıştır.

Roodenburg vd. (2003), göçün Hollanda ekonomisi üzerindeki etkisinin genel bir değerlendirmesi bağlamında analiz etmektedir. Yazarlar, göçün mali etkisinin, belirli kişilerin sosyoekonomik değişkenlerine ve göç edilen yaşa güçlü bir şekilde bağlı olduğu sonucuna varmaktadır. En olumlu etkiler 25 yaşında ve işgücü piyasasında vasıflı bir pozisyona sahip kişilerde görülmüştür. Diğer yandan batılı olmayan göçmenler, ortalama bir profile sahipse bütçe üzerinde yük oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Storesletten (2003) ise İsveç'e göçün potansiyel kazanımlarını değerlendirmek için net dinamik yaklaşımı uygulamıştır. Modelin sonuçları, temel varsayımlara (işgücü piyasası koşulları, göç stratejileri ve makroekonomik değişkenler) ve yeni gelenlerin yaş yapısına karşı çok hassastır. 20 ila 30 yaş arasındaki göçmenler söz konusu olduğunda, önemli kazanımlar beklenmektedir (göçmen başına 0,2 milyon SEK). 50 yaşın üzerindeki kişiler söz konusu olduğunda ise bu kazançlar net maliyete dönüşmüştür (göçmen başına 1,1 milyon SEK).

Tablo 2.3: Göçün Mali Etkilerine Yönelik Ülke Uygulama Sonuçları

Çalışma	Ülke	Yaklaşım	Mali Etki
Simon, 1984	ABD	Statik	Ev sahibi ülkede 12 yıl daha az kamu hizmeti kullanımı, ilk beş sene vergi gelirlerine daha az katkı, sonraki yıllarda ise yerlilerden daha yüksek ödeme
Borjas & Trejo, 1993	ABD	Statik	Göçmenlerin yapısal özellikleri refah kullanım oranını etkilemektedir.
Borjas, 1994	ABD	Statik	Göçmen varlığı 16 milyar dolar açık yaratmıştır.
Huddle, Passel ve Clark, 1994	ABD	Statik	Göçmen varlığı 27 milyar dolar net mali fazla yaratmıştır.
Borjas & Hilton, 1996	ABD	Statik	Nakit yardımları söz konusu olduğunda göçmenler ve yerliler arasında önemli bir fark olmazken; Medicaid, konut sübvansiyonu gibi yardımlardan göçmenler daha fazla yararlanmaktadır.
Lee & Miller, 2000	ABD	Statik	Tüm vergiler dikkate alındığında ilk geldikleri yıllarda göçmenlerin net katkısı negatif olurken yaklaşık 20 yıl sonra bu etkinin pozitif olduğu, bu etkinin ise toplam vergi gelirinin %0,4'ü olduğu gözlenmiştir.
Auerbach & Oreopoulos, 2000	ABD	Dinamik	Göçün genel mali etkisi belirsizdir. Kamu politikası söz konusu olduğunda, göçmen kompozisyonunu değiştirmek, göçün seviyesini değiştirmekten daha önemli bir politika kararı gibi görünmektedir.
Storesletten, 2000	ABD	Dinamik	Bütçe sorunlarının kısmi çözümü olarak hedeflenen göç politikasının ABD'nin mali durumunu iyileştirmesi beklenmektedir. Ek bir göçmenin net bugünkü değeri 40-44 yaşları arasında gelen yüksek vasıflı bir göçmen için maksimum 177.000\$ ve bebekken; gelip tüm hayatı boyunca düşük vasıflı biri olarak kalan bir kişi için -94.000\$ olduğu tahmin edilmiştir.
Smith & Edmonston, 1997	ABD	Dinamik	Göçmenlerin ve onların soyundan gelen kişilerin ABD ekonomisi için net bir mali kazanç (net bugünkü değer 80.000\$) yaratacağı sonucuna ulaşmışlardır.
Akbari, 1989	Kanada	Statik	Göçmenlerin yararlandıkları kamu hizmetleri, aldıkları refah yardımları ve ödedikleri vergiler karşılaştırılmıştır. Sadece kamu hizmeti açısından bakıldığında göçmenlerin yerlilere göre ilk 15 yıla kadar daha az tüketim yapmış oldukları; sadece vergi gelirleri açısından bakıldığında ise Kanada'da 3 yıldan fazla kalan göçmenlerin daha fazla vergi ödediği tespit edilmiştir. Ayrıca Kanada'da 35 yıla kadar ikamet eden göçmenlerin, ülkeye fayda sağladığı sonucu elde edilmiştir.

Rowthorn, 2008	Birleşik Krallık	Statik	Düşük vasıflı göçmenlerin net mali maliyetler yaratmasının muhtemel olduğunu varsayarken, yüksek vasıflı göçmenlerin mali açıdan genellikle ev sahibi ülke için faydalı olduğunu varsaymıştır.
Bird vd. (1999) ile Castronova vd. (2001)	Almanya	Statik	Göçmenler (yerlilere göre) sosyal yardımlara daha çok bağımlıdırlar; refah kullanımı, göçmen statüsünün kendisiyle değil, yapısal özellikleriyle ilgilidir.
Riphahn, 2004	Almanya	Statik	Sosyal yardım alan kişiler arasında göçmenlerin giderek artan payı göz önünde bulundurularak sosyal yardım bağımlılığı için asimilasyon, göç yaşı ve menşe ülke etkileri değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda bu hanelerin refah bağımlılığı olasılığının yerli hanelerinkinden yüzde 24'ten fazla olduğu gözlenmiştir.
Dustmann vd., 2010	Birleşik Krallık	Statik	A8 göçmenlerinin net mali katkısı Birleşik Krallık'ta doğan bireyleriyle karşılaştırılmış ve A8 göçmenlerinin pozitif katkı yaptığı görülmüştür. Bunun nedeni, işgücüne katılım oranlarının daha yüksek olması, dolaylı vergilerde orantılı olarak daha fazla ödeme yapmaları ve yardımlar ile kamu hizmetlerinden çok daha az yararlanmaları şeklinde açıklanmaktadır.
Wadensjö, 2007	Danimarka	Statik	Net mali katkı batılı ülkelere gelen göçmenler için pozitif, daha az gelişmiş ülkelere gelenler için negatif olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada batılı olmayan göçmenlerin işgücü piyasasına iyi entegre olmadığı ve birçoğunun işgücünün tamamen dışında olduğu gözlenmiştir. Entegrasyon eksikliğinin ise aynı yaştaki yerlilere göre göçmenlerin ödediği vergi gelirlerinin daha düşük olması ve göçmenlerin kamu sektöründen aldıkları transferlerin daha yüksek olması anlamına geleceği şeklinde yorumlanmıştır.
Nannestad, 2004	Danimarka	Statik	Batılı olmayan ülkelere gelen göçmenlerin sosyal yardım sisteminden net yararlanıcı olduğu bulunmuştur.
Ekberg, 1999	İsveç	Statik	1950'ler-1970'lerde olumlu katkı, daha sonra olumsuz etki. Ekberg'e göre bu değişiklik, öncelikle göçmenler arasında önemli ölçüde kötüleşen istihdam durumuna bağlanmakla birlikte göçmenlerin menşe ülkelerine göre ayrıldıklarında bu farklılıkların daha da arttığı ortaya çıkmıştır.
Hansen & Lofstrom, 2003	İsveç	Statik	Göçmenlerin sosyal yardımlardan ülke vatandaşlarına göre daha fazla faydalandığı görülmüştür. Göçmenlere kendi içlerinde bakıldığında ise mülteci olarak gelen kişilerin bu yardımlardan mülteci olmayanlara göre daha fazla yararlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal

			yardımlardan yararlanma seviyesinin İsveç'te geçirilen zaman arttıkça azaldığı gözlenmiştir.
Chojnicki & Ragot, 2011	Fransa	Dinamik	Göç olmadığı takdirde sosyal refahın finansman ihtiyacının arttığı sonucuna ulaşmışlardır.
Roodenburg vd., 2003	Hollanda	Dinamik	Göçün mali etkisi yapısal özelliklere bağlıdır, batılı olmayan göçmenler, ortalama bir profile sahipse bütçe üzerinde yük oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır.
Storesletten, 2003	İsveç	Dinamik	Sonuçların, işgücü piyasası koşulları, göç stratejileri ve makroekonomik değişkenler ile yeni gelenlerin yaş yapısına çok duyarlı olduğunu belirtmişlerdir.

Göç akışı sonucu oluşan mali etkileri tahmin etmek detaylı veri gerektirdiğinden karmaşıktır. Tüm göçmenler ve ev sahibi kişilerin özellikleri, ödedikleri vergiler ve faydalandıkları hizmetler hakkında detaylı veri mevcut olsa bile, bu karmaşıklık çeşitli maliyet ve faydaların nasıl ele alınacağı ve geleceğin belirsizliğinden kaynaklanır. Statik ve dinamik yaklaşımların kullanıldığı yukarıda verilen çalışmaların çoğunda bu belirsizlik görülmektedir. Çalışmaların önemli bir kısmında göç eden kişilerin sosyal yardımları ev sahibi vatandaşlardan daha çok kullandığı sonucuna varılmıştır. Fakat aradaki farkın boyutu gelen kişilerin bireysel özellikleri ile geldikleri ülkenin kural ve yapısal özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Yine bu çalışmalarda daha esnek işgücü piyasalarına sahip olan ve refah sisteminin nispeten gelişmemiş olduğu ülkelerde göçün refah sistemini olumlu yönde etkilediği görülürken; İskandinav ülkeleri gibi gelişmiş bir refah sistemine sahip ülkelerde bu etkinin negatife döndüğü belirtilmektedir. Burada ülke sistemine özgü özelliklerin yanı sıra dikkat edilmesi gereken bir husus gerçekleşen göçün mülteci ağırlıklı ya da bakmakla yükümlü olunan kişilerin varlığı gibi özel bir yapısının olup olmadığıdır. Bu nedenle çalışmanın devam eden bölümünde göçün kamu maliyesi üzerindeki etkilerini hangi unsurların belirlediği değerlendirilecektir.

2.6. ZORUNLU GÖÇ KAPSAMINDA KAMU MALİYESİ ALANINA YÖNELİK ETKİLER

Bu bölümde çalışmamızın hedef kitlesini oluşturan zorunlu göçün veya mültecilerin ev sahibi ülkeye kabullerinde kamu maliyesi alanına mali etkileri incelenecektir. Birinci bölümde ve ikinci bölümün başında ele alınan göç kararının

belirleyicileri, kitlesel ve zorunlu göçlerde ev sahibi ülkenin neden gönüllü olarak bu sorumluluğu üstlendiğini açıklama konusunda bize açıklayıcı ve yeterli bir bilgi vermemektedir. Bu noktada kolektif eylemler, kamu kesiminin ekonomiye müdahalesi ve piyasa başarısızlıklarının önemli bir nedeni olan kamusal mallar kavramı konunun açıklanmasında bize yardımcı olacaktır.

2.6.1. Teoride Zorunlu Göçün Mali Etkileri

Zorla yerinden edilme, ekonomik göçten farklı bir olgu olduğundan ayrı bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Tanım gereği göç kararlarının çoğunun arkasında nihayetinde bir seçim olmasına rağmen zorla yerinden edilme, ekonomik göçe göre daha az seçim ve daha az gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çünkü zorla yerinden edilme, ekonomik fayda-maliyet analizine dayalı ve çok daha dikkatlice planlanmış bir hareket olan ekonomik göçün aksine, ani bir şok sonrasında hızlıca alınan bir karardır.

Ekonomik göç ve zorunlu göç arasındaki farklılıkları karşılaştıracak olursak;

- Ekonomik göçmenler birikim ve varlık taşıma ya da hareket öncesinde bu varlıklarını transfer etme imkânına sahiptir. Zorunlu göçmenler yanlarında bazı küçük birikimleri taşıyabilir.
- Ekonomik göçmenler menşe ve varış ülkelerindeki geniş ağlara güvenme ve hareketlerini bu ağlara göre planlama eğilimindedir. Zorunlu göçmenler içine ilerleyen vakitlerde sosyal ağlar zaman zaman rol oynasa da ilk etapta yakınlık ve güvenlik ölçütlerine dayalı olarak varış ülkelerini seçerler.
- Ekonomik göçler artan ve azalan eğilimlere sahip düzenli ve bireysel bir hareketken, zorunlu göç ani ve beklenmedik nüfus patlamaları şeklinde kitlesel olarak gerçekleşir.
- Ekonomik göçmenlerin kendi ülkelerine dönme ihtimali daha yüksek olduğundan geleceğe dair beklentileri de farklılaşabilir.

Sonuç olarak zorunlu göç ekonomik göçten oldukça farklı yapı taşlarına sahip olduğundan sonuçları da farklı olabilir. Dolayısıyla zorunlu göç farklı doğası gözetilerek ayrı bir değerlendirmeyi gerekli kılar (Ceriani & Verme, 2018; Becker &

Ferrara, 2019, 3-5, Becker, 2022: 4). Ayrıca zorunlu göçün mali etkilerine ilişkin araştırma sonuçları göçmen grupları ve göç edilen ülkelere göre de farklılık gösterir.

Mali dengeyi etkileyen ana faktörleri üç grupta toplayabiliriz. Bunlardan birincisi olan istihdam, bütçenin hem gelir hem de harcama tarafını etkilediğinden, göçmenlerin net mali katkısının en önemli belirleyicisidir (OECD, 2013: 129; IMF, 2016: 26-27).

İkinci olarak ülkelerin refah sistemlerinin özellikleri, göçmenlerin bu sisteme erişimleri ve gelişmiş ülkelerin yardımları önem teşkil eder (IMF, 2016: 26-27).

Son olarak göçmenlerin demografik yapısı, işgücü piyasası sonuçlarını önemli derecede etkiler. Genç, eğitilmiş ve vasıflı göçmenlerin mali katkısı yüksek olduğundan yetenekler, eğitim, yaş yapısı gibi unsurlar belirleyicidir (Rowthorn, 2008: 576-577). İkiye bölünmüş işgücü teorisine benzer şekilde daha genç işçi göçmenlerin göçmen nüfusun büyük bir bölümünü oluşturduğu ülkelerde göçmenler, insani göçün önemli bir paya sahip olduğu ülkelere göre çok daha elverişli bir konuma sahiptir (OECD, 2013: 128).

Ekonomik nedenlerle göç eden kişilerin aksine ev sahibi ülkeler, mültecileri ekonomik ihtiyaçlarına göre seçemezler. Bu nedenle yaş, eğitim, beceriler, dil yeteneği, kültürel özellikler gibi unsurları da etkileyemezler. Mültecilerin genellikle derin siyasi kriz içindeki az gelişmiş ülkeleri terk etmek zorunda kaldıkları düşünüldüğünde beceri ve eğitimdeki farklılıklar ekonomik nedenlerle göç edenlere kıyasla genellikle çok fazladır. Mültecilerin eğitimlerindeki eksiklikler işgücü piyasasında da yer edinmelerini güçleştirmekle birlikte, bu piyasada önlerindeki bir diğer engel ise çalışma izinlerinin yasal statülerine bağlılığıdır (Holler & Schuster, 2018: 266; Gal, 2019: 347).

Ekonomik göçmenler ile mültecilerin arasında bir başka önemli fark; mülteciler, genellikle ev sahibi ülkeye varışlarının ilk yıllarında yoğunlaşan büyük kısa vadeli kamu harcamaları anlamına gelmektedir. Sığınma başvurularının işleme alınmasına ilişkin idari maliyetler ile güvenlik operasyonları, sınır koruma maliyetleri, gıda, sağlık ve barınma sağlanmasına yönelik harcamaların artmasına neden olurlar.

Örnek olarak 2014 yılında IMF tarafından yapılan bir çalışmaya göre mülteci akınının söz konusu kısa vadeli maliyetleri, AB ülkelerindeki sığınmacılar için ortalama bütçe giderlerini GSYH'nın %0,08'inden %0,19'a çıkaracağı tahmin edilmiştir (IMF, 2016: 12). Mültecilerin ilk gelişlerinden sonraki dönemde kamu harcamaları listesine çalışmayanlar için sosyal yardımlar, dil eğitimi, entegrasyon kursları, eğitim maliyetleri gibi yeni kalemlerin eklenmesi beklenir. Bunlar ilk etapta olanlar gibi sadece mültecilere özgü olmamakla birlikte, mültecilerin insani yardım gereksinimleri nedeniyle söz konusu harcama kalemlerinde temsiliyetlerinin daha fazla olması beklenir (Gal, 2019: 347).

Zorunlu göçler, işgücü piyasalarındaki başlangıç koşullarına, kaynaklara erişime, demografiye, iş kanunlarına ve ev sahibi hükümetlerin politika tepkilerine bağlı olarak, ev sahibi toplulukların sosyal ve ekonomik dokusunu önemli ölçüde değiştirebilir. Nispeten küçük ve ekonomik açıdan savunmasız olan ülkelere yoğunlaşan mültecilerin bu ülkelere yönelik talepleri, söz konusu ülke ekonomilerini ve zaten yetersiz olan kamu hizmetleri ile altyapılarını zorlarken, yerel işsizliği de olumsuz etkiler. Gıda ve hizmetlere olan talebin artması bile, çoğunlukla yerleşik olan yoksulların geçimini olumsuz yönde etkileyen enflasyonist baskıları artırır (Mottaghi, 2018a: 2).

Zorunlu göçler tipik olarak iki tür şokla sonuçlanır. Bunlardan birincisi belirli bir bölgeye insan akınından kaynaklanan ani nüfus artışıyla ortaya çıkan nüfus şokudur. İkincisi ise uluslararası bağışçılardan gelen yardımlar ve/veya ev sahibi ülkenin artan hükümet harcamaları da dahil olmak üzere zorla yerinden edilme krizi neticesinde mültecilere sosyal transferler ile barınma, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerine erişim için sübvansiyonlar verilmesi nedeniyle ortaya çıkan kamu harcaması şokudur. Kamu harcama şokunun bu iki bileşeninin nasıl ortaya çıkacağı büyük ölçüde ev sahibi ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeyine bağlıdır. Düşük gelirli ülkelerde, yerinden edilme krizlerine tipik olarak neredeyse eş zamanlı bir uluslararası yardım akışı eşlik eder. Orta gelirli ülkelerde, uluslararası yardıma genellikle ev sahibi hükümetin kamu harcamalarında bir artış eşlik eder. Yüksek gelirli ülkelerde ise uluslararası yardım çoğunlukla bulunmazken, kamu harcamalarında artış

görülür. Zorunlu göçmenler genellikle asgari miktarda ayni veya nakdi tasarruf bulundurur ve bu tasarruflar genellikle gıda, sağlık hizmetleri ve barınma gibi birincil mal ve hizmetlere harcanır. Buna paralel olarak, uluslararası yardımlar veya kamu harcamaları ile refahın sağlanması için sosyal yardım programlarında ve zorunlu göçmenlere ev sahipliği yapan bölgeleri hedef alan kamu hizmetlerinde artış görülür (Verme & Schuettler, 2021: 3-4).

2.6.2. Uygulamada Zorunlu Göçün Mali Etkileri

Ekberg (1999), İsveçli göçmenlerin mali durumunu uzun bir zaman diliminde (1950'ler-1990'lar) değerlendirmiş ve İsveç'e gelen göçmenlerin net mali katkısının 1950'lerde, 1960'larda ve 1970'lerde pozitif iken, daha sonra negatif olduğu sonucuna varmıştır. Göçmenlerin negatif mali etkisini 1991 yılı için İsveç GSYH'sının %0,9'u ve 1994 yılı için %2 olarak tahmin etmiştir. Ekberg'in çalışmasına göre İsveç kapsamında göçün mali etkisi 1980'li yıllara kadar olumlu ilerlerken 1980'lerden sonra Avrupa ve komşu ülkelerden gelen emek göçü yerine Balkanlar ve üçüncü dünya ülkelerinden insani göçe dönüşmüştür. Ekberg bu değişikliği, öncelikle göçmenler arasında önemli ölçüde kötüleşen istihdam durumu ile ilişkili olmakla birlikte göçmenlerin menşe ülkelerine göre ayrıldıklarında bu farklılıkların daha da arttığı ve mültecilerin artması sonucunda göçmen bileşiminin değişmesi ile mali dengeye olumsuz etki ettiği şeklinde yorumlamıştır.

İsveç için yapılan daha güncel bir çalışmada bu sefer sadece mültecilere odaklanılmış ve kamu bütçeleri aracılığıyla mültecilere yönelik yeniden dağıtımın %1 olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu oranın 2015 yılı için İsveç GSYH'sının %1,35'i olduğu tahmin edilmiştir (Ruist, 2015).

Alden ve Hammerstetd (2016) ise 2005 ile 2007 yılları arasında İsveç'e gelen mültecilerin neden olduğu mali etkileri 2006'dan 2012'ye kadar yedi mali yıl için incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre mültecilerin her bir yıl için mali yük oluşturduklarına, fakat yıllar geçtikçe bu mali yükün düşüş eğiliminde olduğuna ulaşılmıştır. Bir mültecinin İsveç'te ikamet ettiği ilk yıl boyunca (maliyetin mülteci nüfusuna nasıl dağıtıldığına bağlı olarak) göç için kamu sektörü net maliyetleri mülteci

başına 122.000 SEK ile 191.000 SEK arasında değiştiği gözlenmiştir. Ülkede 7 yıl yaşadıkdan sonra ise bu maliyet aralığının mülteci başına 37.000 SEK ile 95.000 SEK arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Danimarka’da yapılan bir çalışmada ise Batılı olmayan ülkelerden gelen nüfusun olumsuz mali etkisinin 2014’te ülke GSYH’sının yaklaşık olarak %1’i olduğu tahmin edilmiştir. Yapılan projeksiyonlara göre 2013 yılı için yaşam boyu katkıların net bugünkü değeri sadece Batılı göçmenler için pozitif, yerliler ve diğer tüm gruplar için negatiftir. İkinci kuşak Batılı olmayan göçmenler yerlilere göre yaklaşık iki kat daha olumsuz mali etki yaratırken, birinci kuşak ise yerlilerin üç katı kadar maliyete neden olmaktadır. Mülteci grubu denklemden çıkartıldığında ise Batılı olmayan göçmenlerin net maliyeti yaklaşık olarak %20 oranında azalmakta, sonuç olarak bu durum mültecilerin tüm gruplar içinde en fazla negatif mali etki yapan grup olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Hansen vd., 2017: 941-949).

Holler ve Schuster (2018) ise Avusturya için 2015-2060 yıllarında geleceğe yönelik yaptıkları projeksiyonlarında mülteci girişlerinin mali etkisini tahmin etmeyi amaçlamışlardır. Dinamik yaklaşımla yapılan bu çalışmada ilk etapta mülteci başına yıllık ortalama net maliyetin yüksek olduğunu (2020 yılı için yaklaşık olarak 11.000€) fakat bu maliyetin ilerleyen zamanlarda sürekli bir düşüş göstererek 2050’li yıllarda pozitifte döndüğünü hesaplamışlardır. 2060 yılına gelindiğinde ise yaklaşık olarak 1.000€ net faydaya ulaşılacağını öngörmüşlerdir.

ABD’de yapılan bir çalışmada ise 18-45 yaşları arasında ülkeye gelen mültecilerin 20 yıllık dönemin ilk 8 yılından sonra 21.000\$’a ulaşan net pozitif katkıları olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Evans & Fitzgerald, 2017). Fakat söz konusu çalışmanın yaş kısıtının ulaşılan sonuç üzerinde önemli etkisi olduğu kaçınılmazdır. Yaş kısıtının 18’den itibaren başlaması özellikle eğitim harcamalarının önemli bir kısmının kapsam dışında kalmasına yol açacaktır. Yine 45 yaş sınırı ise özellikle bu yaştan sonraki sağlık harcamalarının göz ardı edilmesine neden olduğu için eleştiriye açıktır.

Mültecilerin ev sahibi ülkeye göç etmesinin yaratabileceği olumlu ya da olumsuz ekonomik sonuçlar ile mültecilerin hangi koşullar altında geldikleri ülkeye ekonomik yük ya da fayda yaratabilecekleri önemli bir tartışma konusudur (Alshoubaki & Harris, 2019: 88). Mülteci akınının ev sahibi ülkeler üzerindeki uzun vadeli etkisini inceleyen bir çalışmada bu kişilerin eğitim, sağlık, altyapı hizmetleri ile gıda, barınma gibi ihtiyaçlar açısından ev sahibi ülkede bu tarz hizmetlere olan talebin artmasına neden olduklarını ortaya koymuşlardır (Gomez & Christensen, 2011: 6). Bah (2013: 527) da benzer şekilde mülteci girişinin ev sahibi ülkenin daha fazla kamu hizmeti sunmasına neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Camarota ve Zeigler (2015: 6), sağlık, eğitim ve nakdi yardımlar için yapılan harcamalar dâhil olmak üzere mülteci yerleştirme maliyetlerini ölçerek Orta Doğulu mültecilerin ABD'ye önemli bir maliyet getirdiği sonucuna varmışlardır.

Tablo 2.4: Zorunlu Göçün Mali Etkilerine Yönelik Ülke Uygulama Sonuçları

Çalışma	Mali Etki
Ekberg, 1999	İsveç kapsamında göçün mali etkisi 1980'li yıllara kadar olumlu ilerlerken 1980'lerden sonra Avrupa ve komşu ülkelerden gelen emek göçü yerine Balkanlar ve üçüncü dünya ülkelerinden insani göçe dönüşmüştür. Ekberg bu değişikliği, göçmenlerin menşee ülkelerine göre ayrıldıklarında bu farklılıkların daha da arttığı ve mültecilerin artması sonucunda göçmen bileşiminin değişmesi ile mali dengeye olumsuz etki ettiği şeklinde yorumlamıştır.
Ruist, 2015	Kamu bütçeleri aracılığıyla mültecilere yönelik yeniden dağıtımın %1 olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu oranın 2015 yılı için İsveç GSYH'sının %1,35'i olduğu tahmin edilmiştir
Alden & Hammerstedt, 2016	Mültecilerin her bir yıl için mali yük oluşturdıklarına, fakat yıllar geçtikçe bu mali yükün düşüş eğiliminde olduğuna ulaşılmıştır.
Hansen vd., 2017	Yapılan projeksiyonlara göre 2013 yılı için yaşam boyu katkılarının net bugünkü değeri sadece Batılı göçmenler için pozitif, yerliler ve diğer tüm gruplar için negatiftir. İkinci kuşak Batılı olmayan göçmenler yerlilere göre yaklaşık iki kat daha olumsuz mali etki yaratırken, birinci kuşak ise yerlilerin üç katı kadar maliyete neden olmaktadır. Mülteci grubu denklemden çıkartıldığında ise Batılı olmayan göçmenlerin net maliyeti yaklaşık olarak %20 oranında azalmaktadır.
Holler & Schuster, 2018	İlk etapta mülteci başına yıllık ortalama net maliyetin yüksek olduğunu, fakat bu maliyetin ilerleyen zamanlarda sürekli bir düşüş göstererek 2050'li yıllarda pozitifte döndüğünü hesaplamışlardır.

Evans & Fitzgerald, 2017	18-45 yaşları arasında ülkeye gelen mültecilerin 20 yıllık dönemin ilk 8 yılından sonra 21.000\$'a ulaşan net pozitif katkıları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Gomez & Christensen, 2011	Mültecilerin eğitim, sağlık, altyapı hizmetleri ile gıda, barınma gibi ihtiyaçlar açısından ev sahibi ülkede bu tarz hizmetlere olan talebin artmasına neden olduklarını ortaya koymuşlardır.
Bah, 2013	Mülteci girişinin ev sahibi ülkenin daha fazla kamu hizmeti sunmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Camarota & Zeigler, 2015	Sağlık, eğitim ve nakdi yardımlar için yapılan harcamalar dahil olmak üzere mülteci yerleştirme maliyetlerini ölçerek Orta Doğulu mültecilerin ABD'ye önemli bir maliyet getirdiği sonucuna varmışlardır.

Yapılan araştırmalarda da görüldüğü gibi zorunlu göçteki artış güvenlik, eğitim, sağlık, barınma gibi temel insani ihtiyaçlara olan kamusal hizmetlere yönelik talebi artırır. Bu insani ihtiyaçların uluslararası düzeyde yeterli ölçüde karşılanamaması varış ülkelerinin kamu harcamaları üzerinde yukarı yönlü baskı yaratır. Bu durum ise ülke kaynaklarının kendi ekonomisini geliştirmede kullanılmasına engel olarak, yapılması planlanan yatırımların önünde engel oluşturabilir.

Mültecilerin eğitim, sağlık, barınma ve diğer insani ihtiyaçlarının göç edilen ülke tarafından karşılanmasına ihtiyaç vardır. Söz konusu hizmetlerin sunumu nüfusa göre planlandığından artan mülteci sayısı kamu bütçeleri üzerinde baskı oluşturarak kamu hizmeti sunumuna birtakım zorluklar yaratır. Kamu hizmetleri sunumunun etkilenmesi ise kaliteli ve etkili kamu hizmetlerine erişimin güçleşmesine neden olur (İçduygu, 2015: 8; Orhan ve Şenyücel Gündoğar, 2015: 20; Beltekin, 2016: 178-179). Öte yandan literatürde de görüldüğü gibi özellikle kitlesel göçlerin ilk yıllarında kamu harcamalarında ciddi bir artış gözlenmekte, uzun vadeli dönemlerde bu etkinin azaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Söz konusu etkinin gerçekleşmesi için gelen kişilere yapılan harcamaların hem küresel kamu malı niteliği taşıdığı hem de beşerî sermayeye yapılan bir yatırım olduğu gözden kaçırılmamalı ve buna yönelik kamu politikaları geliştirilmelidir.

2.7. ZORUNLU GÖÇÜN KAMUSAL NİTELİĞİ

Kamu malları teorisi, Suriye’de meydana gelen çatışmaların ortaya çıkardığı gibi büyük ölçekli mülteci hareketlerinin sonucunda ülkelerin sorumluluk dağılımını anlamlandırma açısından önemlidir. Bu tarz krizler, geniş kapsamda yerinden edilmiş insanların sorumluluğunun uluslararası bağlamda nasıl paylaşılacağı sorusunu da beraberinde getirmektedir. Uluslararası ölçekli göç hareketleri sonucunda ülkelerin mültecileri korumaya yönelik politikaları istikrar ve güvenlik açılarından dışlanamayan ve bölünemeyen faydalar üretir (Thielemann, 2020: 166-167). Kamu malları teorisi de söz konusu sorumluluk paylaşımının değerlendirilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Kamusal nitelik açısından bir diğer öne çıkan unsur ise dışsallıklardır. Zorla yerinden edilerek varış ülkesine gelen kişilerin eğitim ve sağlık gibi temel insani hizmetlere erişimi sağlandığı takdirde sadece bireysel faydaya değil, beşerî sermaye, toplum sağlığı gibi unsurlar üzerinde etkisi olduğundan toplumsal faydaya da katkı sağlanmış olacaktır.

2.7.1. Zorunlu Göçün Küresel Kamusal Mal Kapsamında Değerlendirilmesi

Bir malın kamu malı olarak kabul edilmesi için tüketiminde rekabetin ve dışlamanın olmaması gerekir. Kamu malı ile özel mal arasındaki ayırım üzerine ilk defa Paul Samuelson tarafından çalışılmıştır. Samuelson, kamu malını özel maldan ayıran noktayı tüketiminde rekabetin olmaması ile ilişkilendirmiştir. Buna göre bir bireyin bir malı tüketimi başka herhangi bir bireyin o malı tüketiminde hiçbir azalmaya yol açmıyorsa söz konusu mal kamu malıdır. Bu maldan herkes ortak olarak yararlanabilir (Samuelson, 1954: 387). Bir malın kamusal nitelik taşıması için gereken diğer özellik ise tüketimde dışlamanın olmamasıdır. Samuelson’ın tüketimde rekabet olmama özelliğine Musgrave, tüketimden kimsenin dışlanamamasını da ekler (Musgrave, 1959: 9-10). Buna göre kamu malının tüketiminden herkes otomatik olarak fayda sağlar; diğer kişiler bu malın tüketiminden engellenemez (Olson & Zeckhauser, 1966: 267). Dolayısıyla kamu malını özel maldan ayıran iki temel özellik tüketimde dışlamanın ve rekabetin olmamasıdır. Geleneksel olarak sokak aydınlatması ile örneklendirilen bu teori, faydanın yayılma alanına göre bir sınıflandırmaya tabidir.

Klasik kamu malı sınıflandırması ulusal düzeyde yapılırken, küreselleşme ve beraberindeki bölgeselleşme süreci kamusal malların sınıflandırmasına yeni bir yaklaşım getirmiştir. Bunun arkasında yatan neden küreselleşme ile birlikte mal, hizmet, sermaye ve insan hareketlerinin artmasıyla ekonomik ve ekonomi dışı dışsallıkların ulusal sınırların ötesine geçmesidir. Söz konusu hareketlilik hem pozitif hem negatif dışsallıklara bölgesel ve küresel ölçekte alan açmıştır. Bu durum ortaya çıkan dışsallıkların tek bir ülkenin çözüm sunmasına imkan vermemekte, çözüm sürecine ilgili tüm ülkelerin dahil olmasını gerektirmektedir (Çelebi & Yalçın, 2008: 3).

Küreselleşme süreciyle ortaya çıkan bu yeni sınıflandırmada temel kriter ortaya çıkan faydanın yayılma alanıdır. Bu yayılma alanı yerel bir bölge ile sınırlı ise yerel kamusal mallar, bir ülkenin tamamını ilgilendiriyorsa ulusal kamusal mallar (Kirmanoğlu, 2019: 134), dünya üzerinde bir bölgedeki ülkelerden oluşuyorsa bölgesel kamusal mallar (Cook & Sachs, 1999: 437) ya da birden fazla bölgedeki ülkeleri kapsıyorsa küresel kamusal mallar olarak adlandırılır.

Klasik kamusal mallardan farklı olarak bir kamusal malın küresel boyutta değerlendirilebilmesi için dışlanamazlık ve rekabetin olmaması özelliklerine ek olarak bir grup ülkeden fazlasını kapsamaması gerekir. İkinci olarak farklı sosyoekonomik grupları kapsamaması beklenir. Örnek olarak sıtma aşısı ya da bebek ölüm oranlarının çok yüksek olması sadece düşük gelir grubunu ilgilendirdiğinden bu kapsamda değerlendirilemez. Üçüncü olarak hem günümüzdeki hem de gelecekteki nesilleri kapsamaması şartı aranır (Kaul, Grunberg & Stern, 1999: 10-11; Kaul, vd. 2003: 26; Susam, 2008: 280). Klasik kamusal mallardan ayrıldığı bir diğer nokta ise bu malların üretim finansmanından kaynaklanır. Piyasa başarısızlığı nedeniyle klasik kamu mallarının üretiminde devlet müdahalesinin gerekli olması siyasal karar alma mekanizmasını gerekli kılarken, küresel kamusal mallarda birden fazla ülkenin kararı geçerli olduğundan küresel yönetim devreye girer (Thoyer, 2002: 2-3). Küresel kamusal malları uluslararası düzeyde dışsallıkların olumsuz etkilerini azaltıp, pozitif etkilerini ise artırmayı hedeflemesinin nedeni daha demokratik bir uluslararası sistem

isteğidir. Bu isteğin gerçekleşmesi için ülkelerin gelir ve güç düzeylerine bakılmaksızın eşit katılım sağlaması beklenir (Susam, 2008: 298).

Küresel kamusal mallara çevre kirliliği, sağlık, çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından üye ülkelere sunulan hizmetler somut örnekler olarak gösterilirken; finansal istikrar, mali istikrar, barışın sağlanması, yoksulluk gibi unsurlar da soyut örnekler olarak verilmektedir (Durmuş, 2006: 86-87'dan akt. Demirci & Acar, 2019: 425). Son zamanlarda bunlara ek olarak küresel kamu yararı gözetilmesi nedeniyle mülteci sorumluluğunun paylaşılması da eklenmiştir.

Zorunlu göç dışında gelişen yer değiştirme hareketlerinde uluslararası anlamda birden fazla ülke için istikrar ve güvenlikle ilgili negatif dışsallıkların sınırlı olacağı yadsınamaz. Öte yandan büyük bir mülteci krizi sırasında geniş ölçekli bir kitlesel akın oluşacağından, istikrar ve güvenliğe yönelik negatif etkilerin çok fazla olması beklenir. Büyük mülteci akınlarını yönetmenin ve onlara ev sahipliği yapmanın istikrar ve güvenlik bakımından sonuçları yalnızca ev sahibi ülkeye fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yakınlardaki diğer ülkelere de fayda sağlar. Fakat bu durum sadece yakındaki ülkeleri etkilemez. Kitlesel mülteci akınlarına uyum sağlamak zorunda kalmanın siyasi ve sosyal etkilerinden kurtulacak daha uzaktaki ülkelere de fayda sağlar (Mottaghi, 2018a: 1). Gelen kişilerin bir kısmı krizin ilk anlarında fizyolojik ve güvenlik gibi temel insani ihtiyaçlarını karşılayabildikleri yakın ülkeleri tercih ederler. İlerleyen zamanlarda ise bu kişilerin bir kısmı ait olma, saygınlık, kendini gerçekleştirme, yüksek refah seviyesi gibi ihtiyaç ve isteklere yönelik olarak, Ravenstein'ın Göç Kanunlarında da gösterildiği gibi bir sonraki basamak olarak, refah seviyesi yüksek gelişmiş ülkelere göç etme kararı verebilirler. Nitekim bu durum hareketin kriz bölgesiyle sınırlı olmayıp küresel nitelik taşıdığını gösterir (Maslow, 1943; Demirci & Acar, 2019: 433; Çakıroğlu & Acar, 2022: 553). Sonuç olarak içinde barındırdığı kamusal ve küresellik özellikleri dolayısıyla mülteci koruması literatürde, küresel kamu malı teorisi çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Uluslararası mülteci koruması proaktif katkılar ve reaktif katkılar olarak iki grup içinde değerlendirilir. Proaktif katkılar, uluslararası kriz bölgelerine karşı barışı koruma görevlilerinin gönderilmesini içeren kaynağında yapılan katkılardan oluşur.

Reaktif katkılar ise bu tür uluslararası kriz alanlarından kaçan sığınmacıların kabul edilmesini içerir (Thielemann & Dewan, 2006: 366). Savaş ya da iç karışıklıkların ortaya çıkardığı olumsuz etkiler nedeniyle göç eden kişiler çeşitli ihtiyaçları da beraberlerinde getirirler. Bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla ne kadar kamusal mal ve hizmet üretileceği, bunların etkili ve verimli sunumlarının nasıl olacağı, sorumluluk paylaşımının ulusal, bölgesel ve küresel boyutta nasıl dağılacığı gibi sorular da bu ihtiyaçlara eşlik eder (Teyyare & Sayaner, 2017: 430).

Küresel kamusal mal kapsamında ele alınan mülteci koruması ile devletler zorunlu göçmenlerin kendi topraklarına girmelerine ve buralarda kalmalarına izin verdiklerinde ileriki dönemlere yönelik istikrar ve güvenlik için zemin hazırlamış olurlar. Zorunlu göç ile gelen kişilere varış ülkelerinde sunulan koruma bu kişilerin ikinci bir göç hareketine yönelik teşviklerini azaltarak, yeni iltica hareketlerin getirebileceği istikrarsızlıkların önüne geçmiş olur. Aksi düşünüldüğünde yani bir devletin mültecileri korumayı reddetmesi veya mülteci akımlarını başka ülkelere yönlendirme çabalarının ülke sınırında gerilimlere, düzensiz göçe ve dolayısıyla artan istikrarsızlığa ve güvensizliğe yol açması beklenebilir. Bu nedenle mülteci korumasını kamu malı yapan unsur, bir ülkenin mülteci koruma çabaları tarafından sağlanan gelişmiş istikrar ve güvenliğin sadece korumayı sağlayan ülkeye değil, aynı zamanda ortaya çıkan faydaların, koruma çabasının finansal maliyetini katlansın ya da katlanmasın, tüm bölge ülkelerine yayılacak olmasıdır. Dolayısıyla mülteci koruma çabalarının ürettiği istikrar ve güvenlik faydaları bu anlamda bölünemez ve dışlanamazdır (Thielemann, 2020: 170-171).

Uluslararası ölçekte bir kamusal mal sunulduğu takdirde ülkeler, sadece kendilerinin değil başka ülkelerin de söz konusu malın arzına sağladıkları katkılardan yararlanır. Fakat kamu malı sunumunun yaratmış olduğu yük ülkeler arasında eşitsiz bir şekilde dağılabilir. Ülkelerin bazıları bütçe kısıtları altında gelirlerinin bir kısmını bu uluslararası kamu yararına tahsis ederken, birtakım ülkeler ise hiç katkıda bulunmamayı tercih edebilir ve diğer ülkelerin katkılarından yararlanabilirler (Thielemann & Dewan, 2006: 352). Gelişmiş ekonomiler (veya mülteci kabul eden ülkeler), kitlesel bir yerinden edilme durumunda çok sayıda sığınmacıyı kendi

topraklarına kabul ederek güvenlik gibi kamu mallarının sağlanmasına tek taraflı olarak önemli bir katkı sağlayabilirler. Böylece düzensiz göçün ölçeğini azaltmaya ve oldukça değişken olabilecek bu durumu istikrara kavuşturmaya yardımcı olabilirler. Bu ülkelere göre ekonomik anlamda daha geride olan ülkeler (veya başka nedenlerle mülteci kabul etmek istemeyen ülkeler) ise bu koruma çabalarından bedava yararlanma teşvikine sahip olabilir (Thielemann, 2020: 166-167).

Bir kamu malının en çarpıcı özelliği, üretildikten sonra toplumun tüm üyeleri tarafından tüketilebilmesi olduğundan, bir devlet bu malların sunumunu planlarken diğer devletlerin sunumlarını da dikkate alacaktır. Bu durum ise uluslararası ölçüde hizmet sunumunun miktarını değiştirmezken katkı yapmak istemeyen ülkelerin etkin üretim düzeyinin altında üretim yapmasına, katkı yapmak isteyen ülkelerin ise bu düzeyin üstünde kalmasına ve bu ülkelerin orantısız bir yük taşıyarak Pareto optimallikten uzaklaşmasına neden olacaktır (Olson & Zeckhauser, 1966: 267-268).

Pareto optimum seviyesinin sağlanması ise ancak yeni bir kaynak tahsisi durumunda taraflardan kimsenin durumunun kötüleşmediği noktada gerçekleşebilir. Her ülke kendi çıkarlarını gözetip kamu yararını arka plana attığı takdirde, yani bireysel (ülke bazında) ve toplu (birden çok ülke) rasyonalite arasında bir farklılık olduğunda ise *Tutukluların İkilemi*'ni ortaya çıkaracaktır (Betts, 2003: 275-276). Bu ikilem ülkelerin tek başlarına alacakları karar sonucunda tüm ülkeler için durumun daha da kötüleşmesini ifade eder. Hem bedavacılık hem de Tutukluların İkilemi problemlerinin çözümü ise ülkelerin tekil olarak erişemeyecekleri güvenlik ve istikrar seviyesini sağlayan uluslararası bir işbirliğidir (Suhrke, 1998: 399).

Mülteci korumasının kamu faydası ile ilişkisini ilk çalışan kişi olan Suhrke, yerinden edilmiş kişilerin kabulünü, tüm devletlerin yararlandığı bir uluslararası kamusal mal olarak ifade eder. Yerinden edilmiş kişilerin kaçtıkları çatışmanın artma ve yayılma riskinin azaltılması nedeniyle buradaki temel fayda güvenliğin sağlanması şeklinde ortaya çıkar (Thielemann & Dewan, 2006: 356). Fakat Suhrke mültecilere insani yardım sağlanmasının tüm ülkelerin yararına olsa da bunu sağlama konusunda bireysel isteğin çok daha az olduğunu ifade eder. Sonuçta tek tek devletler için mülteci koruması özel bir maliyetken, kolektif bir mülteci korumasının sürdürülmesinin kamu

yararına olması bir ikilem doğurur. Çünkü ülkeler maliyetlere katılmasalar dahi mültecilere yönelik sağlanan koruma nedeniyle oluşan istikrar ve barıştan faydalanacaklardır. Bedavacılık davranışına bir örnek olan bu durum ise etkin üretimden uzaklaşılmasına neden olur (Suhrke, 1998: 399). Sonuç olarak bireysel yarar gözetilerek birlikte hareket edilmediği takdirde ülkelerin mülteci hareketleri sonucu oluşacak dışsallıklara her bir devletin kendisinin çözüm bulması beklendiği takdirde mülteci koruması olarak adlandırılan bu kamusal mal üretilmeyecektir.

İlgili literatüre, mülteci korumasının her ülkeye özel fayda sağladığı görüşü nedeniyle kamusal mal olmadığını savunarak başlayan Betts (2003: 286), daha sonradan yaptığı bir çalışmada mültecilerin korunmasının her devletin katkıda bulunup bulunmamasına bakılmaksızın ülkelere fayda yaratması nedeniyle faydanın yayılma alanının ulusal düzeyden daha geniş bir alanı kapsadığını kabul etmiştir. Çünkü bir kere güvenlik sağlandığında ve insani hedefler yerine getirildiğinde ortaya çıkan faydadan diğer ülkeler de yararlanacaktır. Fakat bu çalışmada Betts, çatışma bölgelerinden kaçan mültecilerin menşe ülkelere komşu devletlere gitmesi nedeniyle sınır ötesi hareketlerinin bölgesel olarak yoğunlaşması nedeniyle mülteci korumasının bölgesel kamu malı niteliği taşıdığını savunur (Betts, 2009: 81; 165). İlerleyen çalışmalarında ise mülteci korumasının yönetimini küresel kamu malı dahilinde değerlendirmiştir (Betts, 2010). İltica kapsamında devletlerin neden uluslararası hukuka uyduklarını sorgulamış ve bu durumu sığınma sağlamanın bireysel olarak katkıda bulunan devlete bir maliyetinin olmasıyla birlikte mülteci korumasının hem güvenlik ve istikrara hem de insan haklarına yönelik sorunların çözümünün uluslararası işbirliği gerektirmesiyle açıklamıştır (Betts, 2011: 79). Bu durum Betts'in mülteci korumasını sadece bölgesel nitelikte değerlendirmedeğini, uluslararası bir boyutu olduğunu da kabul ettiğini göstermektedir.

Mülteci koruması ulusal, bölgesel ve küresel nitelikler taşımakla birlikte ele alınan unsurun kamusal mallara dair özelliklerinin küresellik boyutu, ortaya çıkabilecek negatif dışsallıkların çözümünde kolektif eylemin gerekliliğini göstermektedir. Kitlesel mülteci akınları genel olarak menşe ülkenin olduğu bölgede ağırlıklı olarak gerçekleşse dahi, küreselleşme ile birlikte, ilgili bölge dışındaki ülkeler

de ekonomik ve siyasi politikalar geliştirmek zorunda kalmaktadır. Bu durumun en basit örneği Suriye krizidir.

2.7.2. Zorunlu Göçün Beşerî Sermaye Kapsamında Değerlendirilmesi

Mülteci sayısındaki artış kentsel alanlarda yoğunlaşan trafik sıkışıklığı, gayri resmi yerleşimlerin artması, güvenlik algısında düşüş gibi negatif dışsallıklar yaratabilir (Zetter, 2012: 52). Öte yandan varış ülkelerine gelen kişilerin kaynak ülkesine dönüşe dair isteklerinin genellikle düşük olması (Fakhoury & Özkul, 2019: 28; Erdoğan, 2028: 14; Ghabash, 2020: 5) bu kişilere sunulacak kamu hizmetlerinde uzun vade etkilerinin göz ardı edilmemesini gerektirir. Bu kapsamda mültecilere sunulan eğitim ve sağlık hizmetleri sadece söz konusu kişilere bireysel fayda sağlamayacak, beşerî sermayeye yönelik uygulanan kamu politikaları aynı zamanda varış ülkesi açısından ekonomik ve sosyal fayda yaratacaktır.

Beşerî sermaye teorisi, neoklasik büyüme modeli olarak da bilinen Solow büyüme modeline dayanmaktadır. Schultz ile teorik temelleri oluşturulan bu teori, 1980'lerin sonlarına doğru Lucas (1988) ve Romer (1989) gibi iktisatçılar ile geliştirilmiştir. 1980'lerden önce egemen olan ve uzun dönemde ekonomik büyümeyi açıklayan Solow büyüme modeli, sermayeyi fiziksel sermaye olarak kabul eder ve sermaye birikiminin ekonomik ilerlemeyi sadece geçiş döneminde etkilediğini savunur. Öte yandan dışsal olarak kabul ettiği teknolojideki gelişmelerin etkisinin büyüme üzerinde esas olduğunu kabul ederken, teknolojik gelişmelerin nasıl ortaya çıktığını açıklamaz. İçsel büyüme teorisi ise sermaye kavramını bilgi yatırımı ve fiziksel sermaye mallarının birikimini içerecek şekilde genişleterek teknolojik gelişmelerin arkasındaki unsuru yani beşerî sermayeyi de dahil eder (Ünsal, 2017; 718; Snowdon & Vane, 2017: 553). Böylece fiziksel sermayeye benzer şekilde beşerî sermaye de üretim faktörü olarak değerlendirilir.

Öte yandan neoklasik büyüme modeli eğitim düzeyi, kamu politikaları, dış ticaret, vergi, gelir dağılımı, bölgesel ve kültürel faktörler, dinsel faktörler, yönetim şekli, sağlık, enflasyon gibi unsurları esas olarak dahil etmezken, içsel büyüme teorileri ile bu faktörlerin uzun dönemde ekonomik büyümeye katkısı olduğu sonucuna

ulaşılmıştır. Bunlar arasında eğitim ve sağlık beşerî sermayenin etkinliğini arttıran olgulardır. Bir ekonomideki işgücü miktarı, nüfus artışıyla ve nüfustaki artışın bir bölümünün işgücüne katılımıyla genişler. İşgücüne katılan kişilerin nitelikleri özellikle okullardaki ve işyerlerindeki eğitimlere bağlı olarak arttıkça, o ekonomideki beşerî sermaye de artmış olur. Öte yandan işgücündeki kişilerin sağlıklı olmaları da beşerî sermayenin verimliliğine katkı sağlar. Dolayısıyla beşerî sermaye, hem işgücünün sahip olduğu bilgi ve becerilerin toplamı hem de sağlık ve beslenme ile ilgili “iyi olma” halini kapsar (Easterly & Wetzel, 1989: 4; Kibritçioğlu, 1998: 1). Ülkedeki işgücünü oluşturan bireylerin kaliteli eğitim almaları ve eğitim imkanlarına erişim sağlayabilmeleri ekonomik büyüme ve kalkınma için gerekli özelliklere sahip olmalarını sağlarken, bu kişilerin aynı zamanda kaliteli sağlık hizmetlerine erişimi hem eğitim yatırımlarından verimli bir şekilde yararlanabilmelerine hem de ülkenin sağlıklı bir işgücüne sahip olmasını sağlayacaktır (Tunalı & Yılmaz, 2016: 307).

Yukarıda da bahsedildiği gibi bir ülkenin nüfusunda ortaya çıkan genişlemenin niceliksel ve niteliksel boyutu o ülkenin beşerî sermayesi üzerinde etkili olur. Beşerî sermayenin esas olarak içinde insan unsurunu barındırması nedeniyle, fiziki sermayenin aksine, depolanması imkânsızdır. Bu nedenle beşerî sermayenin olabilecek en faydalı şekilde kullanılmaması aslında ülke ekonomisi için bir kayıp oluştururken bir yandan da sosyal problemlere de neden olacaktır (Karagül, 2022: 25). Söz konusu nüfus artışı ülke içindeki yerleşiklerden kaynaklanabileceği gibi krizler sonucunda ülke dışından kişilerin gelmesinden de kaynaklanabilir. Yapılan çalışmalarda mülteci olarak gelen kişilerin ağırlıklı olarak ülkelerine geri dönmek istemediği ve geldikleri ülkede uzun dönemli kaldıkları düşünüldüğünde bu kişilerin eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimleri uzun dönemde gelineen ülkenin beşerî sermayesine yapılan katkıya dönüşecektir.

Mültecilerin söz konusu hizmetlerden yararlanmaları temel insani haktır. Bunun yanında yukarıda da bahsedildiği üzere beşerî sermayeye yapılan bu yatırımlar gelen kişilerin istihdam içerisinde yer edinmesini sağlayarak yaşam koşullarını iyileştirecek ve aynı zamanda toplum içinde iki ayrı kültürün birbirlerine uyum sağlayarak birlikte yaşamalarını kolaylaştıracaktır (Aygüler, vd., 2021: 164). Böylece

birinci bölümde de bahsedildiği üzere Berry'nin Kültürleşme Stratejileri kapsamında bütünleşme (entegrasyon) ve çokkültürlülüğün gerçekleşmesi sağlanacaktır.

Bütünleşme ve çokkültürlülüğün kendiliğinden gerçekleşmesi olanak dışıdır. Bu iki unsurun gerçekleşmesi için mültecilerin istihdam olanaklarına erişmeleri, eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanmaları ve aynı zamanda ülke yerleşikleri ile mülteciler arasında sosyal köprülerin kurulmasını sağlamak gereklidir. Böylece göç eden kişiler geldikleri ülkeye aktif olarak katkı sağlayabilirler (Şimşek, 2019: 173-174). İstihdam edilerek barınma, sağlık, eğitim gibi temel insani ihtiyaçlarını karşılayabilen mülteciler, geldikleri ülkeye ekonomik katkı sağlarken aynı zamanda içinde bulundukları toplumsal düzene de uyum sağlayabilir hale geleceklerdir (Aygüler, vd., 2021: 165).

İstihdam, kültürleşmenin etkili bir yoludur. İşgücü piyasasının gelen kişilerin yeteneklerini en verimli olacak şekilde değerlendirmesi de hem beşerî sermayenin etkin kullanılması hem de toplumsal uyumun sağlanması açısından önemlidir. Colic-Peisker ve Walker Avustralya'ya yerleşen Bosna-Hersekli mültecilerin uyum süreçlerini inceledikleri çalışmalarında istihdama katılımın varış ülkesine uyum için önemli bir unsur olduğunu belirtmişlerdir. Kendi özelliklerine uygun bir iş bulamayan ancak düşük statülü bir işi kabul etme konusunda da isteksiz olan mültecilerin, göreceli bir sosyal yalıtım içinde yaşadığı dolayısıyla yerleşik topluma entegre olamadığı ve sosyal ağlarla bulunan iş imkânlarının ise kendi yeteneklerinin oldukça altında kaldığı sonucuna ulaşmışlardır (Colic-Peisker & Walker, 2003: 346; 350). Görüldüğü üzere mültecilerin işgücü piyasasında yetenekleri doğrultusunda yer bulamaması sosyal ağlara yönelmelerine neden olarak beşerî sermaye kapasitesinin etkin kullanılamamasına neden olabilirken, toplumsal uyumun önünde de bir engel olabilir.

Çalışmanın alan araştırması için sınırlandırılmış konuları olan sağlık ve eğitim hem temel hakları oluşturmakta hem de beşerî sermayenin ana unsurları arasında sayılmaktadır. Bireyler arasında doğuştan gelen dil, din, ırk, cinsiyet ya da sonradan da kazanılabilecek gelir, servet, prestij ve statü gibi farklılıklara bakılmaksızın yarı kamusal mal olarak tanımlanan sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanmaları genel kabul gören bir görüştür (Bulutoğlu, 2004: 252-263). Sonuç olarak mülteci olarak

gelen kişilerin bu temel insani haklara erişim sağlamaları hem kişisel ekonomilerine katkı sağlayacak hem de uyum süreçlerini kolaylaştıracaktır. Diğer yandan söz konusu hizmetler beşerî sermayenin temel unsuru olduğundan bu kişiler geldikleri ülkenin ekonomik kalkınma ve büyümesine de katkı sağlayacaklardır.

2.7.2.1.Eğitim Hizmetlerinde Kamusal Nitelik ve Zorunlu Göç

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın başarılı bir şekilde sürdürülebilir olması için sadece fiziksel sermayeye yatırım yeterli değildir. Bu amacın gerçekleşmesi için işgücünün nicelik ve nitelik olarak yeterli düzeyde olması gerekir. İnsan gücüne dayalı beşerî sermayenin nitelik olarak geliştirilmesi için yapılacak yatırımlar önemlidir. Bu yatırımların başında ise eğitim hizmetleri gelmektedir.

Eğitim hizmetlerinin kişisel getirilerinin yanında özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde sosyal ve ekonomik olmak üzere iki temel hedefi vardır. Bu hizmetler kişilerin içinde bulundukları topluma daha faydalı olmalarını sağlayıp, fırsat eşitliği yaratarak sosyal sınıf farklılıklarını azaltırken aynı zamanda daha etkin üretim yapabilmelerini sağlayarak ülke için arzu edilen ekonomik hedeflere ulaşılmasını sağlar (Ataç, 1979: 150). Eğitimin kişisel getirileri ile birlikte topluma taşan faydalarının olması eğitim hizmetinin hem özel hem de kamusal nitelik taşımasına neden olur. Yukarıda da belirtildiği üzere kamusal mallar tüketiminde dışlama ve rekabetin olmadığı mallardır. Eğitim hizmetleri de içinde barındırdığı niteliklerden ötürü yarı kamusal mal sınıfına girmektedir.

Bu malların hem fiyatlanıp pazarlanabilir olması hem de pozitif dışsallıklar taşıması kamu kesimi ve özel kesim tarafından üretilebilmelerini sağlar. Eğitim hizmetinde de faydalar bölünebilir, tüketiminde kişiler rekabet edebilir ve bu hizmet fiyatlandırılabilir. Dolayısıyla ilave bir kişiye eğitim hizmeti sunmanın marjinal maliyeti sıfırdan yüksek olduğundan eğitim hizmeti özel mal olarak değerlendirilebilir (Ömür & Giray, 2016: 132; Stiglitz, 2000: 427). Eğitim hizmeti sadece özel mal olarak sunulduğu takdirde kişilerin eğitim talebi sadece elde edecekleri bireysel faydalarına göre şekillenir, topluma yayılan faydalar gözlemlenmez. Böyle bir durumda ise kişiler, eğitimin fayda maliyet karşılaştırmasını bireysel ölçüde yapacaklarından eğitimden

sağlanacak toplumsal fayda çıktısı optimallikten uzak olur (Feyzioğlu Akkoyunlu, 2005; 107). Dolayısıyla söz konusu hizmetin tüketiminde dışlanması mümkün olmayan nitelikleri içermesi, onun kamusal nitelik taşımasına neden olur. Dışsal faydaları olan bu hizmetin, özel kesim tarafından sunulması kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanamaması ile sonuçlanır. Sonuçta yeterli ölçüde sunulamayan bu hizmet sadece kişilere zarar vermeyecek, topluma da zarar vererek toplumsal refah kaybına neden olacaktır. Bu nedenle söz konusu hizmetin sunumunda devlet müdahalesi bir gerekliliktir (Nadaroğlu, 1992: 58-59; Susam, 2020: 83).

Eğitim hizmetinin yarattığı içsel faydalar bireysel düzeyde ekonomik ve ekonomi dışı etkilerden oluşurken, dışsal faydalar ise toplumsal düzeyde ekonomik ve ekonomi dışı etkileri kapsarlar (Bkz.: Tablo 2.5).

Tablo 2.5: Bireysel ve Toplumsal Düzeyde Eğitim Dışsallıkları

	Ekonomik	Ekonomi Dışı
Bireysel	• Yüksek İstihdam • Yüksek Gelir • Daha Az İşsizlik • Daha Yüksek Ekonomik Hareketlilik	• Yüksek Düzeyde Tüketici Bilinci • Daha İyi Kişisel ve Aile Sağlığı • Çocuk Sağlığında İyileşme ve Yetenek Gelişimi
Toplumsal	• Kalkınma ve Büyüme • Yüksek Vergi Geliri • Düşük Sosyal Transfer	• Suç Oranında Azalma • Salgın Hastalıklarda Yayılma Düzeyinin Düşmesi • Daha İyi Toplumsal Uyum • Daha Yüksek Siyasi Katılım

Kaynak: Uzun, F. (2022). Eğitimin Dışsallıkları ve Toplumsal Sistemlere Etkisi. *Electronic Turkish Studies*, 17(6).

Eğitim hizmetinden faydalanan biri yüksek gelir, işsizlik ihtimali ya da işsizlik süresinin azalması gibi bireysel ekonomisinde özel fayda sağlar. Eğitimin gelir ve istihdam üzerindeki etkisi ise kişilerin yoksulluk döngüsünden çıkma ihtimalini artırır. Çünkü düşük eğitim seviyesi düşük ücretle, düşük ücret ise yoksullukla ilişkilidir. Diğer yandan kişilerin eğitim seviyeleri arttıkça kariyer olanaklarının iyileştiği görülmektedir. Eğitim seviyesinin yüksek olması kişilerin bireysel tüketim ve sağlık gibi konularda daha bilinçli davranmalarını sağlar. Daha yüksek eğitim seviyesine sahip kişiler, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve beslenme gibi konularda daha

bilinçli olma eğilimi taşıdıklarından eğitim, ölüm ve hastalık oranları üzerinde de etkili olmaktadır. Yine doğum kontrolü, çocuk sağlığı ve eğitimi açısından ailelerin bilgi düzeylerinin yüksek olması gelecek kuşakların daha iyi koşullarda yaşamalarını sağlar (Edizdoğan, Çetinkaya & Gümüş, 2018: 30; Mincer, 1991: 22; Tansel, 1994: 315; Saxton, 2000: 7; Karayılmazlar, 2006: 217).

Toplumsal fayda bakımından ise eğitim, ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmişlik seviyelerini etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Ülke genelinde eğitim seviyesinin yükselmesi nitelikli işgücünün artması, bilimsel ve teknolojik gelişmenin hız kazanması anlamına gelmekte ve dolayısıyla milli gelir seviyesini etkilemektedir. Toplumdaki eğitilmiş bireyler arttıkça ülkede kalkınma ve büyümenin hızlandığı görülmektedir (Öztürk, 2016: 15). Eğitim, büyümeyi temel olarak üç açıdan etkileyebilir. Bunlardan birincisi yukarıda da kısaca değinildiği gibi eğitimin emek üretkenliğini olumlu yönde etkilemesi sonucu, yani beşeri sermayeye katkı sağlamasıyla, daha yüksek üretim seviyesine ulaşıp büyümeyi arttırmasıdır. İkinci olarak eğitim, yeni teknolojilerin gelişmesini sağlayarak büyümeyi teşvik edebilir. Son olarak ise eğitim, ekonomik büyümeyi teşvik eden yeni teknolojiler için gerekli bilgilerin kişiler arasında aktarılmasını kolaylaştırır (Hanushek & Wößmann, 2010: 245; Mankiw, Romer & Weil, 1992; Lucas, 1988; Romer, 1990; Nelson & Phelps, 1966).

Eğitim ile birlikte ortaya çıkan dışsal faydalardan biri de bilgili bireylerden oluşan toplumlarda siyasi katılımında artış ile etkili bir demokratik işleyiş sağlanmasıdır. Ayrıca toplumda eğitim seviyesi yükseldikçe suç işleme oranları düşmekte ve dolayısıyla hem güvenlik hem de adalet hizmetlerine yönelik harcamaların azalmasına neden olmaktadır. Öte yandan yaşam beklentisi artmakta, kişiler kendi sağlıkları açısından bilinçlendikçe toplum sağlığı da iyileşmekte, kamu kesiminin sağlık harcamalarını azaltmaktadır. Bir başka açıdan bireylerin eğitim seviyesi arttıkça kişisel gelirleri de artmakta dolayısıyla düşük gelir grubundaki kimselere yapılan transfer harcamaları azalırken, kişilerin vergi ödeme kapasitesini yükseltmektedir (McMahon, 1987, 134; Öztürk, 2005: 35; Lochner, 2011: 66).

Eğitim temel insani hak ve toplumsal açıdan etkili insan yetiştirmede en önemli araçtır. Eğitim, ekonomik ve sosyal açıdan dışlanmış yetişkinlerin ve çocukların kendilerini yoksulluktan kurtarabilecekleri ve topluluklarına tam olarak katılma araçlarını elde edebilecekleri temel hizmettir. Eğitimin kadınları güçlendirmede, çocukları sömürücü ve tehlikeli iş gücünden ve cinsel sömürden korumada, insan haklarını ve demokrasiyi geliştirmede, çevreyi korumada ve nüfus artışını kontrol etmede hayati bir rolü vardır. Eğitim kişilerin hayatındaki bu önemine rağmen kriz ve çatışma anlarında ilk kesintiye uğrayan hizmetler arasında yer alır (Seydi, 2013: 218; UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights [CESCR], 1999: 1). Oysa içinde barındırdığı içsel ve dışsal faydalar, bu hizmetin kaliteli bir şekilde devamlılığının devletler tarafından sağlanmasının hem kişisel hem ulusal hem de uluslararası önemini ortaya koyar. Bu durum Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 4.'sünde nitelikli eğitim kapsamında da yer almaktadır. Burada nitelikli eğitime erişimin evrenselliği “kapsayıcı ve eşitlikçi, kaliteli eğitim ve herkes için yaşam boyu öğrenme fırsatlarının teşvik edilmesi” çağrısıyla vurgulanmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Incheon Deklarasyonu'nun 11. paragrafında da çatışma bölgelerindeki çocukların ve gençlerin ihtiyaçlarına odaklanılmış (UNESCO, 2015) ve eğitim sisteminin “kapsayıcı, duyarlı ve dirençli” olmasını desteklemenin önemi vurgulanmıştır. Bu, eğitim sürecinin milliyeti, sosyal, ekonomik, hukuki veya siyasi geçmişi ne olursa olsun ihtiyacı olan herkese hizmet etmeye devam etmesi gerektiğini göstermektedir. Bu hakların desteklenmesi ile çatışmalara rağmen çocukların ve gençlerin eğitime erişim fırsatına sahip olmaya devam etmeleri sağlanmış olur (Albakri & Shibli, 2019: 663).

Eğitim, farklı ekonomik sınıf tabakalarında dikey hareketliliğe olanak tanıdığından düşük gelir grubundaki kişilerin bu gruptan çıkmalarının en etkili yollarından biridir. Zorunlu göç kapsamında kitlesel olarak gelen mülteciler de yeni ülkede bu gelir dağılımının genellikle en altında yer aldığından eğitim hizmetlerine erişimleri önem taşımaktadır (Yaylacı, Serpil & Yaylacı, 2017: 102). Mültecilerin daha iyi yaşam standartlarına ulaşmasını sağlayan ekonomik, sosyokültürel vb. pek çok faktör bulunmakla birlikte eğitim bu iyileştirici faktörlerin keşfedilmesi ve açıklanması için bir araçtır (Swisher, 2021: 3). Kriz bölgelerinden gelen çocuk ve gençlerin eğitime

erişimi geleceklerini güvence altına almak adına önemlidir. Mülteciler için eğitim kişilere güvenlik ve istikrar sağlarken, normal bir geleceğe dair de umut sunar. Ayrıca, başarılı kariyer yollarına yönelme ve yasalara saygılı, ilgili ve iyi vatandaşlar haline gelme olasılıkları daha yüksektir (Albakri & Shibli, 2019: 663).

Okulda öğretilen resmi dilin kendi ana dillerinden farklı olduğu ev sahibi ülkenin eğitim sistemine giren mülteci çocuklar hem kişisel gelişim süreçleri hem de topluma katkı açısından zorluklar yaşamaktadır. Kendi ülkelerinde başarılı olan birçok mülteci öğrencinin, ev sahibi ülkede dil engeliyle karşılaşması kaçınılmaz olarak akademik başarısını etkileyecektir. Bu olumsuz deneyimler ve halihazırda yaşamış oldukları travmalar çocukların bilişsel işlevlerine zarar vererek ergenlik ve yetişkinlik dönemindeki eğitim performanslarını etkilemektedir. Dolayısıyla mülteci çocukların akademik başarısı ve ruh sağlığı açısından olumlu bir okul deneyimi önemlidir (Fazel, vd., 2012: 279).

Düşük eğitim düzeylerinin üretkenliği ve geliri azalttığı, bunun da yoksulluk döngüsünü tekrar tekrar doğurduğu bir gerçektir. Krizden etkilenen bölgelerden gelen çocukların eğitim almaması veya düşük kalitede eğitim alması, yalnızca onların anlık refahlarını değil, gelecekteki kazançlarını da azaltacaktır. Bu kişilerin eğitim düzeyi düşük olduğu takdirde kayıt dışı sektöre yönelme ihtimalleri de artmaktadır. Tarihsel-yapısalcı göç teorilerini destekler şekilde, ev sahibi işçilere göre daha düşük ücretleri kabul etme eğiliminde oldukları düşünüldüğünde bu durumun sağlık problemleri vb. çeşitli sorunlara neden olabileceği gibi karşılaşabilecekleri başka şoklara karşı da savunmasız kalacaklardır. İnsana yakışır işlerinin olmayışı ve düşük kazançlar geçimlerini güçleştirirken, devlet desteğine de bağımlı olmalarına neden olacaktır (Mottaghi, 2018b: 34).

Mülteciler açısından yerel dili öğrenmek, geline ülkenin tarihi ile ilgili bilgiye sahip olmak varış ülkesine uyumun ana faktörlerinden biri olmakla beraber, özellikle kitlesel göçle gelen ve geri dönüş arzusu az olan kişilerin eğitim hizmetlerine erişimi beşeri sermayeye katkıları açısından da toplum geneline yapılan bir yatırım özelliği taşımaktadır. Mülteci eğitimi, ev sahibi ülkenin istihdam oranları, büyümesi ve ekonomik gelişimi ile ilişkili bir faktördür (Duwicquet, Mouhoud & Oudinet., 2014;

143). Almanya’da geleceğe yönelik olarak yapılan mültecilerle ilgili ekonomik bir projeksiyon, eğitimi mültecilerin ev sahibi topluluklara entegrasyonu için bir gereklilik olarak görmekte ve uzun vadeli değerli bir yatırım olarak değerlendirmektedir (Bach vd., 2017). Ayrıca mültecilerin eğitimi, sosyal istikrar ve ekonomik kalkınmaya olumlu yansıyan birarada yaşama yolu olarak görülmektedir. Ülke çapında ekonomik kalkınma karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olduğundan toplumun her kesiminin katkısını gerektirir. Geri dönme isteği az olan mülteciler de ev sahibi ülkeye yerleştiklerinde toplumun bir parçası haline gelirler ve dolayısıyla ekonomik kalkınma sürecine katılmaya hazırlanmaları gerekir (Shamieh & Madanat, 2020: 256).

Eğitim sayesinde çocuk işçiliğinin, çocuk evliliğinin, sömürücü ve tehlikeli işlerin, suçun önüne geçilebildiği gibi eğitim hizmetinin geleceğe yapılan bir beşeri sermaye yatırımı olması hem toplumsal uyuma (Erdoğan ve Akar 2018: 34) hem de sosyal faydaya pozitif katkı sağlayacaktır.

2.7.2.2. Sağlık Hizmetlerinde Kamusal Nitelik ve Zorunlu Göç

Eğitim hizmetlerinden olabilecek en yüksek faydayı uzun süreli bir şekilde sağlamak bu hizmetten yararlanan kişilerin sağlıklı olmasıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla eğitim hizmetlerinin kalitesi ve bu hizmetlere erişim beşeri sermaye için tek başına yeterli değildir. Beraberinde sağlık hizmetlerine etkin bir şekilde erişimi de gerektirir.

Sağlık hizmeti de eğitime benzer şekilde bireysel düzeyde fayda yaratan, tüketiminde rekabet ve dışlamanın olduğu fakat önemli dışsallıkları bünyesinde barındıran yarı kamusal bir maldır. Bu nedenle bu hizmette de hem devlet üretimi hem de piyasa üretimi mümkündür.

Sağlık hizmetlerinin kamusal nitelik taşımasının nedenleri dışsallıklar, belirsizlik ve asimetrik bilgi ile açıklanır (Mutlu, 2006: 58; Phelps, 2018: 2; Hurley, 2000: 62). Sağlık hizmetlerine erişim temel bir hak olmakla birlikte en basit örnekle sağlık hizmeti özel mal olduğu takdirde ödeme gücü olmayan bir kişi bu hizmetten faydalanamayacak ve ödeme gücü olanların sağlıklarını da tehdit edecektir. Bu hizmete erişemeyen kişi çevresi için dışsal maliyet olurken, erişebildiği takdirde ise dışsal fayda

oluşturacaktır (Bulutoğlu, 1997: 282). Salgın hastalıklar, çevre sağlığını tehlikeye atıp sağlığa zarar veren gelişmeler toplum genelini etkileyebileceğinden devletin bu alana müdahale etmesini gerektirir. Örnek olarak tüberkülozlu hastanın tedavi edilmesi, hastalığın halka yayılmasını önleyecektir. Dolayısıyla tedavinin ekonomik ve sosyal maliyetine sadece hasta katlanırken, onun dışındakilerin sağlığının korunması pozitif dışsallık oluşturmaktadır (Armağan, 2015: 9). Bu kapsamda devlet zorunlu aşılama, karantina, halk sağlığını koruyucu hizmetler, genel sağlık taramaları gibi sağlık hizmetlerini üstlenmektedir (Altay, 2007: 39).

Sağlık hizmetleri, neden oldukları pozitif dışsallıklar ve yetersiz sunumu halinde negatif dışsallıklara ek olarak belirsizlik nedeniyle de kamu müdahalesine ihtiyaç duyar. Belirsizlik esas olarak tam bilginin olmaması ile ilişkilidir. Sağlık hizmetlerinde ise bu durum hem bireyin hem de toplum genelinin ne zaman, nerede ve ne ölçüde sağlık sorunu yaşayacağını hem de başvuru alan tedavi yöntemlerinin etkili olup olmayacağını bilinmemesinden kaynaklanır. Söz konusu belirsizlik hem birey hem de hizmet sunucularının davranışlarını rasyonel olmaktan uzaklaştırır (Çalışkan, 2008: 41).

Bir diğer neden ise asimetrik bilgidir. Asimetrik bilgi, ekonomik ilişki içinde taraflardan birinin yapılan alım satım işi ile ilgili diğer tarafa oranla daha fazla bilgiye sahip olmasıdır. Taraflardan birinin daha az bilgiye sahip olması, o bireyin yapmakta olduğu işlem ile daha çekici alternatifi arasında yanlış seçim yapmaya yönlendirilmesi nedeniyle piyasa aksaklığına sebep olmaktadır (Case, Fair & Oster, 2012: 357). Asimetrik bilgi kısaca mal ve hizmetler hakkında ayrıntılı bilginin tüm taraflarca bilinmemesi durumudur. Sağlık hizmetlerinde ise asimetrik bilgi ahlaki tehlike ve ters seçim⁶ yaklaşımlarında ortaya çıkar.

⁶ 1970 yılında Akerlof tarafından literatüre kazandırılmış bir terimdir. Makalesinde, alıcı ve satıcılar arasındaki bilgilerin farklı olmasının ikinci el araba piyasasını nasıl etkilediği incelenmiştir. Akerlof, araba satıcısının araba ile ilgili alıcıdan daha fazla bilgiye sahip olduğunu ve bunun bir ters seçim sebebi olduğunu vurgulamaktadır. Alıcılar ikinci el piyasasında hangi arabanın iyi hangi arabanın kötü olduğunu bilmemektedirler. Bu nedenle ortalama bir fiyat ile ortalama kalitede bir arabayı alırlar. Fakat bu durum kaliteli araba sahiplerinin, arabalarını ortalama fiyattan satmak istemeyecekleri için, piyasadan çekilmelerine sebep olmaktadır. Öte yandan, düşük kaliteli araba sahipleri, arabalarının değeri o olmasa dahi, arabalarını ortalama fiyattan, yani değerinden yükseğe satacaklardır. Sonuç olarak, piyasada kaliteli araç bulunmazken, düşük kaliteli araçlar piyasada var olacaklardır. Düşük

Ahlaki tehlike hem talep hem arz açılarından görülebilir. Talep açısından bakıldığında, sağlık sigortası veri iken kişilerin hizmete olan talebinin hizmet ihtiyacını aşması sonucu fazla tüketiminden kaynaklanır. Ahlaki tehlikeye talep açısından bir başka örnek ise hastaların en düşük fiyatı araştırmadan kendilerine sunulanı tüketmelerinden kaynaklanır (Bilgili & Ecevit, 2009: 211). Arz açısından ahlaki tehlike ise sağlık görevlilerinin hastaların adına talep oluşturmamasından kaynaklanır. Arzın talep yaratması olarak da adlandırılan bu durum sağlık personelinin hastanın sigortasından faydalanarak sağlık harcamalarının gerekli olanın üstünde gerçekleşmesine neden olabilir (Gaynor & Vogt, 1999: 8). Sağlık hizmetlerinde ters seçim ise yine özellikle sağlık sigortası açısından değerlendirilmekle birlikte, özel sağlık kurumlarının kar arayışları nedeniyle, hastaların kendi sağlık durumları hakkındaki bilgi eksikliğinden faydalanarak, asimetric bilgiden yararlanma ihtimalleri piyasanın optimum üretimden uzaklaşmasına neden olacaktır (Çevik & Yüksel, 2021: 87).

Dolayısıyla sağlık hizmeti özel mal olarak piyasa tarafından üretildiği takdirde dışsal faydaların içselleştirilmesinin mümkün olmamasına ek olarak diğer piyasa bozucu etkiler nedeniyle de toplum için gerekli olan optimum refah seviyesine erişilemeyecektir (Şener, 2016: 85). Burada belirsizlik ve asimetric bilgiden kaynaklanan aksaklıklar sadece sağlık piyasasına özgü olmamakla birlikte sağlık hizmetlerinin taşıdığı pozitif dışsallıklar devlet müdahalesinin esas gerekliliğini oluşturmaktadır.

Devlet, piyasadan bu hizmeti satın alamayan kişilere koruyucu, önleyici ve tedavi edici sağlık hizmetleri sunarak hem fırsat eşitliği yaratmış olur hem de dışsal fayda nedeniyle toplum yararını gözetir. Sunulan tedavi yöntemleri ve yapılan ar-ge araştırmaları ile kişisel sağlık dışında salgın hastalık koşullarında olduğu gibi toplum sağlığının iyiliği de gözetilmektedir. Böylece sosyal ve ekonomik anlamda yaşanabilecek olumsuzluklar engellenebilmektedir. Aynı zamanda beşeri sermayeye yapılan bir yatırım olduğundan bireylerin istihdama ve ülke ekonomisine katkısının

kaliteli arabaların sayısı yüksek kaliteli arabaların sayısından fazla olduğu anda ters seçim problemi ortaya çıkmaktadır. Kalite durumundaki bilgi eksikliğini azaltmak için garanti belgesi, markalaşma, lisans ve sertifikalar önerilmektedir (Akerlof, 1970).

devamlılığını sağlar. Sonuç olarak hem ülke kalkınması hem de yoksullukla mücadelede önemli bir araç olmaktadır (Yılmaz & Yaraşır, 2011: 10; Sağbaş, Saruç & Yorulmaz, 2017: 230; Altay, 2007: 36). Dolayısıyla sağlık hizmetlerine erişim, kişisel bir ihtiyaç olmakla beraber, toplum geneline yayılan fayda yaratır.

Etkin ve erişilebilir sağlık hizmetlerinin sunulması eşitsizliği önleyip toplum sağlığını korurken, mültecilerin uyum sürecine de katkı sağlar. Dolayısıyla sağlık hizmetlerine erişim, barınma ve eğitim kadar önem taşır (Al-Fahoum, vd., 2015: 2). Mültecilerin sağlık durumları kötü olduğu takdirde iş bulmayı, dil öğrenmeyi, kamu kurumlarıyla etkileşimini, okul başarısını olumsuz etkileyebileceğinden söz konusu kişilerin varış ülkelerindeki uyum süreçlerine yansır (Crawford, 2016; İçduygu & Şimşek, 2016: 65-66). Bu olumsuz durum sadece kişisel ölçüde sınırlı olmayıp, toplum genelini de etkiler.

Örnek olarak yetersiz beslenme, kişisel olarak yoksulluk döngüsünü uzatırken ulusal çapta da ekonomik büyümeyi iki açıdan engeller. İlk olarak sağlık imkanlarına yeterli erişimin olmaması düşük üretkenliğe ve yüksek hastalık oranlarına yol açar. Özellikle kadınlar, yaşlılar ve beş yaşın altındaki çocukların besleyici gıda eksikliği, güvenli içme suyu ve kötü hijyen nedeniyle solunum yolu ve bulaşıcı hastalıklara yakalanma riski daha yüksektir. Ayrıca kişiler zorunlu göç sonrasında genel sağlık durumlarını etkileyen zihinsel strese de maruz kalabilirler. İkincisi, kişilerin yetersiz beslenme sonucunda özellikle eğitim hizmetlerinden verimli bir şekilde faydalanamamalarının uzun vadeli bir kalkınma sorununa neden olduğuna dair kanıtlar vardır. Çalışmalar, yetersiz beslenmenin çocuklarda çeşitli bilişsel yetersizliklerle bağlantılı olduğunu göstermiştir. Zayıf bilişsel gelişim ise çocuklukta gerekli ölçüde eğitim hizmetinden faydalanılamaması ile sonuçlanır (Behrman, 1993: 1749; Moock & Leslie, 1986: 49; Alderman, Hoogeveen & Rossi, 2009: 16-17). Bu durum yetişkinliklerinde gelirlerini ve istihdam erişimlerini de kısıtlayabilir (Strauss & Thomas, 1998: 813; Pack, 1988: 351). Ayrıca sağlık ve eğitim hizmetlerine yeterli erişimin olmaması sadece ev sahibi ülke için değil aynı zamanda uluslararası boyutta sosyal maliyetlere neden olabilir. Kaliteli eğitime erişim eksikliğinin, insana yakışır işlerin bulunmamasının, yetersiz beslenmenin ve geleceğe dair belirsizliğin maliyeti

yüksektir. İşgücü verimliliğini artırmak için hayati önem taşıyan bilgi ve beceriler açısından beşeri sermaye oluşumunda ortaya çıkan kayıp ekonomik büyüme, bölgesel ekonomik kalkınma ile küresel boyutta uzun vadeli barış ve istikrar süreçleri üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Mottaghi, 2018b: 34-35).

2.8. GENEL GÖRÜNÜM VE BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Birinci bölümde yer verilen ve göç kararını neyin etkilediğini birçok farklı açıdan araştıran çalışmalarda kamu politikalarının ilgili karar üzerindeki yeri oldukça sınırlı olmuştur. Kamu maliyesi, göç alanına benzer şekilde, sadece ekonomi ile sınırlı olmayıp siyaset, hukuk, sosyoloji, uluslararası ilişkiler gibi pek çok farklı disiplinle de ilişki halinde olan bir çalışma alanıdır. Kamu maliyesinde göç kararının belirleyenleri üzerinden düşünüldüğünde de konunun söz konusu farklı disiplinlerden bağımsız değerlendirilmemesini gerektirir. Çünkü devletlerin uyguladığı gelir ve harcama politikaları hem iç hem de dış göç kararı üzerinde etkili olabilirken; siyasi politikalar, ülkeler arası ilişkiler, insan haklarına yönelik devletlerin tutumları göç etmek isteyen kişilerin nereye göç edeceklerine karar vermesinde de etkilidir. Bu anlamda bakıldığında ülkelerin uyguladıkları iktisadi-mali, siyasi ya da hukuki politikalar birinci bölümde yer verilen itme çekme kuramı üzerinden değerlendirilebilir. Menşe ülkelerde söz konusu alanlarda uygulanan politikalar kişilerin istek ve beklentilerini karşılamadığı takdirde itici etki yaratabilirken, varış ülkesi seçiminde de bu alanlardaki politikaların uygulanış şekli çekici etki oluşturabilir.

Göçün varış ülkesinde yaratacağı mali etkiler varış ülkesinin yapısal koşulları, demografik yapı ve göçün yapısı ile ilgili özelliklere göre farklılaşmaktadır. Bu farklılıklara göre göçün gerçekleştiği koşullar varış ülkesinin göç sonrası uygulayacağı politikalar üzerinde etkilidir. Özellikle kitlesel ve zorunlu göç ile gelen kişilerin eğitim ve sağlık gibi ihtiyaçlarını karşılamada kamu politikaları etkin rol oynar. Zorunlu göç varış ülkesinde güvenlik, eğitim, sağlık, barınma gibi temel insani ihtiyaçlara olan kamusal hizmetlere yönelik talebi artırır. Söz konusu kamu hizmetlerinin sunumu nüfusa göre planlandığından artan kişi sayısı kamu hizmetlerine erişimde niteliksel ve niceliksel olumsuzluklar yaratabilir. Örnek olarak söz konusu etkilerden bir tanesi, birinci bölümde de yer verildiği üzere, kalabalıklaşma maliyetidir. Hem eğitim hem de

sağlık hizmetlerinden yararlanan kişi sayısındaki öngörülemeyen artış öğretmen ve doktor başına düşen kişi sayısını artıracığından söz konusu hizmetlerin sunumunda etkinlikten uzaklaşılmasına neden olabileceği gibi, bu alanlarda kamu harcamaları üzerinde de artış yönlü baskı yaratabilir. Diğer yandan söz konusu hizmetler temel insani hak olmakla birlikte bu hizmetlerin uzun dönemli çıktıları varış ülkesinin ekonomik kalkınmasını, büyümesini, gelir dağılımını, toplum sağlığını etkileyerek toplumsal fayda yaratmaları uyum sürecini de kolaylaştırabilir. Gelen kişilerin geri dönüşlerine dair isteklerinin genellikle az olduğu kabul edildiğinde, bu kişilerin söz konusu hizmetlerden etkin bir şekilde yararlanması sadece kendilerine değil hem ulusal hem de uluslararası toplum çıkarına olacaktır.

Yapılan ülke çalışmalarında da ortaya koyulduğu üzere meydana gelebilecek maliyetlere rağmen uzun vadede ortaya çıkabilecek ulusal ve uluslararası faydalar, kamu maliyesi açısından ülkelerin neden zorunlu göçe ev sahipliği yaptığının açıklanmasında da odak noktasını oluşturur. Varış ülkesinin uyguladığı politikalar istikrar ve güvenlik sağlayarak ulusal, bölgesel ve küresel anlamda dışlanamayan ve bölünemeyen faydalar ürettiğinden kamusal mal niteliği taşımaktadır. Buna ek olarak zorunlu göç ile gelen kişilerin özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerine etkin bir şekilde erişim sağlayabilmeleri sadece kişisel anlamda fayda sağlamakla kalmaz aynı zamanda bu hizmetlerin sağladığı pozitif dışsallıklar nedeniyle beşeri sermayeye katkı sağlayarak toplumsal fayda da yaratırlar. Burada unutulmaması gereken nokta bu değerlendirmenin kamu maliyesi perspektifinden yapıldığıdır. Ülkeler arasındaki siyasi ilişkiler zorunlu göç kapsamında göç etmek zorunda kalan kişilerin ülke tercihlerinde önemli bir belirleyicidir. Bu kapsamda ülkeler arasında uygulanan anlaşmalar söz konusu tercihin, hem göç eden kişiler hem de varış ülkelerinin sadece öznal kararı olmadığının aynı zamanda uluslararası siyasetin bu konuda önemli bir rol oynadığının göstergesidir. Bu bağlamda küresel göç yönetişiminin mevcut hali göçe küresel kamusal mal perspektifinden bakmaktan ziyade siyasi güç dengelerini önceliklendirebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ULUSLARARASI GÖÇ VE GEÇİCİ KORUMAYA YÖNELİK KAMU POLİTİKALARI

3.1. Türkiye’de Uluslararası Göçe Yönelik Hukuki Süreç ve Suriyelilerin Statüsü

Mülteci haklarının esasında insan haklarına dayanması nedeniyle bu hakkın temel dayanağını 1948 tarihli “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” oluşturmaktadır. İlgili beyannamenin 14. maddesinde yer alan “*Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır*” (UNHCR, 2023a) ibaresi hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kapsayıcı ve bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Bu iki nitelik, mülteciler için 1951 tarihli “*Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi*” ve 1967 tarihli “*Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü*” belgelerine hukuki bir dayanak sunar. Günümüzde 146 ülke 1951 Sözleşmesine, 147 ülke ise 1967 Protokolüne taraftır (UNHCR, 2023b). 24 Ağustos 1951 tarihinde sözleşmeyi imzalamış olan Türkiye ise ilk taraf olan ülkelerden biri olmuştur.

Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi’nde mülteci kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır (UNHCR):

“1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır.”

“..(a) "1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar"; veya, (b) "1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar" anlamında anlaşılacak ve her Taraf Devlet bu Sözleşme'yi imzaladığı, tasdik ettiği veya

ona katıldığı sırada bu Sözleşme'ye göre taahhüt ettiği yükümlülükler bakımından bu ifadenin kapsamını belirten bir beyanda bulunacaktır...”

Mülteci kavramının tanımlanmasında iki dikkat çekici koşul bulunur. Bunlardan birincisi, bir kişiye mülteci statüsü verilirken 1951 yılından önce gerçekleşen olayları temel aldığı için zaman koşuludur. İkincisi ise coğrafi koşuldur. Bu koşula göre olaylar sadece Avrupa ile ilişkilendirilmiştir. Söz konusu koşullar 1964 Protokolü ile kaldırılmış olmakla birlikte, Türkiye söz konusu coğrafi koşulu devam ettirmektedir.

Türkiye’de konu ile ilgili ilk ulusal düzenleme 1994 tarihli “*Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*”tir. Türkiye’de benimsenen bir başka uygulama Avrupa Birliği tarafından 2001 yılında düzenlenen “*Yurdundan ayrılmaya zorlanmış kimselerin kitlesel sığınma durumunda geçici koruma sağlamak için asgari standartlar hakkında ve üye devletler arasında bu tür insanları ülkeye kabul etmesi ve sonrasında bunun sonuçlarına katlanmasına ilişkin olarak 20 Temmuz 2001 tarihli ve 2001/55/EC (AT) sayılı Avrupa Birliği Konseyi Yönergesi*” geçici korumaya ilişkin yönerge dir. Bu yönergeye göre geçici koruma kavramı, “*üçüncü ülkelerden gelen ve kendi ülkelerine geri dönemeyen, yurdundan ayrılmaya zorlanmış kimselerin kitlesel sığınması ya da yakın bir kitlesel sığınma tehlikesi durumunda, özellikle de sığınma sisteminin bu akınla, etkili işleyişi olumsuz biçimde etkilenmeksizin başa çıkamayacağına dair bir riskin bulunması durumunda, ilgili kişilerin ve koruma talep eden diğer kimselerin menfaatleri doğrultusunda bu tür kişilere acil ve geçici koruma sağlanması olarak*” ifade edilmekte ve 1 yıllık süre sınırı bulunmaktadır (GİB, t.y.). Tanımlamadan ve süre sınırından da görülebileceği gibi geçici koruma, yoğun bir kitlesel harekete karşı kısa süreli olacak şekilde alınmış istisnai bir önlemdir. Türkiye’nin AB’ne katılım müzakereleri sürecinde Türk İltica, Göçmen ve Yabancılar Mevzuatının ve Sisteminin AB müktesebatı ve sistemleri ile uyumlu hale getirmek amacıyla 2005 yılında “*İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye*

Ulusal Eylem Planı” hazırlanmış ve böylece “*Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*”nun (YUKK) temeli oluşturulmuştur (Erdoğan, 2022:25-26).

3.1.1. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliği

4 Nisan 2013 tarihli 6458 sayılı *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* Türkiye’de hem uluslararası göç ile ilgili geniş kapsamlı bir hukuki düzenlemenin hem de bir takım kavramların ilk temelini oluşturur. Buna göre YUKK’ta yer alan mülteci kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır (YUKK, 2013):

“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.” (YUKK-Md. 61).

Avrupa dışında gerçekleşen olaylarda ise göç eden kişiler şartlı mülteci olarak adlandırılmaktadır. YUKK’a göre bu kavram:

“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.” (YUKK-Md. 62).

Hem mülteci hem de şartlı mülteci tanımlamasına uymamasına rağmen korumaya ihtiyaç duyan kişiler ise ikincil koruma kapsamında değerlendirilmektedir. YUKK’a göre:

“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.” (YUKK-Md. 63).

Suriye’de başlayan çatışmalar sonrasında ortaya çıkan kitlesel göç hareketinin sonucunda sadece Suriyelileri kapsayan bir diğer kavram ise geçici korumadır:

“(1) Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.

(2) Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.” (YUKK-Md. 91).

Şekil 3.7: YUKK’a Göre Kavramsal Tanımlamalar

Mülteci	Avrupa Ülkelerinde Meydana Gelen Olaylar Sebebiyle
Şartlı Mülteci	Avrupa Ülkeleri Dışında Meydana Gelen Olaylar Sebebiyle
İkincil Koruma	Mülteci veya Şartlı Mülteci Olarak Nitelendirilemeyen, Ancak Yasadaki Belirtilen Koşulları Taşıyan Kimseler
Geçici Koruma	Kitlesel Akınlarla Toplu ya da Bireysel Olarak Sınırlarımıza Gelen, Ancak Uluslararası Koruma Talebi Bireysel Olarak Değerlendirmeye Alınamayanlar (Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşları)

Kaynak: Erdoğan, M. (2021). Suriyeliler barometresi 2021: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi. EĞİTEN KİTAP YAYINCILIK. ISBN: 978-625-8297-69-0 <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2023/01/SB-2021-TR-MME-FINAL-19-Ocak-2023.pdf>. Erişim Tarihi: 03.11.2023.

Yukarıda kavram çeşitliliğine ek olarak YUKK'ta yer alan bir diğer unsur uluslararası hukukla uyumlu bir şekilde yer alan geri göndermeme ilkesidir. YUKK Madde 4'e göre:

“Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez.”

İlgili maddeye göre korumaya ihtiyaç duyan kimseler, Kanun kapsamındaki sınıflandırmalara girsın veya girmesın, geri gönderilmeme hakkına sahiptir (Bkz.: Şekil 3.7). Bu durum İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile de tutarlıdır.

Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) ise YUKK'un 91. Maddesinin (2) fıkrasında “..Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir..” ifadesine dayanarak, 2014 yılında yürürlüğe girmiştir (Özçürümez & İçduygu, 2018: 179). İlgili yönetmelikte de geri göndermeme ilkesi Cenevre Sözleşmesi ve YUKK ile uyumlu olacak şekilde düzenlenmiştir (Md. 6); geçici korumanın ne zaman sona ereceğine ise Madde 11'de yer verilmiştir. Buna göre;

*“(1) Bakanlık, geçici korumanın sona erdirilmesi için Cumhurbaşkanına teklifte bulunabilir. Geçici koruma, Cumhurbaşkanı kararıyla sonlandırılır.
(2) Cumhurbaşkanı, sonlandırma kararıyla birlikte;
a) Geçici korumayı tamamen durdurarak geçici korunanların ülkelerine dönmesine,
b) Geçici korunanlara, koşullarını taşıdıkları statünün toplu olarak verilmesine ya da uluslararası koruma başvurusunda bulunanların başvurularının bireysel olarak değerlendirilmesine,
c) Geçici korunanların, Kanun kapsamında belirlenecek koşullarda Türkiye’de kalmalarına izin verilmesine, karar verebilir.”*

Geçici korumanın bireysel olarak sona ermesi veya iptaline ise 12. Maddede yer verilmiştir:

*“(1) Geçici korunanların;
a) Kendi isteğiyle Türkiye’den ayrılması,
b) Üçüncü bir ülkenin korumasından faydalanması,
c) Üçüncü bir ülkeye insani nedenler veya yeniden yerleştirme kapsamında kabul edilmesi ya da üçüncü bir ülkeye çıkış yapması,
ç) Ölmesi,*

d) Kanunda yer alan diğ er yasal kalış türlerinden birisi ile kalış hakkı kazanması,
e) Türk vatandaşlığını kazanması, hallerinde geçici koruma bireysel olarak sona erer.
(2) 8 inci maddenin birinci fıkrası kapsamında yer alanların geçici korumanın kapsamı dışında tutulması gerektiğinin sonradan anlaşılması halinde geçici koruma, Genel Müdürlük veya valilikler tarafından iptal edilir.
(3) Mazeretsiz olarak bildirim yükümlülüğünü üç defa üst üste yerine getirmeyenlerin geçici korumaları Valilik tarafından iptal edilir. Bu maddenin uygulanmasında 13  nc  madde hükümleri uygulanır.”

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliğinin yukarıda yer verilen tanımlamalar ve uygulamaya yönelik maddeler doğrultusunda Türkiye’deki Suriyeliler geçici koruma kapsamında yer almaktadır.

3.1.2. Geçici Korumaya Kurumsal Yaklaşım

Geçici koruma altındaki Suriyelilerin toplumsal yapıyla ilişkilerinin nasıl olacağına yönelik yaklaşım ise G   İdaresi Başkanlığı (G B) Uyum Stratejisi ve Eylem Planı, Kalkınma Planları ile Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planına dayanmaktadır.

3.1.2.1. Ulusal Düzeyde Kurumsal Yaklaşım

Türkiye’de yaşayan geçici koruma altındaki Suriyelilerin hem Türkiye’de hem de ülkelerine döndükleri takdirde ülkelerinde sosyal hayata uyum sağlamalarına yönelik temel yaklaşıma YUKK’un 96. Maddesi’nde uyum başlığı altında yer verilmiştir:

“Genel Müdürlük (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü), ülkenin ekonomik ve mali imkânları  l s nde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları,  niversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarında da faydalanarak uyum faaliyetleri planlayabilir.

(2) *Yabancılar, ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı kurslara katılabilir.*

(3) *Kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim, sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri Genel Müdürlükçe kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarıyla da iş birliği yapılarak yaygınlaştırılır.”*

İlgili madde Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün (GİGM, 2018) “Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı: 2018-2023” isimli strateji belgesine dayanak oluşturmuştur. Bu eylem planının misyonu “Ülkemizin tarihsel birikimi ile ulusal ve uluslararası mevzuat çerçevesinde göçmenlerin tüm iş ve işlemlerini bütüncül bir insan hakları yaklaşımı temelinde toplumsal uyumu tesis edecek şekilde düzenlemek ve kurumlar arası koordinasyonu sağlamak”; vizyonu ise “İnsan odaklı, şeffaf ve hak temelli göç yönetimi doğrultusunda toplumsal uyumun varlığını sürdürmek” olarak belirtilmiştir. Belgenin hem misyon hem de vizyonu toplumsal uyumu odağına almakta ve toplumsal uyumu

“..göçmenlerin kültürel, sosyal ve ekonomik olarak yaşadıkları topluma dâhil edilerek ortak bir aidiyet hissi geliştirebilmesi, kültürlerarası etkileşim, istişare, toplumsal diyalog çerçevesinde farklılıkların karşılıklı tanınması, saygının devam ettirilmesi ve bir arada yaşamalarının sağlanması..”

olarak tanımlamakta, önemini ise şu şekilde açıklamaktadır:

“Toplumsal uyum genel olarak göçmenlerin toplumsal kabulü ve birlikte yaşam kültürünü hedeflemektedir. Göçmenin sağlıklı bir şekilde kimliğinin tanınması ve toplumsal hayata dışlanmadan katılabilmesi için dil, din ve kültür gibi farklılıklarının tanınması, kısaca çeşitliliğin toplumsal kabulü toplumsal uyum için önemlidir. Ayrıca, göçmenlerin toplumda kendi yetenek ve çalışmalarından dolayı takdir edilmesi ve faydalı bir birey olarak algılanması toplumsal uyum için önemli faktörlerdir.”

Toplumsal uyumun tanımı ve önemine dair yapılan açıklama doğrultusunda toplumsal uyum, bilgilendirme, eğitim, sağlık, işgücü piyasası ve sosyal destek konularından oluşan 6 ana alan belirlenmiştir. Görülmektedir ki kitlesel olarak gelen ve geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin toplumsal hayatta günlük yaşamlarını

hiç kimsenin yardımına ihtiyaç duymadan bireysel olarak gerçekleştirmesi amaçlanmaktadır.

Geçici korumaya dair yapılan planlamaların yer aldığı bir diğer ulusal belge ise kalkınma planlarıdır. Önceki dönem planlarında göç ile ilgili ifadeler yer verilirken geçici koruma kavramına ilk defa 2019-2023 yılları arasını kapsayan 11. Kalkınma Planı'nda yer verilmiş ve 12. Kalkınma Planı'nda da kullanımına devam edilmiştir. İlgili belgelerde eğitim başta olmak üzere sağlık, istihdam gibi toplumsal hayata uyum açısından elzem olan alanlarda öncelikler yer almaktadır. Böylece göç eden kişilerin toplumsal uyumunun sağlanması ve göç yönetiminin kapasitesinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir (SBB, 2019; SBB, 2023).

3.1.2.2. Uluslararası Düzeyde Kurumsal Yaklaşım

Türkiye, Ürdün, Lübnan ve Mısır'ı kapsayan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR-BMMYK) ve United Nations Development Program (UNDP) öncülüğündeki Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı hem geçici koruma altındaki Suriyelilerin toplumsal yapıyla ilişkilerine hem de ev sahibi ülkelerin gelen kitlesel göç karşısında dayanıklılıklarını ortaya koyup ihtiyaçlarına odaklanmakta (Erdoğan, 2022: 49) ve ev sahibi ülkelerin kaynak gereksinimlerine yönelik planlar ortaya koymaktadır. Türkiye özelinde Plan, uluslararası ve geçici korumayla ilgili oluşturulan yasal çerçeve temelinde, gelen kişilerin kamu hizmetlerine erişimini incelemekte ve yine bu kişilerin topluma ve günlük hayata uyumunu sağlamaya dönük politikalar geliştirmektedir (3RP, 2023).

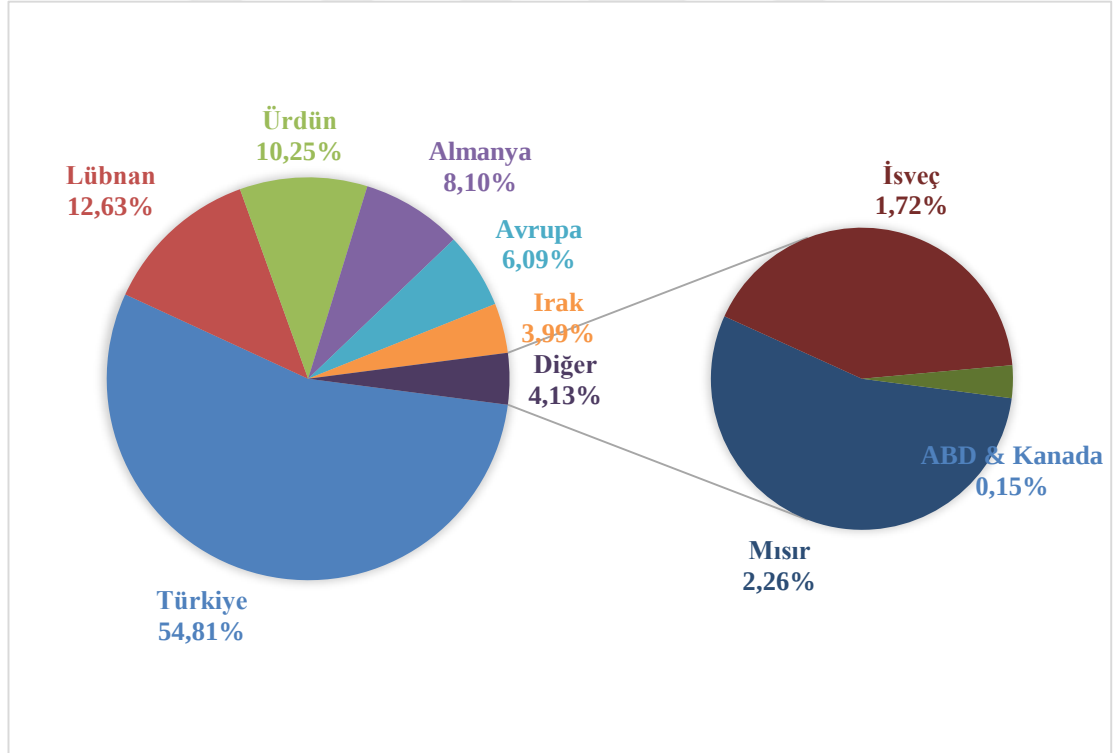
3.2. TÜRKİYE'DE GEÇİCİ KORUMA ALTINDAKİ SURİYELİLERİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR-BMMYK) verilerine göre 2022 yılı sonu itibarıyla dünya genelinde zorla yerinden edilen kişilerin sayısının 108,4 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam mültecileri, sığınmacıları, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler ile uluslararası korumaya ihtiyaç duyan diğer kişileri kapsamaktadır. 2022 yılı sonu itibarıyla mülteci olan kişilerin %87'sinden fazlası yalnızca 10 ülkeden gelmektedir. Bu kişilerin %70'i menşe

ülkelerine komşu ülkelerde yaşamaktadır. Düşük ve orta gelirli ülkelerin, dünyadaki mülteciler ile uluslararası korumaya ihtiyaç duyan diğer kişilerin yüzde 76'sına ev sahipliği yaptığı görülmektedir (UNHCR, 2023c).

Suriyeliler ise dünya çapında neredeyse 5 mülteciden 1'ini oluşturmaktadırlar. 2022 yılsonu itibariyle yaklaşık olarak 6,5 milyondan oluşan Suriyeli mültecilerin 131 ülkeye göç ettiği bilinmektedir. Bu kişilerin dörtte üçünden fazlası, yani %77'si Türkiye (3,5 milyon), Lübnan (814.700) ve Ürdün (660.900) dâhil olmak üzere komşu ülkelerde ikamet etmektedir. Almanya ve İsveç, Avrupa ülkeleri arasında öncelikli tercih edilen ülkeler arasında yer almaktadır. Buna göre Suriyeli mültecilerin %8'i Almanya'ya, %2'si İsveç'e gitmiştir (Bkz.: Grafik 3.1). Nüfus yoğunluğuna göre değerlendirildiğinde ise bölge içinde Ürdün, Avrupa'da ise İsveç öne çıkmaktadır.

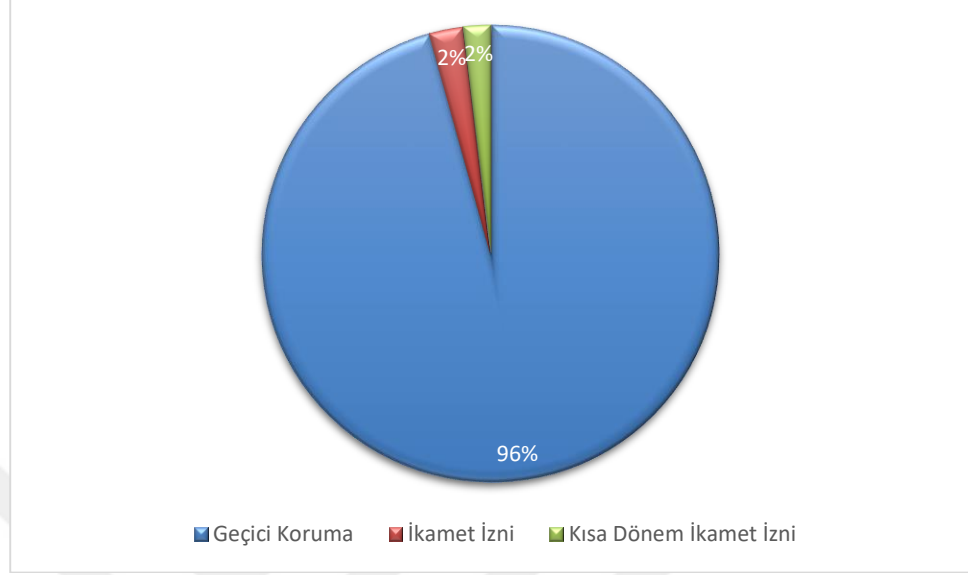
Grafik 3.1: Suriyeli Sığınmacıların Ülkeler İtibariyle Dağılımı (2023, %)

Kaynak: UNHCR Refugee Statistics, <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=6uE8dd>. Erişim Tarihi: 06.11.2023.

Grafik 3.1'den de görüldüğü gibi %55 ile en çok Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan ülke Türkiye'dir.

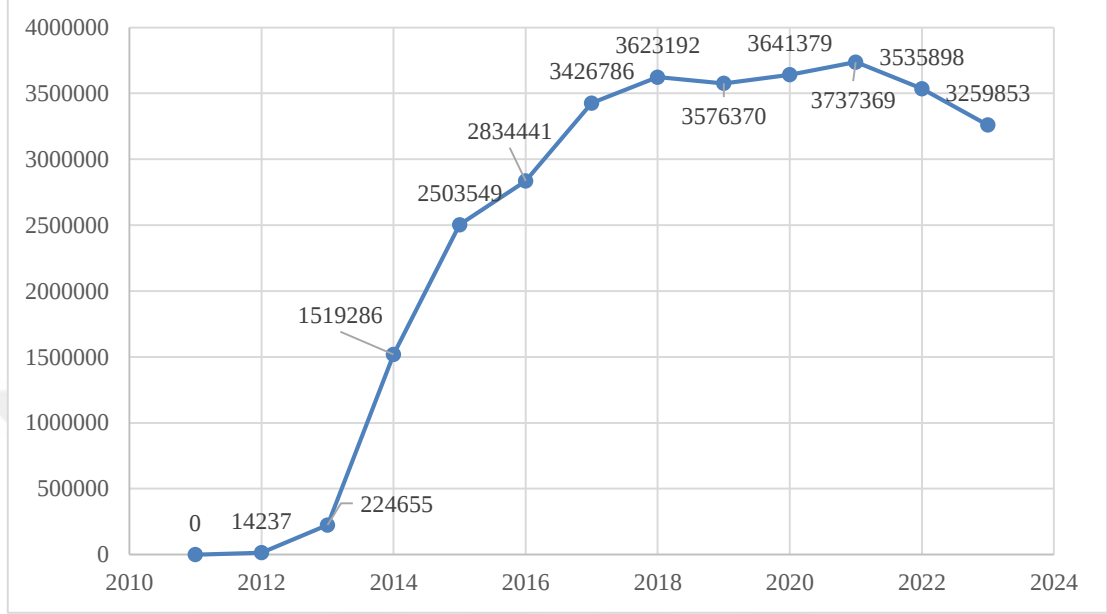
Grafik 3.2: Türkiye’deki Suriyelilerin Statülerine Göre Dağılımı (2023)

Kaynak: GİB İkamet İzinleri. <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>. Erişim Tarihi: 06.11.2023.

Grafik 3.2’de verildiği üzere 2023 yılı itibariyle Türkiye’de ikamet eden Suriyelilerin izin kapsamlarına bakıldığında söz konusu nüfusun %96’sının geçici koruma kapsamında olduğu görülmektedir. İkamet izni ile yaşayan kişi sayısı 82.878, kısa dönemli ikamet izni ile yaşayanların sayısı ise 63.918’dir. Bu durum Türkiye’deki Suriyeli nüfusun neredeyse tamamının geçici koruma kapsamında hayatlarını sürdürdüklerini göstermektedir.

Grafik 3.3: Türkiye’de Yaşayan Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sayıları (2010-2024, kişi)

Kaynak: GİB Geçici Koruma. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. Erişim Tarihi: 06.11.2023.

Grafik 3.3’te Türkiye’de yaşayan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yıllara göre sayıları gösterilmektedir. Bu nüfus 2012 yılında yaklaşık 14 bin, 2013’te 224 bin, 2014’te 1.5 milyon, 2015’te 2.5 milyon, 2016’da 2.8 milyon, 2017’de 3.4 milyon, 2018’de 3.6 milyon, 2019’da 3.5 milyon, 2020’de 3.641.370, 2021’de 3.737.369, 2022’de 3.535.898 ve Ekim 2023 itibariyle de 3.259.853’tür. Türkiye nüfusuna oranlandığında ise ülke nüfusunun yaklaşık olarak %4’üne denk gelmektedir.

Tablo 3.6: Geçici Koruma Altında Suriyelilerin Yaşadıkları İlk On Şehir ve Nüfusa Oranı (2023)

Şehirler	İlde Yaşayan Toplam Kişi Sayısı Nüfusu	Kayıtlı Suriyeli Sayısı	Oran, %
İstanbul	16.439.686	531.735	3,23
Gaziantep	2.580.391	426.340	16,52
Şanlıurfa	2.475.209	305.099	12,33
Hatay	1.973.173	287.130	14,55
Adana	2.512.671	238.565	9,49
Mersin	2.143.912	227.480	10,61
Bursa	3.365.421	170.701	5,07
İzmir	4.590.382	128.326	2,80
Konya	2.416.430	120.083	4,97
Ankara	5.873.397	91.112	1,55

Kaynak: GİB Geçici Koruma. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. Erişim Tarihi: 06.11.2023.

Geçici koruma altında yaşayan Suriyelilerin Türkiye’de kayıtlı oldukları şehirlere göre dağılımlarına sayısal olarak bakıldığında ilk sırada yaklaşık olarak 532 bin ile İstanbul gelmektedir. Onu sırasıyla Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Adana, Mersin, Bursa, İzmir, Konya ve Ankara olduğu görülmektedir. Bu şehirlere nüfus içindeki pay olarak bakıldığında ise ilk sırada %16,52 ile Gaziantep yer almaktadır. Gaziantep dışında da sınırda yer alan şehirlerin sıralamada yukarılara çıktığı görülmektedir (Bkz.: Tablo 3.6). Kayıtlı olunan iller ile yaşanan şehirler farklılaşabilmekle birlikte kitlesel göç ile gelen nüfusun ağırlıklı olarak büyük şehirler ve sınır şehirlerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu durum göç literatürünü istihdam, sınıra yakınlık ve sosyal ilişkiler perspektiflerinden destekleyebilir. Sınıra yakın olmasa da kişiler geçimlerini sağlamak amacıyla istihdam olanaklarının daha çok olduğu büyük şehirleri tercih edebilir. Diğer bir açıdan ise aynı kültüre sahip kişilerin belirli şehirlerde yoğunlaşması sosyal ilişkiler açısından çekim etkisi yaratabilir.

Tablo 3.7: Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Cinsiyete Göre Yaş Dağılımları (2023)

Yaş	Erkek	Kadın	Toplam
Toplam	1.705.1741	1.554.112	3.259.853
0-4	254.958	238.543	493.501
05-09	264.279	250.086	514.365
10-14	184.768	175.374	360.142
15-18	126.397	114.342	240.739
19-24	201.513	171.412	372.925
25-29	179.89	146.093	325.983
30-34	130.338	107.007	237.345
35-39	108.714	91.102	199.816
40-44	77.096	69.631	146.727
45-49	52.731	54.897	107.628
50-54	40.655	42.523	83.178
55-59	32.088	33.943	66.031
60-64	21.029	22.874	43.903
65-69	14.56	16.111	30.671
70-74	8.613	9.561	18.174
75-79	4.28	5.224	9.504
80-84	2.122	2.89	5.012
85-89	1.027	1.481	2.508
90 ve üstü	683	1.018	1.701

Kaynak: GİB Geçici Koruma. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. Erişim Tarihi: 06.11.2023.

2023 yılı itibariyle geçici koruma altındaki Suriyeliler cinsiyet dağılımı açısından değerlendirildiğinde farklı yaş grupları arasında dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir. Yaş grupları arasında bakıldığında ilgili yıl itibariyle bebek, çocuk ve genç nüfusun (0-18 yaş) toplam Suriyeli nüfus içindeki payının %49.4 olduğu görülmektedir. Zorunlu okul çağındaki nüfusun (5-18 yaş) toplam Suriyeli nüfus içindeki payı ise %34.2'dir. Aktif çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yaş) oranı ise %56'dır. Çocuk çalışanlarla birlikte (12-64 yaş) düşünüldüğünde bu oran daha da yüksek olmaktadır. 65 yaş üstü grup ise %2'lik bir kısmını oluşturmaktadır (Bkz.: Tablo 3.7).

3.3. TÜRKİYE’DE GEÇİCİ KORUMA ALTINDAKİ SURİYELİLERE YÖNELİK EĞİTİM VE SAĞLIK POLİTİKALARI

Kitlesel göç ile gelen Suriyeliler, kamu politikalarının yasal ve idari kapsamda gözden geçirilmesine neden olmuştur. Yoğun bir nüfusun ülkeye girişi ve farklı boyutlarda da olsa tüm ülkeye dağılmaları kamusal hizmetleri hem niteliksel hem de niceliksel anlamda kaçınılmaz olarak etkilemiştir. Eğitim ve sağlık ise söz konusu etkileşimde ön plana çıkan iki temel hizmettir. Çünkü bu hizmetlere erişim bireysel getirilerinin yanında beşeri sermayenin altyapısını oluşturmakta, dolayısıyla toplumsal refaha hizmet etmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de ilgili alanda idari anlamda yapılan düzenlemeler ile politikalara ve geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin eğitim ve sağlık hizmetleri ile ilişkilerine yer verilecektir.

3.3.1. Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Sığınmacılara Yönelik Eğitim Politikaları

Gündelik toplumsal hayata uyum ve hayatı idame ettirebilmek için eğitim hizmetlerinin yeri tartışılmazdır. Türkiye’de geçici koruma altında bulunan Suriyeliler içinde eğitim çağındaki çocukların oranının ne kadar yüksek olduğu düşünüldüğünde zorunlu eğitimin önemi daha da belirginleşmektedir. Bu kapsamda çalışmada eğitim hizmetleri örgün eğitim kapsamında değerlendirilecektir.

3.3.1.1. Örgün Eğitim Hizmetleri Kapsamında Yasal Düzenlemeler ve İdari Politikalar

Suriye’de yaşanan çatışmalar sonrası Türkiye’ye gerçekleşen kitlesel göç, eğitim alanında çeşitli politika ve uygulamaların yapılmasını gerekli kılmıştır. Akut dönem olarak adlandırılan 2012-2014 yılları arasında krizin kısa sürede sona ereceği varsayımından yola çıkılmış ve yapılan düzenlemeler ilk etapta geçici çözümler sunmaya yönelik olmuştur. Fakat krizin tahmin edilenden daha uzun süreceğinin anlaşılmasıyla Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) geçici koruma altındaki Suriyeli çocukların eğitime erişimleri ile daha yoğun ilgilenmeye başlamıştır. Akut dönemde kamplarda yaşayan çocuklar için çadır, konteyner ve prefabrik okullar kurulmuştur. Bu okullardaki eğitim faaliyetleri, Türkiye'nin bahsedilen altyapı desteğiyle Suriye Geçici

Hükümeti'nin öncülüğünde Suriyeli gönüllü öğretmenler tarafından yürütülmüştür (Taştan & Çelik, 2017: 17; 66).

2013 yılı itibariyle kitlesel göçle gelen kişiler ağırlıklı olarak kamplarda yaşamakla birlikte, aralarında başka şehirlere göç edenler de olmuştur. Bu durum eğitim hizmetlerinin sunumunda planlama yapılmasını gerekli kılmıştır. Geçici koruma altındaki eğitim çağındaki çocuklara yönelik MEB tarafından yapılan ilk hukuki düzenleme Nisan 2013 tarihli “*Ülkemizde Kamp Dışında Misafir Edilen Suriye Vatandaşlarına Yönelik Tedbirler Genelgesi*”dir. Genelge ilgili çocuklara yönelik ülke içinde eğitim hizmetlerinin belirlenmesi ve denetlenmesini de kapsam içine almıştır (Emin, 2016: 13). MEB’in bu kapsamda bir başka hukuki düzenlemesi ise Eylül 2013 tarihli “*MEB Orta Öğretim Kurumları Yönetmeliği*”dir. Bu yönetmeliğin 29. maddesinde yabancı uyruklu öğrencilerin kayıtlarına dair ilk düzenleme yapılmıştır (MEB, 2013). İlgili maddenin 2. fıkrasının b bendinde mülteci/sığınmacı durumundaki çocukların kayıtlarının nasıl yapılacağı şu şekilde belirtilmiştir: “*Ülkesi belli olmayan veya sığınmacı/mülteci durumundaki yabancıların çocuklarından öğrenim vizesi istenmez. Bu durumda olanların emniyet makamlarınca verilmiş en az altı ay süreli ikamet izinleri yeterli görülerek kayıt esaslarına göre kayıtları yapılır*”. Söz konusu maddede eğitime kayıt için ikamet izni şartı aranmakla birlikte çok sayıda kişinin göç etmesi nedeniyle MEB tarafından 2014 yılının Eylül ayında “*Yabancı Uyruklulara Yönelik Eğitim Hizmetleri*” genelgesi yayınlanmıştır. Bu genelgeye göre ikamet izni şartı kaldırılmış, kayıtların yapılabilmesi için aranacak tek şart 6548 sayılı YUKK’un 20. ve 91. maddelerine dayanarak ilgili kurumca “yabancı tanıma belgesi” verilmiş olmasıdır. Yine bu genelge ile uzun vadeli ve sürdürülebilir politikaların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu genelgenin getirdiği en önemli yenilik valilik onayıyla il ve ilçe müdürlüklerinde Geçici Eğitim Merkezlerinin (GEM) açılmasıdır. Açılacak olan GEM’lerde Türkçe’nin öğretilmesi, yaygın eğitim kurumları aracılığıyla mesleki beceri kazandırılması, sosyal ve kültürel içerikli kurslar düzenlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca “*Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, güvenliğine ve menfaatlerine aykırı, Türk milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerleri aleyhinde eğitim-öğretim yapılamaz.*” ilkesine uyulacağı

vurgulanmıştır. (MEB, 2014). Bu vurgu ülkeye gelen kişilerin toplumsal entegrasyonuna yöneliktir.

Ekim 2014 tarihinde yayımlanan Geçici Koruma Yönetmeliği ile bu kapsamdaki kişilere verilecek eğitim hizmetlerinin biraz daha ayrıntılı bir düzenlemesi yapılmıştır. İlgili yönetmeliğin 28. maddesinde yapılan bu düzenleme kontrol ve sorumluluğu da MEB’e bırakmıştır. Geçici koruma yönetmeliğinin 35. maddesi ise *“kendilerine uyarı yapıldığı halde, yükümlülüklerine uymayanlar hakkında; eğitim ve acil sağlık hizmetleri hariç, diğer haklardan faydalanmalarında tamamen veya kısmen kısıtlamaya gidilebilir”* ifadesiyle eğitimi bir hak olarak kabul etmiştir.

Krizin beklenilenden uzun süreli olacağının kabul edilmesi eğitim politikalarına da yansımıştır. GEM’ler kısa süreli çözüm sunmakla birlikte, sürecin tahmin edilenden uzun vadeli olması toplumsal entegrasyon amaçlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu amaçlar, MEB’in 2015-2019 Stratejik Planı’nda *“Mülteciler, geçici koruma altındaki yabancılar veya vatansız olarak yurdumuzda bulunanların da bulundukları sürece eğitim görmelerini sağlamak üzere bu öğrencilerin eğitim sistemine entegrasyonunun sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.”* ifadelerinde görülmektedir (MEB, 2015: 37). Bu amaç doğrultusunda GEM’lerin 2019 yılına kadar aşamalı olarak kapatılmasına karar verilmiştir. Böylece Suriyeli çocuklar kademeli bir şekilde Türk devlet okullarına geçirilmiş ve MEB müfredatı kapsamında Türkçe eğitim almaya başlamıştır (ERG, 2018: 13).

Geçici koruma altındaki Suriyeli çocukların, okul öncesinden orta öğretim sonuna kadar devlet okullarına geçişlerini ve toplumsal hayata uyumlarını kolaylaştırmak amacıyla 2016 yılında Avrupa Birliği ve Türkiye arasında Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRIT) kapsamında 29 şehirde⁷ *Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi* (PIKTES) hayata geçirilmiştir (MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, 2022: 58). 2020 yılına gelindiğinde ise tüm GEM’ler kapatılarak Suriyeli çocukların aşamalı bir şekilde devlet okullarına geçirilmesi sağlanmıştır (UNICEF, 2022: 38).

⁷ İlk olarak 26 şehirle başlanmıştır.

Tablo 3.8: Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yönelik Eğitim Politikaları ve Uygulamaları

Akut Dönem	2012	Politika	Güvenli öğrenme ve rekreasyon alanlarının oluşturulması için altyapı ve malzeme temini
	2013	Politika	6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Ülkemizde Kamp Dışında Misafir Edilen Suriye Vatandaşlarına Yönelik Tedbirler Genelgesi
			Geçici Koruma Altındaki Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim ve Öğretim Hizmetleri Genelgesi
Geçiş Dönemi	2014	Uygulama	Eğitim kurumlarının bakım maliyetlerini karşılamak ve eğitim malzemeleri sağlamak için ‘Kayıp Kuşak Olmasın Girişimi’ başlatıldı
		Politika	Yabancılar için Eğitim ve Öğretim Hizmetleri Genelgesi 6458 Sayılı Kanunun Uygulanmasına ilişkin Geçici Koruma Yönetmeliği
	2014	Uygulama	Geçici koruma altındaki Suriyeli çocukların eğitimi için bakanlık komisyonu ve il komisyonları kuruldu
			Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) kuruldu
			GEM’lerde Suriyeli Gönüllü Eğitim Personeli (SGEP) görevlendirildi
			GEM’lerin müfredatına 15 saatlik Türkçe dil dersi eklendi
			Suriyeli çocukların daha önceki eğitimlerinin tanınması için süreç oluşturuldu
	2015	Uygulama	SGEP Teşvik Programı başlatıldı
			Yabancı Öğrenci Bilgi İşletim Sistemi (YÖBİS) kuruldu
			MEB 2015-2019 stratejik planı
			Eğitim politikalarında insani yaklaşımdan kalkınma yaklaşımına, kalkınma yaklaşımından kapsayıcı eğitim sistemine geçilmesi
			GEM’lerin aşamalı olarak kapatılarak Suriyeli çocukların devlet okullarına geçişi kolaylaştırıldı
Mevcut Dönem	2016	Uygulama	SGEP’e psikososyal destek hakkında eğitim verildi
			Entegrasyon politikasının benimsenmesi
			Suriyeli çocuklar, okul öncesi eğitim ve ilkokul düzeyinde devlet okullarına kaydolmaya başladı
			SGEP’e pedagojik bilgiler ve beceriler hakkında eğitim verildi
	2016	Uygulama	Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonun Desteklenmesi Projesi (PİCTES) başlatıldı

		Acil durumlarda ve göç durumlarında eğitimin planlanmasından ve koordinasyonundan sorumlu Göç ve Acil Durumlarda Eğitim Daire Başkanlığı kuruldu
	Politika	Kapsayıcı eğitim politikasının geliştirilmesi
		Birinci, beşinci ve dokuzuncu sınıflar devlet okullarına otomatik olarak kabul edilerek aşamalı bir yaklaşım benimsendi
		Suriyeli çocukların desteklenmesi için Türkçe öğretmenleri ve okul rehber öğretmenleri işe alındı
2017	Uygulama	Sınıflarında Suriyeli çocuk bulunan Türk öğretmenlere kapsayıcı eğitim hakkında eğitim verildi
		Rehberlik hizmetlerinin etkisini artırmak ve geçici koruma altındaki çocuklara yönelik özel eğitim hizmetlerini iyileştirmek için Türk öğretmenlere yönelik Psikososyal Destek Programı geliştirildi
		Kapsayıcı eğitim politikalarının sürdürülmesi
	Politika	Eğitimlerinden geri kalmış olan Suriyeli çocuklar için yaygın eğitim girişimlerinin geliştirilmesi
		Kapasite geliştirme faaliyetleri kapsamında Türk öğretmenlere ve okul müdürlerine kapsayıcı eğitim hakkında eğitim verildi
2018	Uygulama	SGEP'lerin bir kısmı devlet okullarına ya da diğer eğitim kurumlarına geçiş yaptı
		Hızlandırılmış Eğitim Programı (HEP) başlatıldı
		Türkçe Dil Kursları başlatıldı
		Temel Okuryazarlık ve Matematik Becerileri Programı (TOMBEP) başlatıldı
	Politika	Telaflı eğitimi müdahalelerinin geliştirilmesi
		Yabancı öğrenciler için telaflı eğitimi çerçeve programı başlatıldı
		Ek dil dersleri başlatıldı
2019	Uygulama	Okul öncesi eğitim için yaz okulu başlatıldı
		Yabancı öğrenciler için entegrasyon sınıfları girişimi başlatıldı
		Türk öğretmenlere ve okul müdürlerine mesleki gelişim eğitimleri başlatıldı
	Politika	Okula devam oranlarını artırmak için mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi
		Uyum sınıfı programında düzenlemeler
2020	Uygulama	Mesleki Eğitime Kazandırma (MEK) programının başlatılması
		Uyum Sınıfı Programında Değişiklik (2020/7 Genelgesi)
		Uzaktan eğitim için EBA Dil Öğrenim Portalı'nın lansmanı
		Tüm GEM'lerin kapatılması

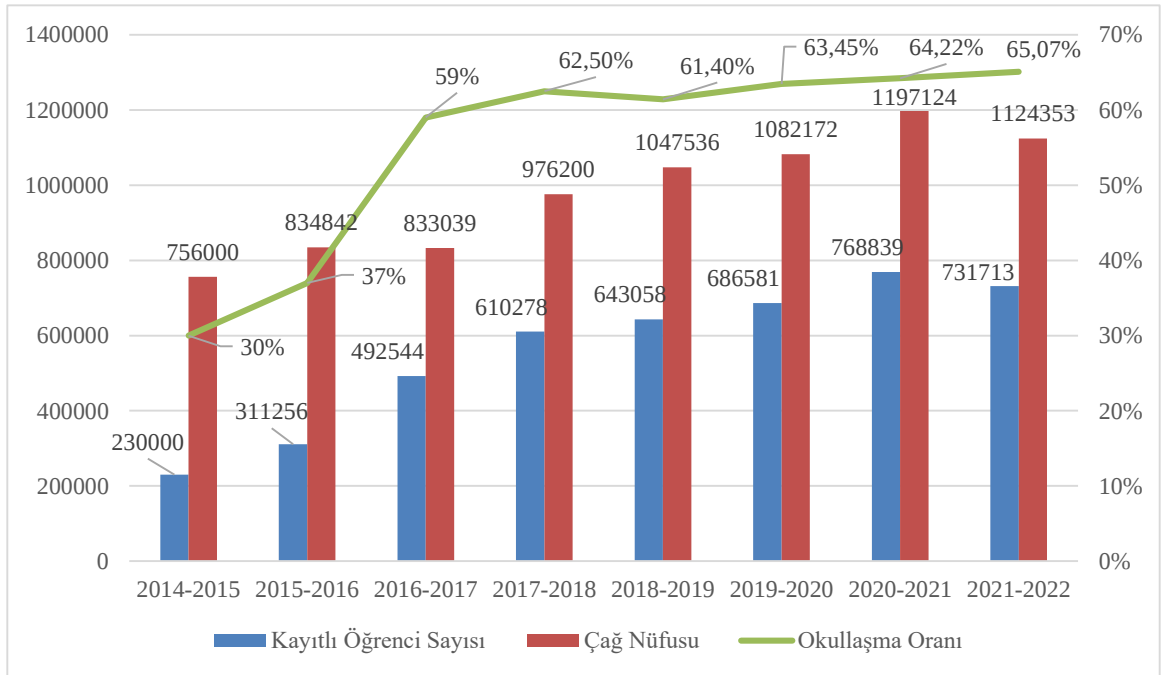
Kaynak: UNICEF. (2022). Türkiye’de Geçici Koruma Altında Olan Suriyeli Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahalesinin Belgelendirilmesi – Nihai Rapor. <https://www.unicef.org/turkiye/media/15891/file>
Erişim Tarihi: 26.10.2023.

Tablo 3.8’de hem geçici koruma kapsamında yer alan hem de diğer yabancı uyruklu eğitim çağındaki çocuklara yönelik eğitim politikaları ve uygulamalar ayrıntılı olarak özetlenmiştir. Krizin kısa süreli olacağı varsayımıyla başlanan süreç yaklaşık on yıl sonra uzun vadeli ve sürdürülebilirliği öncelikli hale getiren politikalara dönüşmüşlerdir.

3.3.1.2. Okul Çağındaki Suriyeli Çocukların Örgün Eğitim Sistemi İçindeki Yeri

Okul çağındaki çocukların eğitime erişimi bir önceki bölümde detaylıca anlatıldığı üzere sadece özel değil aynı zamanda toplumsal faydalar da taşıdığından kamusal nitelik taşımaktadır. Yukarıda da yer verildiği gibi Türkiye’de bulunan geçici koruma kapsamındaki Suriyeli nüfusun yaklaşık yarısını söz konusu yaş grubu oluşturmaktadır. Bu kişilerin -geçmişte yapılan çalışmaların da ortaya koyduğu gibi- uzun vadeli dönemde varış ülkesinde kalma niyetinde olması, söz konusu yaş grubunun eğitime erişiminin hem bireysel faydalarına, hem de varış ülkesinin toplumsal refahına katkı sağlama imkânı uygulanacak olan kamu politikaları için önem taşımaktadır.

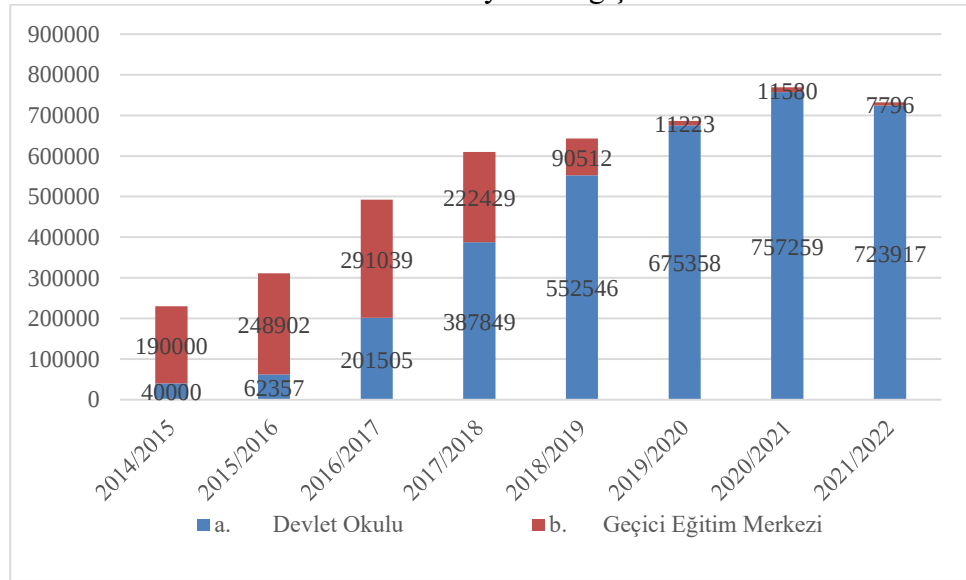
Grafik 3.4: Yıllara Göre Geçici Koruma Altında Bulunan Eğitim Çağındaki Suriyeli Öğrencilerin Okullaşma Durumları

Kaynak: MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. (2021). İzleme ve Değerlendirme Raporu. https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_04/15173151_HBOGM_Yzleme_ve_DeYerlendirme_Raporu-2021.pdf. Erişim Tarihi: 08.11.2023.

Grafik 3.4 2014 yılından itibaren Türkiye’de yaşayan eğitim çağındaki Suriyelilerin çağ nüfuslarını ve o çağ nüfusundaki kayıtlı öğrenci sayılarını göstermektedir. 2014-2015 eğitim yılında kayıtlı öğrenci sayısı 230.000, 2015-2016 yılında 311.256, 2016-2017 yılında 492.544, 2017-2018 yılında 610.278, 2018-2019 yılında 643.058, 2019-2020 yılında 686.581, 2020-2021 yılında 768.839 ve 2021-2022 yılında ise 731.713 olduğu görülmektedir. Okulaşan öğrenci sayısı giderek artmakla birlikte toplam çağ nüfusunun da arttığı görülmektedir. Okullaşma oranı 2014-2015 eğitim yılında %30 iken 2021-2022 eğitim yılına gelindiğinde %65’e ulaşmıştır. Bu durum uygulanan eğitim politikalarının okullaşma üzerinde doğru adımlar olduğunu göstermekle birlikte, okullaşmayan öğrenci oranının hala çok yüksek olması politikaların erişemediği kişiler olduğunu göstermektedir. Bu aynı zamanda eğitim hakkına erişemeyen önemli ölçüde çocuk olduğunu altını çizmektedir.

Grafik 3.5: Yıllar İtibariyle Okul Çağındaki Suriyelilerin Devlet Okulları ve GEM'lerdeki Sayısal Değişimleri

Kaynak: MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. (2021). İzleme ve Değerlendirme Raporu. https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_04/15173151_HBOGM_Yzleme_ve_DeYerlendirme_Raporu-2021.pdf. Erişim Tarihi: 08.11.2023.

Grafik 3.5 ise 2014-2015 yılından itibaren okullaşan öğrencilerin GEM’ler ve devlet okullarındaki dağılımlarını göstermektedir. Verilere göre ilk yıllarda

öğrencilerin Türkçe eğitimin de verildiği, fakat eğitimin Arapça olarak yürütüldüğü GEM’lerde oldukları; GEM’lerin aşamalı olarak kapatıldığı 2015-2016 eğitim yılından itibaren ise devlet okullarının ağırlık kazandığı görülmektedir⁸. Bu durum eğitim politikalarının odağının entegrasyondan uyuma doğru çevrilmesiyle tutarlılık göstermektedir. Diğer yandan devlet okullarına geçiş öğrenci başına yapılan harcama miktarını arttırabileceği gibi kalabalıklaşma maliyetine de neden olur.

Tablo 3.9: Geçici Koruma Altında Türkiye’de Bulunan Suriye Uyraklı Öğrencilerin Eğitim Kademelerine Göre Sayıları, 2021-2022

	Sınıf	e-Okul Kayıtlı Öğrenci Sayısı	YÖBİS ⁹ Kayıtlı Öğrenci Sayısı	Toplam
Okul Öncesi	5 yaş	37.168	3	37.171
	1. Sınıf (6 yaş)	99.468	19	99.487
İlkokul	2. Sınıf (7 yaş)	64.400	22	64.422
	3. Sınıf (8 yaş)	69.444	36	69.480
	4. Sınıf (9 yaş)	79.715	37	79.752
	5. Sınıf (10 yaş)	78.545	27	78.572
Ortaokul	6. Sınıf (11 yaş)	67.664	26	67.690
	7. Sınıf (12 yaş)	76.065	20	76.085
	8. Sınıf (13 yaş)	50.341	13	50.354
	9. Sınıf (14 yaş)	24.137	4	24.141
Orta Öğretim (Lise)	10. Sınıf (15 yaş)	19.388	9	19.397
	11. Sınıf (16 yaş)	15.609	1	15.610
	12. Sınıf (17 yaş)	8.668	3	8.671
	Lise Hazırlık	21	0	21
	HEP (A, B, C ve D)	0	7.576	7.576
	Açık Okullar	0	0	33.284
Toplam Öğrenci Sayısı		690.633	7.796	731.713

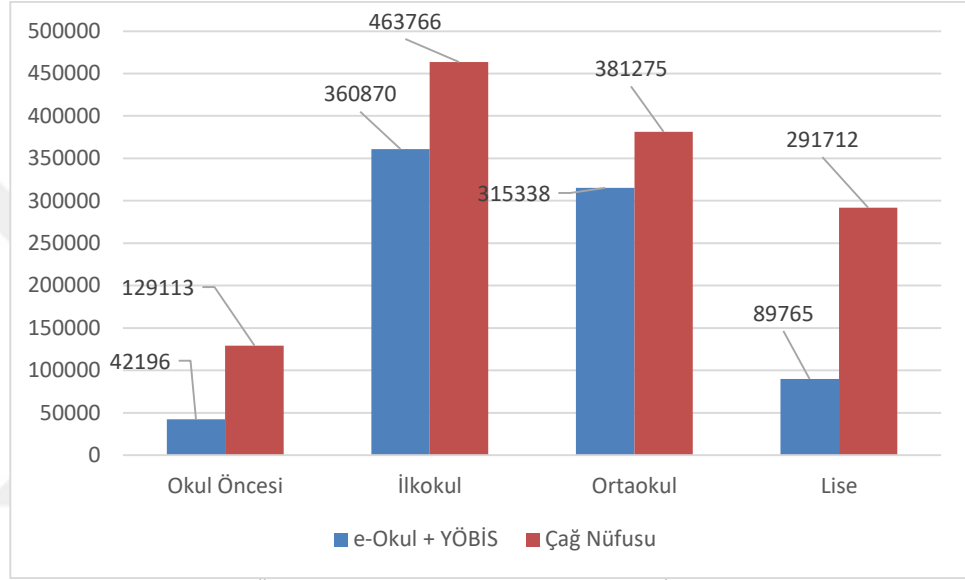
Kaynak: MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. (2021). İzleme ve Değerlendirme Raporu. https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_04/15173151_HBOGM_Yzleme_ve_DeYerlendirme_Raporu-2021.pdf. Erişim Tarihi: 08.11.2023.

⁸ 2020 yılı itibariyle GEM’ler tamamen kapatılmış olmakla birlikte devlet okullarına geçiş belirli sınıflardan başlatılmış, ara sınıflardaki öğrencilerin eğitimi ise GEM’lerde devam etmiştir.

⁹ Yabancı öğrenciler bilgi işletim sisteminin geçici uygulamasına, her tür ve seviyedeki eğitim kurumu ve barınma merkezlerinde oluşturulan geçici eğitim merkezleri (halk eğitimi merkezleri ve özel öğretim kurumları hariç) tanımlanmıştır.

Tablo 3.9 ise 2021-2022 eğitim yılında eğitim kademelerine göre kayıtlı öğrenci sayılarını göstermektedir. Buna göre ilkökul ve ortaokulda kayıtlı öğrenci sayıları daha fazla iken okul öncesi ve orta öğretimde bu sayının düştüğü görülmektedir.

Grafik 3.6: Geçici Koruma Kapsamında Türkiye’de Bulunan Öğrencilerin Okul Türüne Göre Çağ Nüfusu (5-17 yaş öğrenci sayısı) ve Okullaşan Öğrenci Sayısı, 2021

Kaynak: MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. (2021). İzleme ve Değerlendirme Raporu. https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_04/15173151_HBOGM_Yzleme_ve_DeYerlendirme_Raporu-2021.pdf. Erişim Tarihi: 08.11.2023.

Grafik 3.6 Tablo 3.14’ün okul çağındaki toplam çocuk sayısı ile karşılaştırmasını göstermektedir. Grafik’te de açıkça görüldüğü üzere okullaşma oranları ilkökul ve ortaokulda yüksek olmakla birlikte okul öncesi ve ortaöğretimde ciddi bir şekilde düşmektedir. Bu durum menşee ülkedeki eğitim sisteminde bu kademelerin yerinin Türkiye’den farklılaşmasıyla açıklanabilir. Fakat özellikle lise çağındaki kişilerin hanehalkı gelirine katkı sağlamaya yönelik arayışları ile kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi gibi unsurlar daha güçlü nedenlerdir (UNICEF, 2022: 21). Kız çocuklarının evlendirilmesi kültürel olmakla beraber aynı zamanda hanede kişi sayısının ve dolayısıyla masrafların azalması ile de ilişkilendirilebileceğinden hanelerin düşük gelir grubunda yer alıyor olması ağırlıklı bir neden olabilir.

3.3.1.3. Okul Çağındaki Suriyeli Çocukların Türkiye Örgün Eğitim Sistemi Üzerinde Yarattığı Maliyet ve Finansman Yolları

Bir önceki bölümde de ifade edildiği gibi yıllar itibariyle okullaşan Suriyeli çocuk sayılarının ciddi ölçüde arttığı görülmektedir. Öğrenci sayılarındaki artış ise Türkiye'nin eğitim kapasitesi üzerinde yük oluşturmaktadır. Bina, teçhizat, personel gibi unsurlara ihtiyaç doğuran bu durumun sermaye ve cari harcamalara artış yönlü yansımaları kaçınılmazdır. Türkiye'de eğitim harcamalarında finansman farklı kaynaklar tarafından karşılanmaktadır. 2022 yılına göre bu harcamalarda devletin payı %79.1, hane halkının payı %10, özel tüzel kişilerin payı %10.1 ve uluslararası kuruluşların payı ise %0.7 olmuştur (TÜİK Eğitim İstatistikleri, 2023).

Tablo 3.10 ise 2014-2022 yılları arasında eğitim kademelerine göre öğrenci başına harcamaları göstermektedir. Değerlendirilen yılların ortalamasına bakıldığında ilkokul için 1532\$, ortaokul için 1543\$ ve toplam ortaöğretim için ise 1979\$ olduğu gözükmemektedir. Bu yıllar arasında ilköğretim, ortaokul ve ortaöğretim eğitim harcamalarında devletin ortalama payı ise %73 olmuştur (TÜİK Eğitim İstatistikleri, 2023).

Tablo 3.10: 2014-2022 Yılları Arası Türkiye Geneline Öğrenci Başına Eğitim Harcamaları

Yıllar	İlkokul, \$	Ortaokul, \$	Ortaöğretim Toplam, \$	Öğrenci Başına Yaklaşık Maliyet
2014	1939	1892	2396	2076
2015	1730	1677	2119	1842
2016	1836	1823	2278	1979
2017	1658	1595	2239	1831
2018	1425	1479	2153	1686
2019	1498	1529	2116	1714
2020	1256	1277	1664	1399
2021	1311	1409	1569	1430
2022	1137	1203	1275	1205
Ortalama	1532	1543	1979	1685

Kaynak: TÜİK Eğitim İstatistikleri (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamaları-Istatistikleri-2022-49574> , Erişim Tarihi: 13.03.2024.

Tablo 3.9’da da verildiği üzere 2022 yılı itibariyle geçici koruma altında Türkiye’de bulunan Suriye uyruklu öğrencilerin toplam sayıları kademelere göre bakıldığında ilkokulda 313.141, ortaokulda 272.701 ve ortaöğretimde 129.679 olmuştur. TÜİK tarafından yayınlanan son verilere göre 2022 yılında öğrenci başı eğitim harcaması ilkokul için 1137\$, ortaokul için 1203\$ ve toplam ortaöğretim için 1275\$’dır. 2022 yılı Öğrenci başına eğitim harcamalarına devlet katkısı dikkate alınarak eğitim kademelerine göre Suriyeli öğrencilerin devlete toplam eğitim maliyeti ilkokulda 303.790.609\$, ortaokulda 276.649.710\$ ve ortaöğretimde 134.287.792\$ olarak ortaya çıkmaktadır.

Suriyeli öğrencilerin Grafik 3.5’te 2014-2015 eğitim öğretim yılındaki ilk verileri ile 12 yıllık eğitim hayatı boyunca öğrenci başına devletin üstlendiği tahmini harcama miktarı 59.788.800\$ olarak hesaplanmıştır. Söz konusu tahmini maliyet 2021-2022 eğitim öğretim yılı için hesaplandığında ise 734.992.930\$’dır. Bu artış yıllar itibariyle geçici koruma altındaki Suriyeli öğrenci sayısının artması hem de bu öğrencilerin geçici eğitim merkezlerinin kapatılarak devlet okullarına kayıtlarının yapılmasının bir sonucudur.

Erdoğan (2022) toplam Suriyeli öğrencilerin Türkiye’deki eğitim maliyetini hesaplamak için öğrenci başına eğitim harcamalarından yola çıkmıştır. Öncelikle zorunlu okul çağında yer alan 5-17 yaş arasındaki çocukların 12 yıllık eğitiminin yıllık ortalama maliyetini hesaplamıştır. Bu hesaplama; belirli bir yılda ilkokul, ortaokul ve ortaöğretimdeki öğrencilerin her bir eğitim seviyesine göre toplam eğitim maliyetleri içindeki devlet payı esas alınarak yapılmıştır. Buna göre 2020 yılında Türkiye’de öğrenci başına eğitim maliyetleri okul öncesi öğrenciler için yıllık 1781\$, ilkokul öğrencileri için yıllık 1354\$, ortaokul öğrencileri için yıllık 1330\$, ortaöğretim öğrencileri için ise yıllık 1464\$’dır. Bu maliyet hesaplamasında devletin payı % 75 olarak belirlenmiştir. Erdoğan’ın çalışmasına göre zorunlu okul çağındaki (5-17) çocukların 12 yıllık eğitiminin yıllık ortalama maliyetinin 1112 dolardır. Bu rakam 2014-2021 yılları arasında Türkiye’de eğitim alan toplam Suriyeli öğrenci sayısı dikkate alınarak hesaplandığında ise Suriyeli öğrencilerin devlete eğitim maliyeti 4 milyar 976 bin dolardır (Erdoğan, 2022).

Bu rakamlara 2022 yılı verileri eklendiğinde Suriyeli öğrencilerin devlete ortalama eğitim maliyeti yaklaşık 5.5 milyar dolar (5.503.574.583\$) ulaşmaktadır. Bu artışa ek olarak, Suriyeli öğrencilerin okullaşma oranı %60 seviyelerinden daha yüksek oranlara çıktığında eğitim maliyetleri daha yüksek olacaktır.

Devletin Suriyeli öğrenciler için katlandığı maliyet kadar bunların finansmanı için kaynak temini de diğer önemli bir husustur. Türkiye için geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik önemli bir finansman kaynağı uluslararası yardımlardır. Bunun bir örneği AB yardımlarıdır. 2015 yılında Avrupa Birliği ve üye ülkeleri, Türkiye'nin mültecilere ev sahipliği yapma çabalarını desteklemek amacıyla Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı'nı kurmuştur. Bu finansmanı yönetmeye yönelik ana mekanizmalardan biri olan AB'nin Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı, hem AB bütçesi kapsamında sağlanan kaynakları hem de dışarıdan tahsis edilen gelir olarak AB bütçesine entegre edilen üye ülkelerin ek katkılarını koordine eden bir mekanizmadır. Tesisin operasyonel bütçesinin tamamı 6 milyar Avro olup, Türkiye'deki mültecilere ve ev sahibi topluluklara yönelik olarak insani yardım, eğitim, göç yönetimi, sağlık, belediye altyapısı ve sosyo-ekonomik desteğe odaklanmaktadır (European Commission, EU Support to Refugees in Türkiye). Bu kapsamda kalkınma ve insani amaçlarla eğitime yönelik uluslararası projelerden bazıları Tablo 3.11'de verilmiştir.

Tablo 3.11: Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Eğitime Yönelik Uluslararası Fonlar*

Eğitime Yönelik Uluslararası Projeler					
Proje İsmi	AB Bütçesi, €	Proje Ortakları	Proje İsmi	AB Bütçesi, €	Proje Ortakları
Türkiye'de Dayanıklılık Faaliyetleri için Eğitim Altyapısı (Education infrastructure Resilience Activities in Turkey)	150.000.000	Dünya Bankası	Türkiye'deki savunmasız Suriyeli ve Suriyeli olmayan mülteci çocuklar ve ailelerin eğitim ve korumaya erişiminin artırılması (Increased access to education and protection for vulnerable Syrian and non-Syrian refugee children and	50.000.000	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)

Eğitime Yönelik Uluslararası Projeler

Proje İsmi	AB Bütçesi, €	Proje Ortakları	Proje İsmi	AB Bütçesi, €	Proje Ortakları
			families in Turkey - ŞEY)		
Kriz zamanlarında herkese eğitim II (Education for all in times of crisis II)	255.000.000	İmar Kredi Enstitüsü (Kreditanstalt für Wiederaufbau-KfW)	Türkiye'deki hassas durumdaki mülteci çocukların okula kayıtlarına destek (Support for school enrolment for vulnerable refugee children in Turkey)	10.000.000	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)
Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi (Promoting Integration of Syrian Children into Turkish Education System - PIKTES)	300.000.000	T.C. Milli Eğitim Bakanlığı	Kriz Zamanlarında Herkes İçin Eğitim III (Education for All in Times of Crisis III)	100.000.000	İmar Kredi Enstitüsü (Kreditanstalt für Wiederaufbau-KfW)
Temel ihtiyaçların daha iyi karşılanması, eğitime erişimin desteklenmesi ve entegre hizmet sunumu yoluyla Türkiye'deki insani müdahalede korumanın artırılması (Enhancing protection in the humanitarian response in Turkey through better addressing basic needs, supporting access to education and integrated service provision)	8.000.000	Uluslararası Göç Örgütü (IOM)	Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Teşvik Edilmesi (Promoting Integration of Syrian Kids into Turkish Education System - PITKES II)	400.000.000	T.C. Milli Eğitim Bakanlığı
Lübnan, Ürdün ve Türkiye'de savunmasız Suriyeli ve ev sahibi topluluk çocuklarına yönelik eğitim ve koruma programı (Education and protection programme for	31.382.891	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)	Türkiye'deki hassas durumdaki Suriyeli ve Suriyeli olmayan mülteci çocuklar ve ailelerin eğitim ve korumaya erişiminin artırılması (Increased access to education and protection for	70.000.000	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)

Eğitime Yönelik Uluslararası Projeler

Proje İsmi	AB Bütçesi, €	Proje Ortakları	Proje İsmi	AB Bütçesi, €	Proje Ortakları
vulnerable Syrian and host community children, in Lebanon, Jordan and Turkey)			vulnerable Syrian and non-Syrian refugee children and families in Turkey – (ŞEY)		
Türkiye'deki hassas durumdaki Suriyeli ve Suriyeli olmayan mülteci çocuklar ve ailelerin eğitim ve korumaya erişiminin artırılması (Increased access to education and protection for vulnerable Syrian and non-Syrian refugee children and families in Turkey)	34.000.000	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)			

Kaynak: European Commission, EU Support to Refugees in Türkiye, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/turkiye/eu-support-refugees-turkiye_en, Erişim Tarihi: 11.11.2023.

- Tablodaki verilen rakamlar 2015 yılından itibaren uluslararası düzeyde yapılan toplam yardım miktarlarıdır.

Yardım programı kapsamında eğitim alanında çocukların eğitime erişimini sağlamak, eğitimde altyapı kapasitesi ile personel düzeyi ve kalitesini geliştirmek amacıyla 1,5 milyar Avro'dan fazla kaynak tahsis etmiştir. Bu kapsamda hayata geçirilen proje örneklerinden biri olan Eğitimde Şartlı Nakit Transferi (ŞEY), öğrencilerin okula düzenli devam etmesi koşuluyla ailelere aylık ödemeler sağlayarak çocukların okula kayıt ve devamını desteklemektedir. Ödemeler, ayda 4 günden fazla devamsızlık yapmamaları şartıyla iki ayda bir öğrenci başına ailelerin Kızılay kartlarına yapılmaktadır. Program kapsamında, kız öğrencilerin eğitime devamını teşvik etmek ve okul terklerinin önüne geçmek amacıyla kız öğrencilere ödenen aylık ödeme miktarı erkek öğrencilere göre daha fazladır. Ayrıca her eğitim öğretim dönemi başında ek ödemenin yanında bütün faydalanicılara teşvik ödemesi yapılmaktadır (MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, 2022: 57). Bu kapsamda 2022 yılının Ekim ayı itibarıyla 811.181 çocuk ŞEY'den yararlanmıştır. Yardım programı kapsamındaki bir diğer örnek ise geçici koruma altındaki çocukların, Türkiye'deki eğitim sistemine erişimleri ve sosyal uyumlarına katkıda bulunmak amacıyla yürütülen

bir eğitim projesi olan Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES)'tir. PIKTES bütçesinin tamamı, AB tarafından bu yardım programı kapsamında doğrudan hibe yöntemiyle karşılanmaktadır (European Commission, 2023: 9). PIKTES kapsamında Türkçe ve Arapça dil eğitimi, erken çocukluk eğitimi, mesleki ve teknik eğitim bursu, telafi ve destekleme eğitimleri, taşıma hizmeti, kırtasiye yardımı, ekipman desteği sağlanması, öğretmen eğitimleri, farkındalık arttırma faaliyetleri, Suriyeli ailelerin eğitim hizmetleri hakkında bilgilendirilmesi, sosyal uyum faaliyetleri, Türkçe müfredatın güncellenmesi, güncelleme-içerik geliştirme ve uygun eğitim ortamı sağlanması, MEB yönetim kademesi ve diğer personeller için farkındalık eğitimleri, proje araştırma faaliyetleri ve konferanslar, paydaşlarla koordinasyon toplantıları ile izleme ve değerlendirme faaliyetleri yürütülmektedir (MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, 2022: 58).

Bu tarz uluslararası kaynakların varlığı mülteci korumasına küresel kamusal mal kapsamında yaklaşıldığının bir göstergesidir. Öte yandan her ne kadar okullaşma oranları yıllar itibariyle artsa da okul dışında kalan çocukların varlığı, küresel kamusal malların tanımlayıcı niteliği olan kuşaklar arası aktarımın gerçekleşmesini güçleştirmektedir. Dolayısıyla sağlanan yardımlarla olması gereken hedeflere ulaşamaması ya da eğitime erişim güçlüğündeki temel problemlerin çözümüne yönelik hareket edilmemesi sadece kayıp kuşak yaratmakla kalmayacak; aynı zamanda bireysel, toplumsal ve küresel kötülük yaratacaktır.

3.3.2. Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Kişilere Yönelik Sağlık Politikaları

Göçün ilgilendirdiği bir diğer alan temel insani haklardan olan sağlıktır. Yoğun bir nüfus akışının olması hem ev sahibi grubun hem de gelen kişilerin söz konusu bu temel haktan faydalanmada olumsuz bir etki yaratmaması için mali, fiziki ve beşeri açılardan kamu politikaları geliştirilmesini gerektirmekte ve bu politikalara yönelik yasal düzenlemelere ihtiyaç doğurmaktadır. Kitlesel olarak gerçekleşen Suriyeli göçü sonucunda çok yoğun bir nüfusun ülke sınırlarına girmesi de eğitim alanında olduğu gibi sağlık alanında da düzenlemelerin yapılmasına ve politikaların belirlenip uygulanmasına ihtiyaç doğurmuştur.

3.3.2.1. Sağlık Hizmetleri Kapsamında Yasal Düzenlemeler ve İdari Politikalar

Sağlık hakkı temel bir insan hakkıdır. Bu hak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 56. maddesinde de “*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.*” şeklinde düzenlenmiştir. Bu madde de görüldüğü üzere sağlık hiçbir farklılık gözetmeden *herkes* için bir haktır. 2011 yılında zorunlu göçle gelen kişiler de söz konusu hakkın kapsamındadır. Dolayısıyla Anayasa'ya dayanarak kitlesel göçle Türkiye'ye gelen kişiler için bu kapsamda düzenlemeler yapılması zorunlu olmuştur. İlgili düzenlemeler dönemsel gelişmeler ve gerekliliklerden yola çıkarak üç aşamadan geçmiştir (Bkz.: Şekil 3.8).

Şekil 3.8: Geçici Koruma Altındaki Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetleri Yaklaşımının Dönemsel Değişimi

Akut Dönem 2011-2013	Kurumsallığın az olduğu, rastlantısal ilişkilerle ilerleyen sağlık hizmetleri
Geçiş Dönemi 2013-2015	YUKK'un yürürlüğe girmesi Sağlık hizmetlerinde kurumsal düzenlemelerin ön plana çıkması
Mevcut Dönem 2016-Günümüz	Acil durumun yerini toplumsal uyuma bırakması Akut dönemdeki rastlantısal ilişkilerin kurumsal nitelik kazanması

Kaynak: Özçürümez, S., & İçduygu, A. (2020). Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme: Kavramlar, Modeller ve Uygulamalar ile Türkiye. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'ndan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bahsedilen aşamaların ilki kitlesel göçün de başladığı zamanlar olan Nisan 2011-Ocak 2013 arasında gerçekleşmiştir. Varış ülkesine gelen kişilerin sağlığa yönelik kamusal hizmetlerden yararlanmaları, yasal statü kapsamında bir takım

haklarının olmasıyla ilişkilidir. İlgili zaman diliminde sağlık hizmetleri alanındaki mevcut idari ve yasal düzenlemeler böylesine geniş bir göç hareketi için yetersiz kaldığından bu kapsamda bir takım düzenlemeler ortaya çıkmıştır (Önder, 2019: 134-135).

Sağlık hizmetleri, dönemin başlangıcında geçiş sırasındaki sağlık kontrolleri ile başlamıştır. Bir acil durum süreci olan bu ilk aşamada ücretsiz sağlık hizmeti sunumu sadece kamplarda kalan kişilere yönelik olarak acil ve önleyici sağlık hizmetleri ile psikolojik hizmetlerden oluşmuştur. Bu kapsamda ilk yasal dayanak 2011 yılının Şubat ayında yürürlüğe giren *Afet ve Acil durum Yönetim Merkezi Yönetmeliği*'dir. Bu yönetmelikle *yurtiçinde ve yurtdışında meydana gelen afet ve acil durumlarında ulusal ve yerel düzeyde müdahale ile hazırlık faaliyetlerinin etkin bir şekilde hayata geçirilmesi* için ilgili birimlerin nasıl çalışacağı belirlenmiştir. Müdahale kavramı söz konusu durumlarda *can ve mal kurtarma, sağlık, iaşe* (beslenme), *ibate* (barındırma), *güvenlik, mal ve çevre koruma, sosyal ve psikolojik destek ve benzeri hizmetlerin verilmesine yönelik çalışmaları* kapsamaktadır. Kitlesele zorunlu göç de bir acil durum niteliği taşıdığından bu yönetmelik içinde değerlendirilmiş ve sağlık hizmetleri sunumu ücretsiz bir şekilde ve ilk etapta kamplarda Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yine bu aşamada kamp dışındaki sağlık hizmetleri ise sivil toplum kuruluşları (STK) ile ağırlıklı olarak Suriyeli sağlık çalışanları tarafından rastlantısal ilişkilerle sağlanmıştır (Erdoğan, 2018: 91; Özçürümez & İçduygu, 2020: 183).

Kitlesele göçün ilerleyen zamanlarda artarak devam etmesi kamp dışında yaşayan Suriyelilerin sayılarının artmasına neden olmuştur. Artan sayılar kamp dışında da sağlık hizmeti erişimini gerekli kılmış ve kamp dışındakileri de kapsayan yasal düzenlemeye ihtiyaç doğurmuştur (Önder, 2019: 136). Dolayısıyla bu imkân kamp dışındaki bölge şehirlerinde kalan Suriyelileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Kirişçi, 2014: 24). Kamp dışındaki kişilerin de sağlık merkezleri ve hastanelerdeki olanaklardan yararlanmaları amacıyla AFAD tarafından Ocak 2013 tarihli ve 2013/1 sayılı genelge yayınlanarak önleyici ve temel sağlık hizmetlerinden doğacak masraflar AFAD kapsamına alınmıştır. Burada il kısıtlaması getirilerek kapsam dâhilindeki

kişilerin söz konusu bölgelerde kalması hedeflenmiştir. Buna göre Suriyeliler sadece kampların bulunduğu Adana, Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Mardin, Osmaniye ve Şanlıurfa'dan oluşan 10 ilde ilgili hizmetlerden yararlanmışlardır (Erdoğan, 2018: 91-92). Genelgede yer alan bu iller dışında diğer illerdeki kişiler ise sağlık hizmetlerinden ücret karşılığı yararlanmış ve ayrıca bu kişilere STK'lar destek olmuştur (Türk, 2016: 49).

Gelen kişilerin sayılarının giderek artması bölgesel kısıtlamanın bir çözüm sunmasını imkânsız hale getirdiğinden ikinci aşamaya geçilmiş, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından Eylül 2013 tarihli ve 2013/8 sayılı ek bir genelge daha yayınlanarak sunulacak hizmetlerin kapsamı ve sınırları genişletilmiştir. İlgili genelgenin ikinci maddesi şu şekildedir:

“Herhangi bir kamp tarafından kayıt altına alınmamış, konaklamasını kendi imkanları ile sağlayan hastalar ile sınırdan acil durumda giriş yapan hastaların ülke genelindeki herhangi bir sağlık merkezine müracaatı veya nakli halinde, sağlık merkezince kayıt işlemi yapılırken, eş zamanlı olarak o ilin Valiliğince görevlendirilmiş İl Emniyet Müdürlüğü personeli ve İl Emniyet Müdürlüğünce belirlenmiş sabit bir telefon numarası üzerinden 7/24 esasına göre kayıt altına alınarak sağlık hizmetinin sağlanması. Tedavi giderlerinin sağlık kuruluşunun bulunduğu ilin Valiliğine faturalandırılması,..”

Böylece akut dönemin sonu geçiş döneminin başlangıcı olarak ifade edilebilecek bu sürecin sonunda herhangi bir kayıt gerekliliği olmadan göçle gelen tüm kişilerin ülkenin her ilinde sağlık hizmetlerine erişiminin önü açılmış, ayrıca bu hizmetten ilk defa faydalanan kişilerin de kayıt altına alınması için sağlık hizmetleri bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sağlık hizmetlerine erişimdeki bölgesel kısıtların kaldırılması YUKK'un uyum başlığı altındaki 96. madde ile de tutarlı olup, misafirlikten ziyade uzun dönemli kalıcılığın yaratacağı gereksinimlere dönük yasal adımların atıldığı ve buna yönelik kamu politikalarının geliştirileceğinin göstergesidir. Buna ek olarak YUKK'un 90. maddesinde *“Bu Kısımda yazılı yükümlülüklerle uymayanlar ile uluslararası koruma statüleriyle ilgili*

olumsuz karar verilenlere; eğitim ve temel sağlık hakları hariç, diğer haklardan faydalanmaları bakımından sınırlama getirilebilir..” denilerek Anayasa’da ifade edilen sağlık hizmetine erişimin herkes için bir hak olduğu hususu desteklenmiş ve bu hakkın garanti altına alınması sağlanmıştır.

2014 yılında yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği ile kitlesel göç ile gelen kişilerin Türkiye sağlık sistemine erişimlerine yönelik daha detaylı bir düzenleme yapılmıştır. GKY’nin sağlık kontrollerine dair ilk aşamaya yönelik bilgilerin verildiği 20. maddesinde “(1) Sevk merkezine gelen yabancılardan acil sağlık hizmetine ihtiyacı olduğu değerlendirilenlere bu hizmet öncelikli olarak sağlanır. (2) Kamu sağlığını tehlikeye düşürebileceği gözlemlenen bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılar, Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenecek usul ve esaslara göre sağlık kontrolünden geçirilir ve ihtiyaç duyulması halinde konuyla ilgili gerekli tedbirler alınır.” denilmiştir. Yine bu yönetmelikte Geçici Korunanlara Sağlanacak Hizmetler başlığının yer aldığı altıncı bölümün 27. maddesinde söz konusu hizmete yönelik oldukça kapsayıcı bilgiler yer almaktadır¹⁰. Bu kapsamda ilgili maddede acil durumlar, üreme sağlığı, çocuk sağlığı,

¹⁰ “MADDE 27- (1) Aşağıda belirtilen sağlık hizmetleri geçici barınma merkezlerinin içinde ve dışında Sağlık Bakanlığının kontrolü ve sorumluluğunda yapılır veya yaptırılır. a) Sağlık hizmetlerini yürütmek üzere sürekli faaliyet gösterecek sağlık merkezleri kurulabilir. Sağlık merkezinin bulunması halinde, yeterli sayıda ambulans ve sağlık personeli bulundurulur. b) (Değişik:RG-25/12/2019-30989-CK-1851/12 md.) Temel ve acil sağlık hizmetleri ile bu kapsamdaki tedavi ve ilaçlardan Bakanlıkça belirlen tutar veya oran üzerinden katılım payı alınabilir. c) İkinci ve üçüncü basamakta sunulan sağlık hizmetleri de dâhil olmak üzere, sağlık hizmeti bedelleri; Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından genel sağlık sigortalıları için belirlenmiş olan sağlık uygulama tebliğindeki bedeli geçemez. ç) Sunulan sağlık hizmeti bedeli, Sağlık Bakanlığı kontrolünde, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından genel sağlık sigortalıları için belirlenmiş olan sağlık uygulama tebliğindeki bedeli geçmeyecek şekilde Genel Müdürlük tarafından ödenir.(2) d) Geçici korunanlar acil ve zorunlu haller dışında, özel sağlık kuruluşlarına doğrudan başvuramazlar. e) Bulaşıcı hastalık riskine karşı gerekli tarama ve aşılar yapılarak her türlü önlem ve tedbir alınır. f) Üreme sağlığıyla ilgili olarak yetkili personel tarafından bilgilendirme yapılır ve destek faaliyetleri yürütülür. g) Kişisel veya toplu kullanım alanlarının sağlığa uygunluğu kontrol edilerek, tespit edilen aksaklıkların giderilmesi ve geçici barınma merkezlerinin bulunduğu çevre koşullarının sağlık açısından uygun hale getirilmesi sağlanır. ğ) Geçici korunanlar arasında madde bağımlılığı veya ağır psikolojik ya da psikiyatrik sorunları olduğu tespit edilenler hakkında sağlık kurumuna nakli de içerebilecek şekilde gerekli tedbirler alınır.(2) h) Çocuklara yönelik gerekli aşıların yapılması amacıyla gerekli tedbirler alınır. ı) Barınma merkezleri oluşturulurken gerekli olan uygun fiziki donanım kurulur ve Sağlık Bakanlığına teslim edilir. (2) Geçici korunanlara sağlık hizmetlerine ilişkin olarak yapılan yardımlar Sağlık Bakanlığı koordinasyonunda yürütülür. (3) Aşı ile koruyucu sağlık hizmetleri sunumunun gecikmeksizin ve sürekli uygulanabilmesi için geçici korunanların kimlik beyanı ve tespiti yapılarak, adres değişiklikleri ivedilikle Sağlık Bakanlığına bildirilir. (4) Sınırı ilk geçişlerinde ve acil durumlarda, henüz kayıt işlemlerini tamamlamamış olan bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılara, sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri için kimlik bilgilerine göre işlem yapılır. (5) (Mülga:

psikolojik rahatsızlıklar gibi konular ile sağlık hizmetlerinden faydalananların ödeyecekleri bedeller üzerine açıklamalara yer verilmiştir. Buna göre hasta katılım payının temel ve acil sağlık hizmetleri ile bu kapsamdaki tedavi ve ilaçlardan alınmayacağı, ikinci ve üçüncü basamak hizmetlerden, sağlık uygulama tebliğindeki (SUT) bedeli geçmemek şartıyla ve bu bedelin Sağlık Bakanlığı kontrolünde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) tarafından ödeneceği ifade edilmiştir. Önceki dönemlerde ise bu bedel AFAD tarafından ödenirken Mart 2018 tarihinde GKY’de yapılan değişiklikle GİGM’e devredilmiştir (Önder, 2019: 138). 2019 yılında Geçici Koruma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğin 12. maddesinde *“Temel ve acil sağlık hizmetleri ile bu kapsamdaki tedavi ve ilaçlardan Bakanlıkça belirlen tutar veya oran üzerinden katılım payı alınabilir”* denilerek bu madde tekrar düzenlenmiştir.

GKY ile geçici koruma altındaki kişilerin hizmetlere erişiminde dil problemini aşmak da hedeflenmiştir. Buna yönelik olarak yönetmeliğin 26. ve 31. maddelerinde sağlık hizmetlerini de kapsayacak şekilde ihtiyaç duyulduğu takdirde tercümanlık ve benzeri hizmetlerin ücretsiz olarak verileceği belirtilmiştir. Bu amaçla GİGM tarafından Ağustos 2015 tarihinde *Yabancılar İletişim Merkezi (YİMER-157)* kurulmuştur. Oluşan tercüman ihtiyacı ise AFAD ve AB Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) projeleri doğrultusunda DSÖ, UNHCR gibi uluslararası kuruluşlarca desteklenmiş ve buna ek olarak sağlık kurumlarında hizmet alımı yöntemiyle de ilgili ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır. (TBMM Kamu Denetçiliği Kurumu, 2018: 119-120). Tercümanlık hizmetleri dışında, geçici koruma kapsamındaki kişilerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak adına Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS)’de kullanıma açılarak randevu almaları kolaylaştırılmıştır (Gültaç & Balçık, 2018: 197). Erişim ve süreçlerin işleyişini anlayabilmek için GİGM *“Türkiye’de Yaşam Rehberi”* başlıklı çeşitli kamu hizmetlerinden nasıl faydalanılacağını detaylıca

8/1/2018-2018/11208 K.) (6) Bu madde kapsamında sağlanacak temel ve acil sağlık hizmetlerine karşılık olarak sağlık hizmet sunucularına bir bedel ödenmesinin zorunlu olması halinde; Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından genel sağlık sigortalıları için belirlenmiş olan birim fiyatları geçecek veya daha düşük iskontoyu içerecek şekilde fiyat uygulaması yapılamaz. Aşılabilir hariç olmak kaydıyla bu madde kapsamına girenlere Sosyal Güvenlik Kurumunca bedeli karşılanmayan sağlık hizmetleri kapsamında sağlık hizmeti verilemez.”

açıklayan bir rehber yayımlamıştır. Sağlık hizmetlerini de içinde barındıran bu broşürde sağlık hizmetlerinde yer alan basamaklara dair açıklamalar ve bunların sundukları hizmetler, randevu sistemleri, sigorta gibi çeşitli açılardan bilgilere yer verilmiştir (GİGM Göç İdaresi Başkanlığı, 2022: 77-84).

Sağlık hizmetlerinde yapılan bir başka genel düzenleme ise Sağlık Bakanlığı tarafından 2015 yılının Mart ayında hayata geçirilen *Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslar*dır. Bu belgede gönüllü sağlık hizmetlerinin nasıl yürütüleceği ve denetleneceği üzerinde durularak dernek ve vakıfların sağlık hizmetlerindeki yeri düzenlenmiştir. Buna ek olarak yine 2015 yılının Kasım ayında yürürlüğe giren *Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Esaslar* isimli yönergenin 6. maddesi ile söz konusu kişilere özel hastanelerin de sağlık hizmeti sunması sağlanmıştır.

Türkiye’de sağlık sistemi; acil sağlık hizmetleri, birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık merkezlerinden oluşmaktadır. İlgili basamakların hangi hizmetleri kapsadığı Şekil 3.9’da verilmiştir.

Şekil 3.9: Türkiye’de Sağlık Sistemi

Acil Sağlık Hizmetleri	Ambulans Hizmetleri
	Hastane Acil Servisleri
Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri	Aile Sağlığı Merkezileri
	Toplum Sağlığı Merkezleri
	Toplum Sağlığı Merkezlerine Bağlı Birimler
İkinci Basamak Sağlık Hizmetleri	Eğitim ve Araştırma Hastanesi Olmayan Devlet Hastaneleri
	Dal Hastaneleri
	Ağız ve Diş Sağlığı Merkezleri
	Özel Hastaneler
	Tıp Merkezleri
Üçüncü Basamak Sağlık Hizmetleri	Sağlık Bakanlığına Bağlı Eğitim ve Araştırma Hastaneleri
	Dal Hastaneleri
	Üniversite Hastaneleri

Kaynak: GİGM, Göç İdaresi Başkanlığı. (2022). Türkiye’de Yaşam Rehberi. <https://www.goc.gov.tr/turkiyede-yasam-rehberi-> 23.12.2023.

2015 yılının Eylül ayına gelindiğinde ise Sağlık Bakanlığı Türkiye Sağlık Kurumu tarafından hazırlanan Göçmen Sağlığı Merkezleri/Birimlerine Dair Yönerge ile Göçmen Sağlığı Merkezleri (GSM) geçici koruma kapsamındaki kişilere yönelik sağlık hizmetlerinde öne çıkan yerler olmuşlardır. Bu merkezlerde Toplum Sağlığı Merkezleri (TSM) ile uyumlu bir şekilde yalnızca birinci basamak sağlık hizmetlerinin verilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda ilgili merkezlerde birinci kademe teşhis, tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri, aşı ve diğer koruyucu sağlık hizmetleri, yaş ve cinsiyet gruplarına yönelik izleme ve tarama ile sağlık eğitimlerini kapsamaktadır. GSM’ler, gelen kişilerin sayıca fazlalaşması ve dolayısıyla ihtiyaçların da çeşitlenmesinin bir sonucu olarak hizmetlerin etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesini hedefleyen ek kapasite birimleri oluşturmak amacıyla planlanmıştır (Önder, 2019: 139). Bu birimler söz konusu kişilerin yoğun olduğu bölgelerde kurulmuş, yoğun olmadıkları bölgelerde ise bu hizmetler TSM ve Aile Sağlık Merkezleri tarafından yürütülmüştür (Özçürümez & İçduygu, 2020: 182). Bu durum geçiş dönemi olarak adlandırılan süreçte sağlık alanında uygulanan kamu politikalarında sosyal uyuma yönelik atılan adımların bir yansımasıdır.

Ekim 2015’e gelindiğinde ise 2015/8 sayılı “*Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi*” konulu genelge yayımlanmıştır. Bu genelge ile 2014/4 sayılı “*Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerinin Yürütülmesi*” başlıklı genelgenin “Sağlık Hizmetleri” başlığındaki hükümler yürürlükten kaldırılmış ve söz konusu kişilere dair sağlık hizmetlerinin Ekim 2015’te yayımlanan genelgeyle yürütülmesine karar verilmiştir. Yine bu genelgenin 7. maddesinde geçici koruma altındaki yabancıların karşılanabilen tedavi hizmetlerinin AFAD ile Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan ve 01/07/2015 tarihinde yürürlüğe giren “*Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı ile Sağlık Bakanlığı Arasında Götürü Bedel Üzerinden Sağlık Hizmeti Alım Protokolü*” hükümleri doğrultusunda verileceği, tedavi giderlerinin Protokolde belirlenen götürü bedel üzerinden, AFAD tarafından afet ve acil durum faaliyetleri ödeneğinden Sağlık Bakanlığına ödenek aktarmak suretiyle karşılanacağı ifade edilmiştir.

Mevcut dönem olarak adlandırılan 2016 ile günümüze uzanan yıllar arasında ise sosyal uyumun ön plana çıktığı, kurumsallaşmış ilişkilerin kurulduğu görülmektedir. Acil durumdan daha kurumsallaşmış yapıya geçişteki aşamaların bir örneği Sağlık Bakanlığının sunduğu sağlık hizmetlerinin Acil Durum Biriminden, Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu kapsamındaki Göç Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığına aktarılmasıdır (Özçürümez & İçduygu, 2020: 186; 188). Daire başkanlığı seviyesindeki bu yapısal oluşum Bakanlık kapsamında Türkiye’de yaşayan göçmenlere sunulan sağlık hizmetlerini yürütmek ve koordine etmek üzere kurulmuştur (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, 2018:133). 2018 yılının Mart ayında GKY’de değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikle geçici koruma kapsamındaki kişilere dair AFAD kapsamındaki tüm işlemler GİGM koordinasyonunda yürütülmeye başlanmıştır. Böylece sağlık hizmetleri GİGM eşgüdümüyle Sağlık Bakanlığınca devam ettirilmekte ve sağlık ödemeleri de yine GİGM tarafından yapılmaktadır (Önder, 2019: 140). Diğer yandan 2018 yılına kadar sağlık hizmetlerinde başka kurumların da yer almasına rağmen sorumluluk açısından asıl öne çıkan kurumun AFAD olması ise bu yıla kadar sağlık alanında acil durumun azalarak da olsa devam ettiğini göstermektedir.

Sağlık hizmetleri kapsamında bakıldığında kitlesel göçün başlangıcından itibaren yapılan yasal düzenlemelerin idari yansımalarında süreç boyunca hem mevcut kurumların yeni sorumluluklar üstlendiği hem de bu kurumlara yenilerinin eklendiği görülmektedir. Bu yenilikler kurum bazında kalmamış, beşeri imkânlar açısından da adımlar atılmıştır. Bu kapsamda mevcut sağlık personeli arttırılmış ve ek olarak mesleğini Türkiye’de icra etmeye uygun olan Suriyeli sağlık personelleri de hem istihdam edilmiş hem de istihdamlarına yönelik eğitimler düzenlenmiştir. Eğitimler sadece personellerle sınırlı tutulmamış, aynı zamanda Suriyelilerin genel olarak bu hizmetten faydalanmaları amacıyla bilinçlenmelerine yönelik olarak da düzenlenmiştir (Önder, 2019: 141).

Kitlesel göç ile ortaya çıkan düzenlemeler sadece hukuki belgelerle sınırlı kalmamış, bunlara ek olarak kalkınma planlarında, kurumların stratejik yönetim belgelerinde de yer almıştır. Kalkınma planlarında göç başlığı altında göçe yönelik

genel planlamalara yer verilmiş olmakla birlikte sadece 12. Kalkınma Planı'nda “Göç sağlığı hizmetlerinin, ülke sağlık sistemiyle bütünleşik bir biçimde sunularak hizmetin sürdürülebilirlik ve etkinlik bakımından geliştirilmesi sağlanacaktır.” denilerek göç sağlığına vurgu yapılmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 166). Bu durum Sağlık Bakanlığının performans programına da yansımış ve “Göç sağlığı hizmetlerinde etkinliği ve kapasiteyi artırmak” denilerek oldukça genel bir hedef koyulmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2023b: 34). Ülke genelinde yapılan çalışmalar incelendiğinde sağlık hizmetine erişimde karşılaşılan en temel sorunun dil problemi olduğu görülmektedir (Gültaş & Balçık, 2018: 198; Aslan, Sünbül, & Güzel, 2018: 56; Ceneci & Nazik, 2018: 295; Yılmaz & Ergül, 2021: 125). Kalkınma planları kapsamında dil problemine yönelik politika hedeflerine bakıldığında 11. Kalkınma Planında dil becerisini geliştirmek dış göç planlaması kapsamında genel bir hedef olarak alınırken (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 156); 12. Kalkınma Planında dil becerilerinin geliştirilmesine sadece eğitim başlığında yer verildiği ve bunun da öğrencilerle sınırlı tutulduğu görülmektedir. Dil problemine ayrıca Sağlık Bakanlığının stratejik plan belgelerinde dikkat çekilmiş, bu belgede performans programı ile tutarlı bir şekilde, dil ve kültür engeli ile kapasite problemlerinin giderilmesine yönelik planlama yapılacağı belirtilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022: 108).

3.3.2.2. Geçici Koruma Altındaki Kişilere Sunulan Sağlık Harcamaları ve Finansmanı

Türkiye’de sağlık harcamaları yatırım ve cari harcamalar olarak iki grupta yapılmaktadır. Sağlık alanında yatırım harcamaları teçhizat, ekipman, yapı gibi unsurlara yapılan ve faydaları ileriki yıllara yayılan harcamalardan oluşur. Sağlık hizmeti sunumunda cari harcamalar ise tıbbi malzeme, ilaç, personel harcamaları kapsayan, cari yıl içinde tüketime yönelik olan harcamalardır. Cari sağlık harcamaları da kendi içinde devlet ve özel sağlık harcamaları olmak üzere gruplanmaktadır. Bu gruplama sağlık harcamalarına yönelik finansmana da kaynak olmaktadır (Ağır & Tıraş, 2018: 650). Özel kesim sağlık harcamaları hane halkları, özel sağlık sigortaları, özel sosyal güvenlik sandıkları, hane halklarına hizmet eden kâr amacı gütmeyen

kuruluşlar, vakıf üniversiteleri, özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar ve diğer işletmelerin yaptığı sağlık harcamalarını kapsar. Kamu kesimi sağlık harcamaları ise yerel yönetim, merkezi yönetim ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) olarak üç alt gruba ayrılmaktadır. Yerel yönetim sağlık harcamaları mahalli idareler ile il özel idareleri ve sosyal güvenlik ve merkezi yönetim dışındaki kamu idarelerinin yaptığı harcamalardan oluşmaktadır. Ülke geneline hakim olan devlet kurumları ve bu kurumların direkt olarak kontrol ve finanse ettiği birimler merkezi yönetim sağlık harcamaları kapsamında değerlendirilmektedir (Atasever, 2014: 16-17). Sunulan sağlık hizmetlerinin finansmanı ise SGK, merkezi yönetim bütçesi, özel sağlık sigorta kuruluşları ve bireysel kaynaklarla gerçekleştirilmektedir. Bu kaynaklar arasında en büyük pay hem kamu hem de özel sağlık hizmeti sunucularından hizmet satın alan SGK'nındır. SGK'nın sağlık hizmeti satın alımı için yapılan ödemeler, söz konusu alım işlemi öncesinde kamu ve özel sağlık hizmeti sunucularıyla imzalanan protokol ve sözleşmelerle yapılmaktadır. Sağlık Bakanlığı ve SGK arasında her yıl "*Götürü Bedel Üzerinden Sağlık Hizmeti Alım Sözleşmesi*" imzalanır. Bu sözleşme kapsamında SGK ilgili yıl boyunca alınacak sağlık hizmetinin bedelini öderken, Bakanlık da Genel Sağlık Sigortası (GSS) olan ve ek olarak bakmakla yükümlü oldukları kişilerin daha önceden SGK ile sözleşme yapmış olan kamu ve özel sağlık hizmeti sunucularından faydalanmasını sağlamaktadır. SGK ile aralarında sözleşme olmayan sağlık hizmeti sunucularından hizmet alındığı takdirde SGK herhangi bir bedel ödemez. Kurum anlaşmalı olduğu sağlık hizmeti sunucusundan alınan hizmetler ile bunlara karşılık yapılacak ödemeleri "*Sağlık Uygulama Tebliği (SUT)*" kapsamında yürütür. SGK yapmış olduğu ödemelerin finansmanını ise GSS çerçevesinde toplamış olduğu gelirlerden sağlar (Arpat & Nurdoğan, 2020: 218-219).

Uluslararası koruma kapsamında olan kişiler ile geçici koruma altına bulunan Suriyelilerin sağlık hizmetlerine erişimi farklı yasal dayanağa sahiptir. Mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma veya vatansız olarak tanımlanan kişiler gibi uluslararası koruma statüsüne sahip olup hem sağlık güvencesi hem de ödeme gücü olmayan kişiler 5510 sayılı *Sosyal Sigortalar ve GSS Kanunu* hükümlerince değerlendirilir. Uluslararası koruma statüsüne sahip kişilerin genel sağlık sigortası hakkı olup, SGK ile sözleşmeli kamu ve özel sağlık hizmeti sunucularından yararlanabilirler. Bu

kapsamda olan kişilerin GSS primleri GİGM tarafından ödenirken (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2023), almış oldukları sağlık hizmetlerinin bedeli yine SGK tarafından ödenir. Geçici koruma statüsüne sahip kişilerin ise bu hizmetten yararlanma şekilleri ve hizmete erişimleri sonucunda ortaya çıkan finansman ihtiyacının kaynağı farklılaşmaktadır (Arpat & Nurdoğan, 2020: 233-234; Uyanık, 2018: 59). Geçici koruma kapsamındaki kişiler kamu sunucularından sağlık hizmetlerine direkt erişim hakkı bulunurken, üniversite ve özel sağlık kuruluşlarınca sunulan hizmetlere acil ve yoğun bakım halleri dışında doğrudan erişim hakları yoktur. 39942531 Sayılı *Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslar* isimli Yönergenin 6. maddesine göre “*Geçici korunanların sağlık hizmetini ikamet adresinin bulunduğu illerde almaları esastır. Geçici korunanların, sağlık hizmetlerinden yararlanmaları için öncelikle birinci basamak sağlık hizmeti yermekte olan bir sağlık kuruluşuna başvurmaları gerekir. Birinci basamak sağlık kuruluşuna başvurulmadan Bakanlık bağlı kuruluşlarına ait ikinci ve üçüncü basamak sağlık kuruluşlarına doğrudan başvurulamaz. Birinci basamak sağlık kuruluşunca gerekli görülmesi halinde, Bakanlık bağlı kuruluşlarına ait ikinci ve üçüncü basamak sağlık kuruluşuna sevk yapılabilir*”.

Tablo 3.12: Geçici Koruma Statüsüne Sahip Kişilere Yönelik Sağlık Hizmeti Alımı Kapsamında Sağlık Bakanlığına Yapılan Götürü Bedel Ödemeleri ¹¹(₺)

2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
375.000.000	530.000.000	695.000.000	800.000.000	900.000.000	900.000.000	1.100.000.000

Kaynak: Aydamak, M. Y. (2021). Göçmen sağlığı bağlamında Türkiye’deki Suriyelilere yönelik sağlık politikaları. *Journal of Healthcare Management and Leadership*, (1), 36-58. (2015-2020 yılları arasındaki bedeller için).
Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü Finansal Analiz ve Faturalandırma Dairesi Başkanlığı. (2022). <https://khgmfinansalanalizdb.saglik.gov.tr/TR-40443/yururlukte-olan-hizmet-protokolleri.html>, Erişim Tarihi: 02.01.2024. (2021 yılındaki bedel için).

İlgili kişilerin sağlık hizmetinden faydalanmaları neticesinde ortaya çıkan bedeller ise 2015-2018 yılları arasında AFAD tarafından ödenirken, 2018 yılından itibaren GİGM tarafından götürü bedel protokolleri kapsamında global bütçe

¹¹ Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında sağlık hizmeti sunulan yabancılar Suriye ve Irak uyruklu kişileri kapsamaktadır.

yöntemiyle¹² ödenmeye başlamıştır (Yabancı Hastaların Tedavi Giderleri, 2020). Ortaya çıkan maliyetlere dair net bir veri bulunmamakla beraber, Tablo 3.12’de geçici koruma kapsamındaki kişilere yönelik sağlık hizmeti alımı kapsamında 2015-2021 yılları arasında belirlenen bedellere yer verilmiştir. Götürü bedel protokolleri 2015 yılından itibaren başlamış, bundan önceki yıllarda sağlık hizmetleri AFAD genelgeleri kapsamında sunulan hizmet başına il valiliklerine fatura edilmiş ve düzenli bir kayıt tutulmamıştır. Bu durum sağlık hizmetleri kapsamında ortaya çıkan maliyetlere dair net bir bilginin bulunmamasına neden olmaktadır (Aydamak, 2021: 46-47).

Tablo 3.13: AFAD Bütçe Gerçekleşmelerinde Cari Transferlerin Yıllara Göre Değişimi (2011-2016)

Kurum	Yıllar	Başlangıç Ödeneği (₺)	Harcanan Ödenek (₺)	Gerçekleşme Oranı (%)
AFAD	2011	897.985.302	897.644.277	99%
	2012	240.889.000	1.575.669.756	654%
	2013	275.291.000	1.391.483.416	505%
	2014	299.890.000	145.479.832	49%
	2015	109.011.000	2.316.625.673	2125%
	2016	119.085.000	2.550.340.613	2142%

Kaynak: AFAD 2011-2016 Yılları Arası İdari Faaliyet Raporları <https://www.afad.gov.tr/kurumsal-raporlar> Erişim Tarihi: 14.03.2024.

Geçici koruma altında bulunan Suriyelilere yönelik sağlık harcamalarının ayrıntılı bir bilgisi olmamakla birlikte 2018 yılına kadar AFAD tarafından yapılan harcamalara, kurum idare faaliyet raporlarında yer alan bütçe gerçekleştirmeleri üzerinden bakılabilir. Tablo 3.13’te yer alan AFAD bütçe gerçekleştirmelerine göre cari transferlerin 2011-2016 yılları arasındaki değişimi verilmektedir. Tabloya göre krizin ilk yılında gerçekleşme oranı %99 iken, ilerleyen yıllarda gerçekleşme oranının çok ciddi seviyelerde arttığı görülmektedir. Sadece 2014 yılında toplam harcanan ödenek 145.479.832₺ olarak verilmekle birlikte 2014 faaliyet raporunda cari transferlerin

¹² Global Bütçe; ileriye dönük olarak genellikle bir mali yıl için sunulacak hizmetler karşılığı tahsil edilecek tutarı, diğer bir bakış açısı ile de harcama sınırını ve hedefini ifade etmektedir. Global Bütçe ile hedeflenen sağlık hizmetleri için ödenecek toplam bedele bir sınır koyarak sağlık harcamalarının kontrol altında tutulmasıdır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2014: 58).

altında yer alan afet ve acil durum faaliyetleri ödeneği 1.078.960.513,71₺ olarak yer almaktadır. Dolayısıyla 2014 yılında da cari transferlerin gerçekleşme oranının %49'dan çok daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo 3.14: AFAD Bütçe Gerçekleşmelerinde Cari Transferlerden Yıllara Göre Dağılımı (2011-2016)

Kurum	Yıllar	Cari Transferlerden Hanehalkına Yapılan Transferler (₺)	Hanehalkına Yapılan Transferlerden Suriyeli Vatandaşlara Yönelik Harcamalar		Açıklama
			Miktar (₺)	Oran (%)	
AFAD	2011	760.498.400	32.554.598,23	23%	%23,49 ile Libya ve Suriye olayları sonucunda acil durum faaliyetleri için harcanan 32.554.598,23 TL ile acil durum alanı olmuştur. Acil Durum Sağlık Giderleri ise 5.956,41 TL'dir.
	2012	1.400.000.000	514.346.161	50%	-
	2013	1.195.000.000	971.380.539	82%	Yeni kurulan geçici barınma merkezleri, merkezlerdeki Suriyeli sayısında yaşanan artış ve geçici barınma merkezleri dışında kendi imkânları ile kalmakta olan Suriyelilerin sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanmasına ilişkin çıkarılan genelge sonucu, Suriye İnsani Yardım Faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilen harcama miktarı %200 artmıştır. 2013 yılı Suriyelilere sunulan sağlık hizmetleri açısından büyük artışların yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu kapsamda toplam poliklinik sayısı 532.346'dan 2.001.322 'ye, toplam yatan hasta sayısı 12.921'den 43.600'e, toplam ameliyat sayısı 7.486'den 33.692'ye ve toplam doğum sayısı 1.779'den 7.945'e yükselmiştir
	2014	100.000.000	1.005.371.015,40	93%	-

	2015	2.249.750.000	1.648.867.467	98%	Suriyelilerin sağlık ödemeleri kapsamında 2015 yılı içerisinde Sağlık Bakanlığına 187.500.000 ₺, Valiliklere 124.166.437,97 ₺ olmak üzere toplamda 311.666.437,97 ₺ ödenek aktarılmıştır
	2016	2.500.000.000	1.952.798.522	98%	Suriyelilerin sağlık ödemeleri kapsamında 2016 yılı içerisinde Sağlık Bakanlığına 550.000.000-TL, Valiliklere 164.222.668,81-TL olmak üzere toplamda 714.222.668,81-TL ödenek aktarılmıştır.

Kaynak: AFAD 2011-2016 Yılları Arası İdari Faaliyet Raporları <https://www.afad.gov.tr/kurumsal-raporlar> Erişim Tarihi: 14.03.2024.

AFAD cari transfer kalemi ağırlıklı olarak hazine yardımları, kar amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan transferler, yurtdışına yapılan transferler ve Suriyeli vatandaşlara yönelik harcamaların da yer aldığı hanehalkına yapılan transferlerden oluşmaktadır. Cari transferler kaleminde en önemli pay ise hanehalkına yapılan transferlerdir. Krizin ilk yılında hanehalkına yapılan transferler içinde Suriyeli vatandaşlara yapılan harcamalar %20 seviyelerinde iken bu oran her geçen yıl artmış ve 2015 ile 2016 yıllarına gelindiğinde %98'lere ulaşmıştır. Cari transferler kaleminden acil yardım ödeneği içinde yapılan harcamalar barınma, hizmet alımı gibi giderlerle birlikte sağlık harcamalarını da kapsamaktadır. Sağlık verilerine ulaşılabilen yıllar olan 2011, 2015 ve 2016 yıllarında ise sırasıyla sağlık harcamaları 5.956,41₺, 311.666.437,97₺ ve 714.222.668,81₺ olmuştur (Bkz.: Tablo 3.14).

Tablo 3.15: GİGM Bütçe Gerçekleşmelerinde Cari Transferlerin Yıllara Göre Değişimi (2018-2022)

	Yıllar	Başlangıç Ödeneği (₺)	Harcanan Ödenek (₺)	Harcama Oranı (%)
GİGM	2018	92.310.000	218.080.460	% 236
	2019	1.578.755.000	1.973.934.597	% 125
	2020	1.716.439.000	2.491.038.118	% 145

2021	1.888.431.000	2.718.543.245	% 144
2022	2.856.420.000	4.129.195.566	% 145

Kaynak: 2018-2022 Yılları Arası GİGM Bütçe Giderlerinin Gelişimi Tablosu
<https://www.goc.gov.tr/kurumsal-mali-durum-ve-beklentiler-raporlari> Erişim Tarihi:
14.03.2024.

Tablo 3.15 2018-2022 yılları arasında GİGM bütçe gerçekleştirmelerinde cari transferlerin değişimini göstermektedir. Gerçekleşme oranı en yüksek olan yıl AFAD'tan GİGM'e geçilen yıl olan 2018'dir. Takip edilen yıllarda da gerçekleşme oranı %120 ile %145 arasında artarak değişmiştir. AFAD için verilen cari transferlere benzer şekilde GİGM'de de cari transferler içinde en önemli pay hanehalkına yapılan transferler olmuştur. GİGM sadece geçici koruma altındaki kişileri değil mülteci, ikincil mülteci gibi diğer kişileri de kapsadığından bu rakamlar sadece Suriyelilere yapılan harcamalar olarak görülmemeli, yine cari transferlerin sağlık dışında eğitime yapılan transferler gibi başka unsurları da kapsadığı unutulmamalıdır. Buna ek olarak Tablo 3.16'da yer alan geçici koruma kapsamında sunulan sağlık hizmeti verileri ile birlikte değerlendirildiğinde sağlık hizmeti üzerinde bir maliyet oluşturması kaçınılmazdır.

Tablo 3.16: Geçici Koruma Kapsamındaki Kişilere Sunulan Sağlık Hizmeti Verileri

81 İl Sağlık Hizmeti Verileri		2022 Genel Toplam	2011-2022 Genel Toplam
Poliklinik Sayısı	<i>Birinci Basamak</i>	12.054.891	45.983.396
	<i>İkinci ve Üçüncü Basamak</i>	8.629.468	68.009.378
	<i>Üniversite/Özel Hastaneler</i>	550.470	2.687.191
	Toplam	21.234.829	116.679.965
Yatan Hasta Sayısı	<i>İkinci ve Üçüncü Basamak</i>	348.626	3.318.270
	<i>Üniversite/Özel Hastaneler</i>	49.057	244.741
	Toplam	397.683	3.563.011
Ameliyat Sayısı	<i>İkinci ve Üçüncü Basamak</i>	297.557	2.784.346
	<i>Üniversite/Özel Hastaneler</i>	28.036	123.516
	Toplam	325.593	2.907.862

112 Acil Sağlık Hizmetleri Sayısı	<i>Sınırdan Alınan</i>	2.727	65.355
	<i>Ülke İçinde Müdahale Edilen</i>	208.472	1.135.615
Toplam		211.199	1.200.970
Kaynak:	T.C. Sağlık Bakanlığı. (2023a). 2022 Faaliyet Raporu, Erişim Tarihi: https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/45199/0/2022-faaliyet-raporupdf.pdf . 03.01.2024.		

Tablo 3.16’da, geçici korunanlar (Suriyeli, Afgan, Iraklı vb.) için 2011-2022 yılları arasında verilen sağlık hizmetlerinin sayıları gösterilmiştir. 2011-2022 yıllarını kapsayan 12 yıllık süreçte en çok polikliniklerde verilen sağlık hizmetlerinden faydalanılmıştır. Poliklinik hizmetleri de en çok ikinci ve üçüncü basamak sağlık kuruluşlarında verilmiştir. Sağlık hizmetinden yararlanan kişi sayısının artması sunulan hizmete mali bir yük katmakla birlikte aynı zamanda hem sağlık personelinin yükünü artırarak hem de ülke vatandaşlarının sağlık hizmetlerine erişimlerini güçleştirerek kalabalıklaşma maliyetine de neden olmaktadır.

3.3.2.3. Uluslararası İş Birliği ve Finansman

Sağlık hizmetlerine yönelik diğer finansman kaynağı ise, eğitim hizmetlerinde olduğu gibi, uluslararası fonlardır.

3.3.2.3.1. SIHHAT Projesi

Sağlık alanında alınan fonlardan en kapsamlı ve en büyük işbirliği AB Mali Yardım Programı kapsamında finanse edilen “*Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi-SIHHAT*” projesidir. 2015 yılında başlayan proje günümüze kadar SIHHAT-1 ve SIHHAT-2 olarak iki fazda hayata geçirilmiştir (Bkz.: Şekil 3.10). Mevcut sağlık hizmetlerinin kullanılabilirliğini, bu hizmetlere erişimi ve hizmet kalitesini geliştirmeyi ana hedef olarak belirleyen proje ile geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetlerinden faydalanması, tıbbi cihaz tedariki, Suriyeli sağlık personelinin istihdamı, GSM’lerin hem niteliksel hem de niceliksel olarak geliştirilmesi, aşı ve vitamin tedarik edilmesi gibi faaliyetler yürütülmektedir (Keleşmehmet, 2018: 121).

Şekil 3.10: SIHHAT Projesi Faaliyet Alanları

SIHHAT-1	Göçmen sağlık merkezlerinin kurulması
	Toplum ruh sağlığı merkezlerinin kurulması
	Mikrobesin destek hizmetleri
	Üreme sağlığı hizmetleri
	Bağışıklama hizmetleri
	Mobil sağlık hizmetleri
	Kamu hastanelerine tıbbi cihaz desteği
	Sağlık personelinin eğitimi
	Acil sağlık hizmetlerinin desteklenmesi
	Sağlık okuryazarlığının ve kamu farkındalığının artırılması
SIHHAT-2	Önceki fazda başlayan birinci basamak sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılarak sürdürülmesi
	Üreme Sağlığı ve Psikososyal Destek faaliyetlerinin kapasitesinin ve ulaşılabilirliğinin artırılması
	Göçmenlerde sağlık okur-yazarlığının geliştirilmesi için eğitim ve dış erişim faaliyetleri gerçekleştirilmesi
	Sağlık hizmetlerine kolay ulaşamayan dezavantajlı gruplara Mobil Sağlık Araçları ile yerlerinde koruyucu ve geliştirici sağlık hizmetleri sağlanması
	Sağlık personelin kapasitesinin artırılmasına yönelik eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi
	Kanıtı dayalı politika üretim araçlarının aktif olarak kullanılması için ulusal, uluslararası, akademik, paydaş temelli çalışmaların yapılması

Kaynak: SIHHAT, <http://www.sihhatproject.org/index.html>, Erişim Tarihi: 03.01.2024.

Aşağıdaki Tablo 3.17’de 2021 yılının ocak ayında bitirilen SIHHAT-1’in 300 milyon Avroluk bütçesinin 2020 yılının Eylül ayına kadar kullanılan bölümünün dökümü verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, bütçenin önemli bir kısmı (%44,65) GSM’leri ve Toplum Ruh Sağlığı Merkezler (TRSM)’leri desteklemek için kullanılmıştır. Bu 134 milyon Avronun yaklaşık %70’i (93 milyon Avro) sağlık merkezi personeli maliyetlerini (pratisyen hekimler, uzman doktorlar, hemşireler, ebeler, teknisyenler, yardımcı personel, sosyal hizmet uzmanları ve psikologlar ile hastanelerdeki tercümanlar); %18’i birim işletme maliyetlerini (ör. kira, tıbbi sarf malzemeleri, laboratuvar testleri) kapsamış ve %9’u merkezlerin kurulması için gerekli mobilya, tıbbi ekipman ve elektronik/bilişim teknolojisi (BT) ekipmanını sağlamıştır. Bütçenin en büyük ikinci gideri 68 milyon Avrodan fazlası (toplam bütçenin %23’ü) ile ikinci basamak sağlık kuruluşlarındaki ihtiyaçların finansmanı için kullanılmıştır. Bütçenin geri kalanı ise mobil sağlık hizmetlerini, üreme sağlığı hizmetlerini, takviyeleri, araştırma ve çalışmaları, eğitim ve görünürlük/sağlık okuryazarlığı

faaliyetlerini desteklemek için ayrılmıştır (Mills, L. 2021:18-19). Yardım Programı kapsamında öncelikli sağlık alanına toplamda 800 milyon Avro tahsis edilmiş olup, 2020 yılında başlanan SIHHAT-II'nin bütçesi ise 210 milyon Avro olarak belirlenmiş ve 2023 yılında biteceği öngörülmüştür. Buna istinaden hazırlıkları 2022 yılında başlayan SIHHAT-III, SIHHAT-II'nin sona ereceği 2023 yılı sonrasında da, mülteci sağlık hizmetlerinin devamını sağlamayı amaçlamaktadır. SIHHAT-III ile hassas gruplara (kayıtlı oldukları il dışındaki mülteciler, Suriyeli olmayanlar, LGBTQI+ ve engelli mülteciler) ve üreme sağlığı, ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek de dâhil olmak üzere belirli hizmetlere özellikle dikkat etmeyi ön plana çıkarmaktadır (European Commission, 2023: 10-11).

Tablo 3.17: SIHHAT-1 Projesinin Ayrıntılı Bütçe Dağılımı

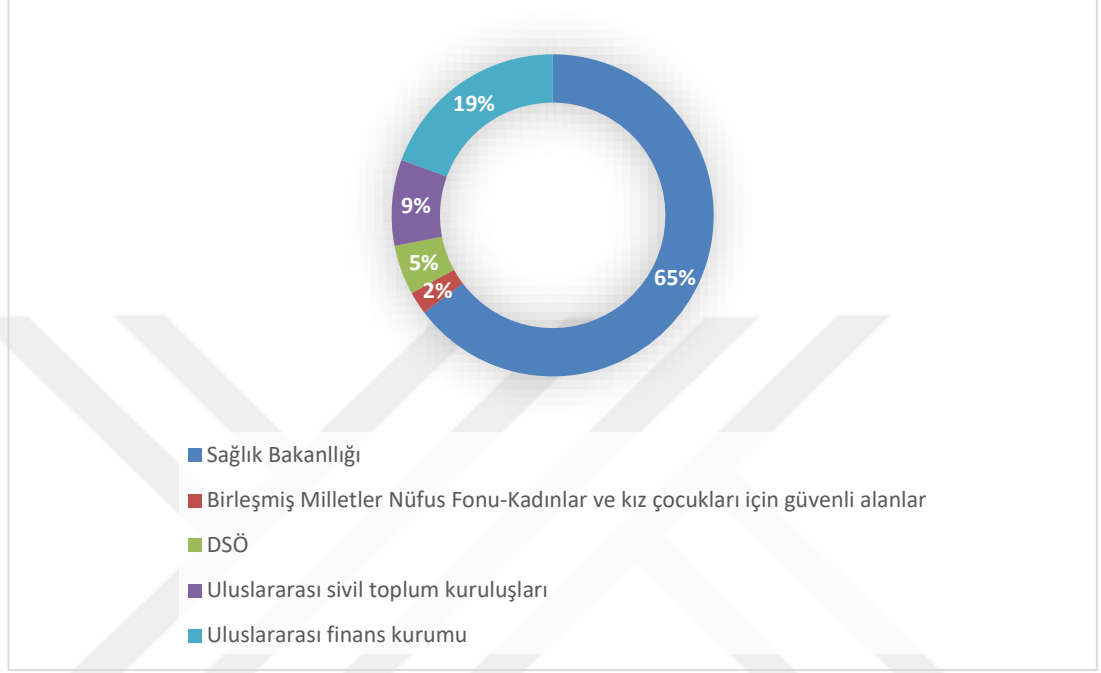
Hizmet/Faaliyet Türü	Bütçe (EUR)	Toplam %
Göçmen Sağlığı Merkezi /Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri (TSRM)	133.958.997	44,65
<i>Personel maaşları</i>	93.253.000	31,08
<i>Malzeme ve terapi/tıbbi ekipman</i>	12.477.385	4,16
<i>Kira ve hizmetler</i>	5.185.780	1,73
<i>Laboratuvar testleri</i>	5.634.869	1,88
<i>Sarf malzemeleri</i>	12.659.013	4,22
Ani durumlar (COVID-19 için)	4.748.950	1,58
İkincil tesisler için tıbbi ekipman	68.523.953	22,84
Aşılama programı	48.562.514	16,19
Acil sağlık hizmetleri	27.443.625	9,15
Gezici sağlık hizmetleri	6.514.727	2,17
Proje destek ekibi (maaş ve giderler dahil)	3.604.696	1,20
Takviye programı	2.723.600	0,91
Üreme sağlığı hizmetleri	2.560.963	0,85
Eğitim	2.429.993	0,81
Görünürlük	423.219	0,14
Araştırma, inceleme ve anketler	259.888	0,09
Dolaylı maliyetler	132.083	0,04
Kullanılmayan bütçe	2.861.742	0,95
Toplam	300.000.000	100,00

Kaynak: Mills, L. (2021). Strategic Mid-term Evaluation of the Facility for Refugees in Turkey 2016-2019/2020. *Final Report*, Volume II: Sector Report on Health.

AB Mali Yardım programının Sağlık Bakanlığı ile gerçekleştirmiş olduğu SIHHAT projesine ek olarak Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), çeşitli uluslararası sivil toplum kuruluşları gibi farklı ortaklarının olduğu çeşitli projelerle 2021 yılı itibariyle 164 milyon Avro tutarında ek desteği de

bulunmaktadır (Mills, 2021: 20). Bu projelerin bütçe büyüklüklerine göre dağılımları Şekil 3.11’de verilmiştir.

Şekil 3.11: Uluslararası Projelerin Bütçe Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Kaynak: Mills, L. (2021). Strategic Mid-term Evaluation of the Facility for Refugees in Turkey 2016-2019/2020. *Final Report*, Volume II: Sector Report on Health.

3.3.2.3.2. Kore Hibe Projesi

Kore Cumhuriyeti tarafından, 2017-2021 yılları arasında Türkiye’de bulunan geçici koruma statüsündeki kişilere sunulan hizmetleri desteklemek amacıyla 5 Milyon Dolar tutarında hibe verilmiştir. Proje çerçevesinde 100 Milyon Dolar tutarında aynı yardım gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Proje faaliyetleri neticesinde Ankara, İzmir, Şanlıurfa illerinde 3 adet Sağlıklı Yaşam Merkezi ile Konya, Mersin ve Adana illerinde ise 3 adet GSM yapılmıştır. Aynı yardım kapsamında ise 5.750 adet bebek kiti ilgili kişilere dağıtılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı HSGM, 2022: 169-170).

3.3.2.3.3. Kuveyt Fonu

“Suriyeli Mülteci Krizinin Ev Sahipliği Yapan Ülkeler Üzerindeki Etkisini Azaltmak İçin Tahsis Edilen Kuveyt Fonu Hibesi” başlıklı proje kapsamında 2019 yılında Kuveyt Arap Ekonomik Kalkınma Fonu tarafından 13.000.000\$ hibe

verilmiştir. Proje ile Adana, Hatay, Kilis, İzmir, Bursa, Mersin, Gaziantep ve Şanlıurfa’da sağlık merkezleri inşa edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı HSGM, 2022: 170).

3.3.2.3.4. Göçmen Sağlığı Hizmetlerini Güçlendirilme Müdahalesi (Bureau of Population, Refugees and Migration-BPRM Projesi)

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (HSGM), projeye dâhil olan il sağlık müdürlükleri ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’nün paydaş olarak yer aldığı BPRM Projesi’nin bütçesi 2 milyon \$ olarak belirlenmiştir. 2019-2020 yılları içinde gerçekleştirilen proje kapsamında geçici koruma statüsündeki kişilerin nitelikli sağlık hizmetlerine adil bir şekilde ulaşımının iyileştirilmesi, bulaşıcı olmayan hastalıkların önlenmesi ve kontrolü amaçlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Göç Sağlığı Dairesi Başkanlığı).

3.4. GENEL GÖRÜNÜM VE BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

İkinci bölümde de üzerinde durulduğu üzere kamu maliyesi farklı disiplinlerle ilişki içindedir. Bu kapsamda çalışmanın üçüncü bölümünde kitlesel göçe ev sahipliği yapan Türkiye’de uygulanan kamu politikalarının dayandığı hukuki süreçler ile gerçekleşen yasal düzenlemeler doğrultusunda eğitim ve sağlık alanlarında uygulanan kamu politikalarına yer verilmiştir. Bu doğrultuda gerçekleşen kitlesel göç ile birlikte ortaya çıkan mali etkiler incelenerek söz konusu mali etkilere yönelik olarak ulusal ve uluslararası kapsamda atılan adımlar değerlendirilmiştir.

Ülke tarihi boyunca hem iç hem de dış göç anlamında menşe ve varış ülkesi özelliklerini taşıyan Türkiye, Suriye’de gerçekleşen kriz ile birlikte kitlesel bir göç akınına ev sahipliği yapmak durumunda kalmıştır. Kitlesel akının merkez varış noktalarından biri olması göç kararının belirleyicileri kapsamında bakıldığında her ne kadar ekonomik nedeni olmasa da kriz ülkesine yakınlığı nedeniyle Ravenstein’in göç kuramına örnek olacak niteliktedir. Ayrıca ortaya çıkan krizin insanları yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda bırakması çatışmaların itici unsurlar arasında yer aldığının göstergesidir. Diğer yandan dünya genelindeki mültecilerin ülkelere göre dağılımlarına bakıldığında önemli bir ölçüde düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşaması göç kararının

sadece bireysel bir tercih olmadığının, uluslararası kapsamda ülkelerin politik sahnede sahip olduğu prestij ve gücün de bir sonucu olduğunun göstergesidir. Bu durum yapısal kuramlarda yer alan merkez ve çevre ülkeler bağlamının gönüllü göç anlamında merkez ülkelere kimin göç edebileceğinin kararını vermelerini sağlarken, zorunlu göç anlamında ise kimin göç edemeyeceğinin de belirlendiği bir çıkar ilişkisinin sonucudur. Ortaya çıkan bu çıkar ilişkisi ise kamu maliyesi bağlamında küresel kamusal mal olarak ele alınan mülteci sorumluluğu paylaşımının teorik bir değerlendirmede kalmasına neden olabilir. Zorunlu göç ile gelen kişilerin belirli varış ülkelerinde yaratmış oldukları maliyetlerin finansmanına uluslararası katılımdaki amaç ise küresel kamusal iyilik yaratmaktan ziyade parasal maliyetlere katlanırken kendi ülkelerinde ortaya çıkabilecek sosyal maliyetleri bertaraf ederek negatif dışsallıkları uzak tutmak olabilir. Zorunlu göçe kriz bölgesine yakın, genellikle düşük ve orta gelirli ülkeler ağırlıklı olarak ev sahipliği yaparken gelişmiş ülkelerin mülteci kabulünün nispeten düşük olması, merkez ülke içinde ortaya çıkacak toplumsal ve mekânsal etkileri minimuma indirmiş olur.

Suriye'den göç etmek zorunda kalan kişilerin yaklaşık olarak %55'ine ev sahipliği yapan Türkiye'de kamu politikalarının yasal ve idari boyutlarda düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Buna yönelik olarak geçen sürede sürecin gereksinimlerine yönelik olarak farklı uygulamalara gidilmiştir. Akut dönem, geçiş dönemi ve mevcut dönem olarak üç gruba ayrılan bu süreçlerde gelen kişilerin misafirlikten uzun dönemli kalıcılığına yönelik adımlar atılmış ve bu durum politika belgelerinde de görüldüğü üzere mevcut döneme gelindiğinde uyumun ön plana çıkmasına neden olmuştur. Yapılan çalışmalarda gelen kişilerin gelecekte Türkiye'de yaşamak istediklerine yönelik beyanları uyuma yönelik politikaların geliştirilmesi ile tutarlıdır.

Kitlesel göç kaçınılmaz olarak mali sonuçlara da neden olmuştur. Net verilere ulaşamamakla birlikte tahmini miktarları hesaplanan eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik kamu harcamalarında da görüldüğü üzere geçirilen süreçte önemli bir kaynak aktarımı mevcuttur. Bu kaynak aktarımı etkin bir şekilde değerlendirildiği takdirde uzun vadede toplum geneline fayda sağlayacaktır. Buradaki önemli nokta eğitim ve

sağlık alanında yapılan kamu harcamalarının uzun vadede beşeri sermaye yatırımı olduğunun bilincinde olunmasıdır. Ancak bu sayede üstlenilen parasal maliyetler uzun dönemde hem ülke ekonomisine hem de toplumsal uyuma katkı sağlayabilir.

Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı kişi sayısının oldukça fazla olması sadece mali anlamda etkiye neden olmamakta aynı zamanda gelen kişilerin sosyal ağlarla belirli bölgelerde yaşamaları sonucunda gettolaşmaya neden olabilirken, nüfus artışı ile eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi de güçleştirebilir. Ortaya çıkan kalabalıklaşma maliyeti hem eğitim hayatında hem sağlık alanında sunulan hizmetlerin kalitesinde düşüşe neden olabilirken, hem ülke vatandaşlarının hem de kitlesel göç ile gelen kişilerin bu hizmetlerden yeterince yararlanamamasıyla da sonuçlanabilir. Bu doğrultuda çalışmanın bir sonraki bölümünde geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerine yönelik saha araştırmasına yer verilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI

4.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ARAŞTIRMA SORULARI

Göç hangi türde gerçekleşirse gerçekleşsin, hareketin doğası gereği gruplar ya da toplumlar arasında temas yaratır. Farklı arka planlara sahip grupların teması dolayısıyla ortaya çıkan kültürel çeşitliliğin nasıl hayat bulacağı gönüllülük, hareketlilik ve kalıcılıktan oluşan üç temel göç türüne dayanarak açıklanır. Bahsedilen üç temel göç türü sonucunda topluluklar arasında gerçekleşen temas, kültürel çeşitlilik yaratarak mekânsal ve toplumsal yapıda değişikliklere neden olur.

Göç, doğası gereği hem mekân yapısı hem de toplum yapısı üzerinde tartışılmaz etkileri olan bir harekettir. Göç hareketleri ülke içinde hem de ülkeler arasında gerçekleşebilir. Bu gerçekleşme nasıl olursa olsun varış yerleri, göç hareketinden etkilenirler. Özellikle kontrolsüz göç hareketlerinin yoğunlaştığı dönemlerde varış yerleri sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal ve mekânsal açılardan -içinde bulunulan ülkenin sosyoekonomik koşullarına da bağlı olarak- etki altında kalırlar (Tümtaş, 2020: 48).

Göç hareketleri, mekânsal alan dışında toplumsal yapıda da değişikliklere neden olur. Kişiler kendi kültürel kimliklerini de beraberlerinde göç ettikleri yere götürdüğünden hem göç edenler hem de göç edilen yerde yaşayan kimseler karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedirler (Karpata, 2010: 82). Söz konusu etkileşimin boyutu ve nasıl olacağı göç türü ile ilişkilidir. Gerçekleşme nedenine göre bakıldığında gönüllü göç eden kişi ya da grupların, zorunlu göç edenlerle karşılaştırıldığında etkileşimleri farklı olabilir. Bunun arkasında yatan neden gönüllü göç eden kişiler bir plan dâhilinde hareket ettiğinden karşılaştacakları sosyoekonomik problemlere karşı zorunlu göç ile gelen kişilere oranla daha hazırlıklıdırlar. Oysa zorunlu göç ile gelen ve belki psikolojik ya da ekonomik olarak hazırlıksız olan kişiler yeni tanıştıkları toplumsal yapıya uyum sağlamada daha fazla zorluk yaşayabilirler (Tümtaş, 2020: 53). Uyuma

dair yaşanan zorluklar göçün türüne, nedenine, kişilere ve varış yerine göre farklılaşmaktadır

Ager ve Strang ise uyum sürecini bir birey ve toplumun (Ager ve Strang, 2004: 5);

- İstihdam, barınma, eğitim, sağlık vb. alanlarda daha geniş ev sahibi topluluklarda elde edilenlere eşdeğer sonuçlar elde etmeleri,
- Diğer toplulukların üyeleriyle ve devletin ilgili hizmet ve işlevleriyle sosyal olarak bağlantılı olmaları,
- Bu topluma vatandaşlık kavramlarıyla tutarlı bir şekilde güvenle katılmak için yeterli dilsel yetkinlik ve kültürel bilgi ile yeterli güvenlik ve istikrar duygusuna sahip olmaları şeklinde tanımlamaktadır.

Ager ve Strang tarafından uyum sürecinin incelenmesine yönelik kavramsal analiz, göçmen yerleşimi ortamlarında saha çalışması, kesitsel araştırma verilerinin ikincil analizi ve doğrulama yöntemleri kullanılarak 4 alanda 10 gösterge belirlenmiştir (Bkz.: Tablo 4.18). Bunlar yapısal uyum alanında istihdam, barınma, eğitim ve sağlıktan; etkileşime dayalı uyum alanında sosyal köprüler, sosyal bağlar ve sosyal bağlantılardan; kültürel uyum alanında dil ve kültür bilgisi ile güven ve istikrardan; özdeşime dayalı uyum alanında ise haklar ve vatandaşlıktan oluşmaktadır (Ager ve Strang, 2008: 170). Etkileşime dayalı uyum alanındaki göstergeler sosyal sermayenin üç boyutunu ifade eder. Bu üç boyut; göçmenlerin kendi topluluğu içindeki bağlar, diğer toplulukların üyeleriyle bağlar ile yerel ve merkezi yönetimler kapsamındaki güç ve etki kurumlarıyla bağlardan oluşur. Üçüncü alan olan kültürel uyumun ise göçmenlerin yeni topluluklar içinde güvenle etkileşim kurmalarına yardımcı olacak temel beceriler ve durumlar olduğu ileri sürülmektedir. Son alan olan özdeşime dayalı uyum ise devletten, diğer insanlardan ve göçmenlerin kendisinden beklenen haklarla ilgilidir. Bu alan aynı zamanda vatandaşlıkla ilgili hakları, beklentileri ve yükümlülükleri de içerir (Philimore ve Goodson, 2008: 310-311).

Tablo 4.18: Uyum Alanları ve Göstergeleri

Uyum Alanları	Uyum Göstergeleri
Yapısal Uyum (İşaretleyiciler ve Araçlar)	İstihdam, barınma, eğitim, sağlık
Etkileşime dayalı uyum (sosyal bağlantılar)	Sosyal köprüler, sosyal bağlar ve sosyal bağlantılar
Kültürel uyum (kolaylaştırıcılar)	Dil ve kültür bilgisi, güven ve istikrar
Özdeşime dayalı uyum (temel)	Haklar ve vatandaşlık

Kaynak: Ager ve Strang, 2008: 170; Topçu ve Büyükbeşe, 2020: 27.

Çalışmanın konusunu, uyum kapsamında göçün sosyoekonomik etkilerine yönelik kamu politikaları oluşturmaktadır. Uyum kapsamında göçe yönelik oluşturulan kamu politikalarının kim tarafından yapılması gerektiği düşünüldüğünde ilk etapta merkezi yönetim ön plana çıksa da ülke içinden ve dışından gelen nüfusa şehirlerin ev sahipliği yapması nedeniyle, yerel yönetimlerin de sorumluluk alanları genişlemektedir. Şehirlere gelen göçmen ve sığınmacılar beraberlerinde kendi kimlik ve kültürlerini de yeni yaşam mekânlarına getirmekte ve dolayısıyla yerel mekanda ekonomik, sosyal ve kültürel değer üretimi gerçekleştirmektedirler. Bu değer üretiminin yanında ise barınma, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır (Çakırer Özservet 2016: 49).

Türkiye özelinde yapılan çalışmalara bakıldığında (Apak, 2016; Arslan ve Yıldız, 2019) ise özellikle Suriyeli sığınmacıların ülkelerine geri dönüş düşüncesine isteksiz yaklaştıkları görülmektedir. Bu durum uyum sürecine yönelik uzun vadeli ve ciddi politikaların alınması gerektiğinin göstergesidir. Ülke genelinde tüm şehirlere ve aynı zamanda yerel düzeyde tüm belediyelere ne iç göç ne de dış göç ile gerçekleşen nüfus hareketliliği eşit bir dağılım sergilemektedir. Göçmenler ve sığınmacıların belirli şehirlerde ve yerel düzeyde belirli belediye sınırları içinde yoğunlaştıkları görülmektedir (Erdoğan, 2019: 7; Kavas, vd., 2019: 38). Dolayısıyla uyum süreçlerine yönelik politikalar üretilmediği takdirde; göç ile gelen nüfusun mekânsal dağılımının dengeli bir şekilde olmaması hızlı şehirleşme, kır-kent dengesinin bozulması, şehir yönetiminde aksaklıklar gibi bir dizi ekonomik ve sosyal probleme yol açabilir.

Çalışmanın amacına yönelik olarak belirlenen araştırma soruları aşağıdaki şekildedir:

- *Araştırma Sorusu 1: Zorunlu göç alan bir ülkede geçici koruma altındaki kişilerin uyum süreçleri kapsamında uygulanması gereken eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik kamu politikaları nelerdir?*
- *Araştırma Sorusu 2: Eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik mevcut kamu politikalarının geçici koruma altındaki kişilere yansımaları nasıldır?*
- *Araştırma Sorusu 3: Geçici koruma altındaki kişilerin eğitim hizmetlerinden memnuniyet seviyesi ile Türkiye’de kalma düşüncesi arasında ilişki var mıdır?*
- *Araştırma Sorusu 4: Geçici koruma altındaki kişiler yardım alıyorsa, aldıkları yardımlar ile eğitim hizmetlerinden memnuniyetleri arasındaki ilişki nasıldır?*
- *Araştırma Sorusu 5: Tercih edilen sağlık kurumu ile alınan sağlık hizmetinden memnuniyet ilişkisi nasıldır?*
- *Araştırma Sorusu 6: Geçici koruma altındaki kişilerin Türkiye’de aldıkları sağlık hizmetlerinden memnuniyet dereceleri ile Türkiye’de kalma kararı arasında ilişki var mıdır?*
- *Araştırma Sorusu 7: Geçici koruma altındaki kişilerin Türkçe dil seviyesi ile Türkiye’de aldıkları sağlık hizmetlerinden memnuniyet dereceleri arasında ilişki var mıdır?*

4.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmada eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik uygulanan kamu politikaları ile sığınmacıların uyum süreçleri ilişkisinin incelenerek uyum sürecinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda göç yönetiminin planlanmasına dair önerilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Göç yönetiminde merkezi ve yerel yönetimlerin birbiri ile ilişkili oluşu, çalışma sonucunda geliştirilecek kamu politikaları önerilerinin her iki yönetim düzeyine yönelik olmasına neden olacaktır.

Araştırmanın amacı ele alındığında, göçün sahip olduğu insan, zaman, kültür bağıntıları nedeniyle vakanın öznel koşullarından bağımsız evrensel geçerliliği olan

genel geçer sonuçlara ulaşmanın zorluğu ortaya çıkar. Önerilen çalışma ile hedeflenen, evrensel geçerliliğe sahip bir durum yaratarak genelleme yapmak değil; yaşanmakta olan bir durum üzerinde derinlemesine iç görüşü sahibi olmak ve yorumlar ortaya koyarak öneriler geliştirmektir.

Çalışma ulusal literatür açısından, göç yönetimine dair yapılan çalışmalara sığınmacıların perspektifinden yaklaşmayı hedeflemektedir. Ayrıca uluslararası literatür açısından ise sığınmacıların uyum süreçleri ile sağlık ve eğitim hizmetlerine yönelik kamu politikaları arasındaki nedensellik ilişkisinde Türkiye'deki mevcut durumu ortaya çıkarmayı planlaması sebebiyle önem taşımaktadır. Mevcut durumu ortaya çıkarmanın yanında göç konusunun dinamik bir süreç olması nedeniyle bu alanda yapılacak çalışmalara altyapı oluşturmak da amaçlanmıştır.

Uyum sürecinin dinamik bir yapıda olması sürecin aralıklarla takibini zorunlu kılarken, uyumun sağlanması için gerekli politika desteği ancak yaşanmakta olan sorunların farkındalığıyla mümkün olabilir. Araştırma kapsamında göçmenlerle yapılacak olan görüşmeler var olan durumun fotoğrafını çekerken daha önceki çalışmalar ile kıyas imkânı da verecektir. Bu sayede var olan politikaların etkinliğinin ve eksikliklerinin değerlendirilmesi ve ihtiyaç duyulan politika desteğinin tespiti araştırmanın özgün değerleri arasındadır.

4.3. ARAŞTIRMANIN KISITLARI

Her çalışmada olabileceği gibi bu çalışmada da birtakım kısıtlar mevcuttur. Bu kısıtların başında dil problemi gelmektedir. Çalışmanın ana öznesi olan Suriyeliler ile görüşülürken çeviri aşamasında bir bilgi kaybı yaşanması istenmediğinden Türkçe bilen Suriyeliler tercih edilmiştir. Bu durum Türkçe bilgisinin zayıf olması nedeniyle özellikle kadınlar ve yaşlıların temsilini güçleştirmiştir. Çalışmanın bir diğer kısıtını ise coğrafi kapsam oluşturmaktadır. Mali imkânların kısıtlılığı dikkate alınarak çalışma sadece İstanbul ilinde gerçekleştirilmiştir. Bir diğer önemli kısıt ise verilere erişimdir. Çalışmanın konusu kapsamında geçici koruma kapsamındaki kişilere yönelik verilerin özellikle harcama verilerine erişimin oldukça güç olması özellikle kamu harcamaları gibi önemli bir unsurun varsayımsal olarak değerlendirilmesine ve bulguların da bu varsayımlar üzerinden yorumlanmasına neden olmuştur.

4.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışma kapsamında nicel araştırma yöntemlerinden anket kullanılmıştır. Anket sorularının kapsamı Ager ve Strang tarafından uyum süreçlerinin incelenmesinde kullanılmak üzere hazırlanan alan ve göstergelerden (Bkz.: Tablo 4.18) faydalanarak oluşturulmuştur (Ager ve Strang, 2004). Bunun nedeni Ager ve Strang'ın çalışmalarında ortaya koydukları alan ve göstergelerin, göçmen uyumuna dair araştırma, politika ve uygulamada başvurulacak ortak bir odak nokta haline gelmiş olmasıdır. Söz konusu uyum alanları ve göstergelerinin tez kapsamında yapısal uyum alanlarından eğitim ve sağlık hizmetleri ile bunlara ek olarak geleceğe yönelik planlar çerçevesinde daraltılması uygun görülmüştür.

Araştırmada ölçüm yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Anket çalışmasına yönelik sorular belirlenirken ilgili alanda hem yerli hem yabancı literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması sonucunda hem tek hem de birden fazla seçenekli kapalı uçlu sorular ile görüşme yapılan kişilerin özel durumlarını ortaya çıkarmak adına açık uçlu sorular belirlenmiştir. Bu sorular hem bireysel hem de hane genelini durumunu ortaya koymak adına kişisel ve hane halkı soruları olarak iki ana gruba ayrılmıştır. Söz konusu ana grupların her biri demografik özellikler ile eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik sorulardan oluşmaktadır. Bunlar dışında kişisel sorular grubunda görüşme yapılan kişilerin uzun vadeli planlarını öngörebilmek adına geleceğe yönelik sorular da sorulmuştur. Çalışma kapsamında görüşmelere başlamadan önce T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kuruluna sunulmuş etik kurul onay belgesi alınmıştır.

4.4.1. Ana Kütlev ve Örneklem Seçimi

Çalışmanın ana kütlesi Türkiye'de en çok geçici koruma kapsamında kişiye ev sahipliği yapan İstanbul'dur. Kitle büyüklüğünün belirlenmesi için T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığının internet sayfasındaki istatistikler incelenmiş ve Geçici Koruma başlığındaki verilerden yararlanılmıştır. Buraya göre Türkiye'de yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı 2022 yılı Şubat ayı rakamlarına göre

3.739.859 kişidir. Bu kişilerin 531.816'sı İstanbul'da yaşamaktadır. Dolayısıyla araştırmanın ana kütesini oluşturan kişi sayısı 531.816'dır.

Araştırmanın örneklem büyüklüğü ana kütle içinden amaçlı örnekleme ile seçilen 18 yaşından büyük, Türkçe bilen Suriyeli kişilerden oluşmaktadır. Örneklem büyüklüğünün saptanmasında %95 güven aralığında $\pm$ %5 hata payı ile örneklem büyüklüğü yaklaşık olarak 384 kişi olarak hesaplanmıştır. Bu değer araştırma için gerekli en küçük örneklem büyüklüğü olup, çalışma kapsamında 510 kişi ile görüşülmüştür. Söz konusu 510 kişi ile yapılan görüşmeler İstanbul ilinin 24 ilçesini kapsamaktadır (Bkz.: Tablo 4.19).

Tablo 4.19: Örneklem Kapsadığı İstanbul İlçeleri

Avrupa Yakası		Anadolu Yakası
Arnavutköy	Esenyurt	Ataşehir
Avcılar	Fatih	Çekmeköy
Bağcılar	Gaziosmanpaşa	Kartal
Bahçelievler	Güngören	Pendik
Başakşehir	Kâğıthane	Sancaktepe
Bayrampaşa	Küçükçekmece	Sultanbeyli
Eyüpsultan	Sultangazi	Tuzla
Esenler	Zeytinburnu	Ümraniye

Çalışmada Türkçe bilen ve 18 yaşından büyük kişiler hedeflendiğinden amaçlı örnekleme dayanan ve araştırmanın amacına yönelik seçilen bu bölgelerde kolayda örneklem uygulanmıştır. Böylece yaş, eğitim, sosyoekonomik statü gibi demografik özelliklerin çeşitlenmesi amaçlanmıştır.

4.4.2. Veri Toplama

Çalışma kapsamında İstanbul'da yaşayan 18 yaş ve üzeri Türkçe bilen Suriyelilerin mevcut durumları, kamu hizmetlerine erişimleri, istek ve ihtiyaçlarının tespitine yönelik ölçüm yöntemi olarak anket uygulanmıştır. İstanbul'da Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı ve Üniversite tarafından seçilen ilçelerde toplam 510 kişi ile yaklaşık 20 dakikalık yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Anket çalışmasında yer alan soruların anlaşılabilirliğini test etmek ve gerekli duyulan düzeltmeleri yapmak amacıyla 2022 yılının Şubat ayında pilot test uygulanmıştır. Pilot test sonucunda yapılan çıkarımlar doğrultusunda sorular gözden

geçirilip revize edilmiştir. Gerekli görülen düzeltmelerin ardından Mart-Nisan 2022 döneminde saha çalışması gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonucunda doldurulan anketlerden elde edilen verilerin kodlanması ve düzenlenmesi için Microsoft Excel programından; frekansların alınarak karşılaştırmalar ile çapraz tablo analizlerinin yapılması ve istatistiki olarak anlamlılıklarının ölçülmesi için ise IBM SPSS V28 paket programından yararlanılmıştır.

4.5. BULGULAR

Çalışmanın bu aşamasında tanımlayıcı istatistiklere dair bulgular ile çapraz tablolara yer verilmiştir. Anket araştırmasında elde edilen veriler üzerinden frekans dağılımı incelenmiştir. Frekans dağılımı bir veya birden fazla değişkene ait değer ya da puanların dağılım özelliklerini görmek amacıyla elde edilen verileri sayı ve yüzde olarak gösterir (Büyüköztürk, 2014: 21).

Anket sürecinde elde edilen veriler ayrıca çapraz tablo ve ki-kare analizleri ile incelenmiştir. Çapraz tablo ile anket çalışmasında yer alan katılımcıların iki ya da daha fazla değişkene göre frekans ve yüzde dağılımları görülür. Ki kare analizi ise değişkenlerin her bir kategorisi için gözlenen ve beklenen değerleri arasındaki farkın anlamlılığını inceler. Yapılan analizde beklenen değeri beşten küçük olan kategori sayısının, toplam kategori sayısının %20'sini aşmaması ve tüm kategorilerde bu değerin birden büyük olması beklenir. Aksi takdirde eğer uygunsa kategoriler arasında birleştirme yapılabilir (Büyüköztürk, 2014: 27; 155). Böylece katılımcılardan sağlanan farklı yanıtların kendi içlerinde bir ilişkiye sahip olup olmadığının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bağımsız değişkenlere göre normal dağılım koşullarını sağlamadığından parametrik olmayan testlerden ki kare testi kullanılmış olup, p değeri 0,05'den küçükse farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu kabul edilmiştir. Kullanılan SPSS programında çapraz tablo analizi sürecinde ki-kare analizi için ilgili alan seçilmiş ve bunun akabinde kullanılan programın verdiği çapraz tablo sonuçları ile birlikte Pearson Chi-Square değeri elde edilmiştir. Bu değer 0.05'ten küçük ($p < 0,05$)

çıkıldığı takdirde değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu, aksi takdirde iki değişken arasında anlamlı bir fark olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır.

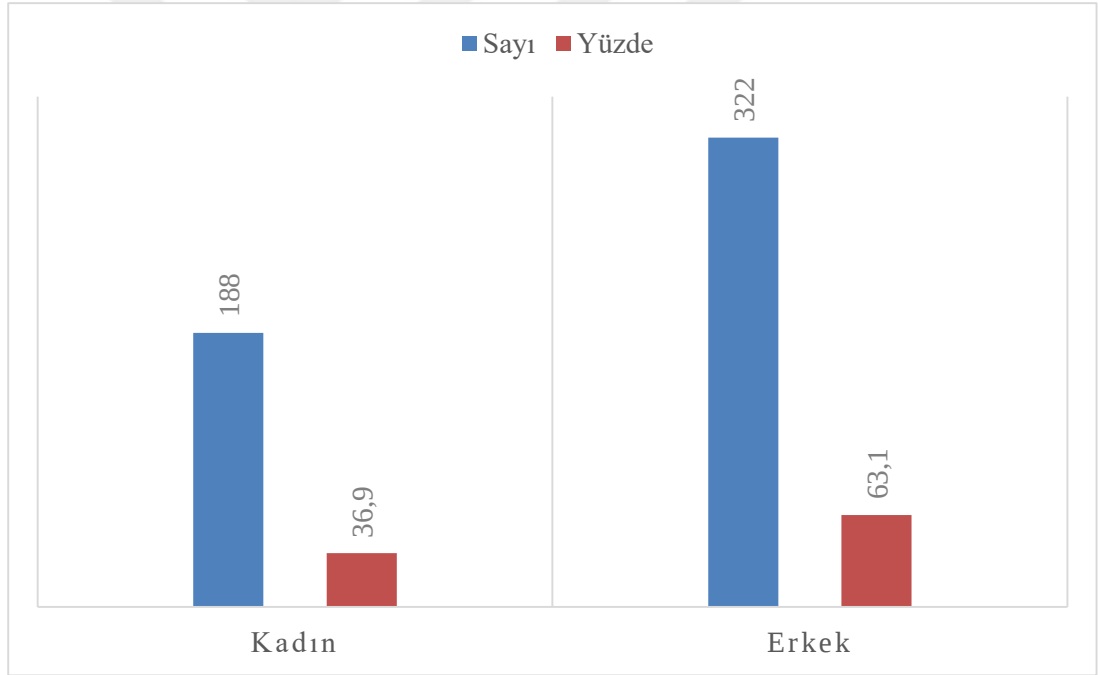
4.5.1. Katılımcı Profiline Yönelik İstatistikler

Anket çalışmasında demografik özelliklerin ve çalışma hayatının tespitine yönelik sorular sorulmuştur.

4.5.1.1. Katılımcıların Cinsiyet ve Yaş Dağılımı

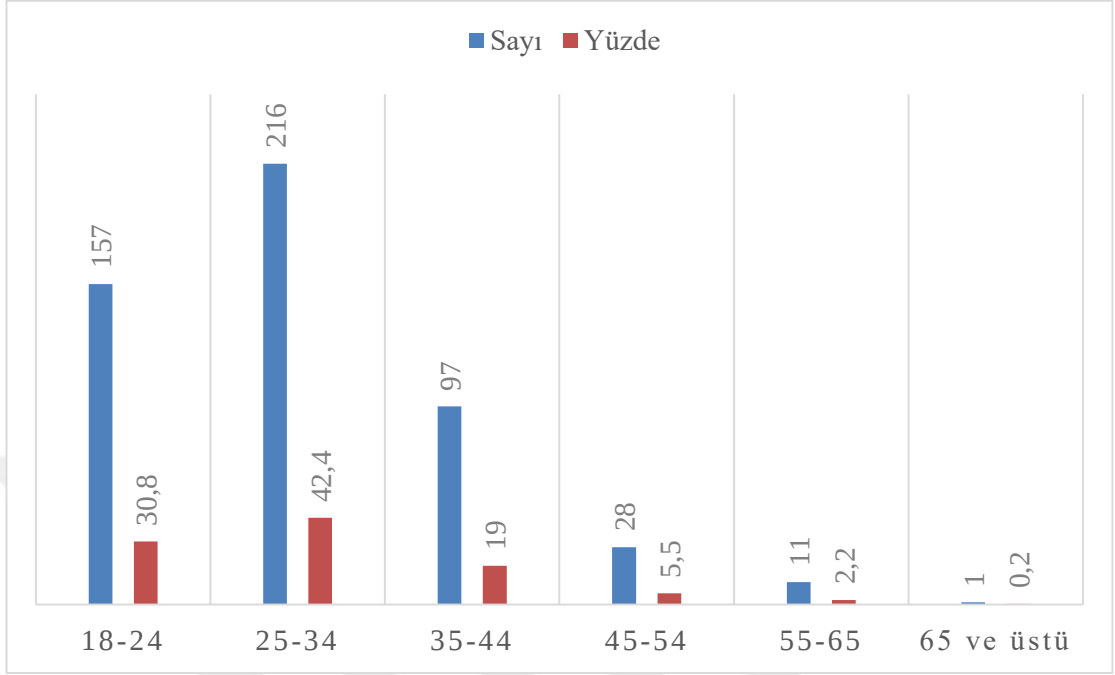
Aşağıda çalışmada yer alan katılımcıların cinsiyet ve yaş dağılımlarına yer verilmiştir.

Grafik 4.7: Cinsiyet Dağılımı

Grafik 4.7’de katılımcıları cinsiyet, yaş, eğitim durumu, Türkiye’de yaşam sürelerine dair frekans dağılımlarına yer verilmiştir. Grafikte de görüldüğü gibi katılımcıların %63.1’i erkeklerden, %36.9’u ise kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların 183’ü bekar, 15’i boşanmış ya da eşini kaybetmiş ve 313’ü evli olduğunu ifade etmiştir.

Grafik 4.8: Yaş Dağılımı

Yaş dağılımı açısından bakıldığında çalışma çağındaki kişilerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bunda göre %42.4 ile en çok 25-34 yaş aralığı yer almakta, onu %30.8 ile 18-24 yaş arası temsil etmektedir (Bkz.: Grafik 4.8). Yaş grubu ilerledikçe temsiliyet oranı düşmektedir. Çalışma Türkçe bilen Suriyeli sığınmacılardan oluştuğundan bu durum, ileri yaşlarda Türkçe bilen kişi sayısının azalmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 4.20: Cinsiyet ve Yaş Dağılımı (%)

Cinsiyet	18-24 Yaş	25-34 Yaş	35-44 Yaş	45+ Yaş
Kadın	34.8	34.2	22.5	8.6
Erkek	28.5	47.1	17.0	7.4

Tablo 4.20’de ise katılımcıların cinsiyet ve yaş dağılımı çapraz tablo analiziyle verilmiştir. Analize göre hem kadın hem de erkek katılımcıların çoğunluğunun 18-34 yaş aralığında olduğu görülmektedir. İlerleyen yaşlarda her iki cinsiyet grubunda da düşüş görülmektedir. Kadın katılımcıları kendi içlerinde az bir farkla da olsa en çok %34.8 ile 18-24 yaş aralığı temsil ederken, erkek katılımcıları en yoğun temsil eden yaş grubu 25-34 aralığıdır.

4.5.1.2. Katılımcıların Türkçe Dil Seviyesi

Bu bölümde çalışmada yer alan kişilerin okuma, yazma ve konuşma becerileri kapsamında Türkçe dil seviyesine dair bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.21: Türkçe Dil Seviyesi

Dil Yetisi	İyi	Orta	Zayıf	Toplam
Okuma (%)	29.8	26.7	43.5	100
Yazma (%)	25.5	25.9	48.6	100
Konuşma (%)	49.2	30	20.8	100

Tablo 4.21’de katılımcıların Türkçe dil seviyesi iyi, orta ve zayıftan oluşan üç yetiye göre verilmiştir. Ankete katılan kişiler Türkçe dil seviyesi açısından konuşma yetisinde kendilerinin ağırlıklı olarak iyi olduğunu belirtirken, okuma ve yazma yetilerinde ise ağırlıklı olarak zayıf olarak tanımlamışlardır. Buna göre katılımcıların yaklaşık olarak %50’si konuşma kapsamında Türkçe dil seviyelerini iyi; okuma ve yazma yetisi kapsamında ise sırasıyla %43,5 ve %48,6’sı zayıf olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 4.22: Cinsiyete Göre Türkçe Dil Seviyesi Dağılımı

	Cinsiyet	İyi	Orta	Zayıf	Toplam
Okuma	Kadın	20.9%	19.8%	59.4%	100.0%
	Erkek	35.0%	30.7%	34.4%	100.0%
Yazma	Kadın	16.6%	19.3%	64.2%	100.0%
	Erkek	30.7%	29.7%	39.6%	100.0%
Konuşma	Kadın	37.4%	30.5%	32.1%	100.0%
	Erkek	56.0%	29.7%	14.2%	100.0%

Cinsiyete göre Türkçe dil seviyesine bakıldığında ise (Bkz.: Tablo 4.22) her yeti türünde cinsiyetler arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Okuma, yazma ve konuşma alanlarının her birinden erkek katılımcılar kadın katılımcılara göre kendilerini daha yüksek oranda iyi olarak tanımlamışlardır. Kadın katılımcıların hem okuma hem de yazma alanlarında beceri düzeylerini yüksek oranda

zayıf olarak ifade etmeleri varış ülkesinde toplumsal hayata uyumlarının önündeki önemli bir engeldir. Hane içi bakımı ağırlıklı olarak kadınların üstlendiği düşünüldüğünde hem kendilerinin hem de özellikle çocuklarının eğitim ve sağlık imkânlarından faydalanmalarında kadınların dil seviyesinin gelişmiş olması toplumsal uyuma yönelik atılacak ciddi bir adımdır. Öte yandan kadınlar ile erkekler arasındaki bu farklılık kadınların erkeklere oranla çekirdek sosyal ağların içinde yaşadığının göstergesi olabilir. Erkeklerin çalışma hayatındaki yerinin kadınlara oranla fazla olması Türkçe dil seviyelerinin gelişiminde etkili bir unsur olabilir. Bu durum kadınların istihdama katılmasının sadece ekonomik olarak bireysel bir katkı sağlamayacağı, aynı zamanda Türkçe dil seviyelerinin artmasına etki edebileceğinin göstergesidir. Böylece hem kendilerinin hem de hane içinde bakım sağladıkları diğer kişilerin eğitim ve sağlık gibi çeşitli hizmetlerden sağlayacakları faydaları artırabilecek, buna ek olarak hem kendilerinin hem de gelecek nesillerin toplumsal hayata uyumlarını kolaylaştırabilecektir.

4.5.1.3. Katılımcıların Çalışma Hayatındaki Yeri

Bu bölümde katılımcıların istihdam içindeki profillerine yer verilmiştir.

Tablo 4.23: Çalışma Durumu

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Evet	352	69.0
Hayır	158	31.0
Toplam	510	100.0

Tablo 4.23'te katılımcıların çalışma durumları sorgulanmıştır. Buna tüm katılımcıların yaklaşık olarak %70'inin istihdam edildiği görülmektedir.

Tablo 4.24: Cinsiyete Göre Çalışma Durumunun Dağılımı

	Kadın	Erkek
Evet	26.70%	93.50%
Hayır	73.30%	6.50%
Toplam	100.00%	100.00%

Çalışma durumu cinsiyete göre incelendiğinde ise değişkenler arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş ve erkek katılımcıların kadın katılımcılara oranla ciddi bir seviyede çalışma hayatında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre erkeklerin %95'i çalıştığını söylerken bu oran kadın katılımcılarda yaklaşık olarak %27 seviyesindedir. Kadınların istihdamda çok düşük seviyelerde yer almasının neden toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir göstergesi olmakla birlikte bir sonraki tabloda da görüleceği üzere hane içi bakımın kadınlar tarafından yerine getirilmesidir.

Tablo 4.25: Cinsiyete Göre Çalışmama Nedenlerinin Dağılımı

	Kadın	Erkek
Yasal engeller nedeniyle	0.0%	4.8%
Ev hanımıyım	70.8%	4.8%
Eğitime uygun bir iş bulamadığım için	2.9%	0.0%
Çocuklarıma/kardeşlerime bakmak zorunda olduğum için	47.4%	0.0%
Yeterince iş imkânı olmadığı için	0.0%	38.1%
Yabancılarla iş verilmediği için	0.7%	14.3%
Hastayım/Raporluyum/Hamileyim	6.6%	23.8%
Çalışmasına aile içinde izin verilmediği için	2.2%	0.0%
Eğitimim devam ettiği için	2.9%	9.5%
Ücretler az olduğu için	0.0%	4.8%
Diğer	1.5%	4.8%

Tablo 4.25'te ise cinsiyetlere göre çalışmama nedenleri verilmiştir. Birden fazla neden belirtilebilen bu soruda katılımcıların çalışmama nedenlerine bakıldığında kadın ve erkekler arasında anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu nedenler içinde öncelikle belirtilmesi gereken durum, hem kadınların hem de erkeklerin “ev hanımıyım” yanıtını vermiş olduklarıdır. Bu cevabın, katılımcıların Türkçe bilgisinden kaynaklı bir yetersizlikten kaynaklanıyor olabileceği ve iş aramadıklarını belirtme şekilleri olarak yorumlanmıştır. Kadın katılımcıların yaklaşık olarak %71'i ev hanımı olduklarını ifade ederken bu oran erkeklerde yaklaşık olarak %5'tir. Kadın katılımcılar ağırlıklı olarak hanedeki diğer kişilere bakım işlerini çalışmalarının önündeki engel olarak belirtmişlerdir. Erkek katılımcılar ise yeterli iş imkânı olmaması, yabancı ayrımcılığı ve hasta olma durumlarını belirtmişler; Hiçbir erkek katılımcı hane içi bireylere bakma yükümlülüğünden bahsetmemiştir. Kadınların hanedeki yaşlı, çocuk ve engelli bireylerin bakımıyla yükümlü olması, geçici koruma altındaki bu kişilerin

kreş, vb. sosyal hizmetlere erişime yeterli imkânlarının olmamasından kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 4.26: Çalışılan Sektör

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Tarım	1	0.3
Sanayi	19	5.4
Hizmet	174	49.4
Tekstil	93	26.4
İnşaat	12	3.4
Ticaret	53	15.1
Toplam	352	100.0

Katılımcılar arasında çalışmakta olduğunu ifade eden 352 kişinin çalıştığı sektörler Tablo 4.26’da verilmiştir. Görüşmelerin İstanbul ilinde gerçekleştirilmiş olması sektör dağılımında bir kısıt olmakla birlikte çalıştığını ifade eden kişilerin %49,4’ü hizmet sektöründe yer aldığını ifade etmiştir. Hizmet sektörünü ise %26,4 ile tekstil takip etmektedir. Sektörlerin cinsiyete göre dağılımında ise istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 4.27: Çalışılan Sektör ve Sosyal Güvenlik

	Evet	Hayır
Tarım	0.0%	100.0%
Sanayi	47.4%	52.6%
Hizmet	39.1%	60.9%
Tekstil	24.7%	75.3%
İnşaat	50.0%	50.0%
Ticaret	49.1%	50.9%
Toplam	37.5%	62.5%

Çalışan katılımcılara sosyal güvenlik kurumuna bağlı olup olmadıkları sorulmuş ve Tablo 4.27’de bu oranın sektörlere göre dağılımı gösterilmiştir. Değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık bulunan bu analizde genel olarak çalışan katılımcıların %62,5’i sosyal güvenlik kaydının olmadığını söylerken %37,5’i ise olduğunu ifade etmiştir. Bu dağılıma sektörler açısından bakıldığında en

çok tekstil sektöründe sosyal güvenlik kaydının yapılmadan çalışıldığı, ikinci olarak hizmet ve onu da sanayi sektörünün takip ettiği görülmektedir.

Tablo 4.28: İşteki Statü Dağılımı

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Ücretli/Maaşlı	232	65.9
Yevmiyeli (Mevsimlik/Geçici)	26	7.4
İşveren	94	26.7
Toplam	352	100.0

Tablo 4.28’de ise çalıştığını belirten katılımcıların işteki statülerine yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların %65,9’u ücretli/maaşlı çalıştığını ifade ederken, %26,7’si işveren olduğunu ve %7,4’ü ise yevmiyeli çalıştığını belirtmişlerdir. İşveren olduğunu belirten katılımcıların bir bölümünün küçük esnaf ile zanaatkar olduğu ve yaşanılan ilçede ya da daha da spesifik olarak mahallede kendi anadillerinde açılan küçük işyerlerinden oluştuğu varsayıldığı takdirde, hem sosyal ağların göç eden kişiler için ekonomik olarak destekleyici unsur olduğu hem de kaynak ülkedeki kültürün devam ettiği bir gettolaşma bölgesinin oluşmasına alan yarattığı yorumu yapılabilir. Ekonomik anlamda sosyal ağ ilişkilerinin ve gettolaşma alanının varlığı gelen kişilere bir yandan güvenli alan sağlarken, diğer yandan ise varış ülkesi açısından toplumsal uyum ile çatışma yaratabileceği şeklinde çıkarım yapılabilir.

Tablo 4.29: İşteki Statünün Cinsiyete Göre Dağılımı

	Kadın	Erkek
Ücretli/Maaşlı	88.00%	62.30%
Yevmiyeli (Mevsimlik/Geçici)	2.00%	8.30%
İşveren	10.00%	29.50%
Toplam	100.00%	100.00%

İşteki statünün cinsiyetlere göre dağılımına bakıldığında istatistiki olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Buna göre çalışan kadın katılımcıların %88’i ücretli/maaşlı, %10’u işveren ve %2’si yevmiyeli çalışandır. Çalışan erkek katılımcılarda da statü sıralaması aynı olmakla birlikte oranlarda farklılık

görülmektedir. Buna göre çalışan erkek katılımcıların %62,3'ü ücretli/maaşlı, %29,5'i işveren ve %8.3'ü yevmiyeli çalışandır.

Tablo 4.30: Mevcut Çalışılan İşin Bulunuş Yöntemi

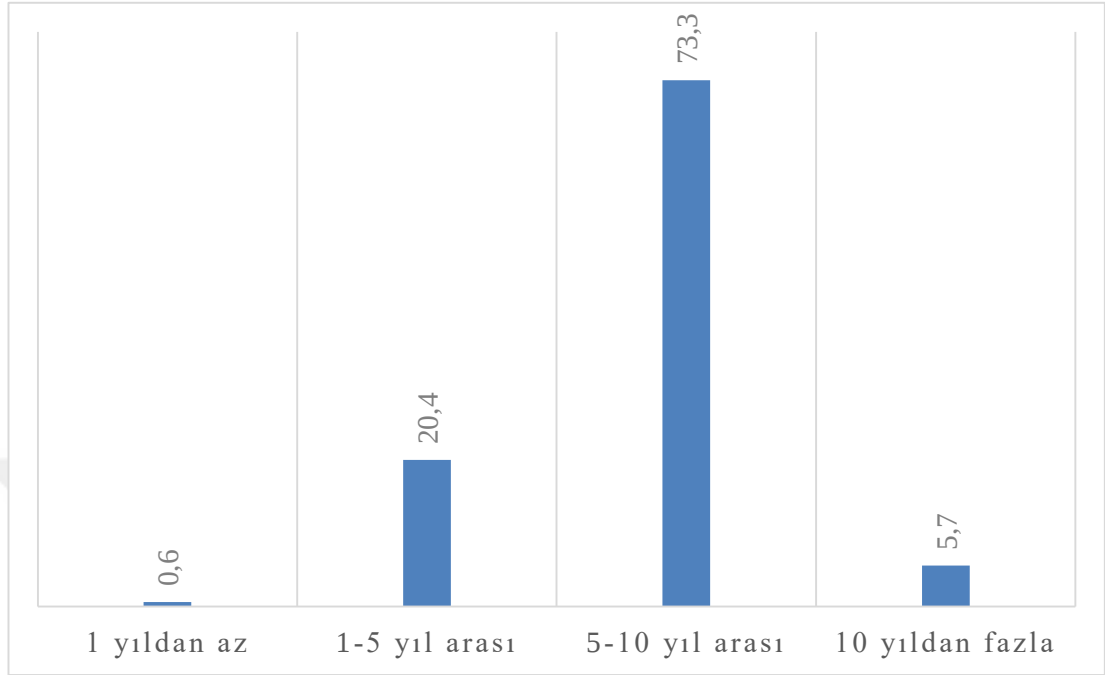
	Sayı (n)	Yüzde (%)
Suriyeli tanıdık aracılığıyla	217	58.0%
Türk tanıdık aracılığıyla	33	8.8%
Kendim arayarak	47	12.6%
Kendi işime başladım	66	17.6%
Gönüllü/Stajyer olarak çalışmaya başladım	1	0.3%
Uluslararası organizasyon aracılığıyla	2	0.5%
STK aracılığıyla	1	0.3%
Medya reklamı (Örn. TV, gazete, internet) aracılığıyla	3	0.8%
İŞKUR'dan	1	0.3%
Yabancı kökenli tanıdık ile	1	0.3%
Akraba aracılığı ile	2	0.5%
Toplam	374	100.0%

Son olarak ise çalışan kişilere mevcut işini nasıl bulduğu sorulmuştur. Verilen yanıtlarda iş bulmada esas unsurun sosyal ağlar olduğu görülmektedir. Başka tanıdıkları aracılığıyla bulduklarını söyleyenlerin toplam oranı %67,1 olmakla birlikte; katılımcılar %58 ile Suriyeli tanıdıkları aracılığıyla iş bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu durum yine sosyal ağların önemini göstermektedir.

4.5.1.4. Türkiye’de Yaşam Süresi ve Geleceğe Dair Beklentiler

Bu bölümde katılımcıların ne kadar süredir Türkiye’de yaşadıkları ve geleceğe yönelik planlarına dair bulgulara yer verilmektedir.

Grafik 4.9: Türkiye’de Yaşam Süresi (%)

Katılımcılara Türkiye’de ne kadar süredir yaşadıkları sorulduğunda ise %73.3’ü 5 ile 10 yıl arasında, %20.4’ü 1 ile 5 yıl arasında Türkiye’de yaşadıklarını söylemişlerdir. 1 yıldan az ve 10 yıldan fazla süredir Türkiye’de yaşayanların oranı ise nispeten düşüktür.

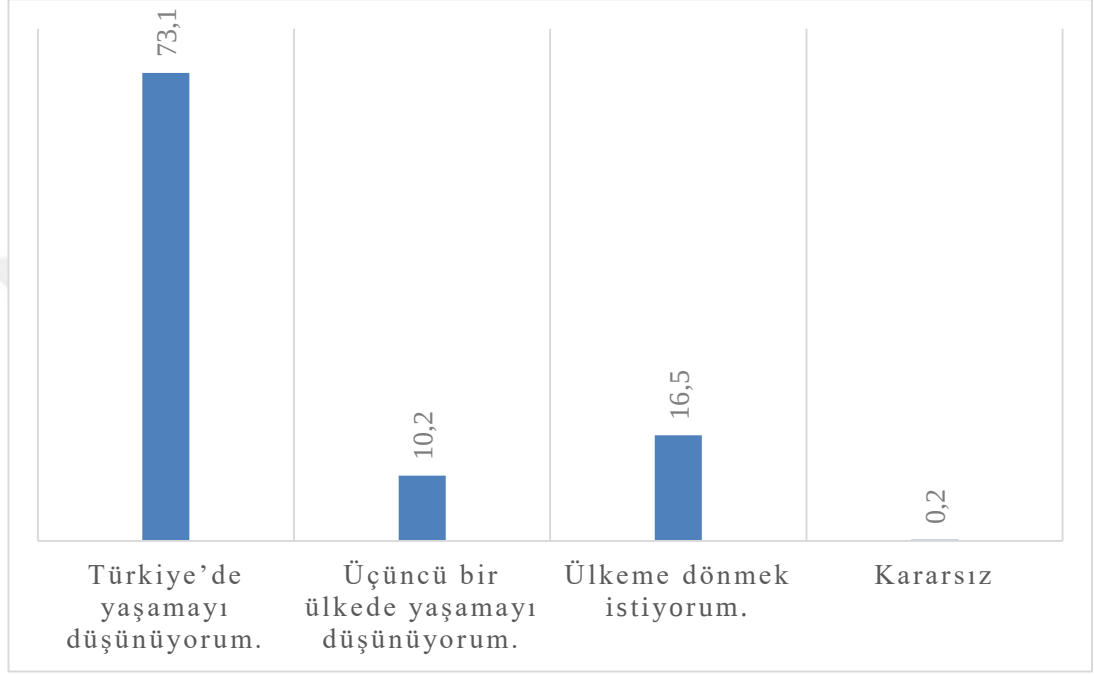
Tablo 4.31: Türkiye’de Yaşam Süresi ile Türkçe Seviyesinin Karşılaştırılması

	1 yıldan az	1-5 yıl arası	5-10 yıl arası	10 yıldan fazla
İyi	33.3%	17.0%	37.6%	63.2%
Orta	11.1%	33.3%	27.2%	12.6%
Zayıf	55.6%	49.7%	35.2%	24.1%
Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Çalışmada bir diğer merak edilen unsur Türkiye’de geçirilen süre ile Türkçe dil seviyesi ilişkisidir. Katılımcılardan elde edilen verilere göre 5 yıldan az süredir Türkiye’de yaşıyorum diyenler ağırlıklı olarak Türkçe seviyelerinin de zayıf olduğunu belirtmişlerdir. 1 yıldan az süredir Türkiye’de yaşayan ve Türkçe dil seviyesini iyi olarak ifade eden kişilerin oranının %33 olduğu görülmektedir. Bu durum bu cevabı

veren katılımcı sayısının azlığından kaynaklanıyor olabilir. 10 yıldan fazla süredir Türkiye’de yaşayanlar ise ağırlıklı olarak Türkçe dil seviyelerini iyi olduğunu ifade etmişlerdir (Bkz.: Tablo 4.31).

Grafik 4.10: Gelecekte Türkiye’de Yaşamaya Dair Düşünceler (%)

Zorunlu göç ile Suriye’den gelen kişilere ileride Türkiye’de yaşama konusundaki düşünceleri de sorulmuştur. Grafik 4.10’da da görüldüğü üzere yaklaşık olarak %73 ile çalışmaya katılan kişilerin önemli bir bölümünün gelecekte Türkiye’de kalma niyetinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Suriye’ye dönmek isteyenlerin oranı %16,5 ve üçüncü bir ülkede yaşamak istediğini belirtenlerin oranı ise %10’dur. İleride nerede yaşayacağına karar vermeyenler ise %0,2 ile örneklemin çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Tablo 4.32: Gelecekte Yaşamayı Düşünülen Yerin Tercih Nedeni

	Türkiye’de yaşamayı düşünüyorum.	Üçüncü bir ülkede yaşamayı düşünüyorum.	Ülkeme dönmek istiyorum.	Kararsız
Güvenlik	21.6%	0.0%	0.0%	0.0%
Ekonomik koşullar	3.0%	17.3%	2.4%	0.0%
Aile/Tanıdıklar	8.8%	17.3%	9.5%	0.0%
İş olanakları	17.5%	9.6%	3.6%	0.0%
Türkiye’de uzun süre yaşamak	3.8%	0.0%	0.0%	0.0%
Dini, kültürel ve coğrafi benzerlikler	10.1%	0.0%	0.0%	0.0%
Suriye’de savaşın devam etmesi	12.9%	0.0%	0.0%	0.0%
Eğitim	3.3%	3.8%	0.0%	0.0%
Çocukların geleceği için	0.8%	1.9%	0.0%	0.0%
Türklerle ilişkiler	4.7%	0.0%	0.0%	0.0%
Yaşam koşullarının iyi olması	25.2%	38.5%	1.2%	0.0%
Vatandaşlık alımı	3.3%	3.8%	0.0%	0.0%
Türkiye’de düzen kurulmuş olması	8.2%	0.0%	0.0%	0.0%
Sağlık	1.1%	1.9%	0.0%	0.0%
Türkiye’nin güçlü olması	0.5%	0.0%	0.0%	0.0%
Tarihi ilişkiler	0.5%	0.0%	0.0%	0.0%
Başka bir ülkeye gitmenin zorluğu	0.8%	0.0%	0.0%	0.0%
Barınma	0.5%	0.0%	3.6%	0.0%
Suriye’ye yakın olması	0.8%	0.0%	0.0%	0.0%
Savaş biterse	0.0%	0.0%	64.3%	0.0%
Diğer	4.4%	11.5%	20.2%	100.0%

Katılımcılara gelecekte yaşamayı istediği yeri neden seçtiği de sorulmuş ve yaşamayı istediği yere dair yanıtlar Tablo 4.32’de verilmiştir. Bu yanıtlara göre ülkeme dönmek istiyorum diyen kişilerin önemli bir kısmı savaşın bitmesini, %9,5’i ise aile veya tanıdıklarının orada olmasını neden olarak göstermiştir. Üçüncü bir ülkede yaşamak istiyorum diyen kişiler için en önemli neden olarak yaşam koşulları gösterilmiş, onu ekonomik koşullar ile aile ve tanıdıkların orada olması takip etmiştir. Ekonomik koşullar, iş olanakları, eğitim, sağlık gibi unsurların da yaşam koşulunun bir parçası olduğu düşünüldüğünde bu oran daha da yükselmektedir. Türkiye’de yaşamayı seçen katılımcılar için ise ilk üç önemli neden yaşam koşulları, güvenlik ve iş olanakları gelmektedir. Bu tercihler ikinci aşamadaki göç etme ya da etmeme kararının

belirleyicileridir. Bahsedilen nedenler göç etme kararına dair teorik literatürü de destekler niteliktedir.

4.5.2. Eğitim Hizmetlerine Yönelik Bulguların Analizi

Çalışmanın araştırma sorusu eğitim ve sağlık hizmetleri ile daraltıldığından katılımcılarla yapılan görüşmelerden özellikle eğitim ve sağlık konularına yönelik sorulardan elde edilen verilere odaklanılmıştır.

4.5.2.1. Eğitim Hizmetlerine Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

Bu bölümde ise eğitim hizmetlerine yönelik bulgulara yer verilecektir.

Tablo 4.33: Eğitim Durumu

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Hiç okula gitmedim	14	2.7
İlkokul terk	25	4.9
İlkokul	89	17.5
Ortaokul terk	42	8.2
Ortaokul	91	17.8
Lise terk	36	7.1
Lise	111	21.8
Üniversite terk	17	3.3
Üniversite	80	15.7
Lisansüstü	5	1.0
Toplam	510	100.0

Kişilerin eğitim seviyelerine yönelik dağılımı öğrenmek için en son mezun oldukları okul seviyesi sorulmuştur. Bu soruya ilk sırada %21.8 ile lise mezunu cevabı gelmiştir. Lise mezunu cevabını sırasıyla ortaokul, ilkokul ve üniversite yanıtları izlemiştir. Lisansüstü diyenlerin sayısı ise örneklemin en küçük kısmını oluşturmuştur (Bkz.: Tablo 4.33).

Tablo 4.34: Cinsiyete Göre Eğitim Durumu Dağılımı

	Kadın	Erkek
Hiç okula gitmedim	4.80%	1.50%
İlkokul	30.00%	17.90%
Ortaokul	26.70%	25.70%
Lise	25.20%	30.90%
Üniversite	13.40%	22.30%
Lisansüstü	0.00%	1.50%

Cinsiyete göre eğitim durumlarının dağılımına bakıldığında ise değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Buna göre hiç okula gitmedim ve ilkokul terk/ilkokul mezunuyum diyen kadınların oranı sırasıyla %4.8 ve %30 iken bu cevabı veren erkeklerin oranı sırasıyla %1.5 ve %17.9'dur. Ortaokul terk/ortaokuldan mezun oldum diyenlerin oranı her iki cinsiyet içinde benzer oranlardayken liseden terk/liseden mezun oldum diyen kadın katılımcıların aleyhine farklılaşmaktadır. Lisansüstü eğitimi alan hiç kadın katılımcı bulunmazken erkek katılımcıların %1.5'i bu yanıtı vermişlerdir.

Tablo 4.35: Türkiye’de Alınan Eğitim

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Türkiye’de eğitim almadım	447	87.6
İlköğretim	5	1.0
Lise	15	2.9
Üniversite	29	5.7
Mesleki eğitim	4	0.8
Dil eğitimi	8	1.6
Diğer	2	0.4
Toplam	510	100.0

Katılımcılara Türkiye’de eğitim alıp almadıkları sorulmuş ve 63 katılımcının Türkiye’de eğitim aldıkları bulgusuna ulaşılmıştır (Bkz.: Tablo 4.35).

Tablo 4.36: Türkiye’de Alınan Eğitimden Memnuniyet Seviyesi

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çok memnunum	28	44.4
Memnunum	29	46.0
Ne memnunum ne de memnun değilim	5	7.9
Memnun değilim	1	1.6
Toplam	63	100.0

Türkiye’de eğitim hizmetinden faydalanan 63 katılımcıya aldıkları hizmetten memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Söz konusu 63 kişinin %46’sı memnun olduğunu, %44,4’ü ise çok memnun olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de aldığı eğitim hizmetinden memnun olmayanlar ise 63 kişinin %1,6’sını oluşturmaktadır (Bkz.: Tablo 4.36).

Tablo 4.37: 18 Yaş Altı Çocukların Okula Devam Durumu

	Katılımcı Sayısı (n)	Yüzde (%)
Evet, okula giden biri var	105	20.6
Hayır, okula giden biri yok	153	30.0
Hem okula giden, hem de gitmeyen kişiler var	93	18.2
Hanede 18 yaş altı çocuk yok	159	31.2
Toplam Katılımcı Sayısı	510	100.0
Hanedeki Toplam Çocuk Sayısı	461	-

Çocukların okula katılım durumlarını görmek amacıyla hanehalkına okula devam edip etmeme durumları sorulmuştur. Hanede birden fazla çocuk olması ya da hiç çocuk olmaması gibi nedenlerle toplam çocuk sayısı 461 olup, bu nedenle katılımcı sayısından farklılaşmaktadır. 510 katılımcının 159’unun hanesinde 18 yaş altı çocuk bulunmamaktadır. 351 katılımcının %43,5’u okula giden biri yok cevabını vermiştir.

%26,4'ü hem okula giden hem de okula gitmeyen çocukların olduğunu; %29,9'u ise okula giden biri olduğunu söylemiştir (Bkz.: Tablo 4.37).

Tablo 4.38: Hanede Yaşayan ve Okula Giden Çocuğun Eğitim Aldığı Kurum Tipi

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Devlet Okulu	381	95%
Özel Okul	17	4.2%
Kuran Kursu	3	0.7%
Toplam	401	100 %

Hanehalkı ile yapılan görüşmelerde hanede okula giden kişi olduğunu beyan eden katılımcılara bu çocukların hangi tür okula gittikleri sorulmuştur. Buna göre hanede okula devam eden toplam 401 çocuktan %95'i devlet okuluna gitmektedir (Bkz.: Tablo 4.38).

Tablo 4.39: Türkiye’de Eğitim Desteği

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Destek almıyorum/almadım	43	68.3%
Kamu/devlet bursu	11	17.5%
Uluslararası kurum bursu	1	1.6%
Üniversite bursu	1	1.6%
STK desteği	4	6.3%
Özel kurum	3	4.8%
Toplam	63	100.0%

Türkiye’de okula giden 63 kişiye eğitim desteği alıp almadığı sorulmuş ve yarıdan fazlası (%68,3) herhangi bir destek almadığını ifade etmiştir. Destek aldığını söyleyenler arasında ise %17,5 ile en çok kamu kurumlarından destek alındığı görülmüştür (Bkz.: Tablo 4.39).

Tablo 4.40: Kişisel Olarak Eğitimde Yaşanan Sorunlar

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Dil güçlüğü nedeniyle dersleri anlayamama	18	23.1%
Ayrımcılıkla karşılaşma	11	14.1%
Kültürel farklılıklar yüzünden sorunlar yaşama	4	5.1%
Arkadaş edinme güçlüğü	10	12.8%
Türkiye’de eğitim sisteminin geldiğimiz ülkeden farklı olması	11	14.1%
Çalışmak zorunda olma	1	1.3%
Sorun yaşamadım	22	28.2%
Hepsi	1	1.3%
Toplam	78	100.0%

Türkiye’de kişilerin kendi eğitim süreçlerinde yaşadıkları sorunlara bakıldığında ise en çok dil seviyesinin yeterli olmaması nedeniyle dersleri anlayamadıklarını ifade etmişlerdir. Türkçe bilgisinin dışında yaşanan diğer sorunlarda ise ayrımcılıkla karşılaşma ve kendi memleketlerine göre eğitim sisteminin farklı olması seçenekleri ön plana çıkmıştır (Bkz.: Tablo 4.40).

Tablo 4.41: Çocukların Okulda Yaşadığı Sorunlar

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Dil güçlüğü nedeniyle dersleri anlayamama	56	16.0%
Ayrımcılıkla karşılaşma	64	18.3%
Kültürel farklılıklar yüzünden sorunlar yaşama	57	16.3%
Arkadaş edinme güçlüğü	55	15.7%
Türkiye’de eğitim sisteminin geldiğiniz ülkeden farklı olması	37	10.6%
Sorun yok	81	23.1%
Toplam	350	100.0%

Okula giden çocukların bulunduğu hanelere de aynı soru çocuklar açısından yöneltilmiştir. Buna göre çocuklarının sorun yaşamadığını ifade edenler %23,1 iken en çok sorun yaşanan konunun ayrımcılık olduğu göze çarpmaktadır. Ayrımcılıktan sonra kültürel farklılıklar ve Tablo 4.45’ye benzer şekilde yetersiz Türkçe bilgisi nedeniyle derslerin anlaşılabilmesi gelmektedir (Bkz.: Tablo 4.41). Arkadaş edinmede güçlük yaşadığını belirtenlerin oranı %15.7’dir. Bu durum da dil seviyesi ve ayrımcılıkla ilişkili olabilir.

Tablo 4.42: Okula Devam Etmeme Nedenleri

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çalışmak zorunda olduğu için	12	4.5%
Çalışmak istediği için	11	4.1%
Okula kayıt yaptıramadığımız için	11	4.1%
Eğitim olanakları hakkında bilgimiz olmadığı için	4	1.5%
Geçici bir süre burada olduğumuz için	2	0.7%
Okul masraflarını karşılayamadığımız için	6	2.2%
Okulda verilen derslerde zorlanacağını düşündüğümüz için	4	1.5%
Ulaşım zorluğu nedeniyle	4	1.5%
Okul yaşına gelmedi	196	72.9%
Kimliği yok	13	4.8%
Sağlık problemleri nedeniyle	2	0.7%
İkamet adresi nedeniyle	1	0.4%
Diğer	3	1.1%
Toplam	269	100.0%

Tablo 8’de ise çocukların okula devam etmeme nedenlerine yer verilmiştir. Buna göre yaklaşık olarak %73’ü okul yaşına gelmediği için çocuğunun okula devam etmediğini söylemiştir. Okula devam etmemenin en önemli nedeni çocukların çalışmak zorunda olmasıdır. Takip eden diğer önemli iki nedenin ise çocuklarının kimliklerinin olmaması ile hanede yaşayan çocukların çalışmasına ihtiyaç duyulması nedenleriyle eğitim hayatından yoksun kaldıkları görülmektedir (Bkz.: Tablo 4.42).

4.5.2.2. Eğitim Hizmetlerine Yönelik Çapraz Tablo Analizleri

Bu bölümde katılımcılardan elde edilen verilerden ilgili olanlar ile katılımcıların eğitim hizmetlerine yönelik ifadelerinin karşılaştırılması yapılacaktır.

Tablo 4.43: Eğitim Hizmetlerinde Yaşanan Sorunlar ve Eğitim Hizmetlerinden Memnuniyet

	Çok memnunum	Memnunum	Ne memnunum ne de memnun değilim	Memnun değilim	Toplam
Dil güçlüğü nedeniyle dersleri anlayamama	44.4%	50.0%	5.6%	0.0%	100.0%
Ayrımcılıkla karşılaşma	45.5%	36.4%	9.1%	9.1%	100.0%
Kültürel farklılıklar yüzünden sorun yaşama	50.0%	50.0%	0.0%	0.0%	100.0%
Arkadaş edinme güçlüğü	50.0%	50.0%	0.0%	0.0%	100.0%
Türkiye’de eğitim sisteminin geldiğimiz ülkeden farklı olması	72.7%	27.3%	0.0%	0.0%	100.0%
Çalışmak zorunda olma	0.0%	100.0%	0.0%	0.0%	100.0%

Eğitim hizmetlerinde yaşanan sorunlar ile bu hizmetten memnuniyet seviyesinin karşılaştırılması Tablo 4.4’te yer almaktadır. Türkiye’de eğitim alan kişiler çeşitli sorunlarla karşılaştıklarını belirtmişler, fakat bu sorunlara rağmen eğitim hizmetlerinden çok memnunum ve memnunum şeklinde ifade etmişlerdir.

Tablo 4.44: Türkiye’de Alınan Eğitim Hizmetinden Memnuniyet Seviyesi ile Gelecekte Türkiye’de Kalma Düşüncesinin Karşılaştırılması

	Çok memnunum	Memnunum	Ne memnunum ne de memnun değilim	Memnun değilim
Türkiye’de yaşamayı düşünüyorum.	85.7%	75.9%	80.0%	0.0%
Üçüncü bir ülkede yaşamayı düşünüyorum.	7.1%	10.3%	20.0%	100.0%
Ülkeme dönmek istiyorum.	7.1%	10.3%	0.0%	0.0%

Tablo 4.44’de eğitim hizmetlerinden faydalanan katılımcıların bu hizmetten memnuniyet seviyeleri ile gelecekte Türkiye’de kalma kararları arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan çapraz tablo analizinde $p>.05$ çıkmış ve dolayısıyla Türkiye’de alınan eğitim hizmetlerinden memnuniyet ile gelecekte Türkiye’de yaşama kararı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Diğer yandan dağılımlara baktığımızda Türkiye’de aldığı hizmetlerden çok memnun olduğunu söyleyenlerin %85,7’si aynı zamanda gelecekte Türkiye’de kalmak istediklerini ifade etmiştir. Türkiye’de eğitim hizmetlerinden memnun olmadığını söyleyen katılımcıların hepsi ise üçüncü bir ülkede yaşamak istediğini ifade etmiştir.

Tablo 4.45: Nakdi veya Ayni Yardım Alma Durumu ile Türkiye’de Alınan Eğitim Hizmetlerinden Memnuniyet Seviyesinin Karşılaştırılması

	Çok memnunum	Memnunum	Ne memnunum ne de memnun değilim	Memnun değilim
Evet	14.3%	6.9%	0.0%	0.0%
Hayır	85.7%	93.1%	100.0%	100.0%
Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Tablo 4.45’te ise ayni ve nakdi olmak üzere alınan yardımlar ile eğitim hizmetlerinden memnuniyet ilişkisine bakılmıştır. Söz konusu karşılaştırmada da istatistiki bir anlamlılık bulunmamıştır.

4.5.3. Sağlık Hizmetlerine Yönelik Bulguların Analizi

Çalışmanın bu bölümünde sağlık hizmetleri açısından katılımcılardan elde edilen verilere odaklanılmıştır.

4.5.3.1. Sağlık Hizmetlerine Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

Sağlık hizmetlerine yönelik tanımlayıcı istatistikler aşağıda verilmiştir.

Tablo 4.46: Sağlık Kurumlarından Yararlanma Sıklığı

	Sayı (n)	Yüzde (%)
1-3 ay arayla	166	32.5
Her 6 ayda bir	143	28.0
Yılda bir	138	27.1
Hiç	63	12.4
Toplam	510	100.0

Katılımcıların Türkiye’de hangi sıklıkla sağlık hizmetlerinden faydalandıklarının bilgisi Tablo 4.46’da verilmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere %12,4’ü Türkiye’de sağlık kurumuna hiç gitmezken, gidenler arasında gelen yanıtlara göre belirli bir zaman aralığı ön plana çıkmamaktadır.

Tablo 4.47: İhtiyaç Halinde Sağlık Hizmetlerine Erişim

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Evet	414	81.2
Hayır	37	7.3
İhtiyacım olmadı	59	11.6
Toplam	510	100.0

Katılımcılara ayrıca ihtiyaçları olduğunda sağlık hizmetlerine erişimlerinin olup olmadığı sorulmuştur. Buna göre katılımcıların yaklaşık olarak %81’i sağlık hizmetlerine ihtiyaç halinde erişebildiğini söylemiştir (Bkz.: Tablo 4.47). Bu oran zorunlu göç ile Türkiye’ye gelen kişilerin önemli bir kısmının acil bir durumda sağlık hizmetlerine erişebildiğinin göstergesidir.

Tablo 4.48: Kişisel Olarak En Çok Başvurulan Sağlık Kurumu

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Sağlık ocağı/Aile hekimi	71	13.9
Devlet hastanesi	338	66.3
Özel poliklinik	6	1.2
Özel hastane	32	6.3
Özel doktor	4	0.8
Göçmen Sağlığı Merkezi	5	1.0
Suriyeli özel doktor	3	0.6
Hiç gitmedim-hiçbiri	51	10.0
Toplam	510	100.0

Zorunlu göç ile gelen Suriyelilerin kişisel olarak en çok hangi sağlık kurumunu tercih ettiklerine bakıldığında ilk sırada %66,3 ile devlet hastanelerinin geldiği görülmektedir. Devlet hastanesini sırasıyla sağlık ocağı (%13,9) ile özel hastane (%6,3) takip etmektedir. Oranı çok düşük olmakla birlikte Suriyeli özel doktorun da tercih edildiği görülmektedir (Bkz.: Tablo 4.48). Bu çalışmanın Türkçe bilen Suriyelilerle yapılmış olduğu göz önüne alındığında Türkçe dil seviyesi yeterli olmayan kişilerin dertlerini anlatabilecekleri Suriyeli doktorları tercih etme ihtimalleri yükselebilir.

Tablo 4.49: Kişisel Olarak Tercih Edilen Sağlık Kurumundan Memnuniyet Seviyesi

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çok memnunum	155	30.4
Memnunum	256	50.2
Ne memnunum ne de memnun değilim	30	5.9
Memnun değilim	16	3.1
Hiç memnun değilim	5	1.0
Gitmedim-bilmiyorum	48	9.4
Toplam	510	100.0

Çalışmaya katılan kişilere ayrıca tercih ettikleri sağlık kurumundan memnuniyet seviyeleri sorulmuştur. Buna göre %50'si tercih ettiği sağlık kurumundan memnun, %30'u çok memnun olduğunu belirtirken, hiç memnun olmayanların oranı %1'dir (Bkz.: Tablo 4.49).

Tablo 4.50: Sağlık Açısından Alınan Hizmetlerin Sağlık Sigortası Tarafından Karşılanma Durumu

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Evet, devlet kurumlarından destek alıyorum	163	32.0
Evet, özel kurumlardan destek alıyorum	13	2.5
Hayır, sağlık sigortam yok	311	61.0
Gitmedim-bilmiyorum	23	4.5
Toplam	510	100.0

Katılımcılara ayrıca herhangi bir sağlık sigortasına sahip olup olmadıkları ve varsa bu sağlık sigortasını nereden karşıladıkları sorulmuştur. Elde edilen verilere göre katılımcıların %61'inin herhangi bir sağlık güvencesinin bulunmadığı görülmüştür. Sağlık sigortası olanların ise önemli bir oranı genel sağlık sigortası kapsamında olduğunu ifade etmiştir (Bkz.: Tablo 4.50).

Tablo 4.51: Hane Bireylerinin En Çok Yararlandığı Sağlık Kurumu

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Sağlık ocağı/Aile hekimi	84	16.5
Devlet hastanesi	346	67.8
Üniversite hastanesi	4	0.8
Özel poliklinik	11	2.2
Özel hastane	25	4.9
Göçmen Sağlığı Merkezi	1	0.2
Suriyeli özel doktor	3	0.6
Sağlık hizmeti almadık	36	7.1
Toplam	510	100.0

Sağlık kurumu tercihinde hane bireylerinin genel tutumuna bakıldığında ise kişisel tercihler ile benzer yapıda olduğu görülmektedir. Hane geneli de en çok devlet hastanesini tercih etmekte ve bunu sağlık ocakları ile özel hastaneler takip etmektedir (Bkz.: Tablo 4.51).

Tablo 4.52: Hane Bireylerinin Tercih Ettiği Sağlık Kurumundan Memnuniyet Seviyesi

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çok memnun	141	27.6
Memnun	292	57.3
Ne memnun ne de memnun değil	21	4.1
Memnun değil	16	3.1
Hiç memnun değil	4	0.8
Sağlık hizmeti almadık	36	7.1
Toplam	510	100.0

Hane bireylerinin tercih ettikleri sağlık kurumundan memnuniyetlerine bakıldığında da genel olarak almış oldukları hizmetten memnun oldukları görülmektedir (Bkz.: Tablo 4.52).

Tablo 4.53: Sağlık Hizmetlerinde Yaşanılan Sorunlar

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Sağlık hizmetlerine rahat erişim sağlayamıyorum	11	1.5%
Sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanılacağını bilmiyorum	52	7.1%
Sağlık hizmeti veren kurumlar kalabalık olduğu ve çok sıra beklenildiği için	151	20.7%
Başvurduğum sağlık kurumlarında benimle ilgilenilmediği için	43	5.9%
Dil güçlüğü nedeniyle hastalığımı/şikayetlerimi rahatlıkla anlatamıyorum	150	20.6%
İlaç ve tedavi için payıma düşen harcamaları (katkı payı) yapamıyorum	45	6.2%
Kimlik kartım veya yabancı kimlik numaram olmaması nedeniyle sağlık hizmetine ulaşmakta sorun yaşıyorum	39	5.3%
Ayrımcılık yapılıyor	3	0.4%
Sorun yaşamadım	181	24.8%
Sağlık hizmetinden yararlanmadım	54	7.4%
Toplam	729	100.0%

Katılımcıların sağlık hizmeti açısından bir sorun yaşayıp yaşamadıklarına ve eğer yaşıyorlarsa bu sorunların neler olduğuna Tablo 4.53'te yer verilmiştir. Elde edilen bilgilere göre katılımcıların yaklaşık olarak %25'i sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Problem yaşadığını belirtenler açısından en öne çıkan sorunların başında

sağlık kurumlarının kalabalık olması ve çok sıra beklenilmesi ile Türkçe bilgisinin yeterli olmaması nedeniyle şikayetlerin istenilen ölçüde aktarılamaması gelmektedir (Bkz.: Tablo 4.53). Sağlık kurumlarının kalabalık olmasının sadece zorunlu göç ile Türkiye'ye gelenlere özgü bir problem olmadığı düşünüldüğünde dil seviyesi yetersizliğinin en başta gelen sorun olduğu söylenebilir.

4.5.3.2. Sağlık Hizmetlerine Yönelik Çapraz Tablo Analizleri

Çalışmanın bu bölümünde ise katılımcılardan sağlık hizmetlerine yönelik elde edilen veriler esas alınarak karşılaştırmalar yapılmıştır.

Tablo 4.54: Cinsiyete Göre Sağlık Kurumuna Gitme Sıklığı

	Kadın	Erkek
1-3 ay arayla	51.30%	21.70%
Her 6 ayda bir	29.40%	27.20%
Yılda bir	13.90%	34.70%
Hiç	5.30%	16.40%
Toplam	100.00%	100.00%

Tablo 4.54'te cinsiyetlere göre bir sağlık kurumuna gitme sıklığı gösterilmektedir. Değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunan bu analizde kadın katılımcıların %51.3'ü 1-3 ay arayla gittiğini ifade ederken, erkek katılımcıların bu sıklıktaki oranı %21.7'dir. Her iki cinsiyette de 6 ayda bir gidiyorum diyenlerin oranı yaklaşık %30'dur. Erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre daha yüksek oranda yılda bir ve hiç seçeneğini seçtiği görülmüştür.

Tablo 4.55: Yaşa Göre Sağlık Kurumuna Gitme Sıklığı

	1-3 ay arayla	Her 6 ayda bir	Yılda bir	Hiç	Toplam
18-24	28.7%	29.3%	22.9%	19.1%	100.0%
25-34	27.8%	28.7%	31.9%	11.6%	100.0%
35-44	40.2%	25.8%	26.8%	7.2%	100.0%
45+	55.0%	25.0%	17.5%	2.5%	100.0%

Yaşa göre sağlık kurumuna gitme sıklığına bakıldığında değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yaş aralığı arttıkça 1-3 ay arayla

gittiğini beyan edenlerin oranı artmakta; hiç gitmediğini ifade edenlerin oranı ise yaş aralığı küçüldükçe artmaktadır. Bu durum yaşın ilerlemesiyle sağlık hizmetlerine olan ihtiyacın artması açısından şaşırtıcı değildir. Ayrıca ileri yaştaki kişilerin sağlık hizmetlerinden yararlandıklarının bir göstergesidir.

Tablo 4.56: Sağlık Hizmetlerinde Yaşanan Sorunların Cinsiyetler Arasındaki Dağılımı

	Kadın	Erkek
Sağlık hizmetlerine rahat erişim sağlayamıyorum	54.5%	45.5%
Sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanılacağını bilmiyorum	59.6%	40.4%
Sağlık hizmeti veren kurumlar kalabalık olduğu ve çok sıra beklenildiği için	47.0%	53.0%
Başvurduğum sağlık kurumlarında benimle ilgilenilmediği için	44.2%	55.8%
Dil güçlüğü nedeniyle hastalığımı/şikayetlerimi rahatlıkla anlatamıyorum	52.0%	48.0%
İlaç ve tedavi için payıma düşen harcamaları (katkı payı) yapamıyorum	51.1%	48.9%
Kimlik kartım veya yabancı kimlik numaram olmaması nedeniyle sağlık hizmetine ulaşmakta sorun yaşıyorum	53.8%	46.2%
Ayrımcılık yapılıyor	0.0%	100.0%

Sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sorunlara cinsiyet perspektifinden bakıldığında kadınlarla erkeklerin ağırlıklı olarak yaşadığı sorunların farklılaştığı görülmektedir. Kadınlar sağlık hizmetlerine erişememe, bu hizmetlerden nasıl yararlanılacağını bilememe, dil problemi, ilaç-tedavi giderlerini karşılamada problem, kayıtlı olmama gibi problemleri erkeklere göre daha yoğun yaşadıklarını ifade ederken; erkek katılımcılar kurumların kalabalık olması, gidilen kurumda ilgilenilmemesi, ayrımcılığa uğrama gibi problemleri kadın katılımcılara göre daha çok dile getirmişlerdir. Burada dikkat çekici bir nokta kadın katılımcıların genel olarak hizmete erişememe ile ilgili problemleri dile getirmesi iken; erkek katılımcıların hizmete erişim sağladıktan sonra yaşadıkları problemi belirtmeleridir.

Tablo 4.57: Sağlık Hizmetlerinde Yaşanan Sorunların Cinsiyetlere Göre Dağılımı

	Kadın	Erkek
Sağlık hizmetlerine rahat erişim sağlayamıyorum	4.7%	3.4%
Sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanılacağını bilmiyorum	24.4%	14.2%
Sağlık hizmeti veren kurumlar kalabalık olduğu ve çok sıra beklenildiği için	55.9%	54.1%
Başvurduğum sağlık kurumlarında benimle ilgilenilmediği için	15.0%	16.2%
Dil güçlüğü nedeniyle hastalığımı/şikayetlerimi rahatlıkla anlatamıyorum	61.4%	48.6%
İlaç ve tedavi için payıma düşen harcamaları (katkı payı) yapamıyorum	18.1%	14.9%
Kimlik kartım veya yabancı kimlik numaram olmaması nedeniyle sağlık hizmetine ulaşmakta sorun yaşıyorum	16.5%	12.2%
Ayrımcılık yapılıyor	0.0%	2.0%

Sağlık hizmetlerinde yaşanan sorunlara her cinsiyetin kendi içinde bakıldığında¹³ hem kadın katılımcıların hem de erkek katılımcıların öncelikli probleminin dil sorunu olduğu, onu kurumların kalabalık olmasının takip ettiği görülmektedir. Kadın katılımcıların %61.4'ü dil probleminden bahsederken; erkek katılımcıların %48.6'sı bu problemten şikayetçi olmuşlardır. Kadın katılımcıların %24.4'ü sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanacağını bilmediğini ifade ederken; erkek katılımcılar arasında bu oran %14.2'dir.

¹³ Birden fazla sorun belirtilebiliyor.

Tablo 4.58: Sağlık Hizmetlerinde Yaşanan Sorunlar ve Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Seviyesi

	Çok memnunum	Memnunum	Ne memnunum ne de memnun değilim	Memnun değilim	Hiç memnun değilim	Toplam
Sağlık hizmetlerine rahat erişim sağlayamıyorum	9.1%	63.6%	9.1%	9.1%	9.1%	100.0%
Sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanılacağını bilmiyorum	25.0%	71.2%	3.8%	0.0%	0.0%	100.0%
Sağlık hizmeti veren kurumlar kalabalık olduğu ve çok sıra beklenildiği için	21.9%	64.9%	6.6%	6.6%	0.0%	100.0%
Başvurduğum sağlık kurumlarında benimle ilgilenilmediği için	30.2%	39.5%	16.3%	9.3%	4.7%	100.0%
Dil güçlüğü nedeniyle hastalığımı/şikayetlerimi rahatlıkla anlatamıyorum	26.7%	60.7%	5.3%	4.7%	2.7%	100.0%
İlaç ve tedavi için payıma düşen harcamaları (katkı payı) yapamıyorum	26.7%	62.2%	4.4%	4.4%	2.2%	100.0%
Kimlik kartım veya yabancı kimlik numaram olmaması nedeniyle sağlık hizmetine ulaşmakta sorun yaşıyorum	19.4%	55.6%	13.9%	11.1%	0.0%	100.0%
Ayrımcılık yapıyor	0.0%	66.7%	33.3%	0.0%	0.0%	100.0%

Sağlık hizmetlerine kişisel olarak yaşanan sorunlar ile alınan hizmetten memnuniyet seviyesi Tablo 4.58’de karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kişiler sağlık hizmetlerinde çeşitli problemler ifade etmekle birlikte sağlık hizmetlerinden memnunum diyenlerin oranı ön plana çıkmaktadır.

Tablo 4.59: Tercih Edilen Sağlık Kurumu ile Kişisel Olarak Alınan Hizmetten Memnuniyet Seviyesinin Karşılaştırılması

	Çok memnunum	Memnunum	Ne memnunum ne de memnun değilim	Memnun değilim	Hiç memnun değilim	Gitmedim-bilmiyorum	Toplam
Sağlık ocağı/Aile hekimi	46.5%	49.3%	2.8%	1.4%	0.0%	0.0%	100.0%
Devlet hastanesi	31.4%	57.1%	6.2%	4.1%	1.2%	0.0%	100.0%
Özel poliklinik	50.0%	33.3%	0.0%	0.0%	16.7%	0.0%	100.0%
Özel hastane	31.3%	56.3%	12.5%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
Özel doktor	50.0%	50.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
Göçmen Sağlığı Merkezi	0.0%	80.0%	0.0%	20.0%	0.0%	0.0%	100.0%
Suriyeli özel doktor	0.0%	33.3%	66.7%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
Hiç gitmedim-hiçbiri	2.0%	2.0%	2.0%	0.0%	0.0%	94.1%	100.0%

Öncelikle katılımcıların tercih ettikleri sağlık kurumları ile katılımcıların bu kurumlardan aldıkları hizmetlerden memnuniyetleri karşılaştırılmıştır. Yapılan ki kare analizi sonucun $p < .05$ çıkmış ve değişkenler arasında anlamlılık bulunmuştur. Sağlık hizmetine ihtiyaç duyduklarında en çok devlet hastaneleri ile sağlık ocaklarını tercih eden sığınmacıların bu kurumlardan aldıkları memnuniyet düzeyleri de yüksek çıkmıştır (Bkz.: Tablo 4.59).

Tablo 4.60: Gelecekte Türkiye’de Kalma Düşüncesi ile Kişisel Olarak Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Seviyesinin Karşılaştırılması

	Çok memnunum	Memnunum	Ne memnunum ne de memnun değilim	Memnun değilim	Hiç memnun değilim	Gitmedim-bilmiyorum
Türkiye’de yaşamayı düşünüyorum.	82.6%	71.5%	66.7%	68.8%	20.0%	62.5%
Üçüncü bir ülkede yaşamayı düşünüyorum.	5.8%	9.0%	13.3%	31.3%	60.0%	16.7%
Ülkeme dönmek istiyorum.	11.6%	19.1%	20.0%	0.0%	20.0%	20.8%
Kararsız	0.0%	0.4%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Sağlık hizmetleri açısından yapılan bir başka karşılaştırma hizmetlerden memnuniyet derecesi ile gelecekte Türkiye’de kalma düşüncesidir. Yapılan karşılaştırmada $p<.05$ çıkmış ve anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Buna göre sağlık hizmetlerinden memnun olan kişiler içinde Türkiye’de kalmak isteyenlerin oranı yüksek iken; sağlık hizmetlerinden hiç memnun değilim diyenlerin içinde üçüncü bir ülkede yaşamak istiyorum diyenlerin oranı yüksek bulunmuştur (Bkz.: Tablo 4.60).

Tablo 4.61: Türkçe Seviyesi ile Kişisel Olarak Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Seviyesinin Karşılaştırılması

	Çok memnunum	Memnunum	Ne memnunum ne de memnun değilim	Memnun değilim	Hiç memnun değilim	Toplam
İyi	41.2%	49.1%	4.6%	3.6%	1.4%	100.0%
Orta	29.3%	59.1%	6.7%	3.2%	1.6%	100.0%
Zayıf	29.3%	58.8%	8.1%	3.5%	0.4%	100.0%

Çalışmada ayrıca Türkçe dil seviyesi ile sağlık hizmetlerinden memnuniyet arasındaki ilişkiye de bakılmıştır. Okuma, yazma ve konuşma olarak ayrı ayrı çapraz tablo analizi yapılmış ve değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Türkçe dil seviyesine dair bu üç unsur birlikte ele alınarak yapılan

çapraz tablo analizi ise Tablo 4.63'te yer almaktadır. Türkçe dil seviyesinin iyi olduğunu söyleyenlerin %41'i sağlık hizmetlerinden çok memnun olduğunu; Türkçe dil seviyesinin orta ve zayıf olduğunu belirtenlerin ise sırasıyla %59.1 ve %58.8'i sağlık hizmetlerinden memnun olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 4.62: Türkiye’de Yaşam Süresi ile Kişisel Olarak Sağlık Kurumlarından Alınan Hizmetten Memnuniyet Seviyesinin Karşılaştırılması

	Çok memnunum	Memnunum	Ne memnunum ne de memnun değilim	Memnun değilim	Hiç memnun değilim	Gitmedim-bilmiyorum	Toplam
1 yıldan az	0.0%	33.3%	33.3%	0.0%	0.0%	33.3%	100.0%
1-5 yıl arası	23.1%	52.9%	5.8%	2.9%	1.0%	14.4%	100.0%
5-10 yıl arası	33.2%	49.5%	5.9%	3.5%	0.8%	7.2%	100.0%
10 yıldan fazla	24.1%	51.7%	3.4%	0.0%	3.4%	17.2%	100.0%

Türkiye’de geçirilen süre ile bireysel olarak sağlık hizmetlerinden memnuniyet seviyesi arasındaki ilişkiye de bakılmış, fakat istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Bkz.: Tablo 4.62). Sayısal olarak bakıldığında katılımcıların memnuniyet seviyesinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4.63: Türkiye’de Yaşam Süresi ile Hanehalkı Olarak Sağlık Kurumlarından Alınan Hizmetten Memnuniyet Seviyesinin Karşılaştırılması

	Çok memnun	Memnun	Ne memnun ne de memnun değil	Memnun değil	Hiç memnun değil	Sağlık hizmeti almadık	Toplam
1 yıldan az	0.0%	33.3%	0.0%	0.0%	0.0%	66.7%	100.0%
1-5 yıl arası	27.9%	50.0%	6.7%	1.9%	1.9%	11.5%	100.0%
5-10 yıl arası	28.3%	60.4%	2.9%	3.2%	0.5%	4.5%	100.0%
10 yıldan fazla	20.7%	44.8%	10.3%	6.9%	0.0%	17.2%	100.0%

Türkiye’de yaşam süresi ile sağlık kurumundan memnuniyet seviyesi hanehalkı kapsamında incelendiğinde ise değişkenler arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Bir önceki tablo ile karşılaştırdığımızda 10 yıldan uzun süredir Türkiye’de yaşayanlar arasında kişisel olarak çok memnun ve memnun olduğunu söyleyenlerin oranı hanehalkına göre daha yüksek çıkmakta; yine bu zaman aralığında ne memnunum ne de memnun değilim ile memnun değilim diyenlerin oranı hanehalkında daha yüksek çıkmaktadır. Bu sonuçlar katılımcıların hanehalkında sağlık hizmetlerinden faydalanma konusunda kendinden daha memnuniyetsiz bireyler olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Ayrıca bu farklılık hanehalkında Türkçe dil seviyesine dair yaşanan problemten kaynaklanıyor olabilir. Fakat bu durumun esas nedenini belirleyebilmek için ilerleyen çalışmalarda hanehalkı bazında derinlemesine incelemeler yapılması önerilmektedir. Bu iki tabloda bir başka dikkate değer unsur sağlık hizmetinden yararlanmadım/gitmedim diyenlerin oranıdır. COVID-19 pandemisi ile birlikte düşünüldüğünde hem kişisel hem de hanehalkı düzeyinde önemli bir erişim problemini içinde barındırdığı düşünülebilir.

4.6. GENEL GÖRÜNÜM VE BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Mekân ve zaman açısından bir hareketlilik hali olan göç çok çeşitli nedenlerle gerçekleşebilir. Bu nedenlerden bir tanesi göç hareketinin isteğe bağlı olup olmamasıdır. Bireyler ekonomik vb. nedenlerle kendi istekleri ile gönüllü olarak göç edebilirler. Diğer yandan çevresel, politik vb. nedenlerle kişilerin bulundukları ülkelerde yaşamlarını sürdürmelerinin imkânsız hale gelmesi göç hareketinin bir zorunluluk halini alması ile sonuçlanabilir.

Göç kararının belirleyici unsurlarındaki farklılık göçün kuramsal temellerine de yansımış ve kuramsal yaklaşımlar göçü açıklarken ağırlıklı olarak gönüllü göçten yola çıkmışlardır. Örnek olarak ekonomi temelli kuramlar ücretlerde veya istihdam oranlarında bir farklılık olmadığı takdirde uluslararası göç hareketinin meydana gelmeyeceğini vurgular. Tarihsel-yapısalcı göç teorileri ise göç eden kişileri sermaye için gerekli bir emek ordusu olarak tanımlar. Bu durum zorunlu göçe neden olan unsurların çok daha az dikkate alınmasına yol açarak mülteciler, sığınmacılar gibi göç etmek zorunda kalan kişilerin göç kararını nasıl aldıklarını açıklamada yetersizdir. Buna dair bir eleştiri Amartya Sen'in "arzular ve kapasiteler" yaklaşımını temel alarak yapılmaktadır. Söz konusu eleştiri hem zorunlu hem de gönüllü göçün daha iyi imkânlarla erişimi sağlayan araçsal nedenler ile kişilerin göç etme farkındalığını ortaya koyan içsel nedenlerle açıklanabileceğini öne sürmesi sebebiyle bu anlamda önemlidir.

Zorunlu bir sebepten ötürü yaşadıkları yeri değiştirmek zorunda kalan kişilerin göç etme motivasyonları gönüllü göçe göre farklılaşmakla birlikte göçü açıklamak üzerine yapılan kuramsal tartışmaların dayandıkları noktalar üzerinden yorumlanabileceği unsurlar da bulunmaktadır. Ravenstein'ın göç ile mesafe arasında kurduğu ilişki buna örnek gösterilebilir. Bu ilişkide olduğu gibi zorunlu göçlerde kişiler öncelikli olarak çevre ülkeleri tercih ederler. Çalışmanın da konusu olan Suriyelilerin ağırlıklı olarak Türkiye, Libya gibi komşu ülkelere göç etmesi bunun bir örneğidir. Zorunlu göç ile ilişkilendirilebilecek bir diğer kuram itme-çekme kuramıdır. Bu kuramda kişilerin olumlu, olumsuz ve nötr durumları karşılaştırarak bir tercih yaptığı belirtilmektedir. Zorunlu göçü ortaya çıkaran nedenler itici etmenler olarak sayılabilir. Lee'nin itme-çekme kuramında yer alan itici faktörleri sert ve yumuşak faktörler olarak

alt gruplara ayıran Oberg'in bu sınıflandırması da bunu destekleyici niteliktedir. Yine ilişkisel göç teorilerinin üzerinde durduğu dini, kültürel benzerlikleri olan ya da akraba ve arkadaşlarının bulunduğu ülkeler zorunlu olarak göç eden kişilerin gidecekleri yeri tercih ederken kolaylaştırıcı unsurlar olarak sayılabilir. Çalışma kapsamında görüşülen Suriyelilerin, İstanbul'un belirli bölgelerinde yoğunlaşması da göçmen ağı teorisi üzerinden düşünülebilir.

Zorunlu göçün ilk aşamasındaki kriz anında ülkeleri seçme nedenleri gönüllü göçe göre daha kısıtlı olmakla birlikte bu kişiler krizin ilk zamanlarında seçtikleri ülkeleri bir geçiş ülkesi olarak da kullanabilirler. Krizin ilk yılları geçtikten sonra kişilerin, uzun vadeli ya da sürekli olarak yaşayacakları yerleri kuramsal açıklamalarda yer alan unsurlara göre belirlemeleri daha olasıdır. Daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak isteyen bu kişiler iç göç ya da dış göç kapsamında istihdam, refah seviyesi gibi yaşam kalitelerini yükseltecekleri yer arayışına girebilirler. Zorunlu göçmenlerin krizin ilk yıllarında mecburi bir yer arayışında olmaları kuramsal temellerin zorunlu göçü kısıtlı bir şekilde açıklamasına neden olurken, bunlar esas olarak geçiş aşamasından sonraki göç hareketlerinde anlam bulurlar.

Göçün kuramsal açıklamaları göçün gerçekleşme nedenlerini ekonomik, tarihsel ya da ilişkisel boyutlarda açıklamakla birlikte, kamu maliyesi alanının bu değerlendirmelerin içinde spesifik olarak yer almadığı görülmektedir. Oysa göç hareketinin siyaset, hukuk ve ekonomi alanlarından bağımsız düşünülememesi kamu maliyesinden de bağımsız düşünülemeyeceğinin göstergesidir. Çünkü ülkeler arası ilişkiler, özgür bir yaşamın varlığı, kamu harcama ve gelirlerine yönelik uygulanan politikalar gibi unsurlar insanların mekân tercihinin etkilemektedir. Bu durum Lee'nin ortaya koymuş olduğu itme-çekme hipotezi ile benzerdir. Kamu maliyesi kapsamında da değerlendirilen siyasi, hukuki ve ekonomik özellikler kimi yerlerde itici kimi yerlerde ise çekici etki yaratabilir.

Kamu maliyesi alanında göç kararının belirleyenleri açısından literatürde öne çıkan nokta etkin kaynak tahsisi olmaktadır. Kaynak tahsisinin etkinliği bağlamında göç açıklanırken üç yaklaşım kullanılmaktadır. Bunlar Tiebout'nun ayak ile oy kullanma hipotezi, Tullock hipotezi ve mali federalizm kavramlarıdır. Her üç kavram

da esas olarak iç göçü açıklamak için kullanılsa da küreselleşen dünyada dış göçü anlamlandırmaya da olanak sunmaktadır. Bu durum özellikle beyin göçü gibi gönüllü göç türleri için daha uygun olmakla birlikte, yukarıda da bahsedildiği üzere, zorunlu göçü iki aşamalı olarak yaşayan ve refah arayışında olan kişi ya da gruplarda geçiş ülkesinden sonra gidilecek ülke açısından da belirleyicidir. Bu bağlamda arzular ve kapasiteler modeli bireylerin istek ve yapabilirliğinin bir kombinasyonu olması nedeniyle göç türünden bağımsız bir şekilde bireyleri odak noktasına koyarak göç eden herkesi kapsayıcı bir yaklaşım sağlaması dikkat çekicidir.

Zorunlu ve kitlesel olarak göç eden kişileri ağırlayan varış ülkeleri mekânsal, sosyal, ekonomik ve mali etkilere maruz kalmaktadırlar. Göç kararının nasıl alındığına dair yer verilen tartışmalar özellikle zorunlu ve kitlesel olarak göç eden kişileri ağırlayan varış ülkelerinin söz konusu etkilere maruz kalmasına rağmen neden böyle bir sorumluluk aldığını açıklamamaktadır. En başta temel bir insan hakkı gerekliliği olmasının yanında kamu maliyesi bu sorumluluğu, mülteci korumasının küresel kamu malı statüsünde olması ve beşeri sermaye kapsamında ortaya çıkan dışsallıklardan yola çıkarak kamusal nitelik taşıması ile açıklamaktadır.

Ev sahibi ülkeler bireysel isteklerle göç eden kişileri yaş, eğitim, yetenek vb. özelliklerinden yola çıkarak ihtiyaçlarına göre seçebilirken; zorunlu bir durum sonucunda göç eden kişiler için bu durum söz konusu değildir. Zorunlu göç özellikle kitlesel bir yer değiştirme hareketi olduğu takdirde ise gelen kişilerin temel insani ihtiyaçlarının karşılanması varış ülkeleri için bir mecburiyet halini alır. Uluslararası ölçekli göç hareketleri sonucunda ülkelerin mültecileri korumaya yönelik politikaları yerel, bölgesel ve küresel düzeyde dışlanamayan ve bölünemeyen faydalar üretir. Mülteci sıfatıyla göç eden kişilerin genellikle geldikleri ülkede kalmak istedikleri göz önüne alındığında, temel insani ihtiyaçlarının karşılanması varış ülkeleri açısından uzun dönemli toplumsal fayda da yarattığından, verilecek temel insani hizmetler kamusal nitelik taşır. Bu noktada piyasa koşulları ile karşılanamayan ihtiyaçlara yönelik devlet müdahalesi gerekmektedir.

Çalışmanın da konusu olan söz konusu temel insani haklardan iki tanesi eğitim ve sağlık hizmetleridir. Tüm bireylerin kişisel, kültürel ya da ekonomik durumlarına

bakılmaksızın söz konusu iki hizmetten yararlanmaları temel insani haklarıdır. Öte yandan bu hizmetlerin içlerinde barındırdıkları pozitif dışsallıklar nedeniyle toplum geneline yarar sağlarlar. Özellikle zorunlu ve kitlesel bir şekilde gerçekleşen göç sonucunda eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde farklı açılardan sorunlar oluşabilir. Zorunlu göç ile gelen kişilerin önemli bir kısmının geri dönüş ihtimallerinin düşük olması ve bu hizmetlerin ekonomik kalkınma, büyüme, gelir dağılımı, güvenlik ve toplum sağlığı gibi konularda uzun dönemli dışsallıkları ile birlikte düşünüldüğünde ilgili alanlarda uygulanacak kamu politikalarının etkinliği tüm kesimlerin çıkarına olacak ve toplumsal uyumun sağlanması daha olanaklı hale gelecektir.

Ev sahibi ülke vatandaşları ile gelen kişiler arasında toplumsal uyumun sağlanması kendi kendine gerçekleşmez. Bunu sağlamanın yolu istihdam, eğitim, sağlık olanaklarından etkin bir şekilde faydalanıp iki grup arasında bağ oluşturulmasıdır. Böylece geri dönüş veya üçüncü bir ülkeye geçiş isteğine sahip olmayan, bu hizmetlere erişim sağlayan ve söz konusu hizmetlerden etkin bir şekilde yararlanan kişiler bireysel, ulusal ve uluslararası düzeyde hem ekonomik hem de sosyal katkı sağlayacaklardır. Dolayısıyla uyuma yönelik politikalar tasarlanırken haklar, kamu hizmetlerinden yararlanma ve fırsat eşitliğinin tüm kesimlere sağlanması ana hedef olarak belirlendiği takdirde sadece bireysel refah seviyesi artmayacak, toplumsal refaha da katkı sağlanacaktır.

Çalışmada Türkiye’de yaşamakta olan geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin uyumları kapsamında eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi incelenmiştir. Çalışma kapsamında görüşülen katılımcıların önemli bir kısmının 5 yıldan fazla süredir Türkiye’de yaşadıkları ve yine %70’ten fazlasının gelecekte Türkiye’de yaşamak istedikleri görülmektedir. Geri dönüş isteğinin düşük olmasına dair çıkan sonuçlar literatürü destekler niteliktedir. Bu durum sığınmacılara yönelik sunulan eğitim ve sağlık hizmetlerinin uzun dönemli toplumsal etkisinin göz önünde tutularak politika üretilmesinin önemini daha da belirginleştirmektedir. Örnek olarak gelen kişilerin belirli bölgelerde yoğunlaşması, mekânsal etkiler açısından olumsuz sonuçlar yaratmasının yanında bu bölgelerde yaşayan kişi sayısının artmasıyla eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalabalıklaşma maliyetine maruz kalmasına yol açmaktadır. Bu durum söz konusu

bölgelerin gelir dağılımları ile birlikte değerlendirilmelidir. Eğer bu bölgelerde düşük gelir grubunda yer alan kişi sayısı fazla ise söz konusu kalabalıklaşma maliyetinden kaynaklanan etkinsizlik fırsat eşitliğinin de sağlanıp sağlanmadığına yönelik soru işareti oluşturacaktır.

Hem eğitim hem de sağlık hizmetleri açısından katılımcıların ciddi seviyede kamu kurumlarından hizmet aldığı görülmektedir. Sunulan kamu hizmetlerinden faydalanan kişi sayısındaki yoğunluk bu hizmetlerin hem nicelik hem de kalite açısından olumsuz etkilenebileceğinin göstergesidir. Örnek olarak, her iki hizmetten faydalanan kişilerin önemli bir bölümü aldıkları hizmetten memnun olduklarını söylediler de sağlık hizmetlerinden yararlanırken yaşadıkları sorunlar sorulduğunda bu kurumlarda oluşan kalabalıklaşma nedeniyle çok sıra beklediklerini ifade etmişlerdir. Söz konusu kalabalıklaşma maliyeti hem gelen kişilerin hem de ülke vatandaşlarının ortak bir sorunu olup, personel ve fiziki unsurların eksikliğini ortaya koyarak beşeri ve sermaye yatırımlarının gerekliliğini göstermektedir.

Hem eğitim hem de sağlık hizmetlerinden yararlanan kişi sayısının fazla olması sadece kalabalıklaşma maliyetini artırmamakta, aynı zamanda kamu harcamalarına yansiyarak kamu bütçesi üzerinde de artış yönlü etki yaratmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın ortaya koymuş olduğu bir diğer etki kamu harcamalarına yöneliktir. Her iki hizmet türünde de tahmini olarak gösterilen harcama verileri gelen kişilerin kamu bütçesi üzerinde artış yönlü etki yarattığını göstermektedir. Eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılan kamu harcamalarının kısa vadede görülen etkileri olmakla birlikte toplum refahı açısından bakıldığında pozitif dışsallıkların ortaya çıkması çok daha uzun zaman gerektirir. Dolayısıyla yapılan harcamaların çıktılarına dair alanında uzman kişilerle orta ve uzun vadeli projeksiyonların yapılması ve bunların düzenli aralıklarla denetlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde beşeri sermayeye yönelik olarak yapılan harcamalar kaynakların etkin dağılmaması ile sonuçlanacaktır. Kamu harcamalarına dair bu durum, literatürde zorunlu göçün mali etkilerine yönelik elde edilen bulgulardan kamu harcamalarının artışına dair ortaya konan sonuçlarla tutarlıdır. Fakat bu kişilere yönelik olarak hem kamu harcamalarına hem de kamu gelirlerine dair

net verilere ulaşamaması dinamik veya statik yaklaşıma göre analiz yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Kamu politikalarının oluşturulması ayrıntılı veriye ihtiyaç duyar. Kişilerin sayısı, demografik yapısı, ülke içindeki dağılımları ya da yukarıda da bahsedildiği gibi bu kişilere yönelik kamu gelir ve harcamalarının bilinmesi kamu politikası oluşturmak açısından temel gereksinimdir. Türkiye’de söz konusu verilere erişimin oldukça güç olması, göçe yönelik kamu politikalarının belirlenmesinin önünde önemli bir engeldir. Çünkü bu politikalar araştırmaya, araştırmalar da örneklemelere, verilere ihtiyaç duyar. Toplanan verilerin açıklanmasının yaratabileceği siyasi ve toplumsal problemler anlaşılabilir olmakla birlikte, Türkiye’de araştırmacıların bu verilere erişimde yaşadığı zorluklar, gerekli kamu politikalarının etkin bir şekilde belirlenmesini güçleştirmektedir. Dolayısıyla göç eden hanehalklarına dair detaylı veriler toplanmalı ve bunlar sadece göç eden kişileri kapsayacak şekilde alt kırılımlarla açıklanmalıdır. Aksi halde oluşturulacak kamu politikaları toplumsal uyumun sağlanmasına yetersiz kalacaktır. Uyum sadece bir niyet olarak kaldığı takdirde, çalışmada ele alınan hizmetler bağlamında değerlendirildiğinde, döngüsel bir fırsat eşitsizliği yaratarak vergi gelirlerinin istenen seviyede olmaması, sosyal transferler nedeniyle kamu harcamalarının artması gibi mali etkilere neden olurken aynı zamanda toplumsal barışın olumsuz etkilenmesi, mekânsal dağılımda gruplaşmalara neden olması gibi sonuçlara yol açacaktır. Dolayısıyla entegrasyon ve çokkültürlülüğe yönelik planlanan uyum ayrılma, marjinalleşme gibi kutuplaşmaya açık durumlarla sonuçlanabilir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu, ortaya çıkan kamu harcamalarının nasıl finanse edildiğidir. Hem eğitim hem de sağlık hizmetlerinin finansmanı açısından uluslararası kaynakların varlığı mülteci korumasına küresel kamusal mal kapsamında yaklaşıldığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Fakat bu yardımlar uluslararası ilişkiler bağlamında belirli şartlara dayandığı takdirde, küresel anlamda fayda yaratmaktan ziyade, ülkelerin bireysel çıkarlarını korumakla kalacaktır. Söz konusu kamu harcamaları ülke vatandaşlarının ödedikleri vergiler yoluyla finanse edildiğinde ise oluşturacağı vergi yükü vergi adaletinin bozulmasına yol açabilir. Öte yandan ortaya çıkacak vergi yükü ya da vergi algısı toplumsal barışı bozucu etki yaratabilir.

Çalışmanın bulgularına dair değerlendirmeler ve politika önerilerine sonuç bölümünde yer verilecektir.

SONUÇ

Çalışmanın konusunu zorunlu göç ile gelen geçici koruma statüsündeki Suriyelilere yönelik olarak uygulanan eğitim ve sağlık politikalarının sosyoekonomik etkilerinin uyum kapsamında incelenmesi oluşturmaktadır. Zorunlu göç fenomenini kamu maliyesi bağlamında incelemesi bu çalışmanın literatüre özgün katkısını oluşturmaktadır. Araştırma, zorunlu göçün kamu maliyesi kapsamında uzun vadeli etkilerinin tartışıldığı ilk çalışmalardan olduğundan doğası gereği açıklayıcı bir yapıya sahiptir. Yapılan çalışmada zorunlu göç açısından gelen kişilerin söz konusu hizmetler kapsamında deneyimlerine dair bilgi sahibi olunarak var olan politikaların değerlendirilmesi ve ileriye dönük kamu politikalarına dair öneriler geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda İstanbul'da yaşayan, Türkçe bilen ve 18 yaş üstü Suriyelilerle anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışması 510 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir.

Zorunlu göç ile Türkiye'ye gelen geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin sayıca fazla olması toplumsal ve mekânsal etkilerin yanında iktisadi ve mali etkilere de neden olmuş ve olmaya da devam edecektir. Hem literatürde yer alan çalışmalarda hem de bu çalışmanın sonuçlarında görüldüğü üzere gelen kişilerin geri dönüşe dair isteklerinin az olması ve gelecekte de Türkiye'de yaşamayı planlamaları, eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik kamu politikalarının planlanmasında göz ardı edilemeyecek noktayı oluşturmaktadır. Bu gerçeklik dikkate alınmadığı takdirde geleceğe yönelik beşeri sermaye yatırımlarının planlanmasında eksiklik doğacak ve sadece bireysel refah değil, ortaya çıkabilecek pozitif dışsallıkların eksikliği ve negatif dışsallıklar nedeniyle toplumsal refah da olması gereken seviyeye erişemeyecektir. Oysa eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik olarak bugün uygulanacak kamu politikalarının çıktıları orta ve uzun vadede görülür. Dolayısıyla kitlesel göç nedeniyle uzun vadede kamu maliyesi alanında çıkacak etkiler bugün uygulanan politikalarla şekillenecektir. Bu kapsamda çalışmanın ortaya koyduğu en önemli bulgu Apak (2016), Arslan ve Yıldız (2019) gibi literatürde yer alan çalışmalarda da görüldüğü üzere geri dönüş niyetinin oldukça az olmasıdır. Bu niyetin farkında olarak belirlenecek uzun vadeli kamu politikaları sosyoekonomik anlamda fayda yaratacaktır.

Aksi takdirde eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan problemlerin devam etmesi toplumsal uyumun sağlanamaması ile sonuçlanacak, aynı zamanda hem ekonomik hem de siyasi açıdan istikrarsızlık yaratacaktır.

Katılımcıların yaklaşık olarak %70'inin 5 ile 10 yıl arasında Türkiye'de yaşadıkları görülmekte ve gelecekte de ağırlıklı olarak Türkiye'de yaşamak istedikleri ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de yaşamak isteme nedenlerini ise yaşam koşulları, güvenlik ve iş olanakları olarak göstermişlerdir. Ülkesine dönmek isteyenlerin önemli bir kısmı dönüş için savaşın bitmesi gerektiğini söylemişlerdir. Üçüncü bir ülkeye gitmek isteyen kişiler ise göç kararlarının arkasında yatan nedeni yaşam koşulları, ekonomik koşullar ve ailelerinin ya da tanıdıklarının orada olmasını gerekçe göstermiştir. Bahsedilen tercihler ikinci aşamada göç etme ya da etmeme kararının belirleyici nedenleridir. Bu durum göç kararının neye göre verildiğini anlamlandırmaya çalışan literatürü destekler niteliktedir. Buna göre savaş gibi itici bir unsurla ilk olarak yakın bölgelere göç eden kişiler, bir sonraki aşamada göç edeceklerse çekici etkiler olarak yaşam koşullarını ve sosyal ilişkileri göz önünde bulundurmaktadırlar. Yaşam koşulları ekonomik refah, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, sosyal haklar gibi unsurlarla beraber düşünüldüğünde kamu maliyesince belirlenecek politikaların Lee'nin teorisinde yer alan çekici unsurları oluşturduğu ve refah mıknatısı teorisini de desteklediği ortaya çıkmaktadır. Yine kişilerin sosyal ilişkilerini de bir neden olarak göstermesi göçmen ağırları teorisini destekler niteliktedir. Öte yandan bu durum gitme kararının verilmesinden ziyade nereye gidileceğinin belirlenmesine yönelik olabilir.

Yaşam koşullarının nasıl olacağının önemli bir belirleyeni istihdam durumudur. Saha araştırmasında katılımcıların önemli bir bölümünün işgücünde yer aldığı ve bunların da ağırlıklı olarak ücretli işlerde çalıştıkları görülmektedir. İşgücüne katılım cinsiyete göre değerlendirildiğinde ise cinsiyetler arasında ciddi bir fark olduğu görülmektedir. Erkek katılımcıların %90'dan fazlası çalıştığını ifade ederken bu oran kadın katılımcılarda %26 seviyelerindedir. Bu durum çocukların eğitim hayatlarını bırakma nedenlerinde çalışma cevabının ön plana çıkmasıyla birlikte düşünüldüğünde

çarpıcı olmaktadır. Ailelerin istihdam koşulları iyileştirildiği takdirde çocukların eğitim hayatına devam etmesinin önündeki önemli bir engel kaldırılabilir.

Araştırma bulgularına bakıldığında katılımcıların özellikle kamu okullarına erişim sağladıkları görülmektedir. Öte yandan bu çocuklar temel eğitime katılıyor olsa bile yine de bir kısmının temel eğitimde yer almadığı ya da yer alsa bile eğitim süreçlerini tamamlamadıkları, eğitim dışında kalan çocukların özellikle ilerleyen yaşlarda arttığı görülmektedir. Her ne kadar okullaşma oranları yıllar itibariyle artsa da okul dışında kalan çocukların varlığı, küresel kamusal malların tanımlayıcı niteliği olan kuşaklar arası aktarımın gerçekleşmesini güçleştirmektedir.

Çocukların eğitim hayatına katılmaması ya da katılsalar bile bir süre sonra uzaklaşmalarının nedenleri iki grupta değerlendirilebilir. Bunlar eğitim sisteminin yapısı ile ilgili nedenler ve kişilerin öznel koşulları olarak başlıklandırılabilir. Eğitim sisteminin yapısı ile ilgili nedenlere bakıldığında hem ulusal hem de uluslararası anlamda sunulan desteklerin çocukları okulda tutmaya yeterli olmadığı görülmektedir. Bu durum gelir durumuyla oldukça ilişkilidir. Çocukların hane ekonomisine destek olma amacıyla okulu bırakmalarının öne çıkması bu yetersizliğin göstergesidir. Ailelerinin ekonomik sıkıntı içinde olması çocukları hane gelirine katkı sağlamak zorunda bırakmaktadır. Söz konusu kişilerin toplumsal uyumunu sağlamak hedefleniyorsa ülke şartlarına uygun bir istihdam politikası eğitime erişimi de olumlu etkileyerek toplumsal uyuma katkı sağlayacaktır. İkinci olarak ailelerin Türkçe bilgisinin yetersiz olması da çocukların eğitim hayatlarını etkileyebilir. Dil eğitimine dair destek mekanizmalarının daha fazla olması ailelerin istihdam edilmesini sağlayarak dolaylı olarak çocukların eğitim hayatını da katkı sağlayabilir.

Eğitim hizmetlerinden yararlanan katılımcıların önemli bir bölümünün bu hizmetlerden memnun olduğu görülmektedir. Öte yandan yaşadıkları problemler sorulduğunda dil güçlüğü nedeniyle dersleri anlayamama, ayrımcılıkla karşılaşma ve kültürel farklılıklar gibi unsurları belirtmişlerdir. Uzun yıllardır Türkiye’de yaşanması ve kamu politika belgelerinde uyumun öne çıkarılmasının dil problemi anlamında gündelik yaşama ulaşamadığı görülmektedir. Her nesilde dil probleminin doğal olarak azalacak olması bir gerçek olmakla birlikte, bir kesimin toplumsal katılımının önünde

engel olarak kalmaya devam etmektedir. Bu durum istenilen toplumsal katılımın uygulanan politikaların bir sonucu olarak gerçekleşmediğinin, hayatın doğal akışına bırakıldığının bir göstergesidir. Oysa ortaya çıkacak kayıp nesil ülkenin hem beşeri sermaye kapsamında gelecekteki ekonomisi açısından hem de toplumsal uyum açısından kaynakların etkinsiz kullanılmasıyla sonuçlanacaktır. Yine yaşanan sorunlarda ayrımcılığın ortaya çıkması eğitim ortamlarında bilinçli yöneticilere gereksinimi göstermektedir. Hem öğretmenlerin hem de idarecilerin bu anlamda alanında uzmanlarca katılımcı bir eğitim hayatı sunmalarının önü açılmalıdır.

Katılımcıların öznel koşulları açısından ortaya çıkan sorunlara bakıldığında ise yukarıda da bahsedildiği gibi gelir seviyesinin düşük olması nedeniyle çalışmak zorunda kalınması öne çıkmakta ve bu durum lise çağında artmaktadır. Katılımcıların bu arayışı sunulan maddi yardımların yetersizliğinin bir göstergesidir. Buna ek olarak kültürel etkilerle kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi de bir sebep olabilir. Dolayısıyla özellikle kız çocuklarının eğitim hayatından ayrılışlarının sebepleri titizlikle incelenmelidir. Öznel koşullar açısından bir diğer problem olarak dikkat çeken cevaplardan biri kimliklerinin olmadığı belirtilmesidir. Bu durum çocukların ailelerinin koşulları nedeniyle temel haklarından yararlanamadıklarını göstermektedir.

Eğitim hizmetlerine erişimdeki önemli bir sorun uygulanan politikaların kayıt altındaki kişileri kapsamamasıdır. Aileler kayıt altında olmadığı takdirde çocuklar da eğitim hakkına erişememektedir. Kayıtlı olunan il dışında okul kaydının yapılmaması da benzer bir sorun kaynağıdır. Çocukların eğitime erişimini ebeveynlerinin hukuki statülerine bağlı olmadan gerçekleştirilebilecek bir düzenleme yapılmalıdır. Aksi takdirde hak ihlali söz konusudur.

Kayıt altındaki çocukların ilerleyen yaşlarda okullaşma oranlarının düşmesi önemli bir problemdir. Buna yönelik olarak çocukların devamlılığının takibine dair bir sistem geliştirilmelidir. Şartlı eğitim yardımı bunun için güzel bir örnek olmakla birlikte yetersiz olduğu da açıktır. Buna yönelik olarak aktarılan yardım miktarı yükseltilebilir. Bu durum kamu bütçesi için bir yük unsuru olabilir. Ayrıca ülke vatandaşları için de kaynakların söz konusu kişilere aktarılması tepki çekebilir. Bu durumun önüne geçebilmek için beyin göçünü engelleyici bir düzenleme ile belirli bir

süre çalışma şartı getirilebilir. Ayrıca çocukların okulu bırakma nedenleri alanında uzman kişiler tarafından detaylıca araştırılarak çözüm yolları sunulmalıdır.

Ailelerinin ekonomik sıkıntı içinde olması çocukları hane gelirine katkı sağlamak zorunda bırakmaktadır. Söz konusu kişilerin toplumsal uyumunu sağlamak hedefleniyorsa ülke şartlarına uygun bir istihdam politikası eğitime erişimi de olumlu etkileyerek toplumsal uyuma katkı sağlayacaktır.

Çocukların okulda karşılaştığı önemli bir problemin ayrımcılık olduğu görülmüştür. Buna yönelik olarak psikolojik destek ve rehberlik sistemleri geliştirilmeli, farkındalığa yönelik eğitimler düzenlenmelidir.

Çocukların sayısındaki artış kalabalıklaşma maliyeti oluşturarak okullar ve öğretmenler açısından yoğunluğa neden olacaktır. Kalabalık sınıflar aynı zamanda eğitimin istenen kalitede olmasının önünde engeldir. Okullarda dengeli bir öğrenci dağılımı için derslik ve öğretmen sayısının artırılması gerekir. Bu durum kamu bütçesi üzerinde yük yaratmakla birlikte adalet, sağlık, güvenlik gibi diğer kamusal ihtiyaçların nasıl etkileneceği de göz önünde bulundurularak fayda maliyet analizi çerçevesinde planlanmalıdır.

Kitlesel göçün ilk zamanlarından itibaren sağlık hizmetlerinde de eğitim hizmetlerinde olduğu gibi hem yasal düzenlemeler yapılmış ve sürecin kısa dönemli olmaması sonucunda söz konusu yasal düzenlemelere idari değişiklikler de eklenmiştir. Böylece hâlihazırda var olan kurumlar yeni sorumluluklar üstlenirken, mevcut kurumlara yenileri de eklenmiştir. Yenilikler yasal ve idari anlamda sınırlı kalmamış, ihtiyaçlar doğrultusunda beşeri imkânlar da değerlendirilmiştir. Buna yönelik olarak sağlık personeli sayısı arttırılırken mesleğini devam ettirebilen geçici koruma statüsündeki Suriyeliler de istihdam edilmiş ve bu alanda eğitimler düzenlenmiştir.

Temel sağlığa erişim sadece bir insan hakkı olmakla kalmayıp, dışsalılık özellikleri nedeniyle toplum sağlığı açısından da önemlidir. Tüm insanların toplum sağlığını ilgilendiren alanlarda sağlık sistemine erişim sağlayabilmesi gerekir. Katılımcılar ağırlıklı olarak kamu tarafından sunulan sağlık hizmetlerinden memnun

olduklarını belirtmekle birlikte birtakım sorunlar da mevcuttur. Ortaya çıkan noktalar sağlık sisteminin yapısından ve katılımcıların sisteme erişimlerinde yaşadıkları sorunlardan kaynaklanmaktadır. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre öne çıkan bir sorun sağlık kurumlarının kalabalık olması ve çok sıra beklenilmesidir. Sağlık hizmetlerinde kalabalıklaşma nedeniyle yaşanan problemler sadece geçici koruma altındaki Suriyelilerin yaşadığı bir sorun değil aynı zamanda yerleşiklerin de yaşadığı bir sorundur. Bunun önüne geçmek için personel sayısı il ve hatta ilçe düzeyinde planlanarak belirlenmeli, gerekiyorsa artırılmalıdır. Yine eğitim hizmetlerinde olduğu gibi kalabalıklaşmanın önüne geçmek için yeni sağlık kurumlarına ihtiyaç vardır. Bu durum anlık olarak mali yük oluşturmakla birlikte sağlık hizmetlerinin yarı kamusal mal niteliği taşıması ve içinde barındırdığı dışsallıklar düşünülerek fayda maliyet analizi çerçevesinde bir planlama yapılmalıdır. Bu planlamalar yapılırken yine diğer kamusal ihtiyaçlar da göz önünde tutulmalı, aynı zamanda oluşacak vergi yükünün gelir dağılımı üzerindeki etkisi de unutulmamalıdır.

Kişilerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştıran tercümanlık, randevu alma gibi destek mekanizmaları olmakla birlikte yine esas olarak dil problemi öne çıkmaktadır. Bu durum kişilerin rahatsızlıklarını anlatırken sağlık personeli ile yaşayacakları iletişim problemlerine, tanı ve tedavilerin önünde risk oluşturmaya ya da en basitinden randevu alınmasına dair zorluklara yol açmaktadır. Bu sorunlara çözüm sunması amacıyla hem uluslararası hem de ulusal kaynaklarla göçmen sağlığı merkezleri kurulmuştur. Araştırmaya katılan katılımcıların ağırlıklı olarak aile hekimi ve devlet hastanelerini tercih ettiği, göçmen sağlığı merkezlerine gittiklerini söyleyenlerin oranının ise oldukça az olduğu görülmektedir. Söz konusu merkezler ilgili kurumlardaki kalabalıklaşma maliyetini azaltmak ve dil problemi gibi engelleri aşmak adına önemlidirler. Bu tercihin nedeni ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerine erişim açısından yeterli olmamalarından kaynaklanıyor olabilir. Fakat alanında uzman kişilerce diğer kamu kurumlarına göre daha az tercih edilmelerinin nedenleri araştırılmalıdır.

Göçmen sağlığı merkezlerinin olmadığı yerlerde aile sağlığı merkezleri geçici koruma statüsündeki kişilere açıktır. Bu durum sistem içinde bir ikilik yaratabileceği

gibi göçmen sağığı merkezlerinin ikinci ve üçüncü basamak sağığı hizmetleri ile yeterince entegre olmaması bu merkezlerin kullanımının önünde engel oluşturmaktadır. Bu durumun engellenmesi için birinci basamak sağığı hizmetleri tüm kesimleri kapsayan bir hale dönüştürülmelidir. Söz konusu göçmen sağığı merkezleri belirli bir gruba yönelik olduğundan toplum içinde yaşam alanlarının farklılaştığı noktalar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum da uyumun hedef olarak belirlendiğı belgelere karşı günlük yaşamda ayrıştırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca çalışmada katılımcıların en büyük probleminin dil yetersizliğı olduğu düşünüldüğünde bu merkezler çözüm sunmada yetersiz kalabilirler.

Katılımcılardan elde edilen bulgulardan ortaya çıkan bir diğere sonuç sağığı hizmetine erişimde yaşanan sorunlara cinsiyet perspektifinden bakıldığında görülmekte ve kadınlarla erkeklerin karşılaştıkları problemlerin farklılaştığı anlaşılmaktadır. Kadınlar sağığı hizmetlerine erişememe, bu hizmetlerden nasıl yararlanılacağını bilememe, dil problemi, kayıtlı olmama gibi problemleri erkeklere göre daha yoğun yaşadıklarını ifade ederken; erkek katılımcılar kurumların kalabalık olması, gidilen kurumda ilgilenilmemesi, ayrımcılığa uğrama gibi problemleri kadın katılımcılara göre daha çok dile getirmişlerdir. Belirtilen sorunlardan görüldüğü üzere kadın katılımcılar genel olarak hizmete erişememe ile ilgili problemleri dile getirirken; erkek katılımcılar hizmete erişim sağladıktan sonra yaşadıkları problemi belirtmişlerdir. Cinsiyetler arasındaki bu farklılık erkeklerin toplumsal hayata katılımlarından dolayı yaşadıklarını gösterirken, kadınların yaşadıkları problemlerin toplumsal hayata katılımın önündeki engel olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmada ele alınan iki hizmete yönelik öne çıkan ortak problemlerden birinin Türkçe dil seviyesine dair yetersizlikten kaynaklandığı görülmektedir. Katılımcıların ciddi bir kısmının uzun süredir Türkiye’de yaşadıkları düşünüldüğünde çalışmanın yapıldığı süreye kadar temel haklarından etkin bir şekilde yararlanacak kadar bile Türkçe bilgilerinin olmaması, dil öğrenmeye yönelik uygulanan politikaların yeterli olmadığını göstermektedir. Bu kapsamda dil seviyesi eğitime yönelik var olan kursların etkinliğinin ve kapsayıcılığının denetlenerek, bu alana kaynak ayrılması önerilmektedir. Katılımcıların ağırlıklı olarak erkeklerden oluşmasının bir nedeni de

dil bariyeri olmuştur. Görüşme yapılmak istenen kadın sığınmacıların Türkçe bilgisinin olmaması ya da oldukça temel düzeyde iletişim kurmaları nedeniyle araştırmaya katılamamışlardır. Gelecek nesillerin eğitim ve sağlıklarında kadınların rolü de düşünüldüğünde bu alanda kadınlara yönelik kamu politikalarının geliştirilmesi elzemdir.

Geçirilen süreçte uygulanan kamu politikalarında gelen kişilere yaklaşım dilinin değiştiği görülmektedir. Buna göre akut dönemde misafir olarak nitelendirilen kişilere yönelik politikalarda geçiş döneminde entegrasyon, ilerleyen zamanlarda ise uyum ön plana çıkmıştır. Kamu üst belgelerinde kullanılan kavramların zamanla misafirden uyuma geçmesi de geçici olduğu düşünülen bir durum için tutarlı değildir. Bu nedenle öncelikle geçici koruma kavramı tekrar gözden geçirilmelidir. Uyumun konuşulduğu bir düzlemde gelen kişilerin statüsünün geçici olarak nitelendirilmesi çelişkili bir durumdur. Uyum ve toplumsal katılım hedef olarak belirleniyorsa söz konusu statü buna yönelik olarak düzenlenmelidir.

Tüm bunlara ek olarak hem eğitim hem de sağlık hizmetleri açısından hem ulusal hem de uluslararası finansman ve projeler şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri gözetilerek denetime uygun olmalıdır. Böylece kaynak tahsisine dair oluşabilecek toplumsal gerilimlere de bir bariyer sağlanmış olur.

Çalışmada da ortaya konduğu üzere eğitim ve sağlık hizmetleri yarattıkları bireysel faydaların yanında topluma yayılan dışsallıklara sahip olmaları nedeniyle kişilerin erişimleri açısından oldukça önem taşımaktadır. Kişiler bu hizmetlere erişim sağlayamadığı takdirde varış ülkeleri yoksulluk döngüsünün kırılamaması, fırsat eşitliğinin sağlanamaması, düşük gelir düzeyi, suç oranlarının artması, yüksek ölüm oranları, toplum sağlığının bozulması, eğitimsizlik gibi sadece bireysel değil aynı zamanda toplum geneline yansıyan negatif dışsallıklara maruz kalacaktır. Göç, özellikle kitlesel olarak gerçekleşen zorunlu göç, etkin kamu politikaları ile yönetilmediği takdirde hem sosyal hem de ekonomik açıdan olumsuz etkiler doğuracaktır.

Çalışmanın üç önemli kısıtı bulunmaktadır. Bunlardan biri yukarıda da bahsedilen dil problemidir. İkinci kısıt coğrafi kapsamdan kaynaklanmaktadır. Çalışma mali imkânlar çerçevesinde sadece İstanbul ilinde gerçekleştirilmiştir. İleriki çalışmalarda sığınmacıların eğitim ve sağlık hizmetlerine erişiminin ülke genelinde araştırılması çok daha kapsayıcı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Son olarak ise verilere erişim önemli bir kısıt olmuştur. Türkiye’de geçici koruma statüsündeki kişilerin verilerine ulaşmak güçtür. Bu durum araştırmacıların önündeki önemli bir engeldir. Politika belgeleri ve yasal düzenlemelerde yer alacak şekilde bir uyum politikası geliştirilmek isteniyorsa araştırmacılar için şeffaf verilere erişim gereklidir. Veriler şeffaf olduğu takdirde sağlıklı siyasi ve toplumsal tartışmalar yürütülebilir. İleride yapılacak çalışmalar için bir diğer öneri ise, verilere ulaşılabilirdiği takdirde, söz konusu iki yarı kamusal mal için bütçeden ayrılan kaynakların incelenmesidir. Bu sayede hem kaynak dağılımının kapsayıcılığının görülebileceği hem de dezavantajlı gruplar için fırsat eşitliğinin sağlanıp sağlanmadığına yönelik yorumlar geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- 3RP. (2023). Türkiye Ülke Bölümü 2023-2025. (Çevrimiçi) <https://data.unhcr.org/en/documents/details/99580>, 03.11.2023.
- Abadan-Unat, N. (2006). **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa** (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abadan-Unat, N. (2017). **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**. 3. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abeng, M.O. (2005). “Determinants of Non-Debt Government Expenditure in Nigeria, Bank of Nigeria”. **Economic Financial Review**, 43, 37-71.
- Adepoju, A. (1998). “Linkages Between Internal and International Migration: The African Situation”. **Internal Social Science Journal**, 50(157), 387-395.
- Adıgüzel, Y. (2020). **Göç Sosyolojisi**, 4. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.
- Ager, A., & Strang, A. (2004). “Indicators of Integration: Final”, **Home Office Development and Practice Report**, Londra: Home Office, 28.
- Ager, A., & Strang, A. (2008). “Understanding Integration: A Conceptual Framework”. **Journal of Refugee Studies**, 21.2, 166-191.
- Ağır, H. & Tıraş, H. H. (2018). “Türkiye’de Sağlık Harcama Türlerinin Değerlendirilmesi”. **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 15(2), 643-670.

- Ak, R. (t.y.). “Göç Özel İhtisas Komisyon Raporu”. **Trakya Kalkınma Ajansı**.
- Akalın, A. (2018). **Açık, Döner, Mühürlü Kapılar: 20. Yüzyılda Batı/Doğu Ekseninde Emek Göçünün Seyri**. İçinde: Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar. 4. Baskı, 89-106.
- Akbari, A. H. (1989). “The Benefits of Immigrants to Canada: Evidence on Tax and Public Services”. **Canadian Public Policy/Analyse de Politiques**, 424-435.
- Akerlof, G. A. (1970). “The Market for “Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism”, **The Quarterly Journal of Economics**, 84(3), 488-500.
- Albakri, T. Z., & Shibli, R. (2019). “How to Improve Sustainability: The Critical Role of Education for Syrian Refugees”. **Development in Practice**, 29(5), 662-669.
- Aldén, L., & Hammarstedt, M. (2016). “Refugee Immigration and Public Sector Finances: Longitudinal Evidence from Sweden”. **Centre for Labour Market and Discrimination Studies**, Linnaeus University, Vaxjö.
- Alderman, H., Hoogeveen, H., & Rossi, M. (2009). “Preschool Nutrition and Subsequent Schooling Attainment: Longitudinal Evidence from Tanzania”. **Economic Development and Cultural Change**, 57(2), 1-32.
- Alix-Garcia, J., & Saah, D. (2010). “The Effect of Refugee Inflows on Host Communities: Evidence from Tanzania”. **The World Bank Economic Review**, 24(1), 148-170.

- Alshoubaki, W. & Harris, M. (2019). “The Impact of Syrian Refugees on A Receiving State’s Public Expenditure: Evidence from Jordan”. **International Journal of Business and Social Science**, 10(1), 86-94.
- Altay, A. (2007). “Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”. **Sayıştay Dergisi**, (64), 33-58.
- Anthias, F., & Cederberg, M. (2006). **State of the Art Theoretical Perspectives and Debates in the UK**. Oxford: Oxford Brookes University.
- Apak, H . (2016). “Suriyeli Göçmenlerin Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği”. **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(1), 125-142.
- Arango, J. (2016). **Theories of International Migration**. D. Joly içinde, International Migration in the New Millenium, 25-45. New York: Routledge.
- Armağan, R. (2015). “Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi”. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (9), 1-20.
- Arpat, B. & Nurdoğan, A. K. (2020). **Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Sunulan Sağlık Hizmetlerinin Değerlendirilmesi**. İçinde: Güncel Sosyoloji Araştırmaları, Ed.: Mustafa Talas. Ankara: İksad Publishing House.
- Arslan, N., & Yıldız, K. (2019). “Türkiye’de Uluslararası Göç ve Sosyo-Ekonomik Yardımlar: İnançlar ve Gerçekler”. **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 15(1), 241-258.

- Asiama, S. O. (1985). "The Rich Slum-Dweller: A Problem of Unequal Access". **Int'l Lab. Review**, 124, 353.
- Aslan, Ş., Sünbül, F., & Güzel, Ş. (2018). "Mültecilerin Kilis Sağlık Hizmetleri Üzerindeki Etkisi". **Journal of Healthcare Management and Leadership**, (1), 48-58.
- Ataç, E. (1979). **Türkiye'de Eğitim Hizmetlerinin Kamu Harcamaları Açısından Analizi: (Planlı Dönem) 1963-1977**. Anadolu University Publishing
- Atasever, M. (2014). **Türkiye Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı ve Sağlık Harcamalarının Analizi 2002-2013 Dönemi**. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 983.
- Auerbach, A. J. & Oreopoulos, P. (2000). "The Fiscal Impact of U.S. Immigration: A Generational Accounting Perspective". **Paper presented at the NBER Tax Policy and the Economy Conference**.
- Aydamak, M. Y. (2021). "Göçmen Sağlığı Bağlamında Türkiye'deki Suriyelilere Yönelik Sağlık Politikaları". **Journal of Healthcare Management and Leadership**, (1), 36-58.
- Aydemir, A., & Borjas, G. J. (2007). "Cross-Country Variation in the Impact of International Migration: Canada, Mexico, and the United States". **Journal of the European Economic Association**, 5(4), 663-708.
- Aygüler, E., Ayalp, M. Ç., Aker, D. Y., & Buz, S. (2021). "Türkiye'deki Sığınmacı İstihdamının Beşerî Sermaye Açısından Değerlendirilmesi". **Sosyoekonomi**, 29(47), 159-180.
- Bach, S., Brücker, H., Haan, P., Romiti, A., van **Economic Bulletin**, 7(3/4), 33-43.

Deuverden, K., & Weber,
E. (2017).

Bah, A. (2013). “Civil Conflicts As A Constraint to Regional Economic Integration in Africa”. **Defence and Peace Economics**, 24(6), 521-534.

Balkan, B., & Tümen, S. (2016). “Immigration and Prices: Quasi-Experimental Evidence from Syrian Refugees in Turkey”. **Journal of Population Economics**, 29(3), 657-686.

Balkan, B., Tok, E.,
Torun, H., & Tümen, S. (2018). “Immigration, Housing Rents, and Residential Segregation: Evidence from Syrian Refugees in Turkey”. **IZA Discussion Papers 11611**.

Başaran, F. (1972). “Türkiye’de Beyin Göçü Sorunu”. **Araştırma**. 133-153.

Bartram, D., Poros, M. V.,
& Monforte, P. (2019). **Göç Meselesinde Temel Kavramlar**, 2. Baskı. (I. Ağabeyoğlu Tuncay, Çev.) Ankara: Hece Yayınları.

Becker, S. O., & Ferrara, A. (2019). “Consequences of Forced Migration: A Survey of Recent Findings”. **Labour Economics**, 59, 1-16.

Becker, S. O. (2022). “Forced Displacement in History: Some Recent Research”. **Australian Economic History Review**, 62(1), 2-25.

Behrman, J. R. (1993). “The Economic Rationale for Investing in Nutrition in Developing Countries”. **World Development**, 21(11), 1749-1771.

Beltekin, N. (2016). “Turkey’s Progress Toward Meeting Refugee Education Needs the Example of Syrian Refugees”. **Eurasian Journal of Educational Research**, 16(66), 175-190.

- Berger-Schmitt, R. (2000). "Social Cohesion as an Aspect of the Quality of Societies: Concept and Measurement". **EU Reporting Working Paper No. 14**. Mannheim: Zentrum für Umfrage, Methoden und Analysen (ZUMA).
- Berry, J. W. (1974). "Psychological Aspects of Cultural Pluralism: Unity and Identity Reconsidered". **Topics in Culture Learning**, 2, 17-22.
- Berry, J. W. (1984). "Cultural Relations in Plural Societies: Alternatives to Segregation and Their Sociopsychological Implications". Miller, N. S., & Brewer, M. B. (Eds.). içinde **Groups in Contact** (s. 11-27). Academic Press.
- Berry, J. W. (1990). "Understanding Individuals Moving Between Cultures". **Applied Cross-Cultural Psychology**, 14(1), 232-253.
- Berry, J. W., Kim, U., Power, S., Young, M., & Bujaki, M. (1989). "Acculturation Attitudes in Plural Societies". **Applied Psychology**, 38(2), 185-206.
- Berry, J. W. (2001). "A Psychology of Immigration". **Journal of Social Issues**, 57(3), 615-631.
- Berry, J. W. (2005). "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures". **International Journal of Intercultural Relations**, 29(6), 697-712.
- Berry, J. W. (2006). **Contexts of Acculturation**. İçinde: Sam, D. L., & Berry, J. W. (Eds.). (2006). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Cambridge University Press.

- Berry, J. W., Kim, U., Minde, T., & Mok, D. (1987). "Comparative Studies of Acculturative Stress". **International Migration Review**, 21(3), 491-511.
- Berry, J. W. (1997). "Immigration, Acculturation, and Adaptation". **Applied Psychology**, 46(1), 5-34.
- Betts, A. (2003). "Public Goods Theory and the Provision of Refugee Protection: The Role of the Joint-Product Model in Burden-Sharing Theory". **Journal of Refugee Studies**, 16(3), 274-296.
- Betts, A. (2009). **Forced Migration and Global Politics**, Wiley-Blackwell Publication, United Kingdom.
- Betts, A. (2010). **Global Migration Governance. The Emergence of A New Debate (Briefing Paper)**. Department of Political Science and International Relations, University of Oxford.
- Betts, A. (2011). "The Refugee Regime and Issue-Linkage", İçinde **Global Mobility Regime**, Ed. Kaslowski, R., Palgrave-Macmillan, New York
- Bhagwati, J. N. (1976). "Taxing the Brain Drain". **Challenge**, 19(3), 34-38.
- Bijak, J. (2006). "Forecasting International Migration: Selected Theories, Models, and Methods". **Central European Forum for Migration Research**.
- Bilge Zafer, A. (2016). "Göç Çalışmaları İçin Bir Anahtar Olarak "Kültürleşme" Kavramı". **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 17(30), 75-92.

- Bilgili, E., & Ecevit, E. (2008). “Sağlık Hizmetleri Piyasasında Asimetrik Bilgiye Bağlı Problemler ve Çözüm Önerileri”. **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi**, 11(2), 201-228.
- Bird, R. M. (1999). “Fiscal Federalism”. **The Encyclopedia of Taxation and Tax Policy**, 518, 151-154.
- Bird, E. J., Kayser, H., Frick, J. R., & Wagner, G. G. (1999). “The Immigrant Welfare Effect: Take-Up or Eligibility?”. **IZA Discussion Paper 66**.
- Borjas, G. J., & Trejo, S. J. (1993). “National Origin and Immigrant Welfare Reciprocity”. **Journal of Public Economics**, 50(3), 325-344.
- Borjas, G. J. (1994). “The Economics of Immigration”. **Journal of Economic Literature**, 32(4), 1667-1717.
- Borjas, G. J., & Hilton, L. (1996). “Immigration and the Welfare State: Immigrant Participation in Means-Tested Entitlement Programs”. **The Quarterly Journal of Economics**, 111(2), 575-604.
- Borjas, G. J. (1999). “Immigration and Welfare Magnets”. **Journal of Labor Economics**, 17(4), 607-637.
- Borjas, G. J. (2003). “The Labor Demand Curve is Downward Sloping: Reexamining the Impact of Immigration on the Labor Market”. **The Quarterly Journal of Economics**, 118(4), 1335-1374.
- Borjas, G. J. (2019). “Immigration and Economic Growth”. **NBER Working Papers 25836**.

- Bourhis, R. Y., Moise, L. C., Perreault, S., & Senecal, S. (1997). "Towards an Interactive Acculturation Model: A Social Psychological Approach". **International Journal of Psychology**, 32(6), 369-386.
- Boyd, M., & Nowak, J. (2012). "Social Networks and International Migration". **European Perspectives**, 77-103.
- Braun, S., & Mahmoud, T. O. (2014). "The Employment Effects of Immigration: Evidence from the Mass Arrival of German Expellees in Postwar Germany". **The Journal of Economic History**, 74(1), 69-108.
- Buchanan, J. M. (1950). "Federalism and Fiscal Equity". **The American Economic Review**, 40(4), 583-599.
- Buchanan, J. M. (1952). "Federal Grants and Resource Allocation". **Journal of Political Economy**, 60(3), 208-217.
- Bulutoglu, K. (1997). **Kamu Ekonomisine Giriş**. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**. 19. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Camarota, S. A., & Zeigler, K. (2015). **The High Cost of Resettling Middle Eastern Refugees**. Washington, DC: Center for Immigration Studies.
- Card, D. (2009). "How Immigration Affects US Cities". İçinde: **Making Cities Work: Prospects and Policies for Urban America**. 158-200.
- Case, K., Fair, R., & Oster, S. M. (2012). **Principles of Economics**, 10. Baskı. Prentice Hall.

- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**. 1. Baskı. (B. U. Bal, & İ. Akbulut, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castronova, E. J., Kayser, H., Frick, J. R., & Wagner, G. G. (2001). "Immigrants, Natives and Social Assistance: Comparable Take-Up Under Comparable Circumstances". **International Migration Review**, 35(3), 726-748.
- Cebula, R. J. (1974). "Local Government Policies and Migration". **Public Choice**, 19(1), 85-93.
- Cebula, R. J. (1976). "A Note on Nonwhite Migration, Welfare Levels, and The Political Process". **Public Choice**, 117-119.
- Cebula, R. J. (1978). "An Empirical Note on The Tiebout-Tullock Hypothesis". **The Quarterly Journal of Economics**, 92(4), 705-711.
- Celano, M. P., & Tyler, F. B. (1991). "Behavioral Acculturation Among Vietnamese Refugees in the United States". **The Journal of Social Psychology**, 131(3), 373-385.
- Cenkci, Z., & Nazik, E. (2018). "Sığınmacı ve Mülteci Kadınların Yaşadığı Sorunlar ve Sunulan Sağlık Hizmetleri". **Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi**, 21(4), 293-299.
- Ceriani, L., & Verme, P. (2018). "Risk Preferences and the Decision to Flee Conflict". **World Bank Policy Research Working Paper**, (8376).
- Chojnicki, X. & Ragot, L. (2011). "Impacts of Immigration on Aging Welfare-State An Applied General Equilibrium Model for

- France”, **Working Papers** 2011-13, CEPII research Center.
- Choldin, H. M. (1973). “Kinship Networks in the Migration Process”. **The International Migration Review**, 7(2), 163-175.
- Colic-Peisker, V., & Walker, I. (2003). “Human Capital, Acculturation and Social Identity: Bosnian Refugees in Australia”. **Journal of Community & Applied Social Psychology**, 13(5), 337-360.
- Cook, L. D., & Sachs, J. (1999). “Regional Public Goods in International Assistance”. İçinde: **Global Public Goods: International Cooperation in The 21st Century**, Ed. Kaul, I., Grunberg, I. & Stern, M. A., Oxford University. 436-449.
- Corbett, J. (2003). “Ernest George Ravenstein: The Laws of Migration, 1885”. **CSISS Classics**, 1-4.
- Çağlar, A., & Onay, A., (2015). “Entegrasyon/Uyum: Kavramsal ve Yapısal Bir Analiz”. **Göç ve Uyum**, 39-76, Londra: Transnational Press.
- Çakırer Özservet, Y. (2016). “Uluslararası Göç, Yerel Yönetimler ve Toplumsal Uyum”. **İller ve Belediyeler Dergisi**, Sayı: 813, 48- 55.
- Çakıroğlu, Z. D. & Acar, İ. A. (2022). “Mülteci Koruması Küresel Kamusal Malının Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Çerçevesinde İncelenmesi”. **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 40(3), 548-565.

- Çalışkan, Z. (2008). “Sağlık Ekonomisi: Kavramsal Bir Yaklaşım”. **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 26(2), 29-50.
- Çelebi, K., A. & Yalçın, Z. (2008). “Kamusal Mallar Teorisinin Değişimi: Bölgesel Kamusal Mallar”. **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 15(2), 1-18.
- Çevik, A., & Yüksel, C. (2021). “Yarı Kamusal Mallar ve Asimetrik Bilgi Arasındaki İlişki Bağlamında Sağlık Hizmetleri”. **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11(21), 85-107.
- De Jong, G. F., & Donnelly, W. L. (1973). “Public Welfare and Migration”. **Social Science Quarterly**, 329-344.
- Dedeoğlu, S., & Ekiz Gökmen, Ç. (2020). “Göç Teorileri, Göçmen Emegi ve Entegrasyon: Kadınların Yeri”. K. Biehl, & D. Danış (Dü) İçinde: **Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları**, 18-37. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR).
- Dellinger, F., & Huber, P. (2021). “The Impact of Welfare Benefits on the Location Choice of Refugees Testing The Welfare Magnet Hypothesis”. (No. 626). **WIFO Working Papers**.
- Demirci, Z., & Acar, İ. (2020). “Küresel Kamusal Mal Çerçevesinde Mülteci Koruması”. **Maliye Dergisi**, (177), 422-447.
- Depetris-Chauvin, E., & Santos, R. J. (2018). “Unexpected Guests: The Impact of Internal Displacement Inflows on Rental Prices in Colombian

- Host Cities”. **Journal of Development Economics**, 134, 289-309.
- Duncan, O. D., & Duncan, B. (1955). “Residential Distribution and Occupational Stratification”. **American Journal Of Sociology**, 60(5), 493-503.
- Dustmann, C., Frattini, T., & Halls, C. (2010). “Assessing the Fiscal Costs and Benefits of A8 Migration to the UK”. **Fiscal Studies**, 31(1), 1-41.
- Dustmann, C., & Frattini, T. (2014). “The Fiscal Effects of Immigration to The UK”. **The Economic Journal**, 124(580), 593-643.
- Duwicquet, V., Mouhoud, E. M., & Oudinet, J. (2014). “International Migration by 2030: Impact of Immigration Policies Scenarios on Growth and Employment”. **Foresight**, 16(2), 142-164.
- Easterly, W. R., & Wetzal, D. L. (1989). “Policy Determinants of Growth: Survey of Theory and Evidence”. (Vol. 343). **World Bank Publications**.
- Emin, M. N. (2016). **Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi: Temel Eğitim Politikaları**. Seta.
- Edizdoğan, N., Gümüş, E., & Çetinkaya, Ö. (2018). **Kamu Maliyesi**. 9. Baskı. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Ekberg, J. (1999). “Immigration and the Public Sector: Income Effects for the Native Population in Sweden”. **Journal of Population Economics**, 12, 411-430.
- Erder, S. (1997). **Kentsel Gerilim: Enformel İlişki Ağları Alan Araştırması**. Ankara: Umag.

- Erder, S. (2006). **Refah Toplumunda Getto**. 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erder, S. (2015). **İstanbul Bir Kervansaray (mı?): Göç Yazıları**. 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2018). **Türkiye’deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum**. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2019). **Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler. Konrad-Adenauer-Stiftung**, (Çevrimiçi) <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/Türkiye%27deki+Suriyeliler.pdf/aca9d37-7035-f37c-4982-c4b18f9b9c8e?version=1.0&t=1571303334464>, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2020.
- Erdoğan, M. M. (2022). **Suriyeliler Barometresi 2021: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi**. (Çevrimiçi) Eğitim Kitap Yayıncılık. ISBN: 978-625-8297-69-0 <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2023/01/SB-2021-TR-MME-FINAL-19-Ocak-2023.pdf>, Erişim Tarihi: 03.11.2023.
- ERG. (2018). **Bir Arada Yaşamı ve Geleceği Kapsayıcı Eğitimle İnşa Etmek**. (Çevrimiçi) <https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/SuriyeVeEgitimRaporTR.02.01.19.web-2.pdf>, Erişim Tarihi: 07.11.2023.
- Ergun, C. (2009). **Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları ve Gülsuyu Mahallesi Örneği**. VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, 928-949.

- European Commission. (2023). **Seventh Annual Report of the Facility for Refugees in Turkey.** (Çevrimiçi). https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-09/COM_2023_543_F1_COMMUNICATION_FROM_COMMISSION_TO_INST_EN_V3_P1_2696289.PDF, Erişim Tarihi: 11.11.2023. European Commission. Seventh Annual Report of the Facility for Refugees in Turkey. <https://reliefweb.int/report/turkiye/seventh-annual-report-facility-refugees-turkey>, Erişim Tarihi: 03.01.2024.
- Evans, W. N., & Fitzgerald, D. (2017). “The Economic and Social Outcomes of Refugees in the United States: Evidence from the ACS” (No. w23498). **National Bureau of Economic Research.**
- Faist, T. (2003). **Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar.** (A. Z. Gündoğan, & C. Nacar, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Fawcett, J. T., & Arnold, F. (1987). “Explaining Diversity: Asian and Pacific Immigration Systems”. J. T. Fawcett, & B. V. Carino, İçinde: **Pacific Bridges: The New Immigration from Asia and the Pacific Islands.** 453-473. New York: Center for Migration Studies.
- Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). “Mental Health of Displaced and Refugee Children Resettled in High-Income Countries: Risk And Protective Factors”. **The Lancet**, 379(9812), 266-282.
- Feyzioğlu Akkoyunlu, P. (2005). **Eğitim ve Ekonomi.** İstanbul: Filiz Kitabevi.

- Friedberg, R. M., & Hunt, J. (1995). "The Impact of Immigrants on Host Country Wages, Employment and Growth". **Journal of Economic Perspectives**, 9(2), 23-44.
- Gaynor, M., & Vogt, W. B. (1999). "Antitrust and Competition in Health Care Markets". **Handbook Of Health Economics**, 1, 1405-1487.
- Gehrsitz, M., & Ungerer, M. (2017). "Jobs, Crime, and Votes: A Short-Run Evaluation of the Refugee Crisis in Germany". **Economica**, 89(355), 592-626
- Geis, W., Uebelmesser, S., & Werding, M. (2013). "How Do Migrants Choose Their Destination Country? An Analysis of Institutional Determinants". **Review of International Economics**, 21(5), 825-840.
- Gomez, M. P., Christensen, A., Araya, Y., & Harild, N. (2010). "The Impacts of Refugees on Neighboring Countries: A Development Challenge" (No. 62058, pp. 1-26). **The World Bank**.
- Gordon, M. M. (1964). **Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins**. Oxford University Press on Demand.
- Goss, J., & Lindquist, B. (1995). "Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective". **The International Migration Review**, 29(2), 317-351.
- GİB. (t.y.) Avrupa Birliğinde Geçici Koruma. (Çevrimiçi). <https://www.goc.gov.tr/avrupa-birliginde-gecici-koruma>, Erişim Tarihi: 05.11.2023.
- GİB Geçici Koruma. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. Erişim Tarihi: 06.11.2023.

- GİB İkamet İzinleri <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>. Erişim Tarihi: 06.11.2023.
- GİGM. (2018). **Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı (2018-2023)**. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2017). **2016 Türkiye Göç Raporu**. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- GİGM Göç İdaresi Başkanlığı. (2022). **Türkiye’de Yaşam Rehberi**. (Çevrimiçi). <https://www.goc.gov.tr/turkiyede-yasam-rehberi>. Erişim Tarihi: 23.12.2023.
- Göregenli, M., & Karakuş, P. (2014). “Göç Araştırmalarında Mekan Boyutu: Kültürel ve Mekansal Bütünleşme”. **Türk Psikoloji Yazıları**, 17(34), 101-115.
- Gurtoo, A., & Williams, C. (2015). “Public Service Delivery—An Integrative Framework”. **Developing Country Perspectives on Public Service Delivery**, 271-287.
- Gültaç, A., & Balçık, P. Y. (2018). “Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Sağlık Politikaları”. **Sakarya Tıp Dergisi**, 8(2), 193-204.
- Güreşçi, E. (2016). “Ortak ve Farklı Yönleriyle İç ve Dış Göçler”. **Journal of International Social Research**, 9(43), 1058-1064.
- Haas, H. D., Castles, S., & Miller, J. M. (2022). **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri**, 1. Baskı, Ankara, GAV Perspektif Yayınları.
- Hagen-Zanker, J. (2008). “Why Do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature”. **Maastricht Graduate School of Governance Working Paper No. 2008/WP002**, 1-25.

- Hagstrom, P. (2000). **The Fiscal Impact of Refugee Resettlement in The Mohawk Valley**. Clinton, NY: Hamilton College. Retrieved August, 3, 2006.
- Hansen, J., & Lofstrom, M. (2003). "Immigrant Assimilation and Welfare Participation Do Immigrants Assimilate into or out of Welfare?". **Journal of Human Resources**, 38(1), 74-98.
- Hansen, M. F., Schultz-Nielsen, M. L., & Tranæs, T. (2017). "The Fiscal Impact of Immigration to Welfare States of the Scandinavian Type". **Journal of Population Economics**, 30, 925-952.
- Heindlmaier, A., & Blauberger, M. (2017). "Enter at Your Own Risk: Free Movement of EU Citizens in Practice". **West European Politics**, 40(6), 1198-1217.
- Holler, J., & Schuster, P. (2018). "Long-run Fiscal Consequences of Refugee Migration: The Case of Austria". **FinanzArchiv: Public Finance Analysis**, 76(3), 266-310.
- Hooghe, M., Trappers, A., & Meuleman, B. (2008). "Migration to European Countries: A Structural Explanation of Patterns, 1980-2004". **International Migration Review**, 42(2), 476-504.
- Hornung, E. (2014). "Immigration and the Diffusion of Technology: The Huguenot Diaspora in Prussia". **American Economic Review**, 104(1), 84-122.
- Hum, D., & Simpson, W. (2004). "Economic Integration of Immigrants to Canada: A Short Survey". **Canadian Journal of Urban Research**, 46-61.
- Hurley, J. (2000). "An Overview of the Normative Economics of the Health Sector". İçinde: Culyer, A. J. and J. P. Newhouse

- (ed.) **Handbook of Health Economics**, Amsterdam, Elsevier, s. 55-110.
- Hynie, M. (2018). R”efugee Integration: Research and Policy. Peace and Conflict”. **Journal of Peace Psychology**, 24(3), 265.
- International Organization of Migration. (2020). United Nations. United Nations. (Çevrimiçi). <https://www.iom.int/key-migration-terms#Migration>.
- IMF (2016). “The Refugee Surge in Europe: Economic Challenges”. **IMF Staff Discusiion Notes** SDN/16/02, International Monetary Fund, Washington D. C.
- IMF. (2022a). <https://www.imf.org/external/datamapper/LP@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/TUR>. (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.01.2023.
- IMF. (2022b). <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>, (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.01.2023.
- International Organization for Migration. (2020). **World Migration Report 2020**. Geneva: International Organization for Migration.
- İçduygu, A., & Aksel, D. B. (2012). **Türkiye’de Düzensiz Göç**. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü.
- İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, Ö. F. (2014). **Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere**. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.
- İçduygu, A. (2015). **Syrian Refugees in Turkey: The Long Road Ahead**. Washington, DC: Migration Policy Institute.

- Jansen, C. J. (1970). **Migration: A Sociological Problem. İçinde: Readings in the Sociology of Migration.** New York: Pergamon Press.
- Jayaraman, R. & Kanbur, R. (1999). “International Public Goods and The Case for Foreign Aid”, İçinde: **Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century**, Ed. Kaul, I., Grunberg, I. and Stern, M.A.. Oxford: Oxford University Press.
- Jennissen, R. (2007). “Causality Chains in the International Migration Systems Approach”. **Population Research and Policy Review**, 26(4), 411-436.
- Jitodai, T. T. (1963). “Migration and Kinship Contacts”. **The Pacific Sociological Review**, 6(2), 49-55.
- Kallandranis, C., & Karidis, S. (2014). Assessing the Effect of the Consumer-Voter Sentiment on Tiebout-Like Migration: The EU 27 Case. **Global Economy Journal**, 14(1), 31-55.
- Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü Finansal Analiz ve Faturalandırma Dairesi Başkanlığı (2022). <https://khgmfinansalanalizdb.saglik.gov.tr/TR-40443/yururlukte-olan-hizmet-protokolleri.html>, Erişim Tarihi: 02.01.2024.
- Kansu Karadağ, A. (2018). “Göç, Yoksulluk ve İnsan Hakları”. **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 9(2), 485-498.
- Karagül, M. (2002). “Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu”. **Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları**, No: 37, Afyon, Türkiye.

- Karayılmazlar, E. (2006). “Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Eğitim”. **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 24(2), 205-225.
- Karpat, K. H. (2010). **Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaul, I., Conceição, P., Goulven, K.L., Mendoza, R. U. (2003). "How to Improve the Provision of Global Public Goods". İçinde: I. Kaul, P. Conceição, K.L. Goulven, R.U. Mendoza (eds.) **Providing Global Public Goods-Managing Globalization**, New York: Oxford University Pres.
- Kavas, A.; Avşar, İ.; Kadkoy, O. & Bilgiç, E. Ç. (2019). **İstanbul’da Suriyeliler ve Savaş Sonrası Gettoları**. TEPAV, 1/26.
- Kaygalak, S. (2001). “Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği”. **Praksis**, 2, 124-172.
- Kaygalak, S. (2009). **Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme**. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kaczmarczyk, P. (2013). “Are Immigrants A Burden for the State Budget?”. Review Paper. Review Paper (November 2013). **Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper**, (2013/79).
- Keleşmehmet, H. (2018). “Dünyada ve Türkiye’de Göçmen Sağlığı”. **The Journal of Turkish Family Physician**, 9(4), 119-126.

- Kibritçioğlu, A. (1998). “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 53(01). 1-22.
- King, R. (2012a). “Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer”. **International Migration and Ethnic Relations**, 3-43.
- King, R. (2012b). “Geography and Migration Studies: Retrospect and Prospect”. **Population, Space and Place**, 18(2), 134-153.
- Kiremit, E. Y., & Akfırat, S. (2021). “Suriyeli Mültecilere Karşı Kabullenici ve Reddedici Kültürleşme Stratejilerinin Belirleyicileri: Hatay Örneği”. **Göç Dergisi**, 8(1), 107-128.
- Kirişçi, K. (2014). **Misafirliğin Ötesine Geçerken Türkiye’nin Mülteciler Sınavı**. USAK: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu ve Brookings Enstitüsü.
- Kirmanoglu, H. (2019). **Kamu Ekonomisi Analizi**. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Knoch, C. (2022). “How Does International Migration Affect Tax Compliance? Investigating German Tax Morale in the Aftermath of the 2015-2016 European Refugee Crisis”. **Norman Paterson School of International Affairs**, 71.
- Koçak, O. & Gündüz, D. R. (2016). “Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi”. **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(12), 66-91.

- Kristiaji, B. B. (2019). "Tax and Brain Drain: Justification, Policy Options and Prospect for Large Developing Economies". **Анали Правног факултета у Београду**, 67(4), 17-67.
- Kuhnt, J. (2019). "Literature Review: Drivers of Migration. Why Do People Leave Their Homes? Is There An Easy Answer? A Structured Overview of Migratory Determinants". **Discussion Paper**, No. 9/2019, ISBN 978-3-96021-099-3, Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE), Bonn, <https://doi.org/10.23661/dp9.2019>.
- Kumasey, A. S. (2018). **Public Service Ethics, Values and Spirituality in Ghana: Challenges and Opportunities**. The University of Manchester (United Kingdom).
- Kurekova, L. (2009). **Theories of Migration: Critical Review in the Context of The EU-East West Flows**. Best Participant Essay Series, CARIM-EUI.
- Labanca, C. (2020). "The Effects of A Temporary Migration Shock: Evidence from the Arab Spring Migration Through Italy". **Labour Economics**, 67, 101903.
- Ladd, H. F. (1992). "Population Growth, Density and the Costs of Providing Public Services". **Urban Studies**, 29(2), 273-295
- LaFromboise, T., Coleman, H. L., & Gerton, J. (1993). "Psychological Impact of Biculturalism: Evidence and Theory". **Psychological Bulletin**, 114(3), 395.
- Laroche, M., Kim, C., Hui, M. K., & Joy, A. (1996). "An Empirical Study of Multidimensional Ethnic Change: The Case of the French Canadians in Quebec". **Journal of Cross-Cultural Psychology**, 27(1), 114-131.

- Lee, E. S. (1966). "A Theory of Migration". **Demography**, 3(1), 47-57.
- Lee, R., & Miller, T. (1997). "The Future Fiscal Impacts of Current Immigrants. The New Americans: Economic, Demographic, and Fiscal Effect of Immigration". **National Academies Press, Washington, DC, USA**, 297-362.
- Lee, R., & Miller, T. (2000). "Immigration, Social Security, and Broader Fiscal Impacts". **American Economic Review**, 90(2), 350-354.
- Lewis, W. A. (1954). "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour". **The Manchester School of Economic and Social Studies**, 139-191.
- Levitt, P. (2003). "'You know, Abraham was really the first immigrant': Religion and Transnational Migration". **International Migration Review**, 37(3), 847-873.
- Litwak, E. (1960). "Geographic Mobility and Extended Family Cohesion". **American Sociological Review**, 25(3), 385-394.
- Lucas, R. E. (1988). "On the Mechanics of Economic Development". **Journal of Monetary Economics**, 22(1), 3-42.
- Mabogunje, A. L. (1970). "Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration". **Geographical Analysis**, 2(1), 1-18.
- Maslow, A. H. (1943). "A Theory of Human Motivation". **Psychological Review**, 50, 370-396.
<https://doi.org/10.1037/h0054346>.

- Massey, D. S. (1990). "The Social and Economic Origins of Immigration". **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 510, 60-72.
- Massey, D. S. (1999). "Why Does Immigration Occur?: A Theoretical Synthesis". Ed.: Hirschman, K. Charles, D. Philip, & Josh. İçinde: **The Handbook of International Migration: The American Experience** (34-52). Russell Sage Foundation.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). "Theories of International Migration: A Review and Appraisal". **Population and Development Review**, 19(3), 431-466.
- Mavi, İ. (2022). "İnsan Hakları Bağlamında Göçün Güvenlikleştirilmesi". **MSGSÜ Sosyal Bilimler**, 2(26), 252-268.
- Maystadt, J. F., & Verwimp, P. (2009). "Winners and Losers Among a Refugee-Hosting Population". **HICN Working Paper** 60 (No. UCL-Université Catholique de Louvain). CORE.
- McDonald, J., & McDonald, B. (1964). "Chain Migration Ethnic, Neighborhood and Social Networks". **The Milbank Memorial Fund Quarterly**, 42(1), 82-97.
- McLure, C. E. (1986). "Tax Competition: Is What's Good For The Private Goose Also Good for The Public Gander?". **National Tax Journal**, 39(3), 341-348.
- MEB. (2015). **2015-2019 Stratejik Planı**. (Çevrimiçi). https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/100

- 52958_10.09.2015sp17.15imzasz.pdf. Erişim Tarihi: 07.11.2023.
- MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. (2021). **İzleme ve Değerlendirme Raporu.** (Çevrimiçi). https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_04/15173151_HBOGM_Yzleme_ve_DeYerlendirme_Raporu-2021.pdf. Erişim Tarihi: 08.11.2023.
- MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. (2022). **İzleme ve Değerlendirme Raporu.** (Çevrimiçi). https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_07/03141649_Yzleme_ve_DeYerlendirme_Raporu_2022.pdf. Erişim Tarihi: 07.11.2023.
- Mills, L. (2021). “Strategic Mid-term Evaluation of the Facility for Refugees in Turkey 2016-2019/2020”. Final Report, Volume II: Sector Report on Health.
- Mincer, J. (1991). **Education and Unemployment. NBER Working Paper Series No. 3838, 1-34.**
- Moock, P. R., & Leslie, J. (1986). “Childhood Malnutrition and Schooling in the Terai Region of Nepal”. **Journal of Development Economics**, 20(1), 33-52.
- Moore, W. H., Steven, P. C., & Davenport, C. (2003). “Sometimes You Just Have To Leave: Domestic Threats and Forced Migration”. **International Interactions**, 29(1), 27-55.
- Moore, W. H., & Shellman, S. M. (2004). “Fear of Persecution: Forced Migration, 1952-1995”. **Journal of Conflict Resolution**, 48(5), 723-745.
- Morawska, E. (1990). “The Sociology and Historiography of Immigration”. Ed.: V. Yans-McLaughlin. İçinde: **Immigration reconsidered: History, Sociology, and Politics** (187-238). Oxford University Press.

- Morawska, E. (2012). “Historical-Structural Models of International Migration”. Ed.: M. Martiniello, & J. Rath. İçinde: **An Introduction to International Migration Studies: European Perspectives** (s. 55-76). Amsterdam University Press.
- Mottaghi, L. (2018a). “Refugee welfare: A Global Public Good”. **MENA Knowledge and Learning Quick Notes**, No. 167. World Bank, Washington, DC.
- Mottaghi, L. (2018b). “Investing in Refugees: Building Human Capital”. **Forced Migration Review**, (58), 34-35.
- Musgrave, R.A. (1959). **The Theory of Public Finance**, New York, McGraw Hill.
- Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (1989). **Public Finance in Theory and Practice**. 5. Baskı. McGraw-Hill International Editions.
- Mutlu, A. (2006). “Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları”. **Maliye Dergisi**, 150, 53-78.
- Nadaroğlu, H. (1992). **Kamu Maliyesi Teorisi**. 8. Baskı. İstanbul: Beta Basım ve Yayım.
- Nadaroğlu, H. (1998). **Mahalli İdareler**. 6. Baskı. İstanbul: Beta Basım ve Yayım.
- Nannestad, P. (2004). “Immigration as a Challenge to the Danish Welfare State?”. **European Journal of Political Economy**, 20(3), 755-767.

- Blau, F. D., & Mackie, C. (2017). "The Economic and Fiscal Consequences of Immigration". Washington, DC: **The National Academies Press**. <https://doi.org/10.17226/23550>.
- Oates, W. E. (1999). "An Essay on Fiscal Federalism". **Journal of Economic Literature**, 37(3), 1120-1149.
- Oberg, S. (1994). "Spatial and Economic Factors in Future South-North Migration". İçinde: **The Future Population of the World. What Can We Assume Today** (Ed. Wolfgang Lutz). London: Earthscan Publications, 361-385.
- OECD (2013). "The Fiscal Impact of Immigration in OECD Countries". İçinde: **International Migration Outlook 2013**, OECD Publishing, Paris, https://dx.doi.org/10.1787/migr_outlook-2013-6-en.
- Okafor, C., & Eiya, O. (2011). "Determinants of Growth in Government Expenditure: An Empirical Analysis of Nigeria". **Research Journal of Business Management**, 5(1), 44-50. <https://doi:10.3923/rjbm.2011.44.50>.
- Olson, M. & Zeckhauser, R. (1966). "An Economic Theory of Alliances". **The Review of Economics and Statistics**, 48(3), 266-279.
- Olson, M. (1969). "The Principle of "Fiscal Equivalence": The Division of Responsibilities Among Different Levels of Government". **The American Economic Review**, 59(2), 479-487.
- Orhan, O. & Şenyücel Gündoğar, S. (2015). **Effects of the Syrian Refugees on Turkey** [Orsam Report, 195]. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.

- Ömür, Ö. M., & Giray, F. (2016). “Kamusal Mal ve Hizmet Olarak Eğitim Hizmeti ve Harcamaları: Türkiye ve Diğer OECD Ülkeleri Karşılaştırması”. **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14(4), 129-160.
- Önder, N. (2019). “Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yönelik Sağlık Politikalarının Analizi”. **Göç Araştırmaları Dergisi**, 5(1), 110-165.
- Özçürümez, S., & İçduygu, A. (2020). **Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme: Kavramlar, Modeller ve Uygulamalar ile Türkiye**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdal, B., & Vardar Tutan, E. (2018). **Temel Kavramlar ve Olgular. B. Özdal (Dü.) içinde, Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye**. Bursa: DORA Yayınları.
- Özkul, D. (2018). “Ulus-Ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma”. S. G. Ihlamur-Öner, & N. A. Şirin Öner (Dü) İçinde: **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pack, H. (1988). “Industrialization and Trade”. İçinde: **Handbook of Development Economics**, Ed.: Chenery, H. B., Schultz, T. P., Srinivasan, T. N., Strauss, J., & Behrman, J. R. 1, 333-380.
- Peters, B. G. (2002). **The Politics of Bureaucracy**. 5. Baskı. Routledge.
- Phelps, C. (2003). **Health Economics**. 6. Baskı. Routledge.
- Portes, A. (1999). “Conclusion: Towards a New World-The Origins and Effects of Transnational Activities”. **Ethnic and Racial Studies**, 22(2), 463-477.

- Ramirez, M. I. (1984). "Assessing and Understanding Biculturalism-Multiculturalism in Mexican-American Adults". Ed.: InJ. L. Martinez, İçinde: **Chicano Psychology**, 77-9.
- Ravenstein, E. G. (1885). "The Laws of Migration". **Journal of the Statistical Society of London**, 48(2), 167-235.
- Ravenstein, E. G. (1889). "The Laws of Migration". **Journal of the Royal Statistical Society**, 52(2), 241-305.
- Razin, A., & Sadka, E. (2004). "Welfare Migration: Is the Net Fiscal Burden A Good Measure if Its Economic Impact on the Welfare of the Native-Born Population?". **CESifo Economic Studies**, 50(4), 709-716.
- Razin, A., & Wahba, J. (2015). "Welfare Magnet Hypothesis, Fiscal Burden, and Immigration Skill Selectivity". **The Scandinavian Journal of Economics**, 117(2), 369-402.
- Riphahn, R. T. (1999). "Immigrant Participation in Social Assistance Programs: Evidence from German Guestworkers". **Centre for Economic Policy Research**. Vol. 2318 London, UK.
- Romer P. M. (1989). "Human Capital and Growth: Theory and Evidence". **NBER Working Paper Series**, 3173, 1-51.
- Roodenburg, H. J., Euwals, R., & Rele, H. T. (2003). **Immigration and the Dutch Economy**. The Hague: CPB.
- Rostow, W. W. (1959). "The Stages of Economic Growth". **The Economic History Review**, 12(1), 1-16.

- Rowthorn, R. (2008). "The Fiscal Impact of Immigration on the Advanced Economies". **Oxford Review of Economic Policy**, 24(3), 560-580.
- Ruist, J. (2015). "Refugee Immigration and Public Finances in Sweden". **Working Papers in Economics** No. 613, Department of Economics, University of Gothenburg, Göteborg.
- Ruiz, I., & Vargas-Silva, C. (2013). "The Economics of Forced Migration". **The Journal of Development Studies**, 49(6), 772-784.
- Ryder, A. G., Alden, L. E., & Paulhus, D. L. (2000). "Is Acculturation Unidimensional or Bidimensional? A Head-to-Head Comparison in the Prediction of Personality, Self-identity, and Adjustment". **Journal of Personality and Social Psychology**, 79(1), 49.
- Sam, D. L. (2006). "Acculturation: Conceptual Background and Core Components". İçinde: **The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology**. Ed.: Sam, D. L., & Berry, J. W. Cambridge University Press.
- Sam, D. L., & Berry, J. W. (Eds.). (2006). **The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology**. Cambridge University Press.
- Samers, M. (2010). **Migration**. New York: Routledge.
- Samuelson, P. A. (1954). "The Pure Theory of Public Expenditure". **The Review of Economics and Statistics**, 387-389.
- Saxton, J. (2000). "Investment in Education: Private and Public Returns".
- Schmeidl, S. (1997). "Exploring the Causes of Forced Migration: A Pooled Time-Series Analysis, 1971-1990". **Social Science Quarterly**, 284-308.

- Schultz, T. W. (1961). "Investment In Human Capital". **The American Economic Review**, 51.1, 1-17.
- Sert, D. Ş. (2018). "Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru". İçinde: **Küreselleşme Çağında Göç** (29-47), Ed.: S. G. Ihlamur-Öner, & N. A. Şirin Öner. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sevilla, J. P. (2016). "An Economic View on Brain Drain". İçinde: **Globalizing Migration Regimes** (73-85). Routledge.
- Sezik, M. (2017). "Yurt Dışı Zorunlu Göçlerin Türkiye Kentleri Üzerindeki Etkileri". **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 7(2), 139-156.
- Shamieh, J. M., Sawalha, I. H., & Madanat, H. M. (2020). "Vulnerability and Capacity Assessment for Refugee Education Crises". **International Journal of Emerging Markets**, 17(1), 253-276.
- SIHHAT. <http://www.sihhatproject.org/index.html>, Erişim Tarihi: 03.01.2024.
- Smith, J. and Edmonston, B. (1997). **The New Americans: Economic, Demographic, and Fiscal Effects of Immigration**. Washington: National Research Council.
- Simon, J. (1984). "Immigrants, Taxes and Welfare in the United States". **Population and Development Review**, 10(1): 55-69.
- Simpson, N. (2022). "Demographic and Economic Determinants of Migration". **IZA World of Labor**. doi: 10.15185/izawol.373.v2.

- Sjaastad, L. A. (1962). "The Costs and Returns of Human Migration". **Journal of Political Economy**, 70(5), 80-93.
- Smith, C. L. (2007). "'Dude, Where's My Job?'" The Impact of Immigration on the Youth Labor Market". **MIT Department of Economics Job Market Paper**.
- Smith, P. J. (2007). "Climate Change, Mass Migration and the Military Response". **Orbis**, 51(4), 617-633.
- Snowdon, B. & Vane, H. R. (2017). **Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü**. Ankara: Efil Yayınevi.
- Solinger, D. J. (1999). "Citizenship Issues in China's Internal Migration: Comparisons with Germany and Japan". **The Academy of Political Science**, 114(3), 455-478.
- Somerville, W., & Sumption, M. (2009). "Immigration and the Labour Market: Theory, Evidence and Policy". **Migration Policy Institute**. Equality and Human Rights Commission.
- Somin, I. (2008). "Tiebout Goes Global: International Migration As A Tool for Voting with Your Feet". **Mo. L. Rev.**, 73, 1247-1264.
- Stark, O., & Bloom, D. E. (1985). "The New Economics of Labor Migration". **The American Economic Review**, 75(2), 173-178.
- Stark, O., Helmenstein, C., & Prskawetz, A. (1997). "A Brain Gain with a Brain Drain". **Economics Letter**, 227-234.
- Statista (2022). **Ranking of the Largest Syrian Refugee-Hosting Countries in 2022**. (Çevrimiçi). <https://www.statista.com/statistics/740233/major->

syrian-refugee-hosting-countries-worldwide/. Erişim Tarihi: 13.01.2023.

- Stiglitz, J. E., & Rosengard, J. K. (2000). **Economics of the Public Sector**. 3. Baskı. WW Norton & Company.
- Storesletten, K. (2000). “Sustaining Fiscal Policy Through Immigration”. **Journal of Political Economy**, 108(2), 300-323.
- Storesletten, K. (2003). “Fiscal Implications of Immigration-A Net Present Value Calculation”. **The Scandinavian Journal of Economics**, 105(3), 487-506.
- Stouffer, S.A., (1940). “Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance”. **American Sociological Review**, 5(6), 845-867.
- Strauss, J., & Thomas, D. (1998). “Health, Nutrition, and Economic Development”. **Journal of Economic Literature**, 36(2), 766-817.
- Suhrke, A. (1998). “Burden-Sharing During Refugee Emergencies: The Logic of Collective Versus National Action”. **Journal of Refugee Studies**, 11(4), 396-415.
- Susam, N. (2008). “Kamu Maliyesinde Sınır Ötesi Bir Kavram: Küresel Kamusal Mallar”. **Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Dergisi**, 12(1-2), 277-303.
- Susam, N. (2020). **Kamu Maliyesi Temel Kavram ve Esaslar**. 4. Baskı. İstanbul: Beta.

- Swisher, J. R. (2021). **Beyond Refuge: A Theoretical Framework for Emancipatory Education of Forcibly-Displaced Youth**. Texas State University-San Marcos.
- Şahin, M. (2020). “Küresel Kamusal Bir Mal (Veya Kötü) Olarak Göç”. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 30(2), 353-366.
- Şeker, B. D. (2015). “Göç ve Uyum Süreci: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”. İçinde: **Göç ve Uyum** (9-21). Transnational Press London.
- Şimşek, D. (2019). “Türkiye’de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Olanakları”. **Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi**, 4(2), 172-187.
- Tansel, A. (1994). “Wage Employment, Earnings and Returns to Schooling for Men and Women in Turkey”. **Economics of Education Review**, 13(4), 305–320. doi:10.1016/s0272-7757(05)80054-8.
- Taştan, C., & Çelik, Z. (2017). **The Education of Syrian Children in Turkey: Challenges and Recommendations**. Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Taylor, & Edward, J. (1987). “Undocumented Mexico-U.S. Migration and the Returns to Households in Rural Mexico”. **American Journal of Agricultural Economics**, 69(3), 626-638.
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu
Mülteci Hakları Alt Komisyonu. (2018). **Göç ve Uyum Raporu**. (Çevrimiçi). https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2018/04/resources_goc_ve_uyum_raporu.pdf Erişim Tarihi: 23.12.2023

- TBMM Kamu Denetçiliği Kurumu. (2018). **Türkiye’deki Suriyeliler Özel Rapor.** (Çevrimiçi) https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/documentuploads/suriye_rapor/index.html#p=4 Erişim Tarihi: 23.12.2023.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). **On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023.**
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). **On İkinci Kalkınma Planı 2024-2028.**
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2023). **Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu.** (Çevrimiçi). https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Mali-Tablolar/2023/Kurumsal-Mali-Durum-ve-Beklentiler-Raporu_-2023.pdf, Erişim Tarihi: 03.01.2024.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2014). **2014 Faaliyet Raporu.** (Çevrimiçi). https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/34218/0/tc-saglik-bakanligi-faaliyet-raporu-2014pdf.pdf?_tag1=DD0B6F02EE291F189A8843688AB03E13FA3509A0, Erişim Tarihi: 03.01.2024.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2022). **2019-2023 Stratejik Planı (Güncellenmiş versiyon).** (Çevrimiçi). https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/35748/0/tc-saglik-bakanligi-2019-2023-stratejik-plani-guncellenmis-versiyonupdf.pdf?_tag1=51DF1549087EE46B936F1419E77B92147160F491, Erişim Tarihi: 03.01.2024.

- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2023a). **2022 Faaliyet Raporu.** (Çevrimiçi). <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/45199/0/2022-faaliyet-raporupdf.pdf>. Erişim Tarihi: 03.01.2024.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2023b). **2023 Yılı Performans Programı.** (Çevrimiçi). https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/44984/0/2023-performansprogramiv5pdf.pdf?_tag1=C91FBCC139F732CD9394130B060E2E611698AB94. Erişim Tarihi: 03.01.2024.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Göç Sağlığı Dairesi Başkanlığı. <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/projeler-gocmensagligi/who.html>. Erişim Tarihi: 03.01.2024.
- T.C. Sağlık Bakanlığı HSGM. (2022). **2021 Birim Faaliyet Raporu.** (Çevrimiçi). https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Yayinlarimiz/Raporlar/HSGM_2021_Birim_Faaliyet_Raporu.pdf. Erişim Tarihi: 03.01.2024.
- Tekeli, İ. (1982). **Türkiye’de Kentleşme Yazıları.** Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (2011). **Göç ve Ötesi.** 3. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Teyyare, E. & Sayaner, K. (2017). “Suriye İç Savaşı Sonrası Ortaya Çıkan Göç Hareketinin Kamusal Mallar Teorisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(15), 429-454.
- Thielemann, E. (2020). “Refugee Protection as a Public Good: How to Make Responsibility-Sharing Initiatives More Effective”. İçinde: **Transnational Solidarity: Concept,**

- Challenges and Opportunities.** Ed.: H. Krunke, H. Petersen, & I. Manners, (165-186). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108766593.010.
- Thielemann, R. & Dewan, T. (2006). "The Myth of Free-Riding: Refugee Protection and Implicit Burden-Sharing". **West European Politics**, 29:2, 351-369, doi: 10.1080/01402380500512742.
- Thoyer, S. (2002a). "The Provision of Global Public Goods and Global Governance". **SUSTRA Workshop** Organized by Ecologic, 1-5, Berlin.
- Tiebout, C. M. (1956). "A Pure Theory of Local Expenditures". **Journal of Political Economy**, 64(5), 416-424.
- Todaro, M. P. (1969). "A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries". **The American Economic Review**, 59(1), 138-148.
- Todaro, M. P., & Maruszko, L. (1987). "Illegal Migration and US Immigration Reform: A Conceptual Framework". **Population and Development Review**, 13(1), 101-114.
- Topal, A. K. (2005). **Optimal Yerel Yönetim Büyüklüğüne Kuramsal Yaklaşım.** İçişleri Bakanlığı, 55.
- Topçu, E., & Büyükbeşe, T., (2020). "Göç Bağlamında Toplumsal Uyum Göstergeleri". **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, 23-34.
- The World Bank. (2020, 12 20). World Bank Group. (Çevrimiçi). https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?most_recent_value_desc=true

- Tullock, G. (1971). “Public Decisions as Public Goods”. **Journal of Political Economy**, 79(4), 913-918.
- Tunalı, N.H., & Yılmaz, A. (2016). “Büyüme, Beşeri Sermaye ve Kalkınma İlişkisi: OECD Ülkeleri’nin Ekonometrik Bir İncelemesi”. **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14(4), 295-318.
- TÜİK Eğitim İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>, Erişim Tarihi: 11.11.2023.
- TÜİK Eğitim İstatistikleri (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2022-49574>. Erişim Tarihi: 13.03.2024.
- Tümen, S. (2016). “The Economic Impact of Syrian Refugees on Host Countries: Quasi-Experimental Evidence from Turkey”. **American Economic Review**, 106(5), 456-60.
- Tümtaş, M. S. (2020). **Nöbetleşe Dışlanma: Göç ve Sosyal Dışlanma Döngüsü**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tümtaş, M. S., & Ergun, C. (2016). “Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21(4), 1347-1359.
- Türk, G. D. (2016). “Türkiye’de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme”. **Marmara İletişim Dergisi**, (25), 145-157.
- Ulusoy, A., & Vural, T. (2001). “Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri”. **Belediye Dergisi**, 7(12), 8-14.

- UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13 of the Covenant), 8 December 1999, E/C.12/1999/10, available at: <https://www.refworld.org/docid/4538838c22.html> [accessed 21 September 2023]
- UNESCO. (2015). **Incheon Declaration and Framework for Action for the Implementation of Sustainable Development Goal 4.** (Çevrimiçi). https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/education-2030-incheon-framework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf
- UNHCR. (2022). **Global Trends Forced Displacement in 2021.** (Çevrimiçi). <https://www.unhcr.org/62a9d1494/global-trends-report-2021> Erişim Tarihi: 12.01.2023.
- UNHCR. (2023a). <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce>, Erişim Tarihi: 05.11.2023.
- UNHCR. (2023b). <https://www.unhcr.org/about-unhcr/who-we-are/1951-refugee-convention>. Erişim Tarihi: 05.11.2023.
- UNHCR. (2023c). **Global Trends Forced Displacement in 2022.** (Çevrimiçi). <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2022>. Erişim Tarihi: 06.11.2023.
- UNHCR. **Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees.** (Çevrimiçi). <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees>, Erişim Tarihi: 06.11.2023.

- UNHCR Global Focus. (2022). <https://reporting.unhcr.org/contributions?srcfund=GOV&year=2022>. Erişim Tarihi: 13.01.2023.
- UNHCR Operational Data Portal. (2022a). <https://data.unhcr.org/en/situations/syria>. Erişim Tarihi: 13.01.2023.
- UNHCR Operational Data Portal. (2022b). **3RP Regional Strategic Overview 2022**. (Çevrimiçi). <https://data.unhcr.org/en/documents/details/90787>. Erişim Tarihi: 13.01.2023.
- UNHCR Refugee Statistics. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=6uE8dd>. Erişim Tarihi: 06.11.2023.
- UNICEF. (2022). **Türkiye’de Geçici Koruma Altında Olan Suriyeli Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahalesinin Belgelendirilmesi-Nihai Rapor**. UNICEF Türkiye, Ankara.
- Uyanık, A. (2018). “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Sağlık Hakkı ve Sağlık Hizmetlerine Erişimi”. **B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 37(2), 35-63.
- Uzun, F. (2022). “Eğitimin Dışsallıkları ve Toplumsal Sistemlere Etkisi”. **Electronic Turkish Studies**, 17(6).
- Ünsal, E. M. (2017). **Makro İktisat**. 11. Baskı. Ankara: Murat Yayınları.
- Valencia, O. M., Angarita, M., Santaella, J., & De Castro, M. (2020). “Do Immigrants Bring Fiscal Dividends?”. **IDB Working Paper Series**, 1170.

- Van den Berg, H., & Bodvarsson, Ö. B. (2009). "The Determinants of International Migration: Theory". İçinde: **The Economics of Immigration** (27-57). Ed.: H. Van den Berg, & Ö. B. Bodvarsson. Berlin: Springer.
- Van Oorschot, W., & Uunk, W. (2007). "Welfare Spending and the Public's Concern for Immigrants: Multilevel Evidence for Eighteen European Countries". **Comparative Politics**, 40(1), 63-82.
- Van Oudenhoven, J. P., Ward, C., & Masgoret, A. M. (2006). "Patterns of Relations Between Immigrants and Host Societies". **International Journal of Intercultural Relations**, 30(6), 637-651.
- Vargas-Silva, C. (2015). "The Fiscal Impact of Immigrants: Taxes and Benefits". İçinde: **Handbook of the Economics of International Migration** (Vol. 1, 845-875). North-Holland.
- Verme, P., & Schuettler, K. (2021). "The Impact of Forced Displacement on Host Communities: A Review of the Empirical Literature in Economics". **Journal of Development Economics**, 150, 102606.
- Wadensjö, E. (2007). "Immigration and Net Transfers Within the Public Sector in Denmark". **European Journal of Political Economy**, 23(2), 472-485.
- Wildasin, D. E. (1991). "Income Redistribution in a Common Labor Market". **The American Economic Review**, 757-774.
- Yaslıkaya, R. (2019). "Yerel Yönetimlerde Ölçek Ekonomisi: Teori, Kavram ve Tartışmalar". **Liberal Düşünce Dergisi**, 24(95), 163-192.

- Yavan, S. (2022). “Bhagwati Tarafından Önerilen Beyin Göçü Vergisinin Uygulanabilirliğinin Analizi”. **Sosyoekonomi**, 30(51), 511-536.
- Yaylacı, G. F., Serpil, H., & Yaylacı, A. F. (2017). “Paydaşların Gözünden Mülteci ve Sığınmacılarda Eğitim: Eskişehir Örneği”. **Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi**, Sayı 22, 101-117.
- Yılmaz, A. (2014). “Uluslararası Göç Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”. **Turkish Studies**, 9(2), 1683-1704.
- Yılmaz, F. K., & Ergül, S. (2021). S”ağlık Politikası Analizi: Göçmen Sağlığı Kapsamında Suriyeli Sığınmacılar”. **Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi**, 3(2), 119-128.
- Zachariadis, M. (2012). “Immigration and International Prices”. **Journal of International Economics**, 87(2), 298-311.
- Zak, I. (1973). “Dimensions of Jewish-American Identity”. **Psychological Reports**, 33(3), 891-900.
- Zelinsky, W. (1971). “The Hypothesis of the Mobility Transition”. **Geographical Review**, 61(2), 219-249.

MEVZUAT

5510 Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanını, 26200 Sayılı ve 16/06/2006 Tarihli Resmi Gazete.

6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 28615 Sayılı ve 11/04/2013 Tarihli Resmi Gazete.

Afet ve Acil durum Yönetim Merkezi Yönetmeliği, 27851 Sayılı ve 19/02/2011 Tarihli Resmi Gazete.

Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslar, Yönerge No: 2875. Yönerge Tarihi: 25.03.2015.

Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Esaslar, Yönerge No: 9648, Yönerge Tarihi: 04/11/2015.

Geçici Koruma Altındaki Yabancılar İlişkin Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Genelge, Genelge No: 2014/4, Genelge Tarihi: 18/12/2014.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı ile Sağlık Bakanlığı Arasında Götürü Bedel Üzerinden Sağlık Hizmeti Alım Protokolü, Genelge No: 2015/8, Genelge Tarihi: 12/10/2015.

Geçici Koruma Yönetmeliği, 29153 Sayılı ve 22/10/2014 Tarihli Resmi Gazete.

Geçici Koruma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 30989 Sayılı ve 25/12/2019 Tarihli Resmî Gazete.

MEB. (2013). Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, 1/7/2015 Tarihli ve 28758 Sayılı Resmi Gazete.

MEB. (2014). Yabancılar Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri Genelgesi. Sayı: 10230228/235/4145933.

T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2013). Suriyeli Misafirlerin Sağlık ve Diğer Hizmetleri Hakkında Genelge. Sayı: 59259163-10.06.02/12816.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 17863 (Mükerrer) Sayılı ve 09/11/1982 Tarihli Resmi Gazete.

Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (1994), T.C. Resmi Gazete, 22127, 30.11.1994.

Yabancı Hastaların Tedavi Giderleri. (2020). Sağlık Bakanlığı'nın 1.4.2020 tarihli ve 23642684-010.99 Sayılı Yazısı.

EKLER

EK-1: Anket Formu

T.C. İstanbul Üniversitesi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sizi Prof. Dr. Nazan Susam tarafından yürütülen “*Göç Olgusu ve Göçün Sosyoekonomik Etkilerine Yönelik Kamu Politikaları*” başlıklı Doktora tezi araştırmasına davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı Suriye'den göç eden kişilerin uyum süreçlerini anlamak, sosyoekonomik ihtiyaçlarını belirlemek ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda hem merkezi hem yerel ölçekte göç politikaları oluşturmaktır. Araştırmada sizden tahminen 20 dakika ayırmanız istenmektedir. Araştırmaya sizin dışınızda tahminen 500 kişi katılacaktır. ¹ Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. İletişim bilgileriniz ise sadece izninize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için “ortak katılımcı havuzuna” aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya xxxxxxxx e-posta adresi ve xxxxxx numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının 2:

Adı Soyadı:.....

İmzası:

İletişim Bilgileri: e-posta:

Telefon:

İletişim bilgilerimin diğer araştırmacıların benimle iletişime geçebilmesi için “ortak araştırma havuzuna” aktarılmasını; ☐ kabul ediyorum ☐ kabul etmiyorum (lütfen uygun seçeneği işaretleyiniz)

Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin;

Veli veya Vasisinin

Adı Soyadı:.....

İmzası:

Araştırmacının

Adı Soyadı:.....

İmzası:

Şahidin:³

Adı Soyadı:.....

İmzası:

¹Bu cümle yalnızca bir örnek olup bu cümlede araştırmanın amacının ve gerekiyorsa nasıl yapılacağının (örneğin psikometrik test mi, öyle ise kaç soru sorulacağı veya kaç ölçekten oluştuğu; ses kaydı, görüntü alımı, gözlem gibi işlemleri mi içerdiği ve ne kadar süreceği gibi) 3 cümleyi geçmeyecek şekilde kısaca anlatılması beklenilmektedir.

²İmza bölümünde ideal olan katılımcının kendisinin imzasının alınmasıdır. Bu durumda onam formunu katılımcı ve araştırmacı imzalar. Katılımcının araştırmaya bireysel olarak katılmayı kabul edip onam formunu imzalamayı istemediği durumlarda şahide ihtiyaç doğar ve bu durumda araştırmacı ve katılımcı yerine şahidin imzalarının olması yeterlidir.

Verilerin yüz yüze iletişim içermeyen; a) İnternet ortamında toplanması durumunda katılımcıların uygulama materyallerine erişebilmesi için, online sistemde sunulan bilgilendirilmiş onam formunu okuyup araştırmaya katılmayı onayladıklarına dair ilgili kutucuğu işaretlemeleri gerekmektedir. Bu işaretleme katılımcıların onam imzaları yerine geçer. Katılımcılar onam formunun sonundaki “araştırmaya katılmayı kabul ettiklerine dair” ilgili kutucuğu işaretlemedikleri takdirde onay vermemiş sayılırlar ve bu durumda araştırmaya devam edilmez. b) Telefonla uygulamalarda ise araştırmacı araştırma sorularına geçmeden önce Bilgilendirilmiş Onam Formundaki bilgileri katılımcıya sesli olarak okur. Bu durumda katılımcının sözlü onayı imza yerine geçer. Telefonda bu sözlü onay alınmadığı takdirde uygulamaya geçilmez. Hem İnternet, hem telefon hem de benzeri yüz yüze iletişimin olmadığı ortamlarda yapılan uygulamalarda katılımcı onay vermediği takdirde bir şahidin onayına başvurulmaksızın uygulamaya devam edilmez.

Eğer veriler okullarda, kurumlarda vb. ortamlarda aynı anda birden fazla kişiden grup uygulaması şeklinde toplanacaksa, yine tercihen tüm katılımcıların onam formlarını bireysel olarak imzalamaları istenir. Ancak katılımcı sayısının fazlalığı ve bununla birlikte zamanın kısıtlılığı gibi durumlar söz konusu olduğunda araştırmacı tüm gruba onam formundaki bilgileri tek seferde sözlü olarak okumayı ve bir imza listesi dolaştırarak katılımcıların

araştırmaya katılmayı kabul ettiklerine dair bu listeye imza atmalarını tercih edebilir. Grup çalışmasında da tercih edilen katılımcının kendisinin imzasıdır, ancak araştırmacının etik kurula tanımlaması gereken ender durumlarda ise şahit, grup adına da imza atabilir. Fakat grup ortamında herkes çalışmaya katılmayı kabul etmeyebilir. Bu durumda sadece araştırmaya katılmayı isteyenlerin çalışmaya alınması ve bu kişiler adına toplu imza alınması gerekmektedir. (Çalışmanızda şahidin imzasını grup adına kullanmak istiyorsanız etik kurula koşullarını açıklamanız gerekmektedir).

³Şahit Kriterleri: Çalışmanın bir üyesi olmayan, araştırmacı tarafından belirlenen ve araştırmanın bulguları üzerinde herhangi bir olumlu/olumsuz etki yaratma olasılığı bulunmayan tarafsız yetişkinlerdir. Katılımcı araştırmaya katılmayı kabul edip onam formunu imzalamayı istemediği durumlarda araştırmacı onam formundaki bilgileri katılımcıya sözlü olarak okur. Katılımcı onayladığını sözlü olarak beyan ederse şahit de bu sözlü onam sürecine yazılı onam formunu imzalamak sureti ile şahitlik ettiğini beyan etmiş olur.

NOT: Araştırmacıdan, onam formunun imza kısmında bulunan ikili seçenekten çalışmasına uygun olan alternatifi yazması ve formda yer alan boşlukları çalışmasına uyarlamak yoluyla onam formuna son halini vermesi ve bu şekilde formu göndermesi beklenilmektedir.

KİŞİSEL SORULAR		
1. Yaşınız nedir?	(1) 18-24 (2) 25-34 (3) 35-44 (4) 45-54 (5) 55-65 (6) 65 ve üstü	K1.
2. Cinsiyetiniz nedir?	(1) Kadın (2) Erkek (3) Diğer	K2.
3. Medeni durumunuz nedir?	1) Bekar 2) Evli 3) Boşanmış 4) Eşi ölmüş Diğer (Belirtiniz):	K3.
4. Kaç yıldır Türkiye’de yaşıyorsunuz?	1) 1 yıldan az 2) 1-5 yıl arası 3) 5-10 yıl arası 4) 10 yıldan fazla	K4.
5. Türkçe bilginiz nasıl?	○ Okuma: 1) İyi 2) Orta 3) Zayıf	K5.
	○ Yazma: 1) İyi 2) Orta 3) Zayıf	K6.
	○ Konuşma: 1) İyi 2) Orta 3) Zayıf	K7.

6. Şu anda ne tür bir barınma şekline sahipsiniz?	1) Kendime ait evde tek başıma 2) Kendime ait evde ailemle 3) Kiralık evde tek başıma 4) Kiralık evde ailemle 5) Kiralık evde başka kişilerle 6) Evsiz Diğer (Belirtiniz):	K8.
7. Haneye giren yaklaşık aylık nakit miktarını işaretleyiniz.	1) 0 2) 1-2000 TL 3) 2001-2500 TL 4) 2501-3000 TL 5) 3001-3500 TL 6) 3501-4000 TL 7) 4001-4500 TL 8) 4501-5000 TL 9) 5001 ve üstü TL	K9.
8. Türkiye’de şu anda herhangi bir işte çalışıyor musunuz?	1) Evet (12., 13., 14., 15. sorular sorulacak) 2) Hayır (9., 10., 11. sorular sorulacak)	K10.
9. Ne zamandır çalışmıyorsunuz?	1) 0-1 yıl 2) 2-4 yıl 3) 5-7 yıl 4) 7 yıl +	K11.
10. Türkiye’de çalışmamanızın nedeni nedir?	1) Yasal engeller nedeniyle 2) Ev hanımıyım 3) Eğitimime uygun bir iş bulamadığım için 4) Çocuklarıma bakmak zorunda olduğum için 5) Yeterince iş imkanı olmadığı için 6) Yabancılarla iş verilmediği için 7) Burs aldığım için 8) Hastayım/Raporluyum Diğer (Belirtiniz):	K12.
		K13.
		K14.
		K15.
11. Türkiye’de iş bulmanızı engelleyen faktörler nelerdir?	1) Yurtdışı yeterliliklerin tanınmaması 2) Eğitim fırsatlarının eksikliği 3) İstihdama yasal erişim eksikliği 4) İş başvurusunda bulunmada deneyim eksikliği 5) İş ilanının nasıl aranacağını bilinmemesi 6) Belge eksikliği 7) Türkiye’de iş deneyimi eksikliği 8) Kaynak eksikliği 9) Seyahat masrafı 10) Öğle yemeği masrafı 11) Çocuk bakımı 12) Türkiye’deki geçmiş eğitim ve iş deneyimlerinin farklı alanlarda olması 13) Bilgisayar becerilerinin eksikliği 14) Kariyer danışmanlığı eksikliği 15) Ayrımcılık deneyimi Diğer (Belirtiniz):	K16.
		K17.
		K18.
		K19.
12. Hangi sektörde çalışıyorsunuz?	1) Tarım 2) Sanayi 3) Hizmet 4) Tekstil 5) İnşaat Diğer (Belirtiniz):	K20.

13. İşteki statünüz nedir?	1) Ücretli/Maaşlı 2) Yevmiyeli (Mevsimlik/Geçici) 3) İşveren 4) Ev hanımı Diğer (Belirtiniz):	K21.
14. Herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı mısınız?	1) Evet 2) Hayır	K22.
15. Şu anki işinizi nasıl buldunuz?	1) Suriyeli tanıdık aracılığıyla 2) Türk tanıdık aracılığıyla 3) Kapı kapı dolaşarak 4) Kendi işime başladım 5) Gönüllü / stajyer olarak çalışmaya başladım 6) Belediye aracılığıyla 7) Dini kurum aracılığıyla 8) Uluslararası organizasyon aracılığıyla 9) STK aracılığıyla 10) Medya reklamı (ör. TV, gazete, internet) aracılığıyla Diğer:	K23.
		K24.
		K25.
16. Hanenizde şimdi sayacaklarımdan herhangi birinin masraflarını karşılamakta/ödemekte zorluk yaşıyor musunuz?	Gıda masrafları 1) Hiç zorluk çekmedik 2) Biraz zorluk çektik 3) Çok zorluk çektik	K26.
	Sağlık masrafları 1) Hiç zorluk çekmedik 2) Biraz zorluk çektik 3) Çok zorluk çektik	K27.
	Eğitim masrafları 1) Hiç zorluk çekmedik 2) Biraz zorluk çektik 3) Çok zorluk çektik	K28.
	Giyecek masrafları 1) Hiç zorluk çekmedik 2) Biraz zorluk çektik 3) Çok zorluk çektik	K29.
	Yakacak masrafları 1) Hiç zorluk çekmedik 2) Biraz zorluk çektik 3) Çok zorluk çektik	K30.
	Kira ödemeleri 1) Hiç zorluk çekmedik 2) Biraz zorluk çektik 3) Çok zorluk çektik	K31.
	Fatura ödemeleri (Elektrik, su, vb.) 1) Hiç zorluk çekmedik 2) Biraz zorluk çektik 3) Çok zorluk çektik	K32.
17. Nakdi veya ayni (maddi) herhangi bir yardım alıyor musunuz?	1) Evet, kamu kuruluşlarından 2) Evet, sivil toplum kuruluşlarından 3) Evet, diğer (Belirtiniz):..... 4) Hayır (eğitim hizmetleri sorularına devam edilecek)	K33.
18. Herhangi bir yardım alıyorsanız bu yardımın türü nedir?	1) Eğitim yardımı 2) Kira yardımı 3) Nakdi yardım	K34.
		K35.

	4) Gıda yardımı 5) Giyecek yardımı 6) Ev eşyası yardımı 7) Eğitim yardımı 8) Sağlık/ilaç yardımı 9) Yakacak yardımı 10) Ulaşım yardımı Diğer (Belirtiniz):	K36. K37. K38.
EĞİTİM HİZMETLERİ		
1. Eğitim durumunuz nedir?	1) Hiç okula gitmedim 2) İlkokul terk 3) İlkokul 4) Ortaokul terk 5) Ortaokul 6) Lise terk 7) Lise 8) Üniversite terk 9) Üniversite 10) Lisansüstü terk 11) Lisansüstü	K39.
2. Türkiye’de en son hangi eğitimi aldınız?	1) Türkiye’de eğitim almadım (Sağlık hizmetleri sorularına geçilecek) 2) İlköğretim 3) Lise 4) Üniversite 5) Mesleki eğitim	K40.
3. Türkiye’deki eğitiminiz herhangi bir şekilde desteklendi mi?	1) Destek almıyorum/almadım 2) Kamu/devlet bursu 3) Uluslararası kurum bursu 4) Üniversite bursu 5) STK desteği 6) Özel kurum Diğer (Belirtiniz):	K41. K42. K43.
4. Türkiye’de aldığınız eğitim ile ilgili şimdi sayacağım ifadelerin hangisi size daha uygundur?	1) Çok memnunum 2) Memnunum 3) Ne memnunum ne de memnun değilim 4) Memnun değilim 5) Hiç memnun değilim	K44.
5. Türkiye’de eğitim aldıysanız sayacağım sorunları yaşadınız mı?	1) Dil güçlüğü nedeniyle dersleri anlayamama 2) Ayrımcılıkla karşılaşma 3) Kültürel farklılıklar yüzünden sorunlar yaşama 4) Arkadaş edinme güçlüğü 5) Türkiye’de eğitim sisteminin geldiğiniz ülkeden farklı olması Diğer (Belirtiniz):	K45. K46. K47.
SAĞLIK HİZMETLERİ		
1. Ne sıklıkla sağlık kurumlarına gidiyorsunuz?	1) 1-3 ay arayla 2) Her 6 ayda bir 3) Yılda bir 4) Hiç	K48.
2. Sizce ihtiyacınız olduğunda yeterli sağlık hizmetine	1) Evet 2) Hayır	K49.

ulaşabiliyor musunuz?		
3. Sağlık hizmeti alma konusunda sayacağım nedenlerden dolayı sorun yaşıyor musunuz?	1) Sağlık hizmetlerine rahat erişim sağlayamıyorum	K50.
	2) Sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanılacağını bilmiyorum	K51.
	3) Sağlık hizmeti veren kurumlar kalabalık olduğu ve çok sıra beklenildiği için	K52.
	4) Başvurduğum sağlık kurumlarında benimle ilgilenilmediği için	K53.
	5) Dil güçlüğü nedeniyle hastalığımı/şikayetlerimi rahatlıkla anlatamıyorum	K54.
6) İlaç ve tedavi için payıma düşen harcamaları (katkı payı) yapamıyorum		
	7) Kimlik kartım veya yabancı kimlik numaram olmaması nedeniyle sağlık hizmetine ulaşmakta sorun yaşıyorum	
	Diğer (Belirtiniz):	
4. Herhangi bir sağlık sorununuz olduğunda en çok hangi kuruma başvuruyorsunuz?	1) Sağlık ocağı/Aile hekimi 2) Devlet hastanesi 3) Üniversite hastanesi 4) Özel poliklinik 5) Özel hastane 6) Özel doktor Diğer (Belirtiniz):	K55.
5. Bu kurumdan aldığımız hizmetten genel olarak memnun musunuz?	1) Çok memnunum 2) Memnunum 3) Ne memnunum ne de memnun değilim 4) Memnun değilim 5) Hiç memnun değilim	K56.
6. Sağlık açısından aldığımız hizmetler sağlık sigortanız tarafından karşılanıyor mu?	1) Evet, devlet kurumlarından destek alıyorum 2) Evet, özel kurumlardan destek alıyorum 3) Hayır, sağlık sigortam yok Diğer (Belirtiniz):	K57.
GELECEĞE YÖNELİK PLANLAR		
1. Gelecekte Türkiye’de yaşamayı düşünüyor musunuz?	1) Türkiye’de yaşamayı düşünüyorum. 2) Üçüncü bir ülkede yaşamayı düşünüyorum. 3) Ülkeme dönmek istiyorum.	K58.
	Neden (Belirtiniz)	K59.
2. Türkiye’de hangi ilde yaşamak isterdiniz? Neden?	İl:.....	K60.
	1) Farklı bir ilde yaşamayı tercih etmiyorum	K61.
	2) İş imkanlarının fazla olması	K62.
	3) Sosyal yardımların fazla olması	K63.
4) İklim koşullarının uygun olması		
	5) Sağlık hizmetlerinin daha iyi olması	
	6) Arkadaş/tanıdıkların olması	
	Diğer (Belirtiniz):	

3. Türkiye hangi konularda size destek olursa Suriye'ye dönmek istersiniz?	1) Ulaşım masraflarının karşılanması 2) Nakdi yardım yapılması 3) Mesleki bir eğitim verilmesi Diğer (Belirtiniz):	K64.
		K65.
		K66.

HANEHALKI SORULARI

TEMEL SORULAR		
1. Hanede kaç kişi yaşıyor?	Kadın:	K67.
	Erkek:	K68.
	0-10 yaş kız/erkek kaç kişi var?	K69.
	11-18 yaş kız/erkek kaç kişi var?	K70.
2. Hanede kaç kişi çalışıyor?	Kadın:	K71.
	Erkek:	K72.

EĞİTİM HİZMETLERİ						
1. Ailenizde 18 yaş altında çocuk varsa okula gidiyorlar mı?			1> Evet, okula giden biri var 2> Hayır, okula giden biri yok (2., 3., sorular sorulmayacak) 3> Hem okula giden, hem de gitmeyen kişiler var 98> Hanede 18 yaş altı çocuk yok (Sağlık Hizmetleri Bölümü'ne geçiniz)			K73.
2. Ailenizdeki çocukların cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları nedir?						
	Cinsiyet 1>Kız 2>Erkek		Gittiği okul: 1>Okula gitmiyor 1>Anaokulu 3>İlkokul 4>Ortaokul 5>Lise 6>Üniversite Diğer		Eğitim aldığı kurum tipi 1>Devlet okulu 2>Özel okul 3>Belediye 4>Kuran kursu Diğer	

1		K 74.		K74.a		K74.b
2		K 75.		K75.a		K75.b
3		K 76.		K76.a		K76.b
4		K 77.		K77.a		K77.b
5		K 78.		K78.a		K78.b
6		K 79.		K79.a		K79.b
7		K 80.		K80.a		K80.b
8		K 81.		K81.a		K81.b
9		K 82.		K82.a		K82.b
10		K 83.		K83.a		K83.b

3. Evdeki çocuklar okulda aşağıdaki sorunlarla karşılaşılıyor mu?	1) Dil güçlüğü nedeniyle dersleri anlayamama	K84.
	2) Ayrımcılıkla karşılaşma	K85.
	3) Kültürel farklılıklar yüzünden sorunlar yaşama	K86.
4. Okula devam etmeyen/edemeyen çocuklar varsa eğitimlerine devam etmeme/edememe nedenleri nedir?	4) Arkadaş edinme güçlüğü	
	5) Türkiye’de eğitim sisteminin geldiğiniz ülkeden farklı olması	
	Diğer (Belirtiniz):	
	1) Çalışmak zorunda kaldığı için	K87.
	2) Çalışmak istediği için	K88.
	3) Okula kayıt yaptıramadığımız için	K89.
	4) Eğitim olanakları hakkında bilgimiz olmadığı için	
	5) Geçici bir süre burada olduğumuz için	
	6) Okul masraflarını karşılayamadığımız için	K90.
	7) Okulda verilen derslerde zorlanacağımızı düşündüğümüz için	
	8) Ulaşım zorluğu nedeniyle	
	Diğer (Belirtiniz):	
SAĞLIK HİZMETLERİ		
1. Hane bireyleriniz en çok hangi sağlık kurumuna başvuruyorlar?	1) Sağlık ocağı/Aile hekimi 2) Devlet hastanesi 3) Üniversite hastanesi 4) Özel poliklinik 5) Özel hastane Diğer (Belirtiniz):	K91.
2. Bu kurumdan aldıkları hizmetten genel olarak memnun kaldılar mı?	1) Çok memnun 2) Memnun 3) Ne memnun ne de memnun değil 4) Memnun değil	K92.

	5) Hiç memnun değil	
3. Sağlık hizmeti alma konusunda sayacağım nedenlerden dolayı aileniz sorun yaşad mı?	1) Sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanılacağını bilmiyoruz	K93.
	2) Sağlık hizmeti veren kurumlar kalabalık olduğu ve çok sıra beklenildiği için	K94.
	3) Başvurduğumuz sağlık kurumlarında bizimle ilgilenilmediği için	K95.
	4) Dil güçlüğü nedeniyle hastalığımızı/şikayetlerimizi rahatlıkla anlatamadığımız için	K96.
	5) İlaç ve tedavi için payımıza düşen harcamaları (katkı payı) yapamadığımız için	
	6) Kimlik kartımız veya yabancı kimlik numaramız olmaması nedeniyle sağlık hizmetine ulaşmakta sorun yaşadığımız için	
	Diğer (Belirtiniz):	
4. Türkiye’de sizinle yaşayan beş yaşından küçük kaç çocuğunuz varsa sayacağım aşıları oldu mu?	1) 5 yaşından küçük çocuğum yok	K97.
	2) Ağızdan çocuk felci aşısı (Polio)	K98.
	3) Kızamık	
5. Hanenizde yaşayan aile üyelerinden herhangi birinin Türkiye’de çocuğu olduysa bu doğumlar nerede yapıldı?	1) Devlet hastanesinde	K99.
	2) Özel hastanede	
	3) Evde	
	Diğer (Belirtiniz):	

Zaman Ayırdığınız İçin Teşekkür ederiz.

Görüşülen kişinin Adı Soyadı:

Görüşülen kişinin Telefonu:

Görüşülen kişinin ilçesi:

Anketör :

Görüşme Tarihi:

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Ezgim Çarboğa

Unvanı: Araştırma Görevlisi

ORCID: 0000-0002-5886-0439

Derece	Üniversite	Alan	Mezuniyet
Lisans	Hacettepe Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İngilizce İktisat Bölümü	2013
Yüksek Lisans	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı	2018
Doktora	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı	2024

Akademik Unvanları:

Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, Haziran 2016 – *(Halen Devam Etmektedir)*.

Yüksek Lisans Tezi:

Yavuz, E., Devletin Sunduğu Eğitim Hizmetlerinin Suç Oranlarının Azaltılması Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Analiz (2018), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışmanı: Prof. Dr. Nazan SUSAM.

Doktora Tezi:

Çarboğa, E., Göç Olgusu ve Göçün Sosyoekonomik Etkilerine Yönelik Kamu Politikaları (2024), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışmanı: Prof. Dr. Nazan SUSAM.

Yayınları:

Çarboğa, E., & Susam, N., (2024). Regulations in the Compulsory Education System in the Türkiye and Government Support. *Pursuing Sustainable Development Goals (pp.169-189)*, İstanbul: İstanbul University Press.

Çarboğa, E. (2023). 19. Yüzyıl Osmanlı Mali Yapısının Toplumsal Yansımaları: Vergiye Karşı Tepkiler. Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ekonomisi, Ahmet İncekara, Salim Ateş Oktar, Editör, İstanbul University, İstanbul, ss.493-502.

Özgül, H. B., Çarboğa, E., Susam, N. (2023). Eğitim Hizmetlerindeki Dijital Dönüşümün Eğitim Eşitliğine Yansımaları: Covid 19 Pandemi Deneyimi. Falay,Pınar Feyzioğlu Akkoyunlu,Botan Berker,Fahri Aral, Editör, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.219-234.

Yavuz, E. & Susam, N. (2022), Eğitim ve Suç İlişkisi: OECD Ülkelerinde Ortaöğretim Eğitim Harcamaları ve Hırsızlık Suçları Arasında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. Sosyoekonomi, no. 52, ss. 257-282 (ESCI İndekslerine Giren Dergi).

Yavuz, E., Özgül, H. B. & Susam, N., (2021). Changes in Turkish Budget System: Transition to Performance-Based Program Budgeting. Journal of Public Finance Studies, no.65, ss. 115-137.

Susam, N., Özgül, H. B. & Yavuz, E., (2020). Türkiye Ekonomisi ve Maliyesi (1923-2023). İstanbul: Beta Yayınevi.

Yavuz, E. (2019). Waste Trade and External Cost of Waste Trade. 34th International Public Finance Conference, Antalya, Türkiye, 24 - 27 Nisan 2019, ss. 90-99.

Şeker, M., Bektaş, H. & Yavuz, E. (2019). Bölgesel Asgari Ücret Düşünülebilir Mi? Teknik Rapor, ss.1-10.

Yavuz, E. (2018). Technology Impact in Market Failures: Blockchain. 33th International Public Finance Conference, Antalya, Türkiye, 8 - 12 Mayıs 2018, ss. 175-178.

Susam, N. & Yavuz, E. (2018). Düyun-u Umumiye İdaresinin Kuruluşu ve İdari Yapısı. Nihat Falay'a Armağan, Kirmanoğlu, H., Feyzioğlu Akkoyunlu, P., Arıkboğa, A., Ergüder, B., Editör, Der Yayınları, İstanbul.

